

ISSN 0142-0843

№ 1(81)/2016

ЭКОНОМИКА сериясы

Серия ЭКОНОМИКА

ECONOMY Series

ҚАРАҒАНДЫ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК
КАРАГАНДИНСКОГО
УНИВЕРСИТЕТА

BULLETIN
OF THE KARAGANDA
UNIVERSITY

ISSN 0142-0843

Индексі 74624

Индекс 74624

**ҚАРАҒАНДЫ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ**

ВЕСТНИК
КАРАГАНДИНСКОГО
УНИВЕРСИТЕТА

BULLETIN
OF THE KARAGANDA
UNIVERSITY

ЭКОНОМИКА сериясы

Серия ЭКОНОМИКА

ECONOMY Series

№ 1(81)/2016

Қаңтар–ақпан–наурыз
30 наурыз 2016 ж.

Январь–февраль–март
30 марта 2016 г.

January–February–March
March, 30, 2016

1996 жылдан бастап шығады
Издается с 1996 года
Founded in 1996

Жылына 4 рет шығады
Выходит 4 раза в год
Published 4 times a year

Қарағанды, 2016
Караганда, 2016
Karaganda, 2016

Бас редакторы

ЖМ ХҒА академигі, заң ғыл. д-ры, профессор

Е.Қ.Көбеев

Бас редактордың орынбасары
Жауапты хатшы

Х.Б.Омаров, техн. ғыл. д-ры
Г.Ю.Аманбаева, филол. ғыл. д-ры

Редакция алқасы

Б.С.Есенгельдин,	редактор экон. ғыл. д-ры;
Т.Михалич,	PhD (Словения);
Ж.Сарmento,	PhD (Португалия);
Ж.Хустыи	PhD (Венгрия);
Л.Тылл,	PhD (Чехия);
А.А.Кочербаева,	экон. ғыл. д-ры (Қырғызстан);
Л.Васа,	PhD (Венгрия);
Л.А.Родина,	экон. ғыл. д-ры (Ресей);
Р.С.Каренов,	экон. ғыл. д-ры;
А.Т.Тлеубердинова,	экон. ғыл. д-ры;
Ж.М.Шакина,	экон. ғыл. д-ры;
Р.К.Андарова,	экон. ғыл. д-ры;
А.Ж.Садуов,	экон. ғыл. д-ры;
Т.П.Притворова,	экон. ғыл. д-ры;
Б.А.Ахметжанов,	экон. ғыл. д-ры;
Д.А.Ситенко,	PhD;
Д.Г.Мамраева,	жауапты хатшы экон. ғыл. канд.

Редакцияның мекенжайы: 100028, Қазақстан, Қарағанды қ., Университет к-сі, 28

Тел.: (7212) 77-03-69 (ішкі 1026); факс: (7212) 77-03-84.

E-mail: vestnick_kargu@ksu.kz. Сайт: vestnik.ksu.kz

Редакторлары

И.Д.Рожнова, Ж.Т.Нұрмұханова

Компьютерде беттеген

Д.Н.Муртазина

Қарағанды университетінің хабаршысы. «Экономика» сериясы.

ISSN 0142-0843.

Меншік иесі: «Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті» РММ.

Қазақстан Республикасының Мәдениет және ақпарат министрлігімен тіркелген. 23.10.2012 ж. № 13106–Ж тіркеу куәлігі.

Басуға 29.03.2016 ж. қол қойылды Пшімі 60×84 1/8. Қағазы офсеттік. Көлемі 21,5 б.т. Таралымы 300 дана. Бағасы келісім бойынша. Тапсырыс № 364.

Е.А.Бөкетов атындағы ҚарМУ баспасының баспаханасында басылып шықты. 100012, Қарағанды қ., Гоголь к-сі, 38. Тел. 51-38-20. E-mail: izd_kargu@mail.ru

Главный редактор
академик МАН ВШ, д-р юрид. наук, профессор
Е.К.Кубеев

Зам. главного редактора **Х.Б.Омаров**, д-р техн. наук
Ответственный секретарь **Г.Ю.Аманбаева**, д-р филол. наук

Редакционная коллегия

Б.С.Есенгельдин,	редактор д-р экон. наук;
Т.Михалич,	PhD (Словения);
Ж.Сарменто,	PhD (Португалия);
Ж.Хустьи,	PhD (Венгрия);
Л.Тылл,	PhD (Чехия);
А.А.Кочербаева,	д-р экон. наук (Кыргызстан);
Л.Васа,	PhD (Венгрия);
Л.А.Родина,	д-р экон. наук (Россия);
Р.С.Каренов,	д-р экон. наук;
А.Т.Тлеубердинова,	д-р экон. наук;
Ж.М.Шакина,	д-р экон. наук;
Р.К.Андарова,	д-р экон. наук;
А.Ж.Садуов,	д-р экон. наук;
Т.П.Притворова,	д-р экон. наук;
Б.А.Ахметжанов,	д-р экон. наук;
Д.А.Ситенко,	PhD;
Д.Г.Мамраева,	ответственный секретарь канд. экон. наук

Адрес редакции: 100028, Казахстан, г. Караганда, ул. Университетская, 28
Тел.: (7212) 77-03-69 (внутр. 1026); факс: (7212) 77-03-84.
E-mail: vestnick_kargu@ksu.kz. Сайт: vestnik.ksu.kz

Редакторы

И.Д.Рожнова, Ж.Т.Нурмуханова

Компьютерная верстка

Д.Н.Муртазина

Вестник Карагандинского университета. Серия «Экономика».
ISSN 0142-0843.

Собственник: РГП «Карагандинский государственный университет имени академика Е.А.Букетова».
Зарегистрирован Министерством культуры и информации Республики Казахстан. Регистрационное свидетельство № 13106–Ж от 23.10.2012 г.

Подписано в печать 29.03.2016 г. Формат 60×84 1/8. Бумага офсетная. Объем 21,5 п.л. Тираж 300 экз.
Цена договорная. Заказ № 364.

Отпечатано в типографии издательства КарГУ им. Е.А.Букетова
100012, г. Караганда, ул. Гоголя, 38, тел.: (7212) 51-38-20. E-mail: izd_kargu@mail.ru

Main Editor

Academician of IHEAS, Doctor of Law, Professor

Ye.K.Kubeyev

Deputy main Editor

Kh.B.Omarov, Doctor of techn. sciences

Responsible secretary

G.Yu.Amanbayeva, Doctor of phylol. sciences

Editorial board

B.S.Yessengeldin ,	Editor Doctor of econ. sciences;
T.Mihalich ,	PhD (Slovenia);
J.Sarmento ,	PhD (Portugal);
Zs.Huszt ,	PhD (Hungary);
L.Tyll ,	PhD (Czech Republic);
A.A.Kocherbayeva ,	Doctor of econ. sciences (Kyrgyzstan);
L.Vasa ,	PhD (Hungary);
L.A.Rodina ,	Doctor of econ. sciences (Russia);
R.S.Karenov ,	Doctor of econ. sciences;
A.T.Tleuberdinova ,	Doctor of econ. sciences;
Zh.M.Shayekina ,	Doctor of econ. sciences;
R.K.Andarova ,	Doctor of econ. sciences;
A.Zh.Saduov ,	Doctor of econ. sciences;
T.P.Pritvorova ,	Doctor of econ. sciences;
B.A.Akhmetzhanov ,	Doctor of econ. sciences;
D.A.Sitenko ,	PhD;
D.G.Mamrayeva ,	Secretary cand. of econ. sciences

Postal address: 28, University Str., 100028, Karaganda, Kazakhstan

Tel.: (7212) 77-03-69 (add. 1026); fax: (7212) 77-03-84.

E-mail: vestnick_kargu@ksu.kz. Web-site: vestnik.ksu.kz

Editors

I.D.Rozhnova, Zh.T.Nurmukhanova

Computer layout

D.N.Murtazina

Bulletin of the Karaganda University. «Economy» series.

ISSN 0142-0843.

Proprietary: RSE «Academician Ye.A.Buketov Karaganda State University».

Registered by the Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan. Registration certificate No. 13106–Zh from 23.10.2012.

Signed in print 29.03.2016. Format 60×84 1/8. Offset paper. Volume 21,5 p.sh. Circulation 300 copies. Price upon request. Order № 364.

Printed in the Ye.A.Buketov Karaganda State University Publishing house.

100012, Kazakhstan, Karaganda, Gogol Str., 38, Tel.: (7212) 51-38-20. E-mail: izd_kargu@mail.ru

МАЗМҰНЫ

РЕСПУБЛИКА САЛАЛАРЫ МЕН АЙМАҚТАРЫНЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ӘЛЕМНІҢ БӘСЕКЕҚАБІЛЕТТІ 30 ЕЛДЕР ҚАТАРЫНА ҚОСЫЛУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

<i>Каренов Р.С.</i> Әлемдегі және Қазақстандағы атом энергетикасының қазіргі жай-күйі және болашағы	9
<i>Кочербаева А.А., Сейталинова А.С., Сыздыкова Д.И., Ламбекова А.Н.</i> Көмір өнеркәсібінің бәсекеқабілеттілігін басқарудағы әлемдік үрдісі	22
<i>Турекулова Д.М., Мухамбетова Л.К., Жуманова Б.К., Байбашева Г.К.</i> Қазақстан Республикасы пошта саласына 2022 жылға дейінгі «Қазпошта» АҚ даму стратегиясының маңызы	28
<i>Дарибеков С.С.</i> Қазақстан Республикасындағы азық-түліктің қауіпсіздігін бағалау	36

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ПОСТИНДУСТРИАЛДЫҚ САЯСАТЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ТИІМДІЛІГІ

<i>Шаекіна Ж.М., Мамраева Д.Г., Ташенова Л.В.</i> Инновацияларды коммерцияландырудың ерекшеліктері: теориялық аспекті	46
<i>Харланов А.С.</i> Әлемдік экономика — өсудің жаңа нүктелері және драйверлері	53
<i>Ситенко Д.А., Ержанова С.К.</i> Кәсіпорындардың инновациялық белсенділігін ынталандырудың шетелдік тәжірибесі	58
<i>Қонырбеков М.Ж.</i> Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенінің инновациялары ..	65
<i>Байжолова Р.А., Рамашова А.Н.</i> Интеграциялық үдерістерді дамыту жағдайында Қазақстан Республикасында кадрлық әлеуетті инновациялық қалыптастыру ерекшеліктері	73
<i>Земцов А.А., Гарцуева Е.В.</i> Адами капитал концепциясының құрылуы мен дамуының теориялық тәсілдемесі	80
<i>Мусабекова А.О.</i> Инновациялық үдерістердің тежелу себептері және инновацияларға қарсылықты бейтараптандыру тәсілдері	87

ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ МЕНЕДЖМЕНТ ЖӘНЕ МАРКЕТИНГТІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

<i>Есенгельдин Б.С., Есенгельдина А.С., Катыйшев Д.М.</i> Мемлекеттік бағдарламалар мен жобаларды басқару жүйесі элементтерінің өзара байланысы	92
<i>Глеубердинова А.Т., Салауатова Д.М., Ахметова С.Е.</i> Мемлекет брендингінің шетелдік тәжірибесінен	99
<i>Орынбасарова Е.Д., Ақбаев Е.Т., Мурзатаева Г.К.</i> Инвестицияларды белсендірудегі мемлекеттік жеке серіктестіктің механизмдері	106
<i>Диманте Д., Ситенко Д.А.</i> Инновациялық экономикаға өтудегі университеттің зерттеушілік қызметін ұйымдастыру	118

ЭКОНОМИКАЛЫҚ КӨРСЕТКІШТЕРДІ ЭКОНОМИКАЛЫҚ- МАТЕМАТИКАЛЫҚ МОДЕЛЬДЕУ ЖӘНЕ БОЛЖАУ

<i>Попова М.Л.</i> АҚШ-тағы кластерлер: шағын бизнестің рөлі мен орны	125
<i>Родина Л.А., Романько Е.Б.</i> Инновациялар әсерін және инновациялық үрдістер тиімділігін өлшеу мен бағалаудың әдістемелік негіздері	131

ҚАРЖЫ-НЕСИЕ ЖҮЙЕСІ

<i>Штиллер М.В.</i> Компанияның қаржы есептілігінде тәуекелдер туралы ақпараттарды ашып көрсету мәселелері	139
<i>Хусаинова Ж.С., Жартай Ж.М., Рахимжанова Г.К., Газизова М.Р.</i> Қазақстан Республикасындағы тұрғындарды әлеуметтік қорғау жүйесінде қолданылатын мемлекеттік кепілдемелер мен ең төменгі әлеуметтік стандарттардың ерекшеліктері	146
<i>Жакупов Г.С., Темирбекова Л.А., Садуақасова М.Б.</i> Ақша қаражаттарын жоспарлаудың және талдаудың қолданыстағы тәжірибесі.....	152
<i>Рахимова Г.А., Нажмиденов Б.Т.</i> Шетелдік қоғамдық бақылау тәжірибесіндегі тиімділік аудитінің рөлі.....	163
<i>Рахимова Г.А., Нажмиденов Б.Т.</i> Мемлекеттік басқару жүйесіндегі ішкі мемлекеттік аудит ...	167
АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР	171

СОДЕРЖАНИЕ

ПРОБЛЕМЫ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ И ОТРАСЛЕЙ В СВЕТЕ ВХОЖДЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ В ЧИСЛО 30-ТИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНЫХ СТРАН МИРА

<i>Каренов Р.С.</i> Современное состояние и будущее атомной энергетики в мире и Казахстане	9
<i>Кочербаева А.А., Сейталинова А.С., Сыздыкова Д.И., Ламбекова А.Н.</i> Мировые тенденции управления конкурентоспособностью угольных предприятий	22
<i>Турекулова Д.М., Мухамбетова Л.К., Жуманова Б.К., Байбашева Г.К.</i> Значение стратегии развития АО «Казпочта» до 2022 года для почтовой отрасли Республики Казахстан.....	28
<i>Дарибеков С.С.</i> Оценка продовольственной безопасности в Республике Казахстан.....	36

ЭФФЕКТИВНОСТЬ РЕАЛИЗАЦИИ ИННОВАЦИОННОЙ И ПОСТИНДУСТРИАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ В КАЗАХСТАНЕ

<i>Шакина Ж.М., Мамраева Д.Г., Ташенова Л.В.</i> Особенности коммерциализации инноваций: теоретический аспект	46
<i>Харланов А.С.</i> Мировая экономика — новые точки и драйверы роста	53
<i>Ситенко Д.А., Ержанова С.К.</i> Зарубежный опыт стимулирования инновационной активности предприятий	58
<i>Конырбеков М.Ж.</i> Инновации в агропромышленном комплексе Республики Казахстан	65
<i>Байжолова Р.А., Рамашова А.Н.</i> Особенности формирования инновационного кадрового потенциала Республики Казахстан в условиях развития интеграционных процессов	73
<i>Земцов А.А., Гарцуева Е.В.</i> Теоретические подходы к становлению и развитию концепции человеческого капитала	80
<i>Мусабекова А.О.</i> Причины торможения инновационных процессов и методы нейтрализации сопротивления инновациям	87

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОГО МЕНЕДЖМЕНТА И МАРКЕТИНГА

<i>Есенгельдин Б.С., Есенгельдина А.С., Катыйшев Д.М.</i> Взаимодействие элементов системы управления государственными программами и проектами	92
<i>Глеубердинова А.Т., Салауатова Д.М., Ахметова С.Е.</i> Из зарубежного опыта странового брендинга	99
<i>Орынбасарова Е.Д., Акбаев Е.Т., Мурзатаева Г.К.</i> Механизмы государственно-частного партнерства активизации инвестиций	106
<i>Диманте Д., Ситенко Д.А.</i> Организация исследовательской деятельности университета при переходе к инновационной экономике	118

ЭКОНОМИКО-МАТЕМАТИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ И ПРОГНОЗИРОВАНИЕ ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ СИСТЕМ

<i>Попова М.Л.</i> Кластеры в США: роль и место малого бизнеса	125
<i>Родина Л.А., Романько Е.Б.</i> Методические основы измерения и оценки эффектов инноваций и эффективности инновационных процессов	131

ФИНАНСОВО-КРЕДИТНАЯ СИСТЕМА

<i>Штиллер М.В.</i> Проблемы раскрытия информации о рисках в финансовой отчетности компании	139
<i>Хусаинова Ж.С., Жартай Ж.М., Рахимжанова Г.К., Газизова М.Р.</i> Особенности государственных гарантий и минимальных социальных стандартов, используемых в системе социальной защиты Республики Казахстан	146
<i>Жакупов Г.С., Темирбекова Л.А., Садуакасова М.Б.</i> Действующая практика планирования и анализа денежных средств	152
<i>Рахимова Г.А., Нажмиденов Б.Т.</i> Роль аудита эффективности в зарубежной практике общественного контроля	163
<i>Рахимова Г.А., Нажмиденов Б.Т.</i> Внутренний государственный аудит в системе государственного управления	167
СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ	171

CONTENTS

PROBLEMS OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REGIONS AND SECTORS IN THE VIEW OF ENTERING THE REPUBLIC INTO 30 COMPETITIVE COUNTRIES

<i>Karenov R.S.</i> Contemporary state and the future of nuclear energy in the world and Kazakhstan	9
<i>Kocherbayeva A.A., Seitainova A.S., Syzdykova D.I., Lambekova A.N.</i> Global trends of competitiveness management of coal enterprises	22
<i>Turekulova D.M., Mukhambetova L.K., Zhumanova B.K., Baibasheva G.K.</i> The value of the development strategy of «Kazpost» until 2022 for the postal industry of Kazakhstan	28
<i>Daribekov S.S.</i> Evaluation of food safety in the Republic of Kazakhstan	36

EFFECTIVENESS OF IMPLEMENTATION THE POST-INDUSTRIAL AND INNOVATION POLICY IN KAZAKHSTAN

<i>Shayekina Zh.M., Mamrayeva D.G., Tashenova L.V.</i> The features of the commercialization of innovations: theoretical aspect.....	46
<i>Kharlanov A.S.</i> Global economy — new points and drivers of growth.....	53
<i>Sitenko D.A., Yerzhanova S.K.</i> Foreign experience of stimulation of innovative activity of enterprises.....	58
<i>Konyrbekov M.Zh.</i> Innovations in agrarian-industrial complex of the Republic of Kazakhstan.....	65
<i>Baizholova R.A., Ramashova A.N.</i> Peculiarities of innovative personnel potential formation of the Republic of Kazakhstan in the development of integration processes.....	73
<i>Zemtsov A.A., Gartsueva E.V.</i> Theoretical approaches to the formation and development of human capital.....	80
<i>Musabekova A.O.</i> Causes of innovative processes deceleration and methods of neutralization of innovation resistance.....	87

ACTUAL PROBLEMS OF MODERN MANAGEMENT AND MARKETING

<i>Yessengeldin B.S., Yessengeldina A.S., Katyshev D.M.</i> Interaction of elements of management system of public programs and projects.....	92
<i>Tleuberdinova A.T., Salauatova D.M., Akhmetova S.E.</i> According to foreign experience of country branding.....	99
<i>Orynbasarova E.D., Akbaev E.T., Murzataeva G.K.</i> Mechanisms of state-private partnership of activization of investment.....	106
<i>Dimante D., Sitenko D.A.</i> Organization of research activity of the university in the transition to innovation economy.....	118

ECONOMIC-MATHEMATICAL MODELING AND FORECASTING OF PRODUCTION SYSTEMS

<i>Popova M.L.</i> Clusters in the USA: role and place of small business.....	125
<i>Rodina L.A., Romanko E.B.</i> Methodical bases to measure and assess the effects of innovations and the efficiency of innovative processes.....	131

FINANCIAL-CREDIT SYSTEM

<i>Shtiller M.V.</i> Problems of disclosure of information on risks in financial statements of the company ...	139
<i>Khussainova Zh.S., Zhartay Zh.M., Rakhimzhanova G.K., Gazizova M.R.</i> Features of the state guarantees and the minimum social standards used in system of social protection of the Republic of Kazakhstan.....	146
<i>Zhakupov G.S., Temirbekova L.A., Saduakasova M.B.</i> The current practice of planning and analysis cash.....	152
<i>Rakhimova G.A., Nazhmidinov B.T.</i> The role of performance audit in foreign practice social control...	163
<i>Rakhimova G.A., Nazhmidinov B.T.</i> Internal State audit in public administration.....	167

INFORMATION ABOUT AUTHORS.....	171
--------------------------------	-----

РЕСПУБЛИКА САЛААРЫ МЕН АЙМАҚТАРЫНЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ӘЛЕМНІҢ БӘСЕКЕ ҚАБІЛЕТТІ 30 ЕЛДЕР ҚАТАРЫНА ҚОСЫЛУ МӘСЕЛЕСІ

ПРОБЛЕМЫ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ И ОТРАСЛЕЙ В СВЕТЕ ВХОЖДЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ В ЧИСЛО 30-ТИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНЫХ СТРАН МИРА

PROBLEMS OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REGIONS AND SECTORS IN THE VIEW OF ENTERING THE REPUBLIC INTO 30 COMPETITIVE COUNTRIES

УДК 620. 9 (100+574)

Р.С.Каренов

*Карагандинский государственный университет им. Е.А.Букетова
(E-mail: rkarenov@inbox.ru)*

Современное состояние и будущее атомной энергетики в мире и Казахстане

В статье раскрывается современная ситуация в мировой ядерной индустрии. Рассматривается подход, предлагаемый Международным агентством по атомной энергии, к созданию систем менеджмента организаций атомной промышленности. Делается вывод, что для развития ядерной энергетики в Казахстане имеются все необходимые предпосылки. Дается оценка состоянию нормативно-правовой базы в республике для развития ядерного топливного цикла. Обобщаются результаты технико-экономических исследований по обоснованию строительства атомной электростанции в стране. Описывается Стратегия развития национальной компании «Казатомпром» до 2025 г. Реализация комплекса мер Стратегии развития позволит повысить эффективность деятельности компании и увеличить стоимость «Казатомпрома».

Ключевые слова: мировое энергообеспечение, реакторы, атомная энергетика, безопасность, стандарты, предпосылки, опыт эксплуатации, нормативно-правовая база, строительство, стратегия развития.

Анализ современной ситуации в мировой ядерной индустрии

В начальной фазе становления какой-либо новой технологии трудно правильно оценить как потенциалы новой технологии, так и проблемы, с ней связанные. Такая картина наблюдалась также в сфере АЭ (атомной энергетики). В 1976 г. эксперты Международного агентства по атомной энергии (МАГАТЭ) прогнозировали на 2000 г. производство 2 300 ГВт установленной электрической мощности на базе АЭ в мировом масштабе. В действительности было установлено только 350 ГВт, т.е. 15% намечаемой мощности [1; 9].

На конец 2013 г. вклад АЭ в мировое энергообеспечение составил около 6%, а в выработку электроэнергии — немногим более 11% [2; 4].

Как видно из таблицы 1, сегодня в мире действует 435 атомных реакторов суммарной мощностью около 370 ГВт.

Количество действующих атомных реакторов в мире

№ п/п	Страны	Количество блоков	Совокупная электрическая мощность (нетто, МВт)
1	США	104	101465
2	Франция	58	63130
3	Япония	50	44210
4	Россия	33	23643
5	Республика Корея	23	20671
6	Индия	20	4391
7	Канада	18	12604
8	Китай	16	11814
9	Великобритания	16	9246
10	Украина	15	13101
11	Швеция	10	9325
12	Германия	9	12068
13	Испания	8	7567
14	Бельгия	7	5927
15	Чехия	6	3766
16	Швейцария	5	3263
17	Финляндия	4	2736
18	Венгрия	4	1889
19	Словакия	4	1816
20	Пакистан	3	725
21	Аргентина	2	935
22	Бразилия	2	1884
23	Болгария	2	1906
24	Мексика	2	1300
25	Румыния	2	1300
26	ЮАР	2	1830
27	Армения	1	375
28	Иран	1	915
29	Нидерланды	1	482
30	Словения	1	688
	Всего	435	370003

Примечание. Используются данные работы [3; 1].

Строятся новые блоки, в основном в Азиатском регионе — Китае, Индии, Южной Корее, Турции, ОАЭ. Эксплуатируются исследовательские, транспортные и другие промышленные реакторы. Основной тип действующих реакторов — легководные, мощность которых составляет примерно 68% всех типов реакторов (табл. 2).

Т а б л и ц а 2

Типы действующих в странах мира реакторов

Характеристика	Тип реактора*						
	PWR и ВВЭР	BWR	PHWR (CANDU)	LWGR (РБМК)	AGR& Magnox	РБН	Другие (ЭГП)
1	2	3	4	5	6	7	8
Основные страны	США, Франция, Япония, Россия, КНР	США, Япония, Швеция	Канада	Россия	Великобритания	Россия	Россия
Количество	271	84	48	11	17	1	4
Мощность, ГВт	270,4	81,2	27,1	10,4	9,6	0,6	0,05
Топливо	Обогащенный UO ₂	Обогащенный UO ₂	Природный UO ₂	Обогащенный UO ₂	Металл. уран, обогащенный UO ₂	PuO ₂ и UO ₂	Обогащенный UO ₂

1	2	3	4	5	6	7	8
Теплоноситель	Вода	Вода	Тяжелая вода	Вода	СО ₂	Жидкий натрий	Вода
Замедлитель	Вода	Вода	Тяжелая вода	Графит	Графит	-	Графит
Итого: 436 энергоблоков общей мощностью 399,4 ГВт							
*Принятые сокращения: PWR (Pressurized Water Reactor) — реактор с водой под давлением; BWR (Boiling Water Reactor) — реактор с кипящей водой; PHWR (Pressurized Heavy Water Reactor) — реактор с тяжелой водой под давлением; LWGR (Light Water Graphite reactor) — легководный графитовый реактор; AGR (Advance Gas — Cooled Reactor) — усовершенствованный газоохлаждаемый реактор; РБН — реактор на быстрых нейтронах, ЭГП — каналный уран — графитовый реактор.							

Примечание. Используются данные работы [2; 5].

В настоящее время доля ядерной энергетики в балансе многих стран остается высокой. Так, по данным World Nuclear Association 20 государств более чем на 1/7 зависят от генерирования электроэнергии атомными станциями. Передовые позиции среди них занимают Франция (ядерная электроэнергия в энергобалансе страны составляет около 75%), Швеция (61%), Бельгия (51%), Украина (46%) [2; 4].

Крупнейшей в мире ядерной энергетикой располагает США. В этой стране работает 104 реактора (см.табл. 1), которые производят около 20 % всего электричества. Британия после 20-летнего перерыва приняла решение о строительстве новой АЭС из двух реакторов, которая будет сдана в эксплуатацию в 2023 г. и обеспечит до 7% потребностей страны [4; 3].

Сейчас по всему миру возводится 68 новых ядерных реакторов, большинство из них — в Китае, который стремится быстро снизить зависимость своей электроэнергетики от традиционного каменного угля. Шесть реакторов возводятся в Индии, которая намерена к 2032 г. увеличить производство энергии на АЭС в 14 раз. О намерении развивать ядерную энергетикую объявили члены Совета сотрудничества арабских стран Персидского залива — Алжир, Египет, Марокко и Тунис [4; 1].

По прогнозу Международного агентства по атомной энергии (МАГАТЭ) к 2030 г. объем атомных мощностей в мире вырастет в 2 раза и составит более 700 ГВт [5; 10]. В перспективе опережающий рост спроса на электроэнергию АЭС ожидается в странах Азии. Из всех стран, планирующих дальнейшее использование АЭ, наиболее амбициозные планы преследует Китай.

В России целями реформирования атомной отрасли провозглашены разработка и реализация программы развития ядерной энергетики (40 новых энергоблоков), нацеленной на увеличение к 2030 г. доли атомной генерации в общем объеме выработки электроэнергии в стране с 16 до 25% [2; 3].

Ожидается, что в дальнейшем ядерная энергетика останется составной частью национальных энергетических стратегий даже в тех странах, которые осуществляют поэтапное закрытие атомных станций и ищут им замену. Предполагается, что в обозримом будущем единственным источником, способным существенно увеличить свою долю в мировом балансе и покрыть растущие потребности человечества, является ядерная энергетика.

Повышение надежности и безопасности АЭС — одно из главных направлений дальнейшего развития ядерных технологий в мире

Опыт эксплуатации объектов атомной промышленности в мире показывает, что недостатки организационного и человеческого факторов и слабая культура безопасности в большинстве случаев являлись коренной причиной нарушений, влияющих на их безопасную эксплуатацию. Эти недостатки высветили аварии на АЭС «Три-Майл-Айленд» (США, 1979 г.), Чернобыльской АЭС (СССР, 1986 г.), АЭС «Фукусима-Дайичи» (Япония, 2011 г.).

Эти три крупные аварии за всю историю эксплуатации атомных станций имели широкий общественный резонанс, и ущерб от них был достаточно значительным. Однако в большинстве стран мира реакцией на произошедшие аварии стал не отказ от ядерной энергетики, а ужесточение контроля и повышение требований к безопасности АЭС.

Сегодня безопасность ядерной энергетики обеспечивается постоянным контролем со стороны экспертов Международного агентства по атомной энергии. По их мнению, безопасность ядерных установок связывается с состоянием системы «человек–технология–организация», в которой ключевыми вопросами являются:

- соответствие технологии современным требованиям безопасности и обеспечение качества;
- наличие в организации интегрированной системы менеджмента;
- формирование у работников культуры безопасности.

Стандарт CS – R – 3 «Система управления для установок и деятельности» как раз и призван решить поставленные выше вопросы. Данный стандарт относится к категории «требования безопасности» в системе норм МАГАТЭ по безопасности, которые должны выполняться для обеспечения защиты людей и охраны окружающей среды в настоящем и будущем [6; 116].

При разработке GS-R-3 МАГАТЭ учитывались стандарты Международной организации по стандартизации (ISO) в отношении систем менеджмента качества (СМК) (ISO 9001) и систем управления окружающей средой (ISO 14001). МАГАТЭ не преследовало цели дублировать в GS-R-3 какие-либо из стандартов ISO, а, скорее, постаралось установить требования к их комплексному выполнению. Основные сходства и различия в моделях систем менеджмента стандартов ISO 9001 и GS-R-3 показаны на рисунках 1 и 2.

Рисунок 1. Модель системы менеджмента качества (данные работы [7])

Рисунок 2. Модель интегрированной системы менеджмента (данные работы [6; 118])

Стандарт GS-R-3 служит достижению двух главных целей системы менеджмента [8]:
 – повысить показатели безопасности организации путём планирования и контроля деятельности, связанной с безопасностью, и надзора за ней в нормальных, переходных и аварийных ситуациях;

- развивать и поддерживать высокую культуру безопасности путём развития и укоренения среди работников и в коллективе правильного поведения и внимательного отношения к вопросам безопасности.

Стандарт GS-R-3 использует принципы менеджмента качества, установленные ISO 9000 и ISO 9004 [9]:

- 1) ориентация на потребителя;
- 2) лидерство руководителя;
- 3) вовлечение работников;
- 4) процессный подход;
- 5) системный подход к менеджменту;
- 6) постоянное улучшение;
- 7) принятие решений, основанное на фактах;
- 8) взаимовыгодные отношения с поставщиками.

Помимо известных восьми принципов менеджмента качества, стандарт GS-R-3 использует принципы [10]:

- интегрированной системы менеджмента (ИСМ), которая подразумевает комплексный учет таких аспектов деятельности предприятий атомной энергетики, как безопасность, качество, охрана труда и здоровья, физическая защита, охрана окружающей среды;
- культуры безопасности;
- менеджмента риска.

В целом гармонизация норм и правил каждой страны с документами МАГАТЭ по менеджменту и их четкое выполнение позволят создать в организациях атомной промышленности любого государства системы более профессионального и отлаженного управления, которые обеспечат соблюдение принципов высокой культуры безопасности на пути к достижению безопасной эксплуатации объектов атомной промышленности.

Основные предпосылки для развития ядерной энергетики в Казахстане

Уранодобывающая промышленность является одной из стратегически важных отраслей экономики Республики Казахстан (РК). Дело в том, что для развития ядерной энергетики в Казахстане имеются все необходимые предпосылки.

Во-первых, РК занимает второе место в мире по запасам урана. Согласно информации Национальной атомной компании «Казатомпром» (АО «НАК «Казатомпром»), в республике сосредоточено около 19 % мировых разведанных запасов урана [11].

Урановые месторождения в Южно-Казахстанской области разрабатываются уже без малого 100 лет. Значит, ядерная индустрия РК находится отнюдь не в зачаточном состоянии. Не зря анализ развития уранодобывающей отрасли страны за последние годы показывает ее стремительный рост.

Во-вторых, одним из существенных факторов, влияющих на развитие отрасли, является применяемая в Казахстане технология добычи урана. Известно, что традиционными методами добычи урана являются шахтный и карьерный, при которых ураносодержащая руда извлекается из недр на поверхность земли, после чего производится ее переработка посредством дробления, кучного выщелачивания, других физических и (или) химических способов переработки минерального сырья.

В Казахстане в основном применяется метод подземного скважинного выщелачивания, суть которого выражается в том, что основной процесс выщелачивания руды происходит на месте ее естественного залегания, т.е. в недрах.

Метод подземного скважинного выщелачивания представляет собой процесс замкнутого цикла, включающий в себя следующие основные стадии [12]:

- бурение скважин, установка технического оборудования и сооружение технологического полигона;
- подача через закачные скважины раствора серной кислоты слабой концентрации в рудоносный горизонт;
- основной процесс выщелачивания минералов из руды происходит под землей, где уран переходит в так называемый продуктивный раствор;

- продуктивный раствор поднимается на поверхность и проходит процесс сорбции и десорбции в ионообменных колоннах. Затем из товарного десорбата происходят осаждение и сушка урана до получения желтого кека;
- желтый кек перерабатывается в закись–окись урана на одном из трех аффинажных заводов.

За время применения данный метод показал свою эффективность, которая выражается в том, что среднее время разработки эксплуатационных блоков не превышает 4–5 лет. Кроме того, метод подземного скважинного выщелачивания является экономичным, поскольку не требует строительства дорогостоящих производств для добычи и переработки руды, хранения урановых хвостов. Также необходимо отметить, что рассматриваемый метод признается наиболее оптимальным с экологической точки зрения, поскольку воздействие на человека и окружающую среду при данном методе является минимальным [13; 30].

В-третьих, согласно типовой дефиниции, атомная промышленность представляет собой совокупность предприятий (фирм), научно-исследовательских учреждений (НИУ) и проектно-конструкторских организаций по добыче радиоактивных руд; производству радиоактивных веществ; разработке, производству, ремонту, модернизации и утилизации ядерных реакторов, радиационных установок для народного хозяйства и оборудования атомных электростанций; а также по созданию, приобретению и утилизации ядерного оружия.

Характерной особенностью атомной отрасли является практически замкнутый цикл производства: почти весь добытый уран поставляется на предприятия, занимающиеся обогащением и конверсией; полученный в результате этой переработки обогащенный урановый продукт идет на производство ядерного топлива, которое используется для генерации электроэнергии на АЭС, а часть, после дополнительного обогащения, — на производство ядерного оружия. Контроль и поддержание функционирования АЭС осуществляются с помощью оборудования и приборов, произведенных на машиностроительных предприятиях отрасли [2; 6].

У Казахстана, для того чтобы реализовать замыкание цикла и развитие высокотехнологичных передовых в атомной промышленности, есть значительные преимущества: наличие ресурсной базы и технологий.

В настоящее время АО «НАК «Казатомпром» ведет работу по созданию вертикально интегрированного комплекса ядерного топливного цикла. Имея в наличии такие звенья цикла, как добыча урана и производство топливных таблеток, сейчас реализуются планы по совместным проектам в области конверсии, обогащения урана и производства тепловыделяющих сборок в партнерстве с ведущими мировыми компаниями.

В-четвертых, в республике расположен АО «Ульбинский металлургический завод» (УМЗ), который производит высокотехнологичную урановую, бериллиевую, танталовую продукцию для нужд атомной энергетики, электронной, аэрокосмической, металлургической промышленности и других областей деятельности. Завод обладает технологиями изготовления компонентов ядерного топлива для АЭС и имеет более чем пятидесятилетний опыт работы. Сегодня это предприятие является сертифицированным производителем порошков и топливных таблеток диоксида урана и поставляет урансодержащую продукцию для ведущих мировых компаний США, Европы, Китая, Японии.

Можно привести следующие данные, иллюстрирующие ряд неоспоримых преимуществ у атомной энергетики, работающей штатно. Например, одна выпускаемая УМЗ топливная таблетка весом в 4 грамма по вырабатываемой энергоэффективности эквивалентна одной тонне сжигаемого высококачественного угля. Средняя ТЭЦ сжигает 3 тыс. т угля в сутки, а 77 т топливных таблеток обеспечивают выработку энергии в течение 4 лет. ТЭЦ в среднем сжигает 1 млн т угля в год. При этом выбрасывает более 15 тыс. т вредных выбросов. УМЗ выбрасывает всего 5 т вредных веществ в год. Их концентрация составляет десятитысячную грамма в кубометре [14; 24].

Не каждый прибор может зафиксировать такую концентрацию. Значит, проблем с выбросами и загрязнением воздуха почти не существует. Поэтому считается, что атомная промышленность — это экологически чистая отрасль.

В перспективе на Ульбинском металлургическом заводе планируется создать производство для изготовления ядерного топлива, которое будет поставляться для АЭС в страны Азиатского региона. Будут использованы современные ядерные технологии, которыми обладают только страны, входящие в число наиболее технически развитых.

В-пятых, в РК научно-техническая сфера атомной отрасли сосредоточена в таких специализированных научных и технических организациях, как РГП «Национальный ядерный центр» (РГП «НЯЦ

РК)), РГП «Институт ядерной физики», АО «НАК «Казатомпром» (Институт высоких технологий), Научно-технический центр «Безопасность ядерных технологий». Эти организации являются основой для эффективного развития и внедрения современных ядерно-физических технологий в энергетике, промышленности, медицине, сельском хозяйстве и обеспечивают исследования в области развития и безопасности АЭС.

Особо следует выделить наиболее значимые проекты, которые удалось осуществить РГП «НЯЦ РК» вместе с японскими коллегами. Так, в последние годы в РГП «НЯЦ РК» совместно с японскими организациями было реализовано несколько крупных и уникальных с технической точки зрения проектов. Первым был проект COTELS. В его рамках совместно со специалистами компаний Nipres и Marubeni были выполнены сложные исследования процессов, сопровождающих «тяжелую» аварию на легководном энергетическом реакторе с плавлением активной зоны. Эксперименты проводились на специально разработанном для этих целей стенде ангара и реакторе ИГР. Была получена очень ценная информация, которая подтвердила возможность смягчения последствий и управления тяжелой аварией на АЭС.

Не менее важным стал совместный с Агентством по атомной энергии Японии (JAEA) проект EAGLE, который также посвящен решению ключевых проблем безопасности АЭС, но уже для создаваемого в настоящее время в Японии коммерческого реактора на быстрых нейтронах с натриевым теплоносителем. Главный результат проекта — демонстрация возможности использования специальных конструкций в активной зоне реактора для направленного (контролируемого) перемещения части расплавленного топлива за пределы активной зоны во время аварии. Это позволит избежать повторной критичности [15; 6].

НЯЦ РК является участником международного консорциума, который будет заниматься созданием реактора будущего поколения MYRRHA — многофункционального, с быстрым энергетическим спектром нейтронов, способного работать как в подкритическом, так и в критическом режимах и запускаемого с помощью протонного ускорителя.

В-шестых, Казахстан имеет опыт эксплуатации первого в мире опытно-промышленного реактора на быстрых нейтронах БН-350 (в настоящее время выведен из эксплуатации). Продолжают действовать три ядерных реактора в исследовательских целях.

Кроме того, на территории республики действовал крупнейший в мире Семипалатинский испытательный полигон (СИП), на котором была взорвана первая советская атомная бомба. СИП закрыт Указом Президента РК от 29 августа 1991 г. в связи с присоединением Казахстана к Договору о нераспространении ядерного оружия и отказом от четвертого в мире боевого ядерного арсенала [16; 27].

И наконец, в РК создана законодательная и нормативная база, регулирующая основные аспекты деятельности по мирному использованию атомной энергии, в том числе Стандарты государственных услуг в сфере использования атомной энергии и Правила физической защиты ядерных материалов и ядерных установок. Об этом речь пойдет ниже.

Состояние нормативно-правовой базы в Казахстане для развития ядерного топливного цикла

Признавая преимущества атомной энергетики перед традиционными способами получения электричества и тепла, остается выяснить, имеет ли в настоящее время Республика Казахстан достаточно прочную нормативную базу для того, чтобы развивать ядерный топливный цикл. Попытаемся ответить на поставленный вопрос, опираясь на Схему нормативно-технического регулирования РК в сфере безопасности использования атомной энергии (рис. 3), разработанную авторами работы [16; 29].

1. Как известно, советские Нормы радиационной безопасности (НРБ-76/87) действовали в Казахстане до 1996 г., пока республиканские органы санэпиднадзора не утвердили НРБ-96, которые, в свою очередь, были пересмотрены три года спустя и получили аббревиатуру НРБ-99. В настоящее время в Казахстане вместо НРБ-99 действуют гигиенические нормативы «Санитарно-эпидемиологические требования к обеспечению радиационной безопасности», принятые постановлением Правительства РК от 3 февраля 2012 г. № 201.

2. В РК вплоть до 2003 г. действовали Основные санитарные правила работы с радиоактивными веществами и другими ИИИ (источниками ионизирующих излучений) (ОСП — 72/87). В 2003 г. на основе ОСП — 72/87 с учетом некоторых изменений данных о воздействии ионизирующего излу-

чения на организм человека, накопленного дополнительного опыта по осуществлению радиационного контроля и проведению профилактических мероприятий в соответствующих учреждениях и во внешней среде были разработаны Санитарно-гигиенические требования по обеспечению радиационной безопасности (СГТОРБ-2003). В 2010 г. на смену СГТОРБ-2003 были приняты Санитарно-эпидемиологические требования к обеспечению радиационной безопасности (СЭТОРБ-2010), на основе которых 3 февраля 2012 г. Правительство Республики Казахстан постановлением № 202 утвердило санитарные правила «Санитарно-эпидемиологические требования к обеспечению радиационной безопасности». Действующие сегодня санитарные правила регламентируют стандарты радиационной безопасности при проектировании и эксплуатации радиационно-опасных объектов, при обращении с НИИ (радионуклидными источниками, радиоизотопными приборами и устройствами, генерирующими ионизирующее излучение, радиоактивными отходами), при осуществлении производственного радиационного контроля, при медицинском облучении, при воздействии природных источников излучения и при радиационных авариях.

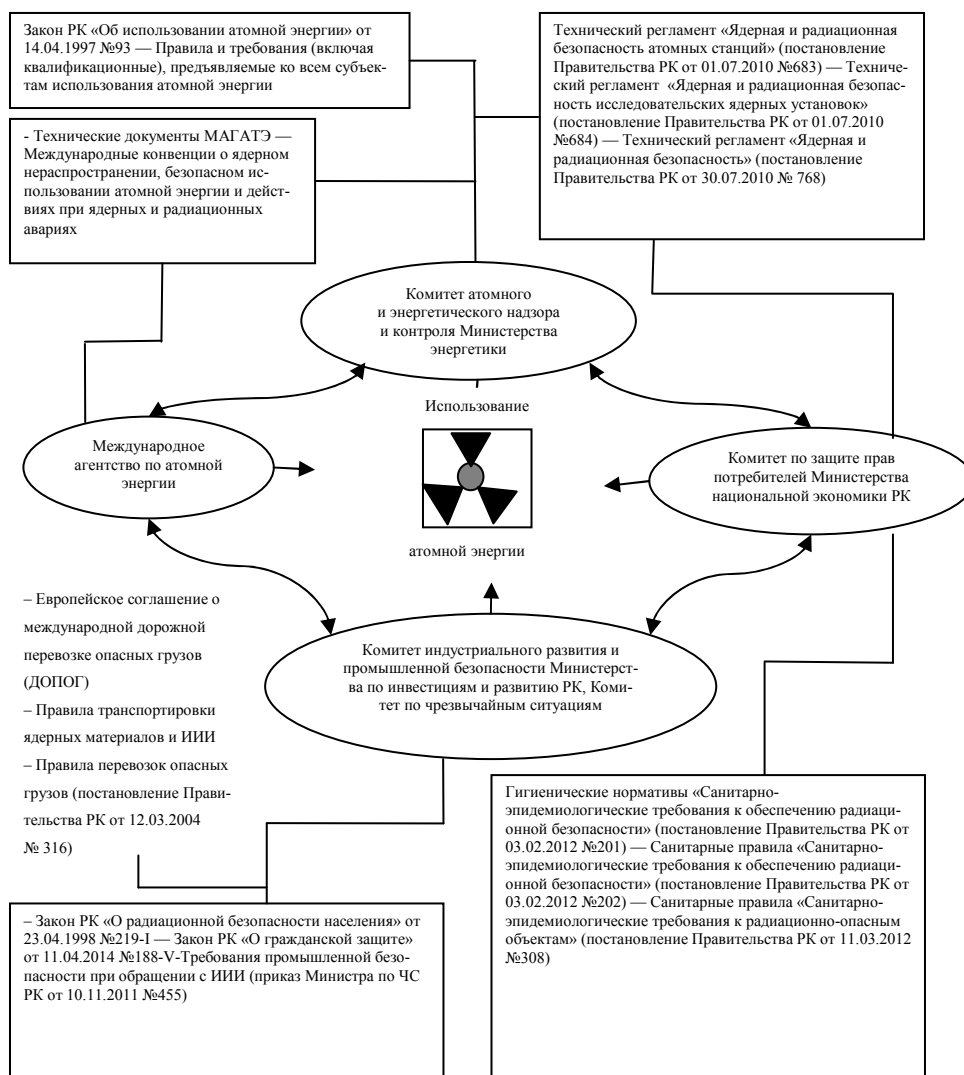

Рисунок 3. Схема нормативно-технического регулирования Республики Казахстан в сфере безопасности использования атомной энергии (данные работы [16; 29])

3. Постановлением № 308 от 11 марта 2012 г. Правительство РК утвердило санитарные правила «Санитарно-эпидемиологические требования к радиационно-опасным объектам», которые содержат нормы проектирования (водоснабжения, канализации, освещения, вентиляции), содержания, эксплуатации, ликвидации, консервации и перепрофилирования объектов использования атомной энергии.

4. Наиболее существенная экологическая проблема, связанная с развитием атомной энергетики и промышленности во всем мире, обусловлена радиоактивными отходами, которые образуются на всех этапах ядерного топливного цикла — от добычи урана до обращения с отработавшим ядерным топливом.

Требования к радиационной безопасности при обращении с радиоактивными отходами распространяются на все организации, использующие радиоактивные вещества и осуществляющие транспортирование и захоронение радиоактивных отходов, за исключением атомных электростанций, радиационная безопасность которых до 2010 г. в Казахстане регламентировалась Санитарными правилами проектирования и эксплуатации атомных электростанций (СП АЭС-79). Для регулирования стандартов ядерной безопасности в Казахстане в течение 19 лет наряду с СП АЭС-79 также действовали Правила ядерной безопасности атомных электростанций (ПБЯ 04-74), Правила проектирования и эксплуатации систем аварийной сигнализации о возникновении самоподдерживающейся цепной реакции и организации мероприятий по ограничению ее последствий при переработке, хранении и транспортировке ядерно-опасных делящихся материалов (ПБЯ-06-09-91), Правила ядерной безопасности исследовательских реакторов (ПБЯ-03-75), Правила ядерной безопасности критических стенов (ПБЯ-02-78) и Правила ядерной безопасности при хранении и транспортировке ядерно-опасных делящихся материалов (ПБЯ-06-09-90). В 2010 г. на основе этих документов были разработаны собственные технические регламенты: «Ядерная и радиационная безопасность атомных станций» и «Ядерная и радиационная безопасность исследовательских ядерных установок», утвержденные постановлениями Правительства Республики Казахстан от 1 июля 2010 г. № 683 и № 684 соответственно. Общий технический регламент «Ядерная и радиационная безопасность» был утвержден 30 июля 2010 г. постановлением Правительства Республики Казахстан № 768.

5. Движение радиоактивных веществ и материалов между различными объектами использования атомной энергии является важной составляющей инфраструктуры ядерного топливного цикла и регулируется Правилами транспортировки ядерных материалов и источников ионизирующего излучения, которые были разработаны в 2011 г. на основе Правил безопасности при транспортировании радиоактивных веществ (ПБТРВ-73) и Правил безопасной транспортировки радиоактивных материалов (ПБТРМ-99). При транспортировании радиоактивных веществ и материалов казахстанские предприятия атомной отрасли также руководствуются Правилами перевозок опасных грузов, утвержденных постановлением Правительства Республики Казахстан от 12 марта 2004 г. № 316 и Европейским соглашением о международной дорожной перевозке опасных грузов (ДОПОГ).

6. Помимо санитарных правил и гигиенических норм по радиационной защите для контроля безопасной эксплуатации объектов использования атомной энергии в Казахстане также применяются требования Комитета по государственному контролю за ЧС и промышленной безопасностью Министерства по чрезвычайным ситуациям. Закон Республики Казахстан «О радиационной безопасности населения» от 23 апреля 1998 г. № 219-1 регулирует общественные отношения в области охраны здоровья человека и его защиты от вредного воздействия ионизирующего излучения. Кроме того, согласно Закону Республики Казахстан «О гражданской защите» от 11 апреля 2014 г. №188-V все предприятия, на которых производятся, используются, перерабатываются, образуются, хранятся, транспортируются или уничтожаются ИИИ, являются опасными производственными объектами и подлежат обязательному декларированию промышленной безопасности. Также 10 ноября 2011 г. приказом Министра по ЧС Республики Казахстан № 455 были утверждены Требования промышленной безопасности при обращении с источниками ионизирующего излучения.

7. Безусловно, международные договоры и конвенции, как и технические документы и отчеты МАГАТЭ, играют важную роль в формировании нормативно-правовой базы ядерного регулирования, однако основным для участников атомной отрасли Казахстана является Закон «Об использовании атомной энергии» от 14 апреля 1997 г. № 93. Этот Закон определяет основу и принципы регулирования общественных отношений в области защиты здоровья и жизни людей, охраны окружающей среды, нераспространения ядерного оружия, обеспечения и контроля ядерной и радиационной безопасности при использовании атомной энергии.

8. Комитет атомного и энергетического надзора и контроля Министерства энергетики — главный Уполномоченный орган Республики Казахстан в области использования атомной энергии. Комитет выдает разрешения на выполнение работ в области использования атомной энергии, проверяет соблюдение условий действия лицензий и проводит аттестацию лиц, ответственных за радиационную безопасность в организациях, использующих ИИИ, ведет их реестровый учет и осуществляет другие

административные функции, формулирующие справедливую ядерно-энергетическую политику государства, гарантом которой является Конституция.

На рисунке 4 изображена пирамида нормативно-правовых актов РК, служащих инструментами государственного регулирования в области ядерной и радиационной безопасности. Она (пирамида) построена по аналогу, предложенному в работе [17; 22–27]. Дело в том, что законодательные основы безопасного использования атомной энергии в Казахстане и России [17] имеют схожие иерархические структуры.

Рисунок 4. Законодательные основы государственного регулирования Республики Казахстан в области безопасности использования атомной энергии (данные работы [16; 28])

В целом, обобщая все сказанное выше, можно сделать вывод, что нормативно-правовая база системы ядерного регулирования в Республике Казахстан охватывает все виды деятельности, связанной с использованием атомной энергии. Эффективность действующих законов, норм, регламентов и правил по ядерной и радиационной безопасности подтверждается отсутствием значительных инцидентов на объектах, применяющих ИИИ, в течение всего периода их функционирования в Казахстане — от советской эпохи, когда вблизи Семипалатинска закладывались основы атомной энергетики и промышленности СССР, до наших дней.

*Результаты технико-экономических исследований
по обоснованию строительства АЭС в Казахстане*

Авария на японской АЭС «Фукусима» привела к пересмотру национальных концепций развития атомной энергетики. При этом конечные результаты аналитического процесса значительно отличаются друг от друга. Одни страны уже ввели запрет на строительство новых АЭС, другие объявили о необходимости дальнейшего использования атомной энергетики АЭ, а третьи ввели временный мораторий на строительство или эксплуатацию атомных электростанций [1; 8].

Казахстан сегодня относится к категории стран, которые приняли решение о реализации ядерно-энергетической программы и активно создают необходимую инфраструктуру [5; 10].

1. Следует отметить, что еще в 1997 г. компетентными органами РК изучался вопрос строительства АЭС мощностью 640 МВт в районе поселка Улькен, вблизи озера Балхаш. Было разработано технико-экономическое обоснование (на базе реакторной установки ВВЭР-640), однако решение о строительстве не было принято.

2. В 2006 г. для реализации проекта сооружения АЭС в районе города Актау было создано АО «Казахстанско-Российская компания «Атомные станции». Предприятием было разработано технико-

экономическое обоснование «Строительство атомной станции с реакторными установками ВБЭР-300 в Мангистауской области». ТЭО прошло установленные законодательством согласования и заключения, включая государственную экологическую экспертизу. В дальнейшем работы по проекту были приостановлены в связи с необходимостью принятия межправительственного Соглашения с Российской Федерацией по совместному проектированию и строительству АЭС с реакторной установкой ВБЭР-300.

3. В 2006–2009 гг. РГП «НЯЦ РК» были выполнены технико-экономические исследования на предмет обоснования строительства АЭС в РК. Результаты, полученные ранее, стали основой для выбора места ее размещения и конфигурации. Кроме того, принимая во внимание особенности энергосистемы Казахстана, а также современное развитие проектов ядерных реакторов, была определена целесообразность использования в составе будущей АЭС легководных реакторов с единичной мощностью 600–1 000 МВт.

4. В 2013 г. по поручению Президента РК была организована работа правительственной комиссии и межведомственной группы по выбору места размещения АЭС.

Результаты исследований РГП «НЯЦ РК» [15; 6] послужили основой для выводов межведомственной рабочей группы и правительственной комиссии по определению мест строительства АЭС. Было принято решение рассматривать для строительства АЭС район озера Балхаш — поселок Улькен и район Курчатова. Тип будущего реактора — легководный, мощностью до 1000 МВт.

5. В мае 2014 г. был утвержден план первоочередных мероприятий по строительству атомных электростанций в РК. В соответствии с планом в дальнейшем будут разработаны технико-экономические обоснования о возведении АЭС для двух названных выше районов. И по их результатам, с учетом мнения местных представительных органов власти, будет принято окончательное решение Правительства РК о строительстве объекта.

На сегодня Казахстаном ратифицирован ряд международных соглашений, которые позволяют наладить широкое сотрудничество со странами, являющимися основными разработчиками и поставщиками ядерных технологий.

*Новая Стратегия развития АО «НАК» Казатомпрому»
на период с 2015 по 2025 гг.*

Осуществление Стратегии в 2015–2025 гг. [18, 19] позволит «Казатомпрому» и Казахстану сохранить достигнутые лидирующие позиции в мире по добыче природного урана. Для этого компания будет развивать действующие и строить новые рудники, внедрять передовые технологии, направленные на повышение эффективности и снижение себестоимости добычи урана. Планируется наладить производство тепловыделяющих сборок.

В перспективе диверсификация производства позволит компании получать дополнительную прибыль от продажи готовой продукции для атомных электростанций мира. Большое внимание в рамках трансформации будет уделено укреплению функций маркетинга. Наряду с усилением данного блока запланировано создание трейдинговой компании по аналогии с крупными международными уранодобывающими компаниями, которая будет заниматься продажами продукции «Казатомпрома».

В будущем ожидаются изменение организационной структуры и передача непрофильных активов компании в конкурентную среду с целью концентрации на основных видах деятельности. До 2019 г. из состава «Казатомпрома» планируется вывести 27 непрофильных предприятий, оказывающих услуги, в частности, различные химические производства, сервисные компании и т. д. Вместе с тем процесс освобождения от непрофильных активов не коснется добычных предприятий.

В дальнейшем для повышения эффективности и улучшения производственно-финансовых показателей деятельности холдинга в рамках программы трансформации намечаются совершенствование системы корпоративного управления, оптимизация и автоматизация бизнес-процессов.

В рамках усиления контроля над производственным процессом офисы всех добычных предприятий планируется перевести из Алматы в Шымкент и Кызылорду.

Ожидается, что в результате принятых мер к 2025 г. показатель экономической добавленной стоимости (EVA) «Казатомпрома» составит плюс 32 млрд тенге.

Список литературы

- 1 Лохман Б. Имеет ли будущее атомная энергетика // АльПари. — 2011. — № 1. — С. 8–14.
- 2 Фролов И.Э. Атомная промышленность России: итоги реформирования, политика и проблемы развития // Проблемы прогнозирования. — 2014. — № 6. — С. 3–15.
- 3 Омар Б. Атом возвращается // Новое поколение. — 2015. — 23 янв. — № 8 (1237). — С. 1.
- 4 Тукумов Е. Мирный атом: мифы и реальность // Казахстанская правда. — 2014. — 9 апр. — С. 1, 3.
- 5 Джаксалиев Б. Атомная энергетика: полный цикл от ископаемого урана до АЭС // Казахстанская правда. — 2015. 22 авг. — С. 10.
- 6 Сметник А.А., Мурлис Д.В. Менеджмент качества и культура безопасности в атомной отрасли // Менеджмент в России и за рубежом. — 2015. — № 4. — С. 115–123.
- 7 ГОСТ ISO 9001-2011. Системы менеджмента качества. Требования. — [ЭР]. Режим доступа: www.testexpert.ru
- 8 The management system for facilities and activities. Safety requirements series No. GS – R – 3. IAEA, 2006.
- 9 ГОСТ ISO 9000-2011. Системы менеджмента качества. Основные положения и словарь. — [ЭР]. Режим доступа: www.testexpert.ru
- 10 Management system standards: Comparison between IAEA GS – R – 3 and ISO 9001: 2008. Safety reports series No. 69. IAEA, 2012.
- 11 [ЭР]. Режим доступа: http://www.kazatomprom.kz/ru/pages/Atomnaya-energetika_v-Kazahstane.
- 12 [ЭР]. Режим доступа: http://www.kazatomprom.kz/ru/pages/metod_pv.
- 13 Кудайберген Г. Налоговый учет при добыче урана методом подземного скважинного выщелачивания // Промышленность Казахстана. — 2013. — № 3 (78). — С. 30–32.
- 14 Донских А. Микрозвергты уранового производства // Казахстанская правда. — 2014. — 20 июня. — С. 24.
- 15 Борисов С. Главная доминанта — безопасность атомной энергетики // Казахстанская правда. — 2014. — 9 июля — С. 6.
- 16 Зубова О., Ким Д. Техническое регулирование в сфере использования атомной энергии в Республике Казахстан // Промышленность Казахстана. — 2015. — № 2 (89). — С. 27–31.
- 17 Хамаза А.А. Основы ядерного регулирования в России // Стандарты и качество. — М.: РИА «Стандарты и качество», 2013. — № 2 (908). — С. 22–27.
- 18 Алибекова Р. Время масштабных преобразований // Казахстанская правда. — 2015. — 17 окт. — С. 4.
- 19 Кононенко О. «Казатомпром» намерен сохранить лидерство в добыче урана // Панорама. — 2015. — № 33. — 4 сент. — С. 5.

Р.С.Каренов

Әлемдегі және Қазақстандағы атом энергетикасының қазіргі жай-күйі және болашағы

Мақалада әлемдік ядролық индустриядағы қазіргі жағдай ашылып көрсетілген. Атом энергиясы бойынша халықаралық агенттіктің атом өнеркәсібін ұйымдастыру менеджменті жүйесін құру туралы ұстанымы қарастырылған. Қазақстанда ядролық энергетиканың дамуына қажетті алғышарттар жасалғандығы туралы қорытынды келтірілген. Республикадағы ядролық отындық циклдың даму үшін қажет нормативтік-құқықтық базаның жай-күйіне баға берілген. Елде атом электрстансасының құрылысын негіздеу бойынша техникалық-экономикалық зерттеулердің нәтижелері жалпыланған. «Қазатомөнеркәсіп» ұлттық компаниясының 2025 жылға дейінгі даму стратегиясы суреттелген. Даму стратегиясының кешенді шараларын жүзеге асыру компания қызметінің тиімділігін жоғарылататындығы және «Қазатомөнеркәсіп» құнын арттыратындығы жайлы айтылған.

R.S.Karenov

Contemporary state and the future of nuclear energy in the world and Kazakhstan

The article describes the current situation in the global nuclear industry. The approach is proposed by the International Atomic Energy Agency, the creation of management systems of organizations of the nuclear industry. The article concluded that the development of nuclear power in Kazakhstan has all the necessary prerequisites. An assessment of the regulatory framework in the country for the development of the nuclear fuel cycle. The article summarizes the results of feasibility studies on the feasibility of constructing nuclear power plants in the country. Describes the development strategy of the national company «Kazatomprom» until 2025. It is emphasized that the implementation of measures Development Strategy will improve the efficiency of the company and increase the value of «Kazatomprom».

References

- 1 Lohman B. *AlPari*, 2011, 1, p. 8–14.
- 2 Frolov I.E. *Problems of Forecasting*, 2014, 6, p. 3–15.
- 3 Omar B. *New Generation*, 2015, 8 (1237), 23 January, p. 1.
- 4 Tukumov E. *Kazakhstanskaya pravda*, 2014, April 9, p. 1 and 3.
- 5 Dzhaksaliyev B. *Kazakhstanskaya pravda*, 2015, 22 August, p. 10.
- 6 Smetnik A.A., Murlis D.V. *Management in Russia and abroad*, 2015, 4, p. 115–123.
- 7 GOST ISO 9001-2011. Quality management systems. Requirements, [ER]. Access mode: www.testexpert.ru
- 8 The management system for facilities and activities. Safety requirements series No. GS – R – 3. IAEA, 2006.
- 9 GOST ISO 9000-2011. Quality management systems. Fundamentals and vocabulary, [ER]. Access mode: www.testexpert.ru
- 10 Management systems standards: Korparison between ReA GS - R - 3 Andes ISO 9001: 2008 series, but Safet reports. 69. ReA 2012.
- 11 [ER]. Access mode: http://www.kazatomprom.kz/ru/pages/Atomnaya-energetika_v_Kazahstane.
- 12 [ER]. Access mode: http://www.kazatomprom.kz/ru/pages/metod_pv.
- 13 Kudaibergen G. *Industry of Kazakhstan*, 2013, 3 (78), p. 30–32.
- 14 Donskih A. *Kazakhstanskaya pravda*, 2014, June 20, p. 24.
- 15 Borisov S. *Kazakhstanskaya pravda*, 2014, July 9, p. 6.
- 16 Zubova O., Kim D. *Industry of Kazakhstan*, 2015, 2 (89), p. 27–31.
- 17 Khamaza A.A. *International Journal «Standards and quality»*, 2013, 2 (908), Moscow: RIA «Standards and Quality», 2013, p. 22–27.
- 18 Alibekova R. *Kazakhstanskaya pravda*, 2015, 17 October, p. 4.
- 19 Kononenko O. *Panorama*, 2015, 33, 4 sentyabrya, p. 5.

A.A.Kocherbayeva¹, A.S.Seitalinova², D.I.Syzdykova², A.N.Lambekova²

¹*B.N.Yeltsin Kyrgyz-Russian Slavic University, Bishkek;*

²*Ye.A.Buketov Karaganda State University
(E-mail: ainura_koch@mail.ru)*

Global trends of competitiveness management of coal enterprises

The coal industry is an important component to ensure the needs of the economy in energy. The Republic of Kazakhstan is now among ten largest producers of coal in the world market. and among the CIS countries, has the third largest reserves, the second largest coal extraction rate and the first place for the extraction of coal per capita. In Kazakhstan, this industry provides 74% of electricity production, almost 100% loading of coke production, and is fully able to meet the fuel needs of domestic sector and population.

Key words: competitiveness, management, coal mining, coal mines, coal consumption, coal enterprises, consumption of coal, coal production, price of coal.

Today it is hard to find a sector of the economy, which would not use fossil coal or its derivatives. The main directions of industrial use of coal are energy and technology.

The structure of coal consumption constantly changes. In recent years, usage of coal in power plants, coke plants and agriculture increased, but declined in transport and domestic sector.

The deep processing of coal and production of new products is developing due to the fact that market forces are constantly improving the quality of manufactured products. Getting products of coal deep processing to substantially enhances the ability of coal usage in energy sector, household sector and transport sector. In addition, during the period up to 2030, technology for producing hydrogen from coal «will be released» on practical application [1].

In order to implement a coherent and integrated analysis of competitiveness we suggest to use the following algorithm for evaluation presented in Figure.

Step 1. There are two possibilities at the initial stage of assessment in determining the objectives of the study: If we need to determine the position of goods being valued in a number of products with the same quality and price characteristics, it is enough to identify several main parameters and carry out a comparison on them. If the products are evaluated on their performance from the analogues, the model of an ideal product that best meets the needs of consumers, that will act as a standard (base) for comparison is developed. Estimated products are compared with the base model by the ratio parameter groups (economic, technical, legal and others.).

Step 2. The parameters of products, which are important from the consumers' point of view, as well as from the perspective of the manufacturer are determined. For a product, in order to be interesting to the buyer, it must have certain technical, operational and economic parameters. Terms of the acquisition of products are to meet the main characteristics of the satisfactory need. In the process of buying, a consumer chooses goods, sets the distinctive features that characterize the superiority of the product over similar products of competitors located in the market. When purchasing products, the buyer thus evaluates its appeal, the possible degree of satisfaction of his specific needs and his willingness to bear the costs associated with the acquisition and use of this product. At this stage, the product parameters, which are important from the consumers' point of view (quality and price characteristics, value of transportation costs for the delivery of products), and the criteria that are relevant to the manufacturer (conditions of contracts, expanding the scope and volume of sales, including due to the presence in the foreign market, maximizing profits).

Step 3. Parallel to the step 2, the study of a state coal market is being carried out. In domestic market, it is necessary to determine the share of corporate structures (sales of regulated agreements) and a free trade zone with charcoal (regulation of the level of demand). If the company conducts foreign economic activity, there should be an analysis of the state of the world market and product characteristics of foreign competitors.

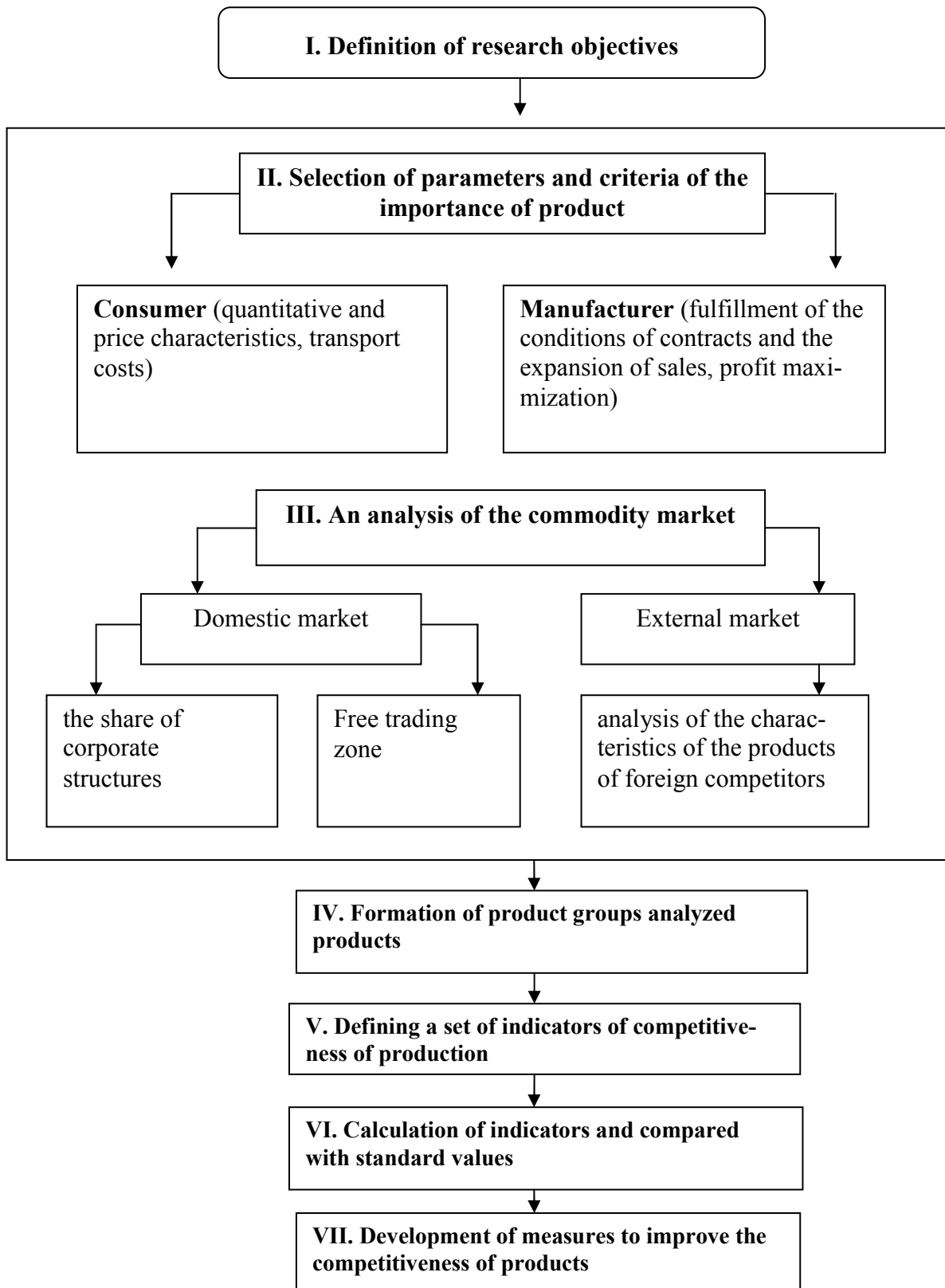

Figure. Algorithm for assessment of competitiveness of a buyer's production

Step 4. Formation of commodity product groups. In order to assess the competitiveness of coal production, its assortment, range, quality and physical characteristics must be analyzed. If products of different

companies have differences in terms of quality and price characteristics, one should put it in a comparable form by referring to a group of similar goods in accordance with the requirements of regulatory documents.

Step 5. Defining the set of competitiveness indicators. In the above methods, the authors suggest to evaluate the competitiveness of the products by calculating the different technical, economic, ergonomic, legal and other factors.

The developed methodology for assessing the competitiveness of coal production is proposed to operate three indicators: the level of profitability per unit of output, the magnitude of transportation costs for the delivery of products to the final consumer and the comprehensive utilization rate of raw materials.

Step 6. Calculation of indicators and comparison with standard values. The calculated values must not exceed the established norms.

Step 7. Development of measures to increase competitiveness. As a result of the market analysis and the calculation of the level of competitiveness conclusions should be made: if the product has low competitiveness, it is necessary to propose ways to improve due to the rationalization of production scheme, cost reduction, quality improvement and other activities.

The proposed algorithm is not universal because of the specific features of different types and kinds of products. However, it can be used in assessing the competitiveness of production sectors of mineral resource complex, allowing to take into account its specificity. Performing the operations described above makes it possible to estimate the proportion of products on domestic market, to carry out high-quality and reliable assessment of the competitiveness of the coal production enterprises, as well as offering reasonable ways to improve.

According to experts, the share of coal in the structure of world's fuel and energy balance is around 27%. Its main consuming industries are metallurgy and electricity. Around 44% of the world's electricity production uses coal [2].

Over 80% of the coal reserves are concentrated in North America, Asia-Pacific and CIS countries. At the same time ninth of the world's coal reserves is concentrated in China, the sixth part — In Russia. Coal reserves in Kazakhstan amount to 35.8 billion. Tons or 3.6% of world reserves.

The main importers are the countries of Western Europe (around 160 million tons) and the Asia-Pacific region (more than 200 million tons, including Japan — 130 million tons, South Korea — about 50 million tons and Taiwan — about 20 million tons).

The leading exporters are: Australia, USA, South Africa, Colombia, Venezuela, Indonesia, Canada, China, Poland, Russia.

More than 90% of the world's import requirements is provided by deliveries from these countries [3].

The problems of coal industry

In our view, 3 major problems in the coal industry of the world can be identified.

1. The unprofitableness of the coal industry.

Since the mid-90s, the world market prices of coal had a distinct downward trend, due to a general cheapening of the cost of energy and reducing the role of coal in the energy balance of the leading consumer countries.

The coal industry in the world itself is unprofitable and subsidized sphere. Its stable existence requires cash infusion from the government. Thus, the decline in coal prices further reduced the profitability of mining and production of coal. In addition, coal is significantly inferior to natural gas and oil by the costly and ecological indicators of its use.

Especially brightly this fact is reflected in the economically unstable countries. For example, Russia had suspended the activities of approximately 2/3 of the coal mines [4]. And the profession of a miner, which was considered prestigious in the Soviet era, has dramatically lost its positions. The state is practically suspended salaries to miners, which caused a huge number of strikes across the country.

2. Injuries at the workplace.

As a consequence, due to the lack of support of the coal industry on the part of some countries, and therefore a sharp decrease in funds allocated for the protection of labor, the growth of injuries at the workplace has increased. The most disadvantaged countries in this regard are China and Russia, each year in the extraction of coal hundreds, if not thousands of people get killed.

3. Environmental problems.

One of the serious problems is also the harm made to the nature caused in the extraction and procession of coal. Firstly, it's the release of methane into the atmosphere during mining. Secondly, for example, coking

coal must be heated to a certain temperature. As a result, it emits large amounts of carbon dioxide and other compounds that adversely affect the Earth's atmosphere and contribute to the greenhouse effect.

The prospects of the coal industry.

Despite the existing problems, the coal industry in the modern world has retained the role of economy's important basic industry. The value of coal as one of the main types of energy at the turn of the third millennium, is driven by the action of the following leading market factors:

1) Energy remains the priority sector of the economy. Consumers are interested in an unconditional maintaining stability power base and a variety of alternative sources of energy raw materials.

2) Stable and extensive resource base. The index of the current consumption of operable reserves of coal supply is one of the highest among all the minerals.

3) The possibility for coal exporters to operate on different markets. For the most of foreign exporters, it is the basis of their own energy. In addition, the geographical position of Australia, Colombia, South Africa, Indonesia, the United States is that in the modern ways of sea transport, they are able to virtually with the same cost to ship coal to both major consuming market — in Europe or in Asia [5]. Therefore, if there are problems with product sales in one of these markets, exporters can always switch to the second consuming market or national consumption (limiting share in the energy balance is usually imported oil or oil).

4) The low cost of coal compared to the cost of direct substitutes, coal price stability. The stability and predictability of the coal price provides consumers with the convenience of planning costs. At the same time, the unit of the calorific value of the fuel when using coal costs to the consumer on average 1.5 times less than with oil.

According to the forecast «Energy Information Administration» (DOE) primary energy consumption in the world by 2020 will increase compared to the current level of 65%. Fossil fuels will remain the main source of energy and will provide up to 80% of global energy consumption. Looking forward to 2020, international experts do not expect a significant reduction in the role of coal as a major energy carriers (Table).

Table

The forecast of world consumption of coal in the period up to 2020, mil. tons

Regions of the World	Years					
	1995	2000	2005	2010	2015	2020
Total	4644,9	4909,8	5367,0	5788,8	6209,8	6865,7
North America	919,0	1057,8	1085,0	1121,3	1157,7	1239,2
Western Europe	550,8	510,8	478,1	457,2	436,4	409,1
The industrialized countries of Asia	233,2	235,0	261,3	264,0	268,5	272,2
Eastern Europe/ The former Soviet Union	847,3	732,1	732,1	686,8	632,3	564,3
Developing countries	2094,7	2374,1	2810,5	3259,6	3696,8	4380,9

Moreover, it is likely due to the reduction in the rate of growth of consumption of oil and oil products and the revision of the relationship to the development of nuclear power in many countries, there may be some increase in its share in the energy mix.

At the current level of consumption of its proven reserves will last about 200 years, compared with nearly 50 years for gas and 30 — for oil. The leading consumers of coal in Asia and the world will continue to be China and India.

By 2020, the share of China and India will account for 33% of growth in global energy consumption and 90% increase in the use of coal in the world. US Department of Energy experts believe that coal in the country will remain competitive with other fuels due to low production costs and tariffs for its transportation [6].

In Canada, increasing in coal consumption is associated with the planned decommissioning after 2010 the significant part of nuclear capacity, which will be replaced by coal-fired power plants.

Japan intends to introduce up to 2020 at least 10 GW of coal-fired power plants of new generation. It is also expected a significant increase in consumption in Brazil and South Korea.

The coal industry is an important component to ensure the needs of the economy in energy. The Republic of Kazakhstan is now among ten largest producers of coal in the world market. and among the CIS countries, has the third largest reserves, the second largest coal extraction rate and the first place for the extraction of coal per capita. In Kazakhstan, this industry provides 74% of electricity production, almost 100% loading of coke production, and is fully able to meet the fuel needs of domestic sector and population.

Analysis of the main problems has shown that today there are a large depreciation, enough is working on updating the mine and quarry Fund. Tariff policy in the transport sector resulting in a significant increase in the cost of coal and, in some cases, to reduce the export opportunities of coal miners.

In recent years, it is the aging of miner's collectives. The average age of miners today is 45–47 years. Due to the lack of prioritization of miners' work, as well as heavy-duty, late retirement (63 years) young people do not go to work in mines and quarries.

Poor developing utilization work of coal mine methane gas and reducing gas content of mines to safe levels. There is the problem of technogenic disasters related to sudden outbursts of coal and gas, high gas content of coal seams in the Karaganda basin, which has led to repeated accidents in the mines.

However, the potential of the coal industry include excess capacity and great potential for increasing production. So the potential technical capabilities of Ekibastuz coal production is estimated at 85.0 mln. tons per year, while the unstable consumption, uneven export, do not allow to produce more than 75.0 mln. tons in 2020.

Potential opportunities of Shubarkol coal up 20.0 mln. tons per year, while the forecast demand for them in domestic and foreign markets in 2020 will amount to only 15.0 mln. tons.

It is necessary to pay attention to replacement of fixed assets of coal pits, the creation of a full complex of coal-chemical production, improve the quality of the coal products, the creation of enterprises for the production of briquettes and semi-coke. It is important to study the issue of a differentiated approach to early retirement for employees of the coal industry. To solve the problem of technogenic disasters related to sudden outbursts of coal and gas, it is necessary to study the issue of new methods of degassing of coal seams during operation [7].

As one of the security increasing methods is currently implementing a project on the use of methane to generate electricity that will not only ensure the safety of the work, but also cover their own needs electricity in mines.

As for the industrial usage of gas, these activities require a long period of research and industrial research with large investments.

The coal industry, being one of the most important branches of economy and energy sector, however, remained unprofitable and requires a large investment of financial resources for its development.

Coal prices can not rise in connection with the direct dependence of the price of its main competitors in energy production — oil and natural gas. And apparently the next 15 years there will not be observe major changes in the coal industry.

It's difficult to predict long-term prospects, but we can assume that if the oil reserves will continue to decline and will not be found new deposits or other alternative fuels by 2030 coal can become a major source of fuel energy, as It has huge reserves than oil and gas.

Humanity will inevitably have to invest in the development of programs to reduce environmental pollution because of the extraction and production of coal. In this regard, the development of the coal industry will take a global scale. There is no doubt that coal prices will rise also, and therefore its production becomes profitable.

References

- 1 *Кушербаев К.* Казахстан добьется удвоения ВВП к 2008 году, а утроения — к 2015-му // Российская Федерация сегодня. — 2005. — № 11. — С. 34–37.
- 2 *Мишин Ю.В.* Экономические основы организации конкурентоспособного производства. — М.: Центр экономики и маркетинга, 2010. — С. 44.
- 3 *Самедова Е.* Минэкономразвития признало низкую внутреннюю конкурентоспособность главной проблемой экономики // Финансы и экономика. — 2005. — № 3. — С. 4–10.
- 4 *Хренов В.* Раздел продукции в России: риски и ожидания // Нефтяное хозяйство. — 2006. — № 9. — С. 48.
- 5 *Дементьева А.* Конкурентоспособность международных компаний / А. Дементьева // Маркетинг. — 2013. — № 3. — С. 64–67.
- 6 *Ермаков В.А.* Казахстан в современном мире. — Алматы: Жибек жолы, 2013. — 208 с.
- 7 *Колотаева Л.П., Айдарова А.Б.* Экономика промышленности: учеб. пособие. — Алматы: Экономика, 2012.

А.А.Кочербаева, А.С.Сейталинова, Д.И.Сыздыкова, А.Н.Ламбекова

Көмір өнеркәсібінің бәсекеқабілеттілігін басқарудағы әлемдік үрдісі

Көмір өнеркәсібі энергияның экономикаға қажеттілігін қамтамасыз ету үшін маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Қазақстан Республикасы әлемдік нарықта көмір өндіру өнеркәсібі бойынша оныншы орында, сондай-ақ ТМД елдері арасында қорлар бойынша үшінші орында, халықтың жан басына шаққанда өндіру бойынша бірінші орында тұр. Бұл сала Қазақстанда электр қуатын өндірудің 74 % және жүз пайыз коксохимия өндіріс жүктемесін құрайды, яғни, халықты толық коммуникативті-тұрмыстық қажетті отынмен қамтамасыз етуге мүмкіншілігі бар.

А.А.Кочербаева, А.С.Сейталинова, Д.И.Сыздыкова, А.Н.Ламбекова

Мировые тенденции управления конкурентоспособностью угольных предприятий

Угольная промышленность является важной составляющей по обеспечению потребности экономики в энергии. Республика Казахстан входит в десятку крупнейших производителей угля на мировом рынке, а среди стран СНГ занимает третье место по запасам, второе — по добыче угля и первое — по добыче на душу населения. Отрасль обеспечивает выработку в Казахстане 74 % электроэнергии, практически стопроцентную загрузку коксохимического производства, имеет возможности полностью удовлетворять потребности в топливе коммунально-бытового сектора и населения.

References

- 1 Kusherbayev K. *Russian Federation today*, 2005, 11, p. 34–37.
- 2 Mishin Yu.V. *The economic fundamentals of competitive production*, Moscow: Center of economics and marketing, 2010, p. 44.
- 3 Samedova E. *Finance and Economics*, 2005, 3, p. 4–10.
- 4 Hrenov V. *Oil Industry*, 2006, 9, p. 48.
- 5 Dementieva A. *Marketing*, 2013, 3, p. 64–67.
- 6 Yermakov V.A. *Kazakhstan in the modern world*, Almaty: Zhibek zholy, 2013, 208 p.
- 7 Kolotayeva L.P., Aidarova A.B. *Industrial Economics: tutorial*, Almaty: Economics, 2012.

D.M.Turekulova, L.K.Mukhambetova, B.K.Zhumanova, G.K.Baibasheva

*Kazakh University of Economy, Finance and International Trade, Astana
(E-mail: dametken.t@gmail.com)*

The value of the development strategy of «Kazpost» until 2022 for the postal industry of Kazakhstan

At present, the development of information and communication technologies and postal services is an important priority for the Republic of Kazakhstan, which has set its sights on the industrial and innovative development. Despite the fact that the country is experiencing a significant increase in the number of Internet users rapidly developing e-commerce, a growing number of service providers and consumers of services «e-government» there is a need to provide quality financial services to the public and businesses, particularly in rural areas, where in addition to mail not represented by any other structure.

Key words: strategy, Postal services, Kazpost, competition, strategic management, conceptual approach, strategy development, strategic thinking, indicators, corporate governance.

Modern postal industry is in a state of constant radical changes. In this case, it is significantly influenced by global trends in the development of postal services and the impact of the global economic crisis. Thus, the restructuring of the traditional business model of the national postal administrations affected by the following key trends:

- The decrease in traditional paper items outgo;
- Increase in the number of parcel shipments;
- The increase in postal financial services;
- Changing behavior and needs of consumers of postal services [1].

At the same time in the development of leading postal administrations observe such trends as:

1. Transfer of postal services in outsourcing. In order to optimize their costs Postal Administrations make the transition to provide services to organizations that can act as dealers to provide postal services.
2. Acceleration carrying out measures to modernize the postal network. This suggests that the Postal Administrations seek to improve infrastructure and equipment in order to reduce the share of manual labor and increase productivity with a consequent reduction in headcount.
3. Reduced rate traffic from 6 to 5 days a week. This practice has been used successfully, for example, in Canada, USA, Australia, which allows to improve business processes and enhance the quality of services, but not at the expense of additional investments, and by saving [2].

At a conference on strategies Universal Postal Union was recognized that the global postal industry as an integral part of the global economy the basic concepts of successful and sustainable development are:

- 1) diversification, i.e. expansion of existing and development of new adjacent markets, the introduction of these markets complementary products;
- 2) innovations — new processes and products based on the achievements of modern information and communication technologies and knowledge.

These trends, together with the successful development of key concepts make it possible to formulate a strategy for the development of modern-mail. It is based on the concept of three-dimensional postal network: physical, electronic and financial. Practice shows that the Postal Administration are active in all of these areas are more effective than those that do well in one area of a three-dimensional network.

Certainly Kazakhstan postal industry needs a new development strategy, which is explained by the following factors. On the one hand, Kazakhstan with its economy integrated into the global economy, thanks to the correct anti-crisis program, has successfully overcome the recent crisis and entered a phase of sustainable development. On the other hand, the country has committed itself to innovative development, development of information and communication technologies. Currently, the country has seen a significant increase in the number of Internet users rapidly developing e-commerce. At the same time pressing need to provide quality financial services to the public and businesses, particularly in rural areas, as well as the need for transportation and logistics services [3].

In accordance with the Law «About mail» guide public policy on the development of the country's postal savings system defined by the National mail operator in the face of «Kazpost» [4]. The company

carries out the task of diversification and modernization of the national economy as part of the message of the President, the State program for accelerated industrial and innovative development for 2010–2014 [5], the Strategic Development Plan of the Republic of Kazakhstan until 2020 [6], the Programme for the Development of Information and communication technologies in the Republic of Kazakhstan for 2010–2014 [7], as well as other strategic and program documents of the country.

Despite the fact that «Kazpost» is the national postal operator, however, due to the liberalization of the sector, in some segments of the domestic postal market is experiencing tough competition. In addition to «Kazpost» market operators operating the largest international courier services, small private companies. Courier services in the market of Kazakhstan there are more than 45 companies, including such major international organizations as «DHL», «FedEx», «TNT», «UPS», «OCS», «Pony Express». In addition, there are a number of local companies that provide services in some regional centers of Kazakhstan.

In order to improve their competitiveness in domestic and foreign markets «Kazpost» sees its mission in the fact that by 2015 to become the leading three-dimensional operator of postal and financial services with high operating efficiency, and by 2022 — an innovation-oriented, responsive to changes market environment, the business structure.

The Board of Directors approved the development strategy of «Kazpost» until 2022 [8]. According to the adopted strategy, «Kazpost» JSC plans to achieve the most efficient use of all three dimensions of the postal network — physical, financial and electronic — and complement each other on the principles of synergy.

Table 1

Business lines of «Kazpost»

Postal service	Transportation Services	Financial services
Courier and express delivery delivery (EMS) Delivery of promotional items	Backbone and sorting transportation mail items	Receiving payments
Shipping accounts, periodicals, written correspondence	Reception and delivery of bulk mailings	Benefits, pensions, salaries
Parcels long-term agreements with Online shopping	Processing, transportation and cargo tracking	Card products
Hybrid mail	Storage and management inventory customers	Lending (agency services)
Postage stamps	Full cycle logistics services	Insurance (agency services)
		Branch office and collection
		Remittances
		Transfer-agent services
		Broker-dealer services

Note. Compiled from source [8].

From Table 1, it is expected that the business of postal services will be developed at the expense of product diversification and will focus on providing quality customer service. Functions for sorting and transporting the backbone of mail will be sent logistics business. Operating costs of buildings of post offices will be shared with business financial services. This will help reduce the cost of products (services) and make more attractive offers to customers.

Business logistics services will be based on the available assets. We are talking about warehouses, sorting centers, wagon and truck fleet, etc. It is assumed that at the initial stage and logistics services will be provided to the internal client, and subsequently, after capacity expansion, accumulation of skills, the formation of a partner network and a better understanding of the needs of the market, the business unit will be able to enter the foreign market.

Financial services business will be based on the network of post offices. This will save on the development and operation of the physical infrastructure. This refers to financial minimarkets, in which it will be possible to get any financial service. At the initial stage, the products are mostly strangers, and the Company will receive revenue agency. Later, you can go to the sale of its own financial services.

For scheduled «Kazpost» considers the following strategic areas:

1. Expansion of the core business «Postal services». In connection with a reduction in the demand for services of delivery of letters most promising niches are the market of direct mailings, shipping bills and notices. Due to the active introduction of technologies of distance selling are particularly important growing market for parcel deliveries, courier and accelerated market items. To meet the needs of these market segments, the Company intends to diversify its product portfolio. We propose an optimal combination of price and quality, and is taking measures to improve the efficiency of production processes. At the same time, the Company is focused on improving the quality of service component with a simple and convenient service for customers. Therefore, the main goal of this strategic direction is to increase the yield of the portfolio of postal services with total revenue to 28.8 bn. In 2022. Before that period, the Company intends to significantly increase its presence in the markets of services with high added value and the share of these services in its portfolio.

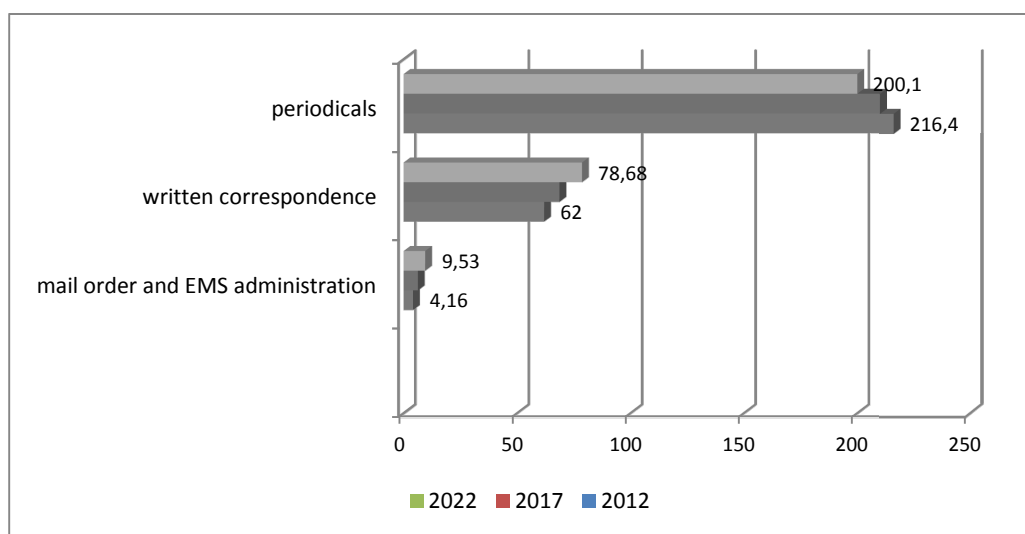

Figure 1. Structure of the total portfolio of postal services, mln units (compiled by the author)

According to Figure 1, for the period from 2012 to 2022 the volume of periodicals should be reduced by 7.5%, written correspondence, on the contrary, an increase of 26.9%, and the volume of parcel shipments and EMS — to grow by 2.3 times.

The objectives of the unit are:

1) Take a leadership position in the segment of «Parcel of origin.» This can be achieved by increasing the speed and safety of parcel shipments due to modernization processes and logistical capacity of production facilities;

2) Take a leadership position in the segment expedited express and courier delivery. To this end, the Company plans to open an independent branch of the EMS-Kazpost to improve the quality control of all production processes involved in the creation of services and flexibility in making operational decisions;

3) to maintain the level of income from written correspondence due to the increase in revenue for the delivery of advertising materials. It is planned to step up sales in the segment «advertising mail», «delivery of accounts and subscriptions» on the basis of qualitative segmentation and offer additional services; build long-term relationships with major customers, providing regular large volumes of items Direct mail;

4) Hold revenue from the delivery of periodicals at a level comparable to 2012. To achieve this goal should engage the publisher offering periodicals, are in high demand among the population.

2. Strengthening the logistics functions and preparing to enter the foreign market. The purpose of this area is to ensure entry to the growing logistics market. Prior to 2017 the Company plans to establish a functioning internal 1PL operator and enter the international market offering services c 2PL, and in 2020 to become a full operator assumes the level of 3PL.

The main objectives of this unit are:

1) Growth of postal business on the basis of maximizing the performance of logistics processes on trunk routes, optimization of logistics operations to reduce costs and enhance the conservation of the carriage;

2) Creation of an independent logistics business (1PL-operator). It is planned to modernize the fleet of vehicles to serve the main routes. It also includes the replacement of certain parts of railway routes by road, which would reduce the target dates for delivery of postal items. And the intensive construction of roads in the Republic of Kazakhstan provides a new asset for the efficient transportation of goods;

3) Standardize and empower info-logistic infrastructure (2PL-operator), which implies: the introduction of the world's technological standards for the handling, storage, transport and tracking of cargo and mail; introduction of information and logistics systems for the registration and tracking of goods, warehouse management and planning of freight traffic; automate the process of sorting parcels; the creation of high-tech logistics centers;

4) Provide a full cycle logistics services, ie creating supply chain (3 PL-operator). To do this you need to create partnerships with local and foreign carriers and logistics operators to expand the range of logistics services, as well as provide the necessary degree of flexibility in the management of operating costs.

3. Development of financial services. The purpose of this direction is to increase the yield of the portfolio of financial services with total revenue to 29.9 bln. By 2022 by increasing the share of services with high added value, including by increasing the proportion of active cards.

The objectives of this program is as follows:

1) Achieve leadership position in the segment «Public facilities and other payments.» It is planned to make the service more accessible to the public, to develop self-service system through the introduction of payment terminals, the development of the Internet and mobile banking;

2) To improve the competitive position in the market of remittances. Complete the task can be based on the reduction of terms of international transfers to 1 hour due to the implementation of the project «International express postal orders»;

3) Increase the customer base of the Company concerning the use of plastic cards. For this purpose, it is planned to expand the network of ATMs of the Company, to develop and bring to market additional services for users of plastic cards;

4) Hold at that level the rate of growth of income from payments to individuals by offering the best card products for transfer of wages and social benefits, as well as by increasing the rates of commissions for payments to individuals in rural areas of the Republic of Kazakhstan;

5) Expand the portfolio of financial services agency based on the proposal of agency services — loans, deposits, insurance and others.

According to Figure 2, 2022 «Kazpost» is aimed at the growth of all types of financial services. At the same time the largest share is for the payment of pensions and allowances (55.6%).

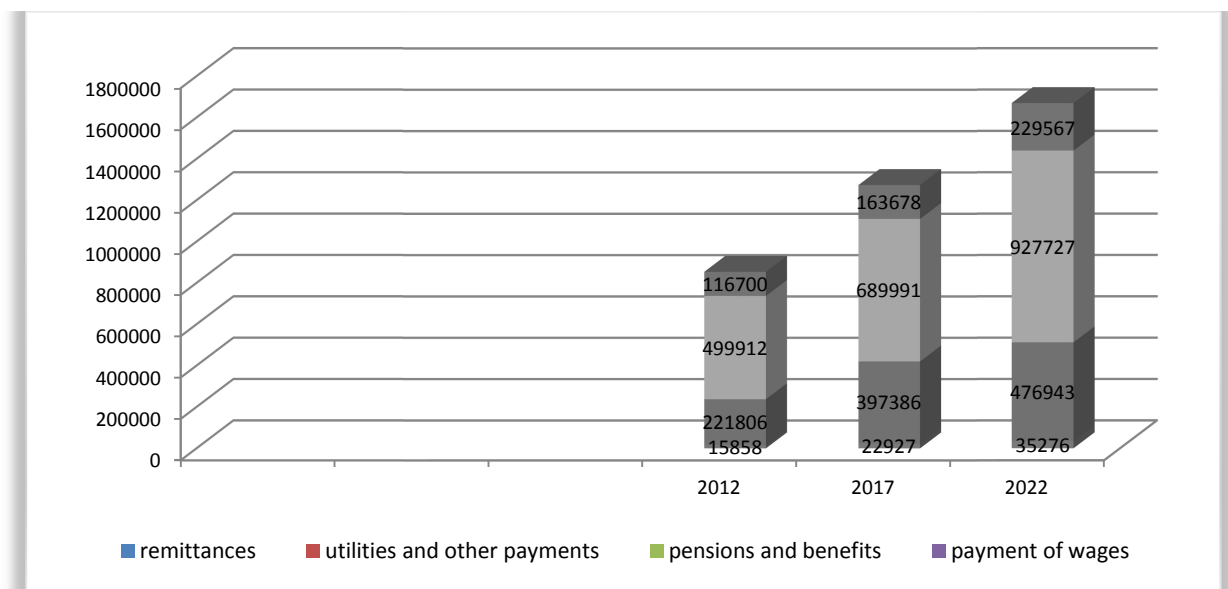

Figure 2. Structure of the total portfolio of financial services, mln tenge
(compiled by the author)

4. Increase operational efficiency. The purpose of this area is to improve the profitability of the Company's assets. It is planned that by 2022 the level of profitability will rise to 7.6%.

Task areas:

1) To improve business processes and optimize costs. To do this, it is assumed to implement the project «Business Process Reengineering» to identify and eliminate unnecessary operations and costs through automation and mechanization of processes, staff development to improve productivity;

2) Development of IT-infrastructure. You can solve the problem by raising the level of efficiency of CIS, adaptation server architecture under increasing flows of data transaction systems. In addition, the need for integration of production facilities in the CIS, the introduction of innovative information technologies;

3) Ensure effective management of product costs through the introduction of automated accounting systems and systems of cost accounting of the Company;

4) Establishment of an effective automated system of management accounting by integrating all automated accounting systems;

5) Increasing the profitability of socially significant services by raising tariffs for the payment of pensions and benefits, as well as tariffs for public postal services.

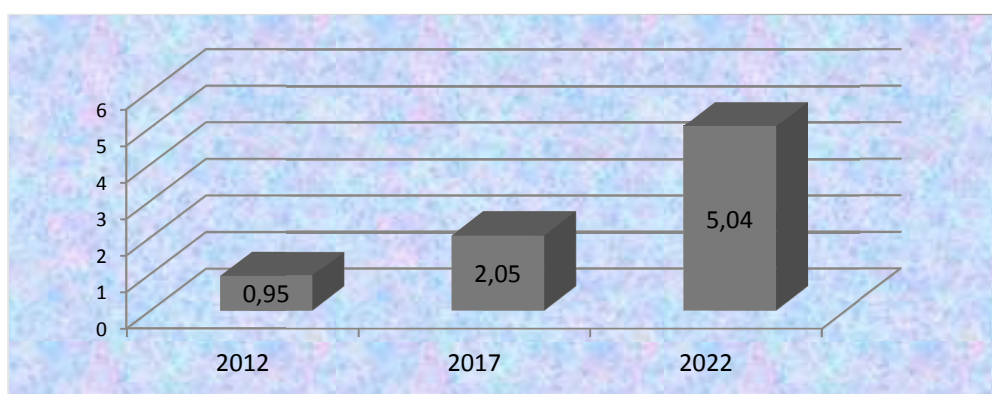

Figure 3. Projected net income, bln tenge
(compiled by the author)

According to Figure 3, the planned increase of net income from operations in 2017 is expected to increase by 2.2 times, and by 2022 - more than 5 times. As a result, revenue per 1 employee is expected to grow nearly 3 times, labour productivity from the provision of postal services — by 1.8 times, from the provision of financial services — 3 times.

5. Development of brand reliability and quality. The purpose of this direction is to form the population of brand loyalty «Kazpost.»

The main objectives of the strategic areas of activity:

1) To ensure consistent quality of services provided. This is to be achieved on the basis of:

- Strengthening the monitoring of compliance and control within the landmark dates in order to increase the proportion of letters and parcels delivered on time within the country;
- Strengthen controls to ensure the safety of postal items;
- Reducing the number of failures of service;

2) To provide first-class service through:

- Improving the quality of service in post offices by reducing waiting times, improve the design and improvement of equipment of offices;
- Improve the efficiency of communications between clients and the company to provide complete information on services, tariffs and service parameters in the company;
- The introduction of customer relationship management;

3) Ensure that the perception of the Company's image as a reliable partner and a professional service provider in its field of competence:

- Conducting benchmarking on key financial and operational performance with successfully developing the postal administrations and the use of international best practices;
- Improving the effectiveness of the Company's policy to inform the local and international community on the achievements of the Company.

6. The development of institutional capacity. The purpose of this direction is to increase the efficiency of management of «Kazpost» to the achievement of the corporate governance rating of at least 85% by 2022.

The main objectives of this area are:

1) Create an effective management system and development of human resources based on:

- Automation of HR administration, accounting, labour and accrual for the concentration of HR-departments on problems of human resources;
- Implement a comprehensive system of selection, recruitment, adaptation, evaluation, promotion and motivation;
- Implementation of the system of accumulation and transfer of knowledge in the Company;
- Creating conditions to reduce stress and improve employee satisfaction due to annual indexation of wages, build the necessary social package and continuous professional development of staff;

2) Improve the effectiveness of change management through the introduction of a system of project management and balanced scorecard;

3) Ensure the effectiveness of the company's interaction with external stakeholders. It is planned to raise the level of corporate governance, primarily to comply with the interests of the inhabitants of rural areas and people are socially important services to use all reasonable means to maintain and improve service in rural areas with the involvement of government support measures.

Table 2

Key indicators of «Kazpost» in the context of the strategic directions

Indicators	Years		
	2012	2017	2022
1. Expansion of the core business «Postal Services»			
Revenue, mln. tenge	12542,4	18876,3	28830,7
2. Strengthening the logistics functions and preparing to enter the foreign market			
Logistics operator level		2PL	3PL
3. Becoming a full-fledged banking business			
Revenue from financial services, mln. tenge	12192,4	19899,5	29982,0
The number of active cards, thousand units	65	338	1254
4. Increase operational efficiency			
Net income bln. tenge	0,95	2,05	5,04
Income per worker 1 mln. tenge / person.	1,59	2,69	4,59
Productivity of postal services, mln. units	15,6	23,14	27,1
Productivity of financial services, mln. units	47,27	80,65	140,0
The share of automated OPS%	84,0	97,0	100,0
5. Development of brand reliability and quality			
Percentage of clients satisfied grocery services of Company,%	84,9	88,0	91,0
The proportion of customers who are satisfied with Company services,%	80,4	83,0	87,0
The share of industrial facilities that require major repairs,%	60,0	30,0	10,0
6. The development of institutional capacity			
Turnover, %	23,0	15,0	10,0
Corporate governance rating,%	64,0	75,0	85,0

Note. Compiled by the author.

According to Table 2, «Kazpost» aims to enhance the core business, which will lead to an increase in the share of revenues from parcel shipments by 8.5 percentage point increase in the share of fast, express and courier delivery — by 7.5 percentage points.

Sources of financing programs for 2012–2015 in the framework of the Strategy for the Development of «Kazpost» up to 2022, mln. tenge

Sources of financing	Total	Years			
		2012	2013	2014	2015
Second-tier banks	5799,2	2000,0	2623,3	1175,9	-
Own funds	4500,0	1394,5	632,8	977,0	1495,7
Replenishment of the authorized capital	6684,3	-	2084,1	3178,1	1422,2
Total	16983,5	3394,5	5340,2	5331,0	2917,9

Note. Compiled by the author.

According to Table 3, in the total amount of funds the Company's own funds amounted in 2012 41.1%, in 2013 — 11.8%, in 2014 — 18.3%, in 2015 — 51.3%. In this case, investment needs and sources of funding for the years 2016-2022 will be adjusted in the development of the Company's development plan for the next 5-year period.

Postal administrations of different countries who demonstrate the most stable growth in its development using one of the following scenarios:

1. The development of the traditional market of postal services by offering additional services. In particular, introduced to the market services such as Direct Mail, shipping and billing notification covering market parcel shipments.

2. Diversification based on the core business, i.e., increases production, transport and information infrastructure, forming strategic partnerships are logged on domestic or regional markets of logistics services.

3. Diversification to non-core markets through the use of a wide production network for access to markets requiring wide coverage with minimal investment, such as financial services, insurance, sale of STP.

It should be noted that in recent years «Kazpost» implements the third scenario, using as a medium-term strategy possible coverage branch network in the country to diversify the financial market, stabilize their financial condition on the background of falling volumes of written correspondence. In the aspect of long-term planning company is considering entering the market settled down logistics services, which will benefit from the experience and infrastructure of the postal operator to create a competitive advantage in the marketplace 2 PL.

References

- 1 Зиннуров У.Г., Шелихов Д.А. Конкурентоспособность и перспективы развития почтовой отрасли // Проблемы современной экономики. — 2013. — № 1. — С. 113.
- 2 Панышев Д.О. Опыт почтовых служб и международные тенденции развития почтового сектора // Совершенствование работы отрасли почтовой связи: Материалы всероссийской конф. — 2010. — С. 27.
- 3 Иконников А. Почтовые амбиции Казахстана // Центр Азии. — 2012. — № 9. — С. 67.
- 4 Указ Президента Республики Казахстан. О стратегическом плане развития Республики Казахстан до 2020 года: утв. 1 февраля 2010 г. — № 922. — [ЭР]. Режим доступа: www.gosexpertiza.kz
- 5 Указ Президента Республики Казахстан. О государственной программе по форсированному индустриально-инновационному развитию Республики Казахстан на 2010–2014 годы: утв. 19 марта 2010 г. — № 958. — [ЭР]. Режим доступа: adilet.zan.kz
- 6 Постановление Правительства Республики Казахстан. Об утверждении Программы по развитию транспортной инфраструктуры в Республике Казахстан на 2010–2014 годы: утв. 30 сентября 2010 г. — № 1006. — [ЭР]. Режим доступа: adilet.zan.kz
- 7 Рейтинг работы нацкомпаний Казахстана в I квартале 2014 года // agencyrating.kz/рейтинг-работы-нацкомпаний-казахстана.
- 8 Стратегия развития АО «Казпочта» до 2022 года. Утверждена Советом директоров 19 марта 2013 года. — протокол № 02/13. — [ЭР]. Режим доступа: www.kazpost.kz

Д.М.Турекулова, Л.К.Мухамбетова, Б.К.Жуманова, Г.К.Байбашева

Қазақстан Республикасы пошта саласына 2022 жылға дейінгі «Қазпошта» АҚ даму стратегиясының маңызы

Қазіргі таңда индустриалды-инновациялық даму бағытын алған Қазақстан Республикасы үшін ақпараттық-коммуникациялық технологиялар және пошталық байланысты дамыту негізгі басымдылық болып табылады. Авторлар ел ішіндегі Ғаламтор-пайдаланушылар санының өсуі көрінгенімен, электронды сауданың қарқынды дамуы, «е-үкімет» қызметі мен пайдаланушылар сандарының өсуі, халыққа сапалы қаржылық қызмет көрсетуге деген сұраныс тек қана электронды поштаны пайдаланушы ауылдық аймақтарда сұранысқа ие болып отырғандығын айтады.

Д.М.Турекулова, Л.К.Мухамбетова, Б.К.Жуманова, Г.К.Байбашева

Значение стратегии развития АО «Казпочта» до 2022 года для почтовой отрасли Республики Казахстан

В настоящее время развитие инфокоммуникационных технологий и почтовой связи является одним из важных приоритетов для Республики Казахстан, которая взяла курс на индустриально-инновационное развитие. Несмотря на то, что в стране наблюдается значительный рост количества Интернет-пользователей, интенсивно развивается электронная коммерция, растет количество услуг и потребителей услуг «е-правительства», подчеркивают авторы, ощущается потребность в предоставлении качественных финансовых услуг населению и бизнесу, особенно в сельской местности, где кроме почты не представлены никакие другие структуры.

References

- 1 Zinnurov U.G., Shelikhov D.A. *Problems of Modern Economics*, 2013, 1, p. 113.
- 2 Panyshev D.O. *Proceedings of the All-Russian Conference «Improving the performance of the sector postal services»*, 2010, p. 27.
- 3 Ikonnikov A. *Center of Asia*, 2012, 9, p. 67.
- 4 The Republic of Kazakhstan. Law of the Republic of Kazakhstan. About mail: adopted February 8, 2003, [ER]. Access mode: www.gosexpertiza.kz
- 5 Decree of the President of the Republic of Kazakhstan. The state program for accelerated industrial and innovative development of Kazakhstan for 2010–2014 years: approved. March 19, 2010, 958, [ER]. Access mode: adilet.zan.kz
- 6 Decree of the President of the Republic of Kazakhstan. About the Strategic Development Plan of the Republic of Kazakhstan to 2020: approved. February 1, 2010, 922, [ER]. Access mode: adilet.zan.kz
- 7 Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan. Approval of the Program for the development of information and communication technologies in the Republic of Kazakhstan for 2010–2014: approved. September 29, 2010, 983.
- 8 Development strategy of «Kazpost» until 2022. Approved by the Board of Directors March 19, 2013, Minutes, 02/13, [ER]. Access mode: www.kazpost.kz

С.С.Дарибеков

*Карагандинский государственный университет им. Е.А.Букетова
(E-mail: Seka28@mail.ru)*

Оценка продовольственной безопасности в Республике Казахстан

В условиях нестабильной политической ситуации на международной арене проблемы с нехваткой продовольствия могут вызвать кризис в стране, что, в свою очередь, скажется на развитии экономики и положении населения. Государство должно служить основой социальной стабильности, которая обеспечивает существование самого государства. В связи с этим необходимо исключить зависимость страны от импортных поставок, обеспечить развитие собственного производства продуктов питания; создание сбалансированной структуры экспорта и импорта, а также резервных запасов для стабилизации продовольственного обеспечения. В данной статье исследованы теоретические аспекты продовольственной безопасности. Проведена оценка продовольственной безопасности Казахстана на основе показателей.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, критерии и показатели продовольственной безопасности, производство продуктов питания, самообеспечение, доступность питания.

Состояние продовольственной безопасности Республики Казахстан нельзя полностью назвать удовлетворительным, так как ситуация в АПК, который призван обеспечивать продовольственную безопасность страны, и особенно в его аграрном секторе, последние 20 лет сложная и не во всем однозначная. Проблема продовольственной безопасности в современном мире связана, прежде всего, с проблемой голода и недоедания населения, защитой государственных интересов, включающих в себя обеспечение и сохранение социальной и экономической стабильности в стране, удовлетворение жизненно необходимой потребности человека в питании.

Совершенствование системы управления обеспечением продовольственной безопасности страны часто базируется на использовании опыта развитых стран, применении методов государственного регулирования, внешнеторговых ограничений с оценкой самообеспеченности страны сельскохозяйственным сырьем и продуктами питания; на соотношении фактического потребления с рекомендуемыми медицинскими нормами; рассматриваются также проблемы доступа к продовольствию, состояние продовольственного рынка.

В качестве источников, составивших базу исследования, использованы научные труды российских ученых в области продовольственной безопасности экономики: Е.Серовой, И.Храмовой, А.А.Самойлова и других. Различные аспекты проблем обеспечения продовольственной безопасности в экономике рассмотрены казахстанскими учеными: А.А.Кайгородцевым, Р.А.Алшановым, А.А.Есекеевой, З.Х.Жанбековой и другими.

Проблема с теоретической и методологической точек зрения обостряется в связи с тем, что в научной литературе трактовка понятия «продовольственная безопасность» у разных авторов различна. В настоящее время не существует единого общепринятого мнения и определения. При этом речь ведут иногда о продовольственной безопасности, порой её отождествляют с продовольственной независимостью, а иногда используют понятие «продовольственная обеспеченность». Каждый из предложенных авторов вносит свои коррективы в определение, сущность и содержание понятия «продовольственная безопасность».

Так, А.А. Кайгородцев под продовольственной безопасностью понимает состояние надежной защиты от внутренних и внешних угроз жизненно важных интересов и коренных основ существования личности, общества и государства, связанных с обеспечением основными видами продуктов питания за счет собственного производства всего населения страны, с обязательным учетом наиболее уязвимых, малоимущих слоев населения на условиях физической и экономической доступности продуктов питания в таком количестве и качестве, которые необходимы для сохранения и поддержания жизни и дееспособности человека, а также полной или максимально возможной независимости государства от внешних источников в обеспечении продуктами питания населения страны [1].

Ученые А. Беляков и О. Матвейчев понимают продовольственную безопасность страны как постоянную способность государства и общества обеспечивать доступность продуктов питания всему населению в количестве и качестве, необходимом для активной и здоровой жизни [2].

Анализ показателей состояния продовольственного рынка и обеспечения населения продуктами питания, выбор наиболее оптимальных из них для принятия эффективных управленческих решений является важной задачей при выработке стратегии обеспечения продовольственной безопасности страны. Поэтому целью данной статьи является проведение оценки продовольственной безопасности в Республике Казахстан.

Продовольственная безопасность является одной из главных целей аграрной и экономической политики государства. В своём общем виде она формирует вектор движения любой национальной продовольственной системы к идеальному состоянию. Экономическое развитие государства, его потенциал, стабильность и положение в современном мире определяются способностью обеспечения продовольственной безопасности страны.

Обеспечение продовольственной безопасности по основным видам продуктов питания представлено в таблице 1.

Таблица 1

Обеспечение продовольственной безопасности по основным видам продуктов питания

Продукты питания	Национальная норма потребления*	Производство				
		2009 г.	2010 г.	2011 г.	2012 г.	2013 г.
Зерновые (млн тонн)	2,9**	20,1	15,6	22,3	16,3	18,5
Мясо и мясопродукты (тыс. тонн)	4,0	50	5,2	5,1	4,9	5,1
Яйцо и яйцопродукты (млрд шт.)	2,1	2,1	2,3	2,2	2,2	2,3
Овощебахчевые (млн тонн)	1,5	2,9	3,1	3,2	3,3	3,4
Картофель (млн тонн)	1,1	2,4	2,4	2,5	2,6	2,7
Растительное масло (тыс. тонн)	137,9	237,3	187,7	186,0	195,3	198,2

* В расчете на среднюю численность населения РК за 2013 г.; ** в расчете на пшеницу.

Примечание. Составлено автором по источнику [3].

Из таблицы 1 видно, что в целом в 2013 г. производство продуктов по сравнению с 2012 г. увеличивается: по зерну — на 2,2 млн тонн, мясу и мясопродуктам — на 0,2 млн тонн, яйцу и яйцопродуктам — на 0,1 млрд шт., овощебахчевым — на 0,1 млн тонн, картофелю — на 0,1 млн тонн, растительному маслу — на 2,9 тыс. тонн.

Анализ обеспеченности населения республики необходимым уровнем производства показывает, что в целом по основным видам продуктов питания республика самообеспечена: по пшенице, рису, картофелю, овощам и бахчевым, мясу, молоку, яйцу обеспеченность выше порогового уровня потребления, рассчитанного по национальным стандартам. По сахару, мясу баранины и птицы, рыбе и масличным культурам фактическое производство не в полной мере обеспечивает пороговый уровень потребления на указанные виды продукции.

В Казахстане имеются все возможности для реализации резервов, направленных на увеличение объемов производства пищевой продукции более высокого качества. Прежде всего, это широкое внедрение в производство достижений НТП. Для большинства предприятий важной задачей является сотрудничество с мировыми производителями, которое возможно на основе их инновационного развития. Во многих случаях наиболее эффективной стала стратегия долгосрочной кооперации, участия в альянсах с мировыми лидерами, как альтернативы самостоятельному выходу на внешние рынки.

Практика сотрудничества казахстанских компаний с зарубежными партнерами показывает, что чем дальше они продвинулись по пути понимания проблем и преимущества выхода на мировой рынок, тем более устойчивым является их финансовое и экономическое положение.

Объем общего внешнеторгового оборота РК представлен в таблице 2.

Т а б л и ц а 2

Общий внешнеторговый оборот РК за 2011-2013 гг. (млн долл. США)

Продукция	Оборот	2011 г.	2012 г.	2013 г.	2013 г. к 2012 г.,%
В целом	Общий товарооборот	121 241,7	132 807,2	133 506,0	100,5
	Экспорт	84 335,9	86 448,8	84 700,4	97,9
	Импорт	36 905,8	46 358,4	48 805,6	105,3
	Сальдо	47430,1	40090,4	35894,8	89,5
Продукты животного и растительного происхождения, готовые продовольственные товары	Общий товарооборот	5828,0	6991,2	7604,1	108,7
	Экспорт	1 830,6	2 733,4	2 984,7	109,2
	Импорт	3997,4	4257,8	4619,4	108,5
	Сальдо	-2166,8	-1524,4	-1634,7	107,2

Примечание. Составлено автором по источнику [3].

Из таблицы 2 видно, что в целом товарооборот увеличивается. Так, если в 2012 г. он составил 132807,2 млрд долл. США, то в 2013 г. произошел рост товарооборота на 698,8 млрд долл. США, или 0,5%, что составило 133506,0 млрд долл. США. На это увеличение повлиял рост импорта на 5,3%.

Общий товарооборот продуктов животного и растительного происхождения, готовых продовольственных товаров также увеличивается. Рост товарооборота 2013 г. по сравнению с 2012 г. составил 8,7%. Если рассматривать структуру товарооборота, то можно отметить, что преобладает импорт товаров перед экспортом за все три анализируемых периода (2011 г. — 2166,8 млн долл. США; 2012 г. — 1524,4 млн долл. США; 2013 г. — 1634,7 млн долл. США).

В стране наблюдается значительная дифференциация доходов населения, поэтому проводить анализ доступности продовольствия по усредненным данным неэффективно.

Предполагается для каждой (i-ой) категории населения дифференцированно определять коэффициент экономической доступности (КЭД_i) как соотношение среднемесячного размера дохода соответствующей категории (Д_i) к величине прожиточного минимума (ВПМ) [4]:

$$КЭД_i = Д_i / ВПМ, \quad (1)$$

где КЭД_i — коэффициент экономической доступности; Д_i — среднемесячный размер дохода соответствующей категории; ВПМ — величина прожиточного минимума.

Коэффициенты экономической доступности Казахстана представлены в таблице 3. Самые низкие значения коэффициента имеют работники: сельского хозяйства — 2,8; образования — 3,8; искусства — 4,2; услуг по проживанию и питанию — 4,7; контроля над сбором и распределением отходов — 3,48. Самые высокие доходы у работников: финансовой сферы — 11,0; горнодобывающей промышленности — 10,69; деятельности экстерриториальных организаций и органов — 18,81; профессиональной, научной и технической деятельности — 11,2.

Продовольственная безопасность страны обеспечивается в том случае, если в ней производится порядка 80% потребляемого продовольствия, или же в том случае, когда страна специализируется на производстве того или иного вида продовольствия, экспорт которого позволяет ей получать положительное сальдо внешнеторгового баланса по продовольствию.

Кoeffициенты экономической доступности Казахстана

Отрасли	2012 г.		2013 г.	
	Ді, тг.	КЭДі	Ді, тг.	КЭДі
Сельское, лесное и рыбное хозяйство	44986	2,80	50134	2,8
Промышленность, в том числе:	107442	6,69	113315	6,4
горнодобывающая промышленность и разработка карьеров	169656	10,56	189424	10,69
обрабатывающая промышленность	90 105	5,61	104914	5,9
электроснабжение, подача газа, пара и воздушное кондиционирование, водоснабжение; канализационная система	81 125	5,05	92030	5,2
контроль над сбором и распределением отходов	52 991	3,30	61652,6	3,48
Строительство	110169	6,85	111643	6,3
Оптовая и розничная торговля; ремонт автомобилей и мотоциклов	84 598	5,26	94004	5,3
Транспорт и складирование	112847	7,02	129092	7,2
Услуги по проживанию и питанию	78 562	4,89	83350	4,7
Информация и связь	128652	8,00	143717	8,1
Финансовая и страховая деятельность	180047	11,20	190777	11,0
Операции с недвижимым имуществом	78 121	4,86	89572	5,1
Профессиональная, научная и техническая деятельность	171794	10,69	197750	11,2
Деятельность в области административного и вспомогательного обслуживания	84 402	5,25	97324	5,5
Государственное управление и оборона; обязательное социальное обеспечение	84 987	5,29	100090	5,7
Образование	59 221	3,68	68760	3,8
Здравоохранение и социальные услуги	67 755	4,22	77936	4,4
Искусство, развлечения и отдых	65 234	4,06	74045	4,2
Предоставление прочих видов услуг	136206	8,47	159448	9,0
Деятельность экстерриториальных организаций и органов	300918	18,72	332971	18,81
Величина прожиточного минимума	16 072		17706	

Примечание. Составлено автором по источнику [3].

В целом сложившаяся ситуация обусловлена рядом проблем:

- низкий уровень продовольственной переработки товаров и недозагруженность производственных мощностей перерабатывающих предприятий. Около 80% произведенной продукции сельского хозяйства реализуется в виде сырья без переработки, а готовая продукция имеет слабую конкурентоспособность из-за технологической отсталости перерабатывающих предприятий;

- недостаточный уровень конкурентоспособности отечественных продуктов питания. Продовольственная продукция в основной массе уступает импортным товарам по определенным показателям: качеству, цене, структуре, ассортименту, дизайну упаковки и т.д.;

- несоответствие отечественных стандартов качества продовольствия основным требованиям международных стандартов. Кроме того, существует риск незащищенности от проникновения генетически измененной и низкокачественной продукции из-за рубежа, поскольку сегодня практически отсутствуют современные лаборатории и аппаратура для их выявления. В частности, невозможно определить точный состав фруктовых соков, а импортные мясные консервы производятся преимущественно из генетически модифицированного сырья;

- недостаточное внедрение инновационных разработок в аграрное производство. Ученые аграрии Казахстана имеют научные разработки, основанные на идеях и разработках многолетних исследований, но проблемой остается их внедрение в производство. Объем финансирования аграрной науки за последние годы составил лишь 0,24% валового внутреннего продукта сельского хозяйства, что крайне недостаточно для инновационного развития аграрного сектора страны.

Одни из важнейших задач АПК РК — обеспечение устойчивого развития зернового рынка и продовольственной безопасности, увеличение экспортного потенциала зерна, повышение его качества и конкурентоспособности. В зависимости от производства и потребления зерна регионы РК можно разделить на три группы:

- 1) ввозящие зерно;
- 2) самообеспеченные;
- 3) вывозящие зерно.

К первой группе можно отнести такие области, как Атырауская, Мангистауская, Кызылординская и Южно-Казахстанская. Ко второй группе относятся Актюбинская, Алматинская, Восточно-Казахстанская, Жамбылская, Западно-Казахстанская, Карагандинская, Павлодарская области. По обеспеченности пашней и другими сельскохозяйственными угодьями они близки к средним показателям по республике. Среди самообеспеченных можно также выделить те, которые обладают наиболее благоприятными экономическими и климатическими условиями для производства зерна: Павлодарская, Актюбинская и Западно-Казахстанская области. В третью группу входят зернопроизводящие регионы: Акмолинская, Северо-Казахстанская и Костанайская области. Эти регионы производят 2/3 зерна РК и являются зерновывозящими [5].

Каждая группа обладает большими резервами для расширения производства. Республика Казахстан в целом способна произвести до 30 млн т зерна, как было в 1992 г. Основной экспортной зерновой культурой является пшеница, удельный вес которой от общего объема экспорта составляет около 90 %, второе место занимает ячмень. Заметно возрос объем экспорта риса. Однако за последние годы наблюдается тенденция снижения рентабельности зерновых культур по регионам Казахстана. Уровень рентабельности зерновых культур по регионам Республики Казахстан представлен в таблице 4.

Т а б л и ц а 4

Уровень рентабельности зерновых культур по регионам Республики Казахстан, %

Зерновые культуры	Годы	Регионы					В среднем
		Восточный	Западный	Северный	Центральный	Южный	
Всего	2001	40,8	15,2	14,4	48,2	24,0	21,8
	2005	32,0	28,5	16,1	39,4	17,2	28,1
	2013	29,7	38,7	20,2	32,0	3,2	30,7
В т.ч. Пшеница	2001	85,6	99,4	71,5	74,7	13,3	62,0
	2005	66,1	70,5	68,4	65,0	12,7	59,6
	2013	20,9	46,3	60,3	62,6	11,3	57,0
Ячмень	2001	62,0	140,3	82,9	53,3	18,1	51,9
	2005	34,0	47,0	59,8	49,0	14,0	42,7
	2013	12,9	35,2	13,8	14,2	13,7	13,7
Рис	2001	X	X	X	X	20,3	20,3
	2005	X	X	X	X	11,8	11,8
	2013	X	X	X	X	4,3	4,3

Примечание. Составлено автором по данным источника [3].

Объем экспорта пшеницы и маслина из Казахстана в страны СНГ составил 3 404, 3 тысячи тонн. Основными странами-импортерами казахстанского зерна в 2012 г. были Азербайджан (импорт составил 1053,2 тыс. тонн пшеницы и маслина), Таджикистан (импортировавший 750,9 тысячи тонн маслина и пшеницы) и Узбекистан (объем импорта составил 614, 3 тысячи тонн таких зерновых).

Урожайность зерновых и зернобобовых культур в странах СНГ представлена в таблице 5, из которой видно, что их урожайность растет. Так, если в 2012 г. урожайность составила 188,9 центнера с га, то в 2013 г. произошло увеличение на 29,3 центнера с га, что составило 218,2 центнера с га, или 15,5%. Как видно из данных статистики, даже относительно высокая урожайность зерновых не обеспечивает объема внутренней потребности в продовольственном зерне в Азербайджане, Беларуси, Кыргызстане. В то же время Казахстан за счет больших площадей, занятых пшеницей, постоянно остается в числе экспортеров.

Анализ урожайности зерновых и зернобобовых культур в странах СНГ

Страны	2011 г.		2012 г.		2013 г.		2013 г к 2012 г., %
	Центнеров с га	%	Центнеров с га	%	Центнеров с га	%	
Азербайджан	24,8	11,1	26,5	14,0	26,9	12,3	101,5
Армения	28,0	12,5	26,5	14,0	30,8	14,1	116,2
Беларусь	32,2	14,5	34,4	18,2	29,7	13,6	86,3
Казахстан	16,7	7,5	8,6	4,6	12,1	5,5	140,7
Кыргызстан	28,03	12,6	25,6	13,6	28,8	13,2	125,2
Молдова	28,1	12,6	13,4	7,1	28,1	12,9	47,7
Россия	22,4	10,1	18,3	9,6	21,9	10,0	81,7
Украина	42,22	18,97	35,6	18,8	39,9	18,3	84,3
Всего	222,45	100	188,9	100	218,2	100	115,5

Примечание. Составлено автором по данным источника [3].

За счет совершенствования технологий, изменения структуры организаций, занятых в растениеводстве, Казахстан мог бы упрочить свое положение в азиатском регионе. Актуальность развития сферы производства агропромышленного производства для Казахстана высока как никогда.

Мощности мукомольных предприятий РК позволяют перерабатывать около 40 % производимого в стране зерна, и Казахстан может экспортировать продукты его переработки.

В 2010 г. Казахстан занимал третье место в мире по экспорту муки (после ЕС — 2,7 млн т и Турции — 980 тыс. т). По сравнению, например, с Россией Казахстан экспортирует муки в 2 раза больше. По экспорту муки на душу населения Казахстан занимает 1 место в мире. В последние годы на экспорт муки приходится более 20 % от общего объема производства.

При дальнейшем развитии экспорта потенциал казахстанской муки можно оценивать в 1,5–2,0 млн т в год, что в переводе на зерно составит 2,1–2,9 млн т. По оценкам экспертов зернового союза, до 2017 г. Казахстан способен расширить рынок сбыта продовольственной пшеницы до 8,0 млн т. Основным потребителем казахстанской пшеницы будет оставаться Россия — 2,7 млн т зерна, а также традиционные импортёры — республики Средней Азии, способные ежегодно закупать до 1,5 млн т.

Перспективным направлением для экспорта казахстанской пшеницы становится Китай, страны ЕС и Ближнего Востока. В то же время для экспорта качественного зерна из РК на зарубежные рынки имеется ряд проблем. Так, отмечается снижение конкурентоспособности отечественного зерна, высокая стоимость транспортировки, обусловленная тарифной политикой, нехваткой специальных вагонов для перевозки зерна, удаленностью от крупных морских портов и др.

В Республике Казахстан производство мяса традиционно считалось одним из основных и приоритетных направлений в сельском хозяйстве. Объемы производства мяса в убойном весе за последние 5 лет в целом по РК имеют тенденцию к росту. Однако объемы 1993 г. не достигнуты ни в одной из областей республики. Это объясняется снижением численности животных и отсутствием в отрасли крупных специализированных хозяйств по откорму и нагулу скота, преобладанием мелкотоварного производства.

Объемы производства мяса в убойном весе в Республике Казахстан представлены в таблице 6. Из данных таблицы видно, что в 2013 г. по сравнению с 2012 г. произошел рост объемов производства мяса на 26,3 тыс. т, или на 3,2%, что составило 871,0 тыс. т. Если рассматривать по регионам Казахстана, то наибольший объем производства мяса в Алматинской области — 185,0 тыс. т, что составило 21,2% от всего объема, наименьший объем — в Мангистауской области — 5,5 тыс. т (0,6% от всего объема производства.)

Объемы производства мяса в убойном весе в Республике Казахстан, тыс. т

Область	Годы						2013 г. к 1993 г., %
	1993	2009	2010	2011	2012	2013	
Республика Казахстан	1524	794,1	834,4	838,1	844,7	871,0	57,2
Акмолинская	186,7	50,6	49,3	40,4	41,8	44,1	23,6
Актюбинская	81,7	49,4	52,4	58,7	60,0	59,8	73,2
Алматинская	196,2	145,2	169,8	163,7	174,1	185,0	94,3
Атырауская	27,3	23,6	23,9	24,3	24,8	25,0	91,6
Западно-Казахстанская	78,8	37,4	37,8	38,0	35,8	36,7	46,6
Жамбылская	69,5	43,7	46,9	48,6	50,8	50,9	73,2
Карагандинская	102,5	62,6	61,3	63,6	65,8	66,2	64,6
Костанайская	169,5	78,8	78,9	80,7	57,9	56,4	33,3
Кызылординская	29,0	16,4	16,1	16,3	16,4	16,1	55,5
Мангистауская	7,3	4,6	4,6	4,9	5,4	5,5	75,3
Южно-Казахстанская	111,3	82,4	84,7	91,6	95,6	99,5	87,8
Павлодарская	95,1	38,4	38,0	38,4	38,4	40,8	42,9
Северо-Казахстанская	175,2	51,3	54,5	49,1	51,0	54,2	30,9
Восточно-Казахстанская	191,9	109,5	115,8	119,5	126,6	130,6	68,1

Примечание. Составлено автором по данным источника [3].

Потребление на душу населения мяса и мясопродуктов увеличилось за тот же период в 1,6 раза и составило 71 кг (табл. 7), что ниже установленной в 2011 г. национальной нормы потребления.

Уровень обеспеченности населения Республики Казахстан мясными продуктами
(в пересчете на мясо), кг в год на 1 человека

Показатель	Годы			
	2010	2011	2012	2013
Национальная норма потребления	48	81,6	82	82
Производство продукции на душу населения	47	56	55	57
Потребление на душу населения	52	66	71	73

Примечание. Составлено автором по данным источника [3].

В 2013 г. по сравнению с 2012 г. объем производства на душу населения также увеличился на 3,6%, что составило 57 кг. При этом потребление на душу населения увеличилось на 2,8% и составило 73 кг. Многообразие природно-климатических условий РК обуславливает разницу концентрации поголовья скота и объемов производства мяса в разных регионах страны. Наибольшими мясными ресурсами располагают Северный (50,9 %) и Южный (27,6 %) регионы, наименьшими — Центральный (13,2 %) и Западный (8,3 %).

В настоящее время состояние мясоперерабатывающей отрасли является относительно стабильным. Имеется значительный потенциал для дальнейшего развития. Однако у небольших предприятий преобладает производство по устаревшим технологиям на старом оборудовании. Такие предприятия не могут обеспечить качественное выполнение работ по безотходной и глубокой переработке мясного сырья.

У многих из них нет даже необходимых условий и оборудования для забоя скота. В 2013 г. доля переработки в общем объеме производства мяса составила лишь 16,3 %, при 71,3 % в 1992 г., представленных в таблице 8.

Коэффициент фактического использования мощностей мясоперерабатывающих предприятий по РК в 2010 г. составлял не более 15 %, по переработке мяса и субпродуктов — 14,2 %. В 2012 г. загрузка производственных мощностей мясоперерабатывающих предприятий составила по производству колбасных изделий 28 %, по производству охлажденного мяса — 34 %, мясных и мясорастительных консервов — 64 %.

Молочная отрасль промышленности в РК всегда была одной из крупных, на долю которой приходилось более 20 % валового национального дохода. Предприятиями молочной промышленности до 1991 г. перерабатывалось более 60 % молока.

Т а б л и ц а 8

Объемы переработки мяса в общем производстве по Республике Казахстан

Наименование	Годы				
	1992	2010	2011	2012	2013
Производство, всего (в убойном весе), тыс.т	1547,6	834,4	834,4	834,4	834,4
Промпереработка в пересчете на мясо	1103,9	135,6	135,6	135,6	135,6
Доля переработки от общего объема производства, %	71,3	16,3	16,3	16,3	16,3

Примечание. Составлено автором по данным источника [3].

В настоящее время в сравнении с 1992 г. сократились объемы производства молока во всех категориях хозяйств, и значительно (с 60 % до 12–35 %) сократилась доля его промышленной переработки (табл. 9).

Т а б л и ц а 9

Динамика объемов переработанного молока в общем производстве в Республике Казахстан, тыс. т

Наименование	Годы				
	1992	2010	2011	2012	2013
Производство, всего	5641,6	4068,2	4278,6	4815,7	4935,6
Промпереработка в пересчете на молоко	3447,2	439	521,2	1680	1823,2
Доля переработки от общего объема производства, %	61,1	10,8	12,2	34,9	36,9

Примечание. Составлено автором по данным источника [3].

В настоящее время наблюдается тенденция к росту потребления молочных продуктов. Потребление на душу населения молока и молочных продуктов за 3 года увеличилось с 265 кг в 2010 г. до 328 кг в 2013 г. (табл. 10).

Т а б л и ц а 10

Обеспеченность населения РК молочными продуктами (в пересчете на молоко), кг на одного человека в год

Наименование	Годы				
	1992	2010	2011	2012	2013
Национальная норма потребления	260	260	260	260	260
Производство продукции на душу населения	349	282	289	292	298
Фактическое потребление на душу населения	311	265	318	326	328

Примечание. Составлено автором по данным источника [3].

С ростом платежеспособности населения увеличивается также спрос на продукцию более глубокой переработки (сгущенное молоко, сухое молоко, сыры и т.д.). Однако цены на них высоки и постоянно растут из-за удорожания сырья, тепло- и энергоресурсов, ГСМ. Стоимость качественных упаковочных материалов достигает 15–20 % от стоимости молочной продукции, что для многих изготовителей из числа небольших компаний становится серьезной проблемой. Для небольших производителей такой шаг экономически нецелесообразен.

Экспорт и импорт молочных продуктов в Республике Казахстан в 2011–2013 гг. представлены в таблице 11.

**Экспорт и импорт молочных продуктов в Республике Казахстан в 2011–2013 гг.,
на начало года, млн долл. США**

Наименование	Экспорт			Импорт		
	2011 г.	2012 г.	2013 г.	2011 г.	2012 г.	2013 г.
Молоко, обработанное, жидкое и сливки	0,4	1,4	14,5	29,7	30,8	36,5
Масло сливочное	1,6	0,2	1,3	26,5	31,6	40,2
Сыры и творог	4,0	1,9	1,6	104,4	99,5	109,4
Молоко и сливки сгущенные	0,1	0,7	0,9	138,8	139,4	150,8
Пахта	0,5	1,4	2,6	58,5	54,6	56,8

Примечание. Составлено автором по данным источника [3].

Недостаток производства отечественных молочных продуктов при растущем рынке восполняется также за счет импорта. На внутреннем рынке доля импорта молочных продуктов составила в 2012 г.: по маслу сливочному — 39,3 %, сыру натуральному — 18,1 %, молоку сгущенному — 87,0 %.

В целом импорт молочных продуктов в 2013 г. составил 38 % от внутреннего потребления в РК. В торговых сетях в большом ассортименте представлены молоко и сливки сгущенные, завезенные из России, реже — из Украины, Беларуси и Кыргызстана. Основным экспортером молочной продукции на казахстанский рынок является Россия, на долю которой приходится 50% всех поставок. Около 16 % от общего объема импортных поставок приходится на долю Беларуси; примерно 11,1 % — на долю Украины, около 4% — на долю Кыргызстана. В целом на долю производителей из четырех указанных стран СНГ приходится до 92–93 % импорта молочных продуктов.

Таким образом, анализ рынка мясомолочной продукции позволяет сделать вывод о том, что продовольственная безопасность по данным видам продукции недостаточно обеспечена.

Для обеспечения продовольственной безопасности необходимо:

- проведение политики по снижению импорта продовольственной продукции и повышению объемов её производства в Республике Казахстан;
- инновационное обновление материально-технической базы;
- повышение эффективности и формирование кластера, что связано с необходимостью объединения мелких товаропроизводителей в средние и крупные производства на основе кооперирования, оптимизации размеров землепользования и рационального их использования с учетом специализации;
- эффективная государственная поддержка отечественных товаропроизводителей, способных производить конкурентоспособную продукцию.

Список литературы

- 1 Экономическая и продовольственная безопасность Казахстана. Вопросы теории, методологии, практики / А.А. Кайгородцев. — Усть-Каменогорск: Медиа-Альянс, 2006. — 384 с.
- 2 Большая актуальная политическая энциклопедия / Под общ. ред. А. Белякова и О. Матвейчева. — [ЭР]. Режим доступа: www.politike.ru/dictionary/839
- 3 Данные Комитета по статистике Республики Казахстан. — [ЭР]. Режим доступа: stat.gov.kz
- 4 Мухтарова К.С. Государственное управление экономической безопасностью в Республике Казахстан: учебник. — Алматы, 2014. — 200 с.
- 5 Таршилова Л.С. Устойчивое развитие агропромышленного комплекса как основа продовольственной безопасности региона // АльПари. — 2012. — № 1–2. — С. 182–184.

С.С.Дарибеков

Қазақстан Республикасындағы азық-түліктің қауіпсіздігін бағалау

Халықаралық аренада тұрақсыздық саяси жағдайда азық-түліктің жетіспеуі елде дағдарыс тудыруы мүмкін, бұл экономиканың дамуына және халықтың жағдайына әсер етеді. Мемлекет әлеуметтік тұрақтылықтың негізі болып табылады, яғни мемлекеттің өмір сүруін қамтамасыз етеді. Осыған байланысты елімізде импорт тауарларына тәуелділікті болдырмау керек, өзіміздің азық-түлігімізді өндіруді дамытуды қамтамасыз ету қажет; экспорт пен импорттың жүйесінің балансты құрылымы болуы тиіс. Мақалада азық-түлікті қамтамасыз етудің теориялық аспектілері зерттелген. Қазақстандағы азық-түлік қауіпсіздігіне көрсеткіштер негізінде бағалау жүргізілген.

S.S.Daribekov

Evaluation of food safety in the Republic of Kazakhstan

In an unstable political situation in the international arena problems with food shortages could cause a crisis in the country, which, in turn, affect the development of the economy and the situation of the population. The state should be the basis of social stability, which ensures the existence of the state itself. In this connection it is necessary to eliminate the country's dependence on imports, to ensure the development of their own food production; a balanced structure of exports and imports, as well as buffer stocks to stabilize food supply. This article examines the theoretical aspects of food security. An assessment of food security in Kazakhstan on the basis of indicators.

References

- 1 *The economic and food security of Kazakhstan. Questions of theory, methodology, practice* / A.A. Kaygorodchev, Ust-Kamenogorsk: Media Alliance, 2006, 384 p.
- 2 *Most of the current political encyclopedia*, edit. Ed. Belyakov and A. Matveicheva, [ER]. Access mode: www.politike.ru/dictionary/839
- 3 Data Statistics Committee of the Republic of Kazakhstan, [ER]. Access mode: stat.gov.kz
- 4 Mukhtarova K.S. *The state department of economic security of the Republic of Kazakhstan*, textbook, Almaty, 2014, 200 p.
- 5 Tarshilova L.S. *Al-Pary*, 2012, 1–2, p. 182–184.

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ПОСТИНДУСТРИАЛДЫҚ САЯСАТЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ТИІМДІЛІГІ

ЭФФЕКТИВНОСТЬ РЕАЛИЗАЦИИ ИННОВАЦИОННОЙ И ПОСТИНДУСТРИАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ В КАЗАХСТАНЕ

EFFECTIVENESS OF IMPLEMENTATION THE POST-INDUSTRIAL AND INNOVATION POLICY IN KAZAKHSTAN

UDC 330.341

Zh.M.Shayekina, D.G.Mamrayeva, L.V.Tashenova

*Ye.A.Buketov Karaganda State University
(E-mail:dina2307@mail.ru)*

The features of the commercialization of innovations: theoretical aspect

In the article the concept of commercialization of innovations was investigated. The classification of the participants of the commercialization of innovations was presented. The stages of the process of commercialization of inventions: assessment and selection of the most lucrative ideas for removing them on the market; accumulation of financial assets; securing the rights on created innovative products or services; organization of development innovation, its introduction into production were examined. Highlighted global trends in innovation activity that define the process of commercialization of innovations, among them: the growth of the activity level of research patent information character; increasing the degree of motivation of innovators and analysis of personnel innovation sphere; increasing emphasis on project-based approach to the management of innovation; the organization in the innovative companies a systematic process of internal audit; the formation of co-operation in the field of R&D; the development of institutions of supporting the innovation activity of the enterprises; increasing the speed of innovation processes and the expansion of the area of their implementation through the active use of information technology.

Key words: innovation activities, commercialization of inventions, the stages of the innovation process, participants in the process of commercialization, technology transfer.

Currently, an innovative activity is seen as the main condition for the modernization of the economy, a systematic update of its logistical capacity, and is a major factor of improving the efficiency of the research teams. Commercialization of the results of the scientific researches and developments is a necessary condition for the strategic development of any organization, because it provides the creation of new products, expanding the range and improving the quality of products (goods and services), improving their production technology, followed by the introduction and effective implementation of the domestic and foreign markets. The general direction of economic development in modern conditions is not simply in the deployment of capacities to meet the challenges of import substitution, but also in their capacity on the basis of a new quality of the process associated with the effective use of innovative potential, expansion of sales volumes innovations. As a consequence, the most important issue to improve innovation need to recognize improved forms of commercialization of its results, stimulation of innovative activity of organizations.

Undoubtedly, further economic modernization of Kazakhstan may only take place with using the latest scientific and technical developments. Particular emphasis is on the building a modern economy based on intellectual resources, was made in the President's Message «New Kazakhstan in the new world». In the President's Message it attaches great importance to infrastructure of «smart» economy. It is not only financing the creation and organization of the economic model, and detailed plans for the preparation of the relevant

personnel of scientific and technological potential of the country, promotion of innovation and inventive activity, creation of an effective legal system, protection of intellectual property. Using the experience of many countries, Kazakhstan was defined long-term vision and plan of action in the field of innovation. The next stage of the innovation policy of Kazakhstan was reflected in the Concept of innovative development till 2020, which was adopted by Presidential Decree in June 2013 [1].

The research of the strategic target settings of socio-economic development of Kazakhstan and international experience of the commercialization institutions of innovations shows that the impact of the innovation infrastructure on various lines of business and the social sphere is amplified, it creates the initial conditions for the formation of a dynamic economic system.

Thus, the research of possible directions of methods, which help to create the effective system of commercialization of innovative activity in the country, is a very important scientific task, requiring in-depth theoretical, methodological and practical elaboration.

In the Law of the Republic of Kazakhstan on October 31, 2015 №381-V «About the commercialization of scientific and (or) scientific and technical activities» the basic provisions of the regulation of public relations, are connected with the activity of commercialization of scientific and (or) scientific and technical activities in the Republic of Kazakhstan, as well as the regulation of the commercialization process and mechanisms of guaranteed state support the commercialization of scientific and (or) scientific and technical activities, were determined.

The law shows the basic concepts of an innovative economy:

1) commercialization of scientific and (or) scientific and technical activities — are activities, related to the practical application of the results of scientific and (or) scientific and technological activities, including the results of intellectual creative activity, with the aim of bringing to the market new or improved products, processes and services, and, also, the activity, which is aimed at removing the income;

2) technology commercialization center is a legal entity, separate division or structural research organization, higher education institution or autonomous educational organization, which commercializes of the results of scientific and (or) scientific and technical activities;

3) the subjects of the commercialization of scientific and (or) scientific and technical activities are physical and (or) legal entities, implementing innovative projects in priority sectors of the economy or engaged the activities in promoting the domestic processed goods, works and services to the domestic and (or) foreign markets;

4) innovation grant is the budgetary funds, provided by the subjects of industrial-innovation activity on a grant basis for the realization of the projects of commercialization of scientific and (or) scientific and technical activities in the priority areas of the economy;

5) start-up company is the first time created legal entity (company), including the participation of the public higher education institutions and public research organizations, that are being in the process of development and building a business, based on new ideas, innovation of science and technology;

6) program of the commercialization of scientific and (or) scientific and technical activities is a single set of linked resource, performers and terms of implementation the measures of conducting the scientific research, research and development, technological works, marketing and promotional operations, ending on the involvement of technology types commodities or services as well as organizational and technical solutions of industrial, administrative commercialized;

7) implementation work are the types of cross-sectoral work, conducted in order to implement the final stages of the research and production cycle development of new products or the introduction of modern technology.

In the present conditions it is not enough to create innovation, no less complex and important task to achieve the final result and to obtain maximum benefit from the innovations created, is the problem of representation of the innovations on the market, that is, it is required to commercialize.

Most researchers associate the concept of commercialization of innovation with the concept of the innovation process, in which the novation is transformed into innovation. It is therefore not surprising that researchers often determine the commercialization phase as the stage of the innovation process. For example, J.P. Morozov gives the following definition of the innovation process: «In general, the innovation process consists of obtaining and commercialization of inventions, new technologies, products and services, making the organizational, technical, economic, social and other results of intellectual activity and is carried out in 4 stages» [2; 64].

J.P. Morozov identifies four stages. The first stage is to conduct fundamental research in various universities, specialized institutes and industry laboratories. The second stage is the stage of applied research, which allows you to «cut off» the unpromising projects before the implementation phase. The third stage is the stage of the development work. And finally, the fourth stage is the stage of commercialization, beginning from the start of production and enter to the market, to stagnant product. Morozov also refers to the fourth stage the life cycle of created innovation.

According to A.A. Trifilova [3; 38], in the innovation process is accepted to allocate the following basic phases and steps:

- basic researches;
- research and development works;
- development works;
- commercialization and production;
- selling of goods, as well as licenses and patents;
- the completion of innovation.

In contrast to the Morozov J.P., A.A. Trifilova, to a lesser extent, the process of commercialization connects with the product’s life cycle. Thus, making the understanding of the commercialization process narrower and stretched over time.

Studying the different views of scientists and theorists in the category of «commercialization», it is worth noting, that, by definition of V.I. Mukhopad, it is a process of transition of the object of a property (in this case, the innovation) into the gains on trading assets [4; 32]. Y.A. Monastyrnyi and Y.N. Grik represent the commercialization like a profit from the selling of innovations or using in their own production [5; 85]. Commercialization of Innovation is the process of allocation of funds for innovations and testing phase of their spending, which includes evaluation and transfer of completed / mastered in industrial environments innovations [6; 62]. Taking into account all of the above opinions, commercialization can be defined as the process of withdrawal of innovations on the market, i.e., bringing innovative products to consumers. All participants in this process can be divided into two categories — innovation developers and buyers (investors) (Fig.).

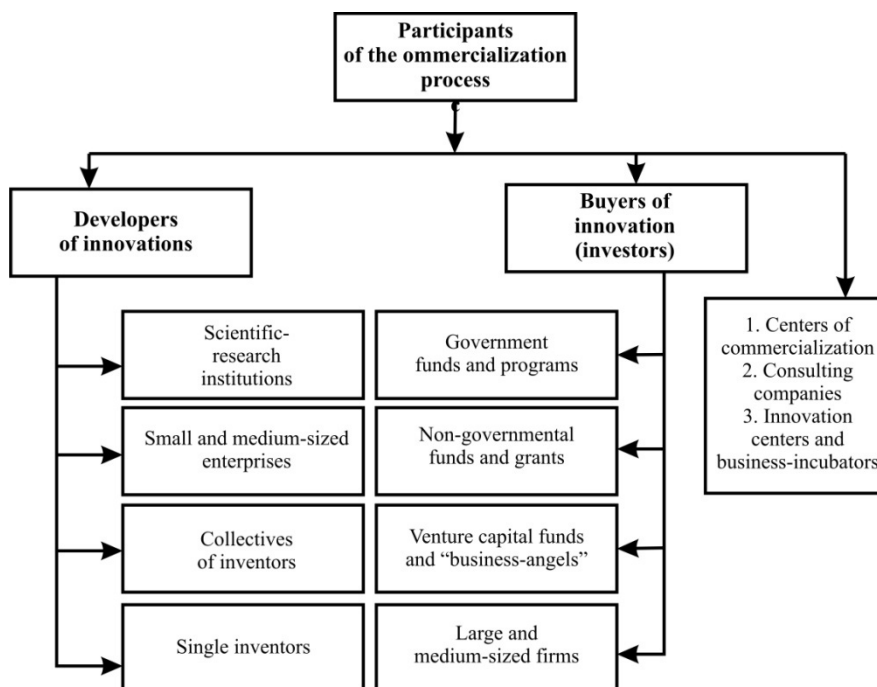

Figure. Classification of the participants of the commercialization of innovations (compiled by the authors)

Analyzing Figure, it is important to note one more participant in the process of commercialization of innovations, acting as intermediaries between buyers and developers of innovations are the innovative centers, centers of the transfer and commercialization of innovations, consulting firms and business incubators.

All of these organizations provide services of a different nature (brokerage, consulting and legal), including work with the intellectual property developers: its protection and promotion.

The process of commercialization of innovations includes several successive stages.

On the first stage, the evaluation and selection of the most lucrative ideas for removing them on the market are occurred. This happens if the company is developing a number of innovative products or services at the same time. This assessment is realized by means of the examination of the following criteria:

- 1) the possibility of innovation, the relevance of this innovative product in a society;
- 2) the demand for innovative goods or services to a potential buyer (in a certain segment of the market);
- 3) the potential economic impact of the implementation of innovative products and services (the pay-back period, net present value, internal rate of return, etc.).

The second stage of the commercialization process is the accumulation of the necessary funds. Due to the fact that only a few innovative companies have sufficient funds for self-financing innovations, the main task of the second stage of the commercialization process will attract investors. The third step is securing the rights to create an innovative product or service with their subsequent distribution among all participants in the process of commercialization. The last, fourth stage of the commercialization process of innovation involves the development of innovation organization and its implementation in production and, if necessary, further refined as needed [7; 104].

There are following global trends in innovation activity development that define the process of commercialization of innovations:

- increasing the level of research activity of patent information character. The collection, processing, analysis of data on innovations, competitors, customers and markets to be carried out during the development of innovation based on patent information and research that provide the basis for the study of external factors of the commercialization of innovations;
- increasing the degree of motivation of innovators and analysis of personnel innovation. The development of intellectual assets as a body of knowledge workers, their leadership skills, entrepreneurial and managerial skills, creativity, problem-solving skills are the objects of value, but may also be the object of commercialization (for example, in the process of outsourcing). However, the dismissal of an employee working in the sphere of innovation, the organization can mean not only the loss of the intellectual capital of the company, but also serious losses during the transition specialist in the company of a competitor;
- increasing the emphasis on the project-based approach to the management of innovation, which provides the implementation of the self-sufficiency principle, and which involves the obtaining an income from the realization of innovations — the sole source of compensation investments, largely determines the choice of forms of commercialization of innovations;
- the organization in the innovative companies the systematic process of internal audit is to assess the various intangible assets available to the organization as a whole and its subsidiaries, in particular, that determines the internal capabilities of the commercialization of innovations;
- the formation of cooperation in the field of R&D, organization of strategic alliances and consortia, which are aimed at the distribution of costs and risks, the target growth of intellectual resources that improve the reliability of results in the commercialization of innovations;
- the development of institutions of supporting the innovative activity of enterprises, which is a catalyst in the creation of innovation and after-following their commercialization;
- increasing the speed of the innovation process and the expansion of the area of their implementation through the active use of information technology. As a result of the information revolution the erasing spatial boundaries was happened, it allowed the innovative companies significantly expand the customer base, the volume of available patent information resources, and accelerate the negotiations on the various transactions, which significantly increased the range of intellectual property and how to commercialize innovations;
- facilitate decision-making in innovation-based method of controlling, which provides a measure of planned and actual revenues and expenses in the commercialization of innovations [8; 59, 9; 65].

Based on the research works of foreign and domestic scientists, studying the features of technology commercialization, differences have been identified for technology transfer from the commercialization of innovations. It was determined that the main difference from the commercialization of innovations of technology transfer is to make profit from the introduction of innovation:

- commercialization of the technology necessarily implies a profit and do not necessarily associated with the connection of the third parties (except the source of technologies and end-user);

– technology transfer involves the compulsory technology transfer to the recipient, which carries out its industrial development, but it is not necessarily associated with profit as the author of the technology and its recipient (in particular, this applies to the environmental technologies).

The analysis indicates that in the economy of the Republic of Kazakhstan in most cases the technology transfer is carried out on a commercial basis.

These companies' researches with experience of successful innovation to the market have identified the main factors of success of innovative companies:

- the right choice of strategy for the implementation of innovation;
- creation of an optimal organizational structure, allowing a minimal cost to introduce a new product;
- timely monitoring of all stages of the project implementation of the new product.

Knowledge of these successful factors allows us to optimize the organizational structure of the company for achieving the maximum effect from the introduction of innovative technologies.

Consider the issues of the commercialization of innovation is necessary from the beginning of the life cycle of innovation, i.e. needs analysis and taking into account data collected at the stage of basic research. Furthermore, the decisive influence the results of the analysis of commercialization of innovations in the course of the further introduction of innovations, including the rejection of timely innovations.

Model of the commercialization of innovations, stand out from the life-cycle model of innovation, consists of the following four blocks [10; 47]:

- analysis of the basic researches;
- analysis of applied researches;
- analysis of marketing researches;
- analysis the results of the implementation of innovations.

On the first stage of commercialization of innovation model is performed the following analysis:

- technological audit of an innovative product;
- preliminary assessment of the risks of investments;
- analysis of the prospects and prospects of commercialization.

On the second stage «analysis of the applied research» the following activities are revealed:

- examination of applied research;
- analysis and assessment of investment risks;
- analysis of the effectiveness and the prospects of commercialization.

The next stage of the commercialization model is a step of analyzing the data coming from the stage of development work. Analysis of these data is carried out in three directions:

- analysis and assessment of investment risks;
- marketing researches of the outlets markets of the created products;
- comprehensive analysis of the competitiveness of created products.

On the fourth stage is necessary to identify the effectiveness of the used model of commercialization.

Summing up should be carried out in several directions:

- marketing researches of the introduction of innovative products;
- evaluation of implementation of the business plan was drawn up at the stage of development activities;
- analysis and evaluation of the campaign of commercialization of an innovative product.

The project of the commercialization of innovations consists of the following subsystems [11; 50]:

- strategic subsystem: goal is finding and achieving the «ideal» competitive position; criterion is an economic efficiency;
- organizational subsystem: goal is improving the maturity of the organization of innovative processes and effective using of organizational resources; criterion is an efficiency of the entire enterprise;
- psychosocial subsystem: the goal is more efficient using of human resources; criterion is a performance of work;
- production subsystem: an increase in production and innovation capacity and increasing the efficiency of its using; criteria is a capital productivity;
- financial and economic subsystem: the goal is more efficient using of financial resources; criterion is the profitability of cash resources;

- information technology sub-systems: the objective function is more efficient using of information; criterion is the profitability of information resources;
- legal subsystem: goal is increasing the security activities, ensuring the licensing of patents; criterion is the level of risk, actual or potential losses from risks.

The criteria of the commercialization of innovations are divided into external and internal. External criteria: market demand; market conditions; effective demand; the presence of competitors; competitive products; the needs of the consumer; annual capacity of the market; average annual growth rate of the market; the potential of the product; the coverage of the market.

There are the following internal criteria of the commercialization of innovations:

- innovative capacity of the organization;
- parameters of economic and social efficiency innovations;
- innovation activity of the personnel;
- ratio of funds, are intended for research and development;
- the proportion of personnel engaged in R&D in total personnel;
- ratio of assets, are intended for the research and development;
- a ratio of the intellectual property;
- factor of development of new technology;
- the share of the budget for the marketing of innovative products in the total marketing budget of the organization;
- total enterprise resources, are necessary for the implementation of the innovative project.

Thus, the concept of commercialization of innovations was investigated and the existing models of the commercialization of innovations offered by foreign and domestic authors were analyzed. In most of the researches the commercialization is presented as a phase of the innovation process, beginning with the start of production, and expiring at the stagnation of the product's life cycle. This approach is flawed. For the successful implementation of innovation it is necessary to deal with its commercialization at an earlier stage, with almost basic researches in parallel assessing opportunities for the commercialization of innovations at all stages of its creation.

References

- 1 Концепция инновационного развития Республики Казахстан до 2020 года, утвержденная Указом Президента Республики Казахстан от 4 июня 2013 года № 579 // URL: <http://akorda.kz> – официальный сайт Президента Республики Казахстан (дата обращения: 05.11.2015).
- 2 Морозов Ю.П. Инновационный менеджмент. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2007. — 345 с.
- 3 Трифилова А.А. Использование инновационного подхода в стратегическом управлении предприятием // Право. Экономика. Маркетинг. — 2005. — № 5. — С. 38–39.
- 4 Мухомад В.И. Сущность, средства и проблемы коммерциализации интеллектуальной собственности в российской экономике // Материалы секционного заседания Третьего Всероссийского форума «Интеллектуальная собственность — XXI век» 20–23 апреля 2010 г.; под ред. Е.В. Королевой. — М.: Рос. гос. ин-т интеллектуальной собственности (РГИИС), 2010. — 96 с.
- 5 Монастырный Е.А. Ресурсный подход к построению бизнес-процессов и коммерциализации разработок / Е.А. Монастырный, Я.Н. Грик // Инновации. — 2004. — № 7. — С. 85–87.
- 6 Кокурин Д.И. Инновационная деятельность. — М.: Экзамен, 2001. — 576 с.
- 7 Тихонов Н.А. Эффективность способов коммерциализации инноваций // Управление экономическими системами. — 2012. — № 4. — С. 104–107.
- 8 Шакина Ж.М., Мамраева Д.Г., Ташенова Л.В. Индикаторы развития инноваций в Казахстане в мировом сравнении // Вестн. Караганд. ун-та. — Сер. Экономика. — 2015. — № 2 (78). — С. 58–64.
- 9 Есенгельдин Б.С., Ситенко Д.А. Инновационное развитие стран Северо-Восточной Азии: Китай и Япония. — Вестн. Караганд. ун-та. Сер. Экономика. — 2015. — № 4 (80). — С. 65–70.
- 10 Цыцарова Н.М. Инновационный менеджмент: учеб. пособие. — Ульяновск: УлГТУ, 2009. — 195 с.
- 11 Журавлев В.А. Индустрия инноваций – важнейшая часть инновационно-креативной экономики // Креативная экономика. — 2010. — № 3 (39). — С. 49–55.

Ж.М.Шаекина, Д.Г.Мамраева, Л.В.Ташенова

Инновацияларды коммерцияландырудың ерекшеліктері: теориялық аспект

Мақалада инновацияларды коммерцияландыру түсінігі зерттелген. Инновацияларды коммерцияландыруға қатысушылардың жіктемесі жүргізілген. Өнертабыстарды коммерцияландыру үрдісінің кезеңдері қарастырылған: нарыққа енгізу мақсатында неғұрлым пайдалы тауарларды бағалау және таңдау; қаржылық құралдарды шоғырландыру; жасалған инновациялық тауарлар немесе қызметтерге құқықтарын бекіту; жаңалықты әзірлеуді ұйымдастыру, оны өндіріске енгізу. Жаңалықтарды коммерцияландыру үрдісін анықтайтын инновациялық қызмет дамуының әлемдік тенденциялары бөліп көрсетілген, оның ішінде патентті-ақпараттық сипаттағы зерттеулер белсенділігі деңгейінің өсімі; инновациялық қызметке қатысушылар уәждеме деңгейінің өсімі мен инновациялық орта қызметкерлерінің талдауы; инновацияларды басқарудағы жобалық тұғырға екпіннің жоғарылауы; инновациялық компанияларда жүйелі ішкі технологиялық аудит жүргізу; ҒЗТҚЖ саласында кооперацияларды қалыптастыру; кәсіпорындардағы инновациялық қызметті қолдау институттарын дамыту; инновациялық үрдістер жылдамдығын арттыру және ақпараттық технологияларды белсенді пайдалану арқылы оларды жүзеге асыру облыстарын кеңейту.

Ж.М.Шаекина, Д.Г.Мамраева, Л.В.Ташенова

Особенности коммерциализации инноваций: теоретический аспект

В статье исследовано понятие коммерциализации инноваций. Проведена классификация участников коммерциализации инноваций. Рассмотрены этапы процесса коммерциализации изобретений: оценка и отбор наиболее выгодных идей для выведения их на рынок; аккумуляция финансовых средств; закрепление прав на созданные инновационные товары или услуги; организация разработки нововведения, его внедрение в производство. Выделены мировые тенденции развития инновационной деятельности, которые определяют процесс коммерциализации нововведений, среди которых: рост уровня активности исследований патентно-информационного характера; увеличение степени мотивации участников инновационной деятельности и анализ персонала инновационной сферы; усиление акцента на проектный подход к управлению инновациями; организация в инновационных компаниях систематического внутреннего технологического аудита; формирование кооперации в области НИОКР; развитие институтов поддержки инновационной деятельности предприятий; увеличение скорости инновационных процессов и расширение области их реализации посредством активного использования информационных технологий.

References

- 1 The concept of Innovation Development of Kazakhstan till 2020, approved by the Decree of the President of the Republic of Kazakhstan, dated June 4, 2013 № 579 // URL: <http://akorda.kz> - the official website of the President of the Republic of Kazakhstan (the date of accessed: 05.11.2015).
- 2 Morozov J.P. *Innovation management*, Moscow: YUNITI-DANA, 2007, 345 p.
- 3 Trifilova A.A. *Law. Economy. Marketing*, 2005, 5, p. 38–39.
- 4 Mukhopad V.I. *Materials of the breakout session of the Third National Forum «Intellectual Property — XXI Century» April 20–23, 2010*, edit. by E.V. Koroleva, Moscow: Russian State Institute of Intellectual Property (RSIIP), 2010, 96 p.
- 5 Monastyrnyi E.A. *Innovations*, 2004, 7, p. 85–87.
- 6 Kokurin D.I. *Innovation activity*, Moscow: Ekzamen, 2001, 576 p.
- 7 Tikhonov N.A. *Management of economic systems*, 2012, 4, p. 104–107.
- 8 Shayekina Zh.M., Mamrayeva D.G., Tashenova L.V. *Bulletin of University of Karaganda*, Economy series, 2015, 2 (78), p. 58–64.
- 9 Yessengeldin B.S., Sitenko D.A. *Bulletin of University of Karaganda*, Economy series, 2015, 4 (80), p. 65–70.
- 10 Cycarova N.M. *Innovation management: tutorial*, Ulyanovsk: USTU, 2009, 195 p.
- 11 Zhuravlev V.A. *Creative economy*, 2010, 3 (39), p. 49–55.

А.С.Харланов

*Дипломатическая академия МИД РФ, Международный
банковский институт, Санкт-Петербург, Россия
(E-mail: rkarenov@mail.ru)*

Мировая экономика — новые точки и драйверы роста

В статье рассмотрены ключевые вопросы стратегического партнерства России с Европой и США, объяснено потенциальное преимущество стабилизации общего рынка и перспективности новых точек роста при мирном развитии Европы. Автор использовал сравнительный анализ и элементы SWOT-анализа, статистические данные макропоказателей экономики Евросоюза, США и Китая, привел прогнозные значения различных сценариев развития глобальной экономики. Автор считает, что необходима расстановка новых приоритетов и смещения акцентов в Европе и новая перезагрузка отношений России с США и G7.

Ключевые слова: украинский кризис, геополитическая напряженность, рецессия мировой экономики, США, КНР, Европа, G7, точки роста, инновационная экономика, инвестиции, перезагрузка, глобализация, регионализация, глокализация.

Затянувшаяся рецессия мировой экономики после глобального кризиса связана с тем, что в современном мире существует значительная геополитическая напряженность. Эта напряженность расценивается аналитиками как фактор, существование которого не позволяет выстроить достаточно определенных прогнозов в отношении того, будет ли в 2015 г. продолжаться снижение темпов роста мировой экономики, как это происходило в 2013 и 2014 гг. (темпы роста снизились с 2,5% в 2012 г. до 2,3% в 2014 г.), или рост мировой экономики ускорится, достигнув 4% в год. Даже в самых благоприятных прогнозах возможный рост мировой экономики расценивается как очень умеренный. Первым от сохраняющейся геополитической напряженности пострадает экономика Европейского региона. Вообще, большинство стран современного мира, за исключением, конечно же, «локомотивов» мировой экономики, которыми сегодня являются США (рост экономики этой страны в 2015 г., по прогнозам, должен быть около 3%) и Китай (рост его экономики в 2015 г. будет 7% и больше), находятся в неустойчивом, зависящем от конъюнктуры экономическом положении.

Как было сказано в Докладе Всемирного экономического форума в Давосе о глобальных рисках, «геополитические, а не экономические риски угрожают в 2015 г. мировой стабильности» [1; 13].

Регионом, экономика которого существенно страдает из-за геополитического напряжения, является Еврозона, в основном Евросоюз. В основном экономика Еврозоны находится в состоянии рецессии, не может набрать темпы роста из-за геополитической напряженности, связанной с украинским кризисом и с вопросом Исламского государства.

Украинский прецедент проявляется в сохранении взаимных экономических санкций с Россией — проблема, в которую ЕС втянули, используя различные политические методы, Соединенные Штаты Америки. Можно даже сказать, что страны ЕС вообще пошли на санкции против России, которые изначально расценивались как невыгодные для них с экономической точки зрения, только потому, что они позиционировали себя на геополитической арене как верные союзники США. Могли ли США оказать в этом вопросе на страны ЕС экономическое давление, если бы политическое убеждение не сработало, — открытый вопрос, но, скорее всего, не смогли бы, поскольку экономика США, начни они экономическое давление на ЕС, мола бы пострадать очень существенно. При этом показательно, что, например, вопрос с поставкой вертолетов «Мистралей» в Россию очень долго педалировался США как стратегически рискованный шаг, направленный против всей Европы и НАТО в целом, позволяющий получить России доступ к секретным ноу-хау ОПК «свободного мира», многократно превосходящим потенциал как России, так и всех стран СНГ. Например, следствием нагнетания антироссийской истерии стало создание системы советов в Европе со стороны АНБ, ЦРУ и ФБР по реализации «доктрины сдерживания российского влияния в Европе».

При этом Д. Туск заявляет, что Россию снова были бы рады видеть в G7 и крах «Южного потока», превратившегося в «Турецкий поток», все больше персонифицирует новое поколение европейских политиков, способных бросить вызов гегемонии США на континенте. Французский же истеблишмент после истории с «Мистралями» в очередной раз получил не только изжогу на советы из-за

океана, но и укрепился в идеях единой Европы, развивающейся вне плана Маршалла и с ориентацией на собственные национальные интересы. Потому политика Ф. Олланда и столь непопулярна, менее 11 % поддержки со стороны населения, и А. Меркель все жестче встречает сопротивление со стороны немецкого бизнеса. Явно проамериканская позиция лидеров двух ведущих государств ЕС делает их все более чуждыми собственному электорату и вступает в противоречия с нарастающими тенденциями регионализации и глокализации европейской экономики в целом.

Вопрос Исламского государства, его террористической активности, создающей постоянно существующую угрозу, который вызывает снижение инвестиционной активности во всех странах Европы, также обострился и был доведен до современной степени напряженности действиями США. Произшедшие в начале 2015 г. в Париже террористические акты, которые расцениваются как результат деятельности исламского государства, пресса называет «европейским аналогом» терактов в США 11 сентября 2001 г., хотя число погибших в десятки раз меньше. То, что исламский терроризм пытается развернуть войну против Европы, как когда-то развернул войну против США, кажется очевидным многим современным журналистам и аналитикам. В любом случае существование в современном мире геополитической напряженности, связанной с исламским терроризмом, — это результат войны с ним, ведущейся США уже полтора десятилетия, войны, в которой США до сих пор не смогли победить, несмотря на всю свою военную мощь [2; 43].

Исходя из здравой логики возникает вопрос: не профанация ли это, важен ли патриотический акт как глобальный контроль над населением и управление со стороны корпоратократии миром в целом, и как увеличивается фактор нестабильности в любом государстве после «насаждения демократии и свободы по-американски» — Ирак, Югославия, Тунис, Ливия, Йемен, Сирия, Афганистан и Сомали.

Таким образом, геополитическая напряженность в Евроне, о которой мы говорим как о причине рецессии европейской экономики, в очень большой степени является «делом рук» США.

«Локомотивами» экономики Европы уже многие десятилетия являются Германия и Франция. Но в 2014 г. рост экономики этих стран может составить всего лишь по одной-двум десятым долям процента. Настолько неблагоприятный прогноз связан, в первую очередь, с сохранением взаимных экономических санкций ЕС и России. В 2014 г. экспорт товаров из Германии в Россию уменьшился на 26,1%. Сохранение санкций в 2015 г. неминуемо влечет за собой спад темпов роста экономик Германии и Франции, которые потеряют по 1–1,2% роста — практически весь темп роста, который прогнозировался для них на 2015 г. Если рост экономик стран — «локомотивов» европейской экономики действительно упадет практически до нуля, это вызовет отток инвестиций, причем инвесторы производят вложения именно в экономику США, которая в 2015 г., в отличие от экономик стран Евроне, продолжает расти, уступая в темпах роста только Китаю. Но европейские инвесторы не могут пока производить больших инвестиций в экономику Китая. Это связано с тем, что политические власти Китая очень активно влияют на экономические процессы правовыми мерами, например, законодательно устанавливают пределы цен, что просто не позволяет говорить о свободной рыночной экономике и свободной конкуренции.

Возможно, со временем европейские инвесторы больше «приспособятся» к особенностям китайской экономики и научатся извлекать значительную выгоду из сотрудничества с Китаем, но пока, если геополитическая напряженность мешает им инвестировать средства в экономику Европы, они предпочитают только одну альтернативу — инвестирование в экономику США.

Стоит также добавить предполагаемый дефолт Греции, поглотившей более 250 млрд евро и продолжающей «черной дырой» грозить экономическим крахом всей Евроне.

Таким образом, США выгодно сохранение геополитической напряженности, и их действия на мировой политической арене, повлекшие за собой ее сохранение, имеют не только активно демонстрируемые политические, но и скрываемые политиками США экономические причины. Действительно, если бы политические власти и общественность стран ЕС осознали то, как санкции против России косвенно приводят к оттоку европейских капиталов, которые должны были работать именно в Европе, в США (то есть что США, призывая Европу к борьбе против России, действуют вовсе не в интересах защиты украинской демократии, принципов свободы и прав человека в европейском регионе, а в интересах увеличения темпов роста своей экономики за счет Европы), возможно, политики европейских стран скорее прислушались бы к мнению своих предпринимателей и народа и отказались от санкций против России. Осознание того, что США вообще не заинтересованы в разрешении украинского кризиса, может стать очень важным фактором в разрешении этого кризиса. Если бы политики Украины осознали, что кредиты МВФ — это западня, которая ведет экономику Украины к

краху, они вынуждены были бы использовать единственную реальную альтернативу этому — возвращение добрососедских отношений и экономических связей с Россией. После такого политического решения необходимость санкций стран ЕС против России отпала бы сама собой. Таким образом, снижение геополитической напряженности позволило бы экономике Еврзоны восстановиться после кризиса и набрать нормальные, соответствующие ее потенциалу темпы роста. Сам кризис европейской экономики является по своей природе долговым. Дело в том, что страны Еврзоны должны различным кредиторам, в том числе друг другу, более трлн долл. США. Португалия и Греция, Испания и Италия, а также Ирландия — самые нестабильные европейские должники. В совокупности их внешний долг — 3,2 трлн евро. В ряде случаев этот долг более чем на 50% превышал ВВП этих стран, что является нарушением Маастрихского договора, ограничивающего возможности для стран ЕС наращивать внешний долг более 60% от ВВП. Еще в большей степени это нарушает Европейский пакт о финансовой стабильности, где указано, что внешний долг стран ЕС не должен превышать 30% ВВП. Интересно, что сегодня этим критериям удовлетворяют экономики развивающихся стран Африки и Азии, а из европейских стран после 2008 г. с этими требованиями «справилась» только Финляндия и только в 2011 г. [1; 16].

Евростона находилась в ситуации экономической стагнации в 2011–2012 гг., в 2013 г. стагнация сменилась рецессией, которая продолжается и сегодня. Очень большое значение в этом имеет сегодня геополитическая напряженность отношений с нашей страной.

Политики стран ЕС постепенно осознают, что конфронтация с Россией наносит странам ЕС больший вред, чем России, хотя прогнозы, строившиеся аналитиками из США до введения санкций, были прямо противоположными. Приводились цифры, указывающие на высокий процент европейского импорта в составе потребляемых Россией товаров, однако возможности России заместить эти товары производимыми внутри страны, а также товарами из Белоруссии, Казахстана и, особенно, Китая, «почему-то» не были учтены в этих прогнозах. Не было в них и учета того, насколько выгодным для Китая может оказаться сотрудничество с Россией в условиях существования европейских экономических санкций. Китай тратит очень много экономических сил на поддержание баланса курса своей национальной валюты по отношению к курсу доллара США, но достижение договоренностей с Россией, а также с другими странами Евразии о проведении расчетов в рублях или юанях, без учета курсов доллара и евро, может почти полностью избавить Китай от необходимости отдельно заботиться о курсе юаня по отношению к доллару. Постепенно такая политика может привести к тому, что роль доллара в мировой экономике сильно уменьшится, и Китай станет мировым экономическим лидером гораздо скорее, чем это можно представить сейчас.

Геополитическая напряженность между США и Россией может уменьшиться в том случае, если уменьшатся или вообще исчезнут экономические выгоды США от сохранения этой напряженности. Первым шагом в этом направлении могло бы стать достойное для всех разрешение украинского кризиса тем способом, о каком здесь говорилось выше. В этом случае возможным и очень перспективным направлением могла бы стать совместная борьба ЕС, США и России против терроризма — у Исламского государства просто не осталось бы никаких шансов, поскольку противодействие ему трех этих мощных сил стало бы скоординированным. Если бы в противодействие терроризму активно включился и Китай, который не могут не волновать проблемы исламского мира, хотя бы потому, что, несмотря на его социалистическую идеологию, очень многие граждане Китая являются мусульманами, проблема исламского терроризма могла бы быть полностью решена.

И тогда внимание мирового сообщества снова обратилось бы к Китаю — к тому, каким образом рост его экономики влияет на весь современный мир. Геополитические векторы снова пришли бы в положение, при котором мир выглядит биполярным. Китай и США могли бы активно конкурировать друг с другом, в то время как нашей стране полезно было бы выйти из полюса геополитической напряженности — за последние три десятилетия экономика нашей страны испытала множество потрясений, и ей необходимо время на поступательное внутреннее развитие и укрепление. России нужно хотя бы одно десятилетие, прожитое так, чтобы не приходилось тратить силы на противоборство с сильнейшими мировыми державами и регионами. Рыночная экономика нашей страны должна постепенно выйти из зависимости от продажи энергоносителей, необходимо реализовать на практике объявленный еще в 2005 г. политический курс на формирование инновационной экономики России. Этот курс должен позволить использовать сразу все уникальные преимущества нашей страны: не только богатства ее недр, но и уникальные природные условия, позволяющие иметь развитое сельское хозяйство, заложенный в годы существования СССР промышленный и научный потенциал

должны быть восстановлены и активно использоваться на благо отечественной экономики, и в результате — на благо российского народа. Все это очень трудно сделать тогда, когда для участия в геополитическом противостоянии необходимо законодательно ограничивать внешнюю торговлю, продавать энергоносители по ценам ниже рыночных для того, чтобы поддерживать политически связи с определенными государствами, и т.д. Геополитическая напряженность сдерживает экономическое развитие нашей страны — это факт. Следовательно, нужно работать над тем, чтобы найти новые пути убеждения стран ЕС в необходимости отказа от экономического противостояния с нашей страной, попытаться договориться на принципах взаимного доверия и инкорпорирования общих бизнес-структур, о пропорциональности региональных и глобальных интересов, о концентрации совместных усилий в области прорывных технологий и создания единого рынка товаров и услуг.

Следует обратить внимание и на то, что вопросы об инвестициях и инновациях связаны между собой. Чтобы инвестиции в экономику какой-либо страны были эффективными, необходимы инновации. Именно инновации являются для стран современного мира, особенно для европейского региона, средством, которое позволит выйти из рецессии, добиться высоких темпов экономического роста, сделать экономику региона конкурентоспособной, сохранить привычные для жителей Европы высокие стандарты уровня жизни. Это означает, что страны ЕС должны обратить самое пристальное внимание на развитие своей науки и что им, так же как и России, необходимо для этого хотя бы на время выйти из полюса геополитической напряженности. Однако есть один фактор, который может помешать этому, помимо осознания бессмысленности спровоцированного США противостояния. Этот фактор — привычка стран ЕС занимать видное положение на мировой арене, привычка к тому, чтобы мир прислушивался к их мнению так или иначе исполнять принимаемые политическими лидерами Европы решения. Сознательный «выход» из полюса геополитической напряженности лишит страны ЕС того, что сегодня является уже только иллюзией «веса» на мировой арене, но позволит им через десятилетие или два нарастить экономический потенциал, который естественным путем вернет им то влияние, которое они сегодня стремятся сохранить искусственно.

Инновационная экономика — это шаг к построению нового, информационного общества, которое может совершенно новыми способами решить проблемы занятости населения и распределения богатства, которые создают сегодня социальную напряженность во всем мире. Опорой демократических режимов в странах с развитой экономикой на протяжении длительного периода времени был средний класс. В современных условиях наблюдается его «размывание». С 1980-х гг. наблюдалось резкое расслоение общества, выделение слоя «супербогатых». Это повлекло отрицательные последствия для экономики в целом, так как, имея сконцентрированные в одних руках средства, «супербогатые» жители экономически развитых стран использовали свои капиталы для совершения спекулятивных сделок и тем самым «раскачивали» экономику. Частично экономический кризис, постигший мир в 2008 г., является результатом этого.

На современном этапе у мирового сообщества есть возможность воспользоваться возникшей естественным путем глобализацией для того, чтобы улучшить социальные условия практически во всем мире. Для этого необходимо сформировать научно-теоретические и даже общемировые идеологические основы для развития инноваций и постепенного формирования информационного общества как новой социально-экономической формации, более приемлемой для большинства регионов мира, чем прогнозированный экономистами XIX в. социализм. Это было бы прекрасной альтернативой эскалации геополитической напряженности, для которой, конечно же, необходим и «образ врага» — врага демократии, прав человека, ведь этот образ формируется идеологическими средствами, основанными на подтасовке фактов, заведомо искаженном толковании событий и т.д. Современная Европа имеет достаточный интеллектуальный потенциал и достаточный авторитет для того, чтобы стать мировым лидером в формировании новой идеологии — идеологии знания как основного капитала человека и человечества. Такая политическая линия могла бы разрешить и названное выше противоречие между реально находящейся в рецессии экономикой, снижающей политический вес стран ЕС, и сформировавшейся исторически потребностью этих стран в поддержании своего престижа. Все на политической арене сегодня также можно получить инновационным путем — предлагая и пропагандируя, опираясь на науку, ценности информационного общества и тесно связанной с ним инновационной экономики.

Список литературы

- 1 *Акаев А.Г.* Год бифуркации в динамике мировой экономики // *Экономист*. — 2015. — № 4. — С. 12–22.
- 2 *Стиглиц Дж.* Крутое пике: Америка и новый экономический порядок: Пер. с англ. — М.: Эксмо, 2011. — 300 с.

А.С.Харланов

**Әлемдік экономика — өсудің жаңа нүктелері
және драйверлері**

Мақалада Ресейдің Еуропа және АҚШ-пен стратегиялық әріптестік мәселелері қарастырылған, жалпы нарықты тұрақтандырудың әлеуметтік артықшылықтары және Еуропаның бейбіт дамуы жағдайында экономикалық өсудің жаңа нүктелерінің болашағы түсіндірілген. Автор SWOT-талдаудың элементтерін және салыстырмалы талдауды пайдаланған, Еуроодақтың, АҚШ-тың, Қытайдың және 7G экономикасының макрокөрсеткіштерін қолданған, жаһандық экономиканың дамуының әр түрлі сценарийінің болжамды мәндерін келтірген. Бұл ғылыми зерттеудің қорытындысы ретінде Еуропадағы жаңа басылымдықтар мен негізгі көңілді оңтайлы ұштастыру болды.

A.S.Kharlanov

Global economy — new points and drivers of growth

The article examines the key issues of the strategic partnership between Russia and Europe and the United States, explained the potential advantage of stabilizing the common market and the prospect of new growth points in the peaceful development of Europe. The author has used a comparative analysis and elements of SWOT analysis, statistics, macro-economics of the European Union, the US and China, led the predicted values of various scenarios for the global economy. The findings of this research can be found the idea of arrangement of new priorities and shift in Europe, the new reboot of Russia's relations with the US and G7.

References

- 1 Akayev A.G. *The Economist*, 2015, 4, p. 12–22.
- 2 Stiglitz J. *Steep dive: America and the new economic order*: translate from Engl., Moscow: Eksmo, 2011, 300 p.

D.A.Sitenko, S.K.Yerzhanova

*Ye.A.Buketov Karaganda State University
(E-mail: daesha@list.ru)*

Foreign experience of stimulation of innovative activity of enterprises

The article considers the foreign experience of stimulation of innovation activity in the business sector. The direct and indirect incentive mechanisms are considered. The great attention is given to the analysis of tax incentives, such as tax privileges and the tax credit. They play an important role in enhancing the innovative activity of enterprises, because provide a choice of priorities of innovation to the private sector and do not require large administrative costs. Methods of indirect incentives are widely used in the USA, Canada, Japan and most European Union countries. Each country forms its own combination of these mechanisms depending on the requirements of the economy and the priorities of innovation development.

Key words: innovative activity, incentive mechanisms, innovative development.

In modern economy the innovative activity has great value because the competitiveness of the region directly depends on the ability of economy to generate and effectively use innovations. The analysis of world experience testifies that stimulation of innovative activity allows the states to create favorable conditions for scientific, technical and innovative activity of the enterprises, to increase efficiency of innovative systems.

The state support of innovative activity includes various forms of direct and indirect economic regulation. Direct methods include:

- the state investment in the form of target, subject-oriented or the problem directed financing, the state crediting, leasing, share operations with the purpose of increase of research and material means concentration on the most perspective directions and progressive types of production;
- planning and programming, state entrepreneurship;
- the measures intensifying cooperation of the industrial organizations in the field of scientific research, in particular with research and educational universities [1].

Unlike the direct methods which directly influence on the decisions made by economic subjects, indirect methods only create prerequisites for a choice of the directions of development answering economic targets of the state. Indirect methods of stimulation in modern conditions get the increasing distribution in foreign practice because they demand the postponed budgetary expenses in comparison with direct financing, and also create prerequisites for development of an enterprise initiative in the innovative sphere. They include the formation of legislative and legal base in the sphere of science and innovations, tax incentives, development of venture financing system, formation of the state innovative infrastructure and development of the scientific and technical products market, formation of innovative clusters (informal associations of the small, medium-sized and large enterprises, and also the research organizations operating in a certain sector and the geographical region) [2].

It is necessary to distinguish active application of certain tax modes among the indirect methods of stimulation. The economic sense in using of tax incentives lies in interest of taxpayers in development of their activity in the directions which correspond to public requirements. In relation to stimulation of science and innovations sphere the particular tax treatments are generally urged to stimulate increase in financial investments to this sphere from non-state actors of managing.

As world practice shows, tax privileges act as the main type of tax incentives for development of scientific and innovative activity. Depending on an element of structure of a tax (object of the taxation, tax base; tax period; tax rate; order of calculation of a tax; an order and the term of payment of a tax) on which change the privilege is directed, there are distinguished tax allowances and tax credits. In world practice the concept «tax allowance» is used for designation of the sum which is subject to the complete or partial elimination from tax base at calculation of the sum of a tax. Concerning stimulation process tax discounts allow the firms investing in R&D to receive deductions from their taxable income in the size which is actually exceeding expenses on R&D. The concept «tax credit» designates deductions in a percentage ratio to costs of R&D from final tax obligations of the subject which made these expenses [2].

In the early eighties of the XX century in the USA a number of the acts was adopted directed on stimulation of innovative activity, acceleration of commercial use of results of scientific activity of certain researchers and the organizations. During this period the USA faced the problem of increasing of expenses on R&D with simultaneous decrease in efficiency from use of the R&D executed on budgetary funds. Within the law «The Small Business Innovation Development Act» (of 1982) there was developed a number of the national programs financed from the state budget, and stimulating development of innovative economy on the basis of the private sector. The Bayh-Dole Act provided to the research organizations, businessmen the property right to the inventions created within the research financed by the federal government. The Stevenson-Wydler Technology Innovation Act defined the property rights to the inventions created in the course of joint scientific researches of the state laboratories and private enterprises. Adoption of new laws in the sphere of technologies transfer provided to universities and national laboratories the property right to patents and stimulated commercialization of the researches results financed from the federal budget. Previously no more than 5% of the state patents were commercialized, but at the beginning of new legislation application the third part of inventions were commercialized. Tax revenues in the budget from sale of license products were estimated in 5 billion US dollars [3].

In the process of technologies transfer the government participates only at the first stages: investment, R&D, creation of intellectual property (Fig.). At the subsequent stages the government transfers the rights for intellectual property to performers of R&D — to universities, the research organizations, private firms.

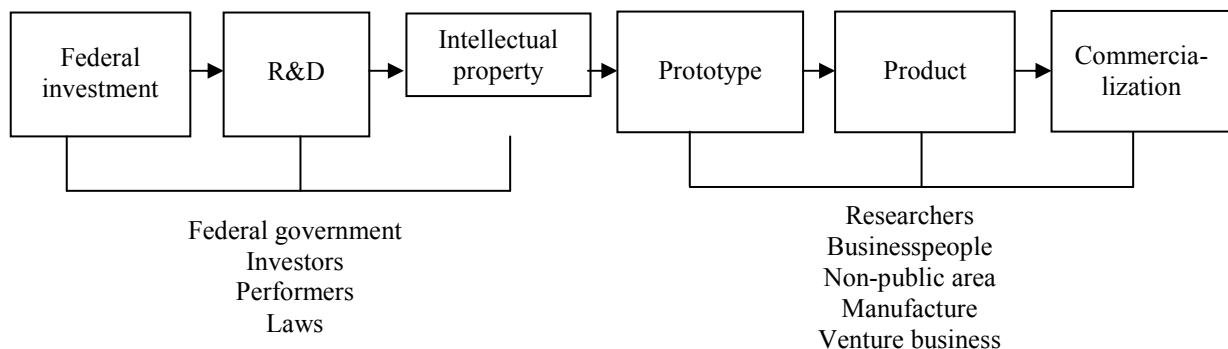

Figure. Stimulation of technologies transfer process in the USA
(made by the author on the source [4])

Direct methods of the state support of innovative activity in the USA include:

- financing of fundamental science;
- protection of intellectual property, copyright and trademarks and system of the courts specializing on protection of these rights;
- adoption of technical standards;
- services of knowledge and experience dissemination in the sphere of the industry and agriculture, for the purpose of small business support;
- government order for production.

The U.S. Government developed a number of innovative business support programs: «The Small Business Innovation Research — SBIR», «The Small Business Technology Transfer — STTR», «The Advanced Technology Program» [5].

Indirect methods of the state support of innovative activity actively used in the USA. In particular, they are the tax credits in the form of a discount for already added tax payment, and also the special mode of depreciation charges within tax depreciation [6].

The scientists distinguished two types of tax allowance: volume and incremental. The volume discount provides a privilege in proportion to volumes of expenses. In the USA 100% is subtracted for R&D from the taxable income of the company. Similar practice is used in Canada, Great Britain, Belgium, Sweden, and Italy. The incremental tax allowance is defined proceeding from the increase in costs of R&D reached by the company in comparison with the base year or average value for a certain period. The allowance works after expenses were made on research. Its size is 20% in the USA, however there are some restrictions. The incremental tax discount is applied only to those expenses on R&D which are directed on development of new

technological processes or production. This discount doesn't extend on the expenses connected with change of a look or type of production, cosmetic and other changes (Table 1).

Table 1

Tax privileges in the sphere of R&D for corporations

	Volume	Incremental	Mixed
R&D credits, reducing the estimated income tax	Canada, Italy, Republic of Korea, Netherlands	France, Japan, Mexico, USA	Portugal, Spain
R&D allowances reducing base for calculation of income tax	Denmark, Great Britain	Norway, Belgium	Australia, Austria, Hungary

Note. Made on the source [7].

The Canadian government has developed a number of programs aimed at stimulation of innovation. As an example, the program «Scientific research and experimental development» was developed, which is open to all Canadian organizations engaged in various sectors of the economy. Participants of the program receive tax incentives in the following sizes: the first 2 million \$ — in the amount of 20 to 35%, provided that this amount was spent on research work conducted in Canada. The goal is stimulation of the development of new, more advanced in terms of technology, products and processes.

As part of the above program, the Federal Government of Canada provides tax incentives as a measure of the state support of private companies. Businesses can write off of 100 per cent of taxable income of its current R&D costs and the costs of purchasing the equipment used for that purposes. In addition, business can use targeted tax credits for R&D investment within the territory of the country. In this case, the companies are entitled to deduct from the amount of taxes up to 20% of the costs of their own innovations. For small and medium businesses the rate of the tax credit for R&D investment is 35%.

The UK Government is considering the acceleration of scientific and technological development as a basis for sustainable economic growth.

Executive authority, authorized by the state policy to encourage innovation in the country is the Ministry of State for Business, Enterprise and Regulatory Reform in the area state regulation.

Royal service of taxes, fees and customs provides tax incentives for innovation through two schemes: for small and medium-sized enterprises and large companies. As part of the state policy on innovation companies grants for research studies can be given. If innovation activity of the company was financed by the state in the form of grants, tax incentives for such activities do not apply in terms of the size of the grant [8].

An important tool to stimulate the technological development of the industry is using of the state order. Direct and indirect results of research and development carried out on the instructions of government agencies tend to use by private companies for development of new products and services. Additional support of innovative processes is provided by reducing the regulatory functions of the state, facilitation of administrative supervision and control of tax incentives for R&D and promotional activity.

The UK has strong intellectual, human and industrial resources. The country is a leader in the field of technology for the collection, transmission, storage, analysis, and data protection in a networked environment. In this regard, it attaches great importance to acceleration of the turnover of intellectual property. Annual public spending for creation nationwide network of scientific and technological information, which aims to combine the electronic libraries of national research organizations and industrial enterprises, is estimated in 40 million pounds.

Extending the interaction between science and industry is expected through the implementation of the concept of «technology platforms». Important features of this form of innovation activity are the leading role of business in determining objectives, focus on the creation of innovative commercial products, facilitation of bureaucratic procedures, and diversification of funding sources. It has already begun work on the formation of two national technology platforms that will be the basis for coordination of the work of government departments, universities, industry and financial institutions in the development of «intelligent transport» and systems for the protection of information infrastructure.

The state economic policy of Japan is closely connected with innovative policy. The creation favorable conditions for development of innovative activity are based on the following principles:

1. The state financial support of priority industries by means of subsidies and the credits (a rate of 2–4%) issued by the financial organizations through Japanese development bank and Japanese export-import bank.

2. Assistance to the enterprises in acquisition of the latest foreign technologies, creating favorable conditions for technical cooperation of Japanese firms with the foreign companies.

3. Creation of system of the accelerated depreciation of the knowledge-intensive equipment that reduces the taxation of Japanese firms and does possible an investment of financial resources in the new industrial enterprises and projects [9].

Because Japan has no large amount of natural resources, the government of the country considers scientific and technical policy as the most important stimulant of economy growth and increase of the international competitiveness of the country. In Japan for the first time in the world there were developed and applied tax discounts for the purpose of involvement of the private sector to research activity. Rates of development and structure of scientific sector of the country are regulated by the law «On Special Tax Measures» [6]. First of all they include regulations on tax discounts (the tax credit) with a growth of research costs in the private sector, and also the provision on the measures for the taxation aimed at the development of fund of small and medium business technologies.

The legislation of Japan provided a number of incentives for the organization of joint research in the private sector. The taxable sum is estimated on a special depreciation scale at the taxation of research cooperatives members regarding acquisition of fixed assets for carrying out researches. Since the end of the 80th years of XX century and to the present time the special measures for acquisition stimulation of the hi-tech equipment by the enterprises in the sphere of biotechnologies work. These measures provide reduction within 3 years for 75% of taxable base for expenses on acquisition of the research and experimental equipment.

In 2003 in Japan approved the project on stimulation of industrial investments into science within which it is accepted the special tax discount (the tax credit) of 10–12% for research expenses of firm. However volume of credit cannot exceed 20% of a corporate tax in the current year. Since 2006 any company could obtain 5% the tax credit charged at increase in number of research divisions of the company. At increase in reporting year of costs of R&D of the firm over a similar indicator in two previous years, the corporate tax can be reduced by the sum which equivalent to 5% of the reached excess [6].

The tools of innovative policy used to R&D stimulation are various in different EU countries. The majority of the countries apply a package of measures of direct and indirect stimulation, however the degree of the value given to each of methods in different EU countries, differs radically. For example, in Spain the wide set of fiscal incentives is applied to all companies, irrespective of their size while in Great Britain such measures are applied only in relation to the companies of small and medium business [10] (Table 2).

In Germany, as well as in some other countries with the high level of scientific and technological development (Sweden, Finland) the great value is given to measures of direct financial support that allows the state to define, what sector of economy or what technologies need to be developed first of all. In this country almost completely there are no measures for tax incentives of scientific-technological and innovative activity of business sector. The preference is given to improvement of the general tax regime for the enterprises.

In France the tax credit for research is spread widely. That privilege allows the enterprises which carried out research works to subtract part of expenses from the accrued income tax. According to the mechanism of the tax credit application, the French enterprises can subtract from the tax 50% of the difference between the costs of research realized in the current year and an arithmetic average of the last two years. Thus, the following principle is realized: the more the enterprise carries out research works next year, the more sum of the corresponding will be tax privilege.

Much attention is paid in France to creation of «superiority poles» (science and technology parks, the research centers, etc.), to development of small business, support of the enterprises having more than 15% of commodity turnover as costs of R&D (release from social, local taxes and income taxes). The largest scientific park «Sophia Antipolis» includes the companies in the field of computer facilities; electronics, pharmacology and biotechnology, there are created more than 25 thousand workplaces in park. Since 1979 the French agency of innovations (ANVAR) is in function, which main activities are commercial, marketing, technical and financial support of activity of small and medium-sized enterprises (up to 2 thousand people) [11].

Experience of financial stimulation of commercialization of technologies in the developed countries

Financial stimulation	Mechanism of decision-making	Countries
Improvement of the mechanism of the state financial support of R&D	State credits (returnable) and grants; the state guarantees for receiving the bank credits; the state order for R&D in priority branches; share participation in scientific research (to 50%); export-import quotas for maintenance of national knowledge-intensive product; delays on payment of taxes at investment into own R&D; the right to carry on the product cost all expenses on R&D	the USA, Italy, Belgium, Great Britain, Sweden, Canada
	Creation of favorable general tax regime for small and medium-sized enterprises	Germany
Support of national manufacturers of innovations	Introduction of modern mechanisms of decreasing in material costs on R&D (the customer's advancing at stage of scientific search, protection of future market, involvement of foreign scientists - carriers of knowledge of the created intellectual product, early protection of trademarks)	the EU, the USA, Japan
	Support of the development program of national trademarks (brands)	the USA, EU, Japan, South Korea
	Support of small and medium innovative business by means of influence restriction of the IP largest firms owners by toughening of the antitrust law	the USA, the EU
	Joint financing of the initiative companies through the system of licensing or creation of the backs-off-companies	Germany, Great Britain
	Decrease in the state taxes for individual inventors	Austria, Germany, the USA, Japan
	Free records keeping according to demands of individual inventors, free services of patent agents, release from payment of duties	the Netherlands, Germany and Japan
Stimulation of private investments	Existence or creation of the patent and venture companies which are branches of the holding companies; avoidance of the double taxation.	Sweden, USA
Selection of highly-profitable results for commercialization	Elaboration and development of the mechanism of innovative intermediaries between the state research and development, the academic researches and private business - the organizations for transfer of technologies	EU, the USA

Note. Made on the source [12].

Methods of stimulation of innovative activity in different countries have their specific features; their choice is caused by economic, political and other conditions of the country development. However, as the analysis showed, many tools are similar in many aspects and are effectively used by groups of countries. The wide range of mechanisms of stimulation of innovative activity which used abroad have common features among which it is possible to distinguish:

- active participation of the state in innovative process: the state crediting of the innovative companies at the preferential rates, placement of the state order for research and development in priority branches of economy, participation in financing of scientific research.

- creation of tax privileges system for the innovation-active enterprises among which there are most actively used deductions from the taxable income of expenses on R&D, the tax credits;

- a huge role of private business in innovative development of the leading foreign countries of the world.

The considered indirect methods of stimulation of innovative activity abroad are generally directed on intensification of innovative processes as well as the creation of favorable economic conditions and socio-political climate for scientific and technical development. In spite of the fact that tax methods of innovative activity regulation are applied by the increasing number of the countries, the question of efficiency of different types of tax privileges remains open. The choice of methods of stimulation is defined first of all by national factors of the country: the level of development of national innovation system, features of the taxation system and priorities of innovative development.

References

- 1 Шардин И.В. Разработка и реализация инновационной политики: опыт высокоразвитых стран // Мир человека. — 2008. — № 3. — С. 3–14.
- 2 Мельникова И.Н. Стимулирование научно-инновационной деятельности: мировой опыт // Журнал Международного права и международных отношений. — 2010. — № 3.
- 3 Баженова В.С., Пивоваров Н.А. Государственное регулирование инновационно-технологического развития в современных условиях. — Улан-Удэ: Изд-во ВСГТУ, 2006. — 200 с.
- 4 Wang M. и др. Трансфер технологий, разработанных при федеральном финансировании НИОКР: перспективы, определенные Фондом по трансферу технологий // Инновации. — 2003. — № 8. — [ЭР]. Режим доступа: <http://stra.teg.ru/lenta/innovation/1879>
- 5 Белякова А.А. Стимулирование инновационной деятельности как фактор экономического роста (опыт США) // Известия Иркутской гос. эконом. академии. — 2010. — № 5. — С. 279–285.
- 6 Налоговое стимулирование инновационных процессов / Отв. ред. Н.И. Иванова. — М.: ИМЭМО РАН, 2009. — 160 с.
- 7 Raising EU R&D Intensity. Report of European Commission by an Independent Expert Group. Luxembourg, 2003. — 62 p.
- 8 Зверев А.В. Государственная поддержка инновационной деятельности (зарубежный опыт) // Вестн. Финансового ун-та. — 2008. — № 4. — С. 35–56.
- 9 Краснов А.И. Государственное регулирование научно-технического развития Японии на современном этапе // Российский внешнеэкономический вестник. — 2010. — № 7. — С. 11–19.
- 10 Мижинский М.Ю. Опыт государственного стимулирования инноваций в Европейском союзе // Учет и статистика. — 2005. — № 7. — С. 163–168.
- 11 Павлов Ю.В. Государственное регулирование научно-инновационной сферы и промышленного развития: опыт Франции // Инновации. — 2005. — № 4 (81). — С. 43–49.
- 12 Комков Н.И., Бондарева Н.Н. Проблемы коммерциализации научных исследований и направления их решения // Проблемы прогнозирования. — 2007. — № 1. — С. 4–26.

Д.А.Ситенко, С.К.Ержанова

Кәсіпорындардың инновациялық белсенділігін ынталандырудың шетелдік тәжірибесі

Мақалада кәсіпкерлік сектордағы инновациялық қызметті ынталандырудың шетелдік тәжірибесі қарастырылған. Ынталандырудың тікелей және жанама механизмдері зерттелген. Салықтық жеңілдіктер және салықтық несие секілді салықтық ынталарды талдауға көп көңіл бөлінген. Олар кәсіпорынның инновациялық қызметін жандандыруда зор роль атқаратындығы айтылған. Себебі олар шағын секторға инновациялық қызметте басымдылық таңдауда мүмкіндік береді және көптеген әкімшілік шығындарды талап етпейді. Жанама ынталандыру тәсілдері АҚШ, Канада, Жапония және Еуроодақтың елдерінде кеңінен қолданылатындығы айтылған. Әрбір ел өз экономикасының қажеттіліктеріне және инновациялық даму басымдықтарына орай бұл механизмдерді өзіндік ұштасуын қалыптастыратындығы көрсетілген.

Д.А.Ситенко, С.К.Ержанова

Зарубежный опыт стимулирования инновационной активности предприятий

В статье рассматривается зарубежный опыт стимулирования инновационной деятельности в предпринимательском секторе. Рассмотрены прямые и косвенные механизмы стимулирования. Большое внимание уделено анализу налоговых стимулов, таких как налоговые льготы и налоговый кредит. Именно они играют большую роль в активизации инновационной деятельности предприятий, так как предоставляют выбор приоритетов инновационной деятельности частному сектору и не требуют больших административных затрат. Методы косвенного стимулирования широко используются в США, Канаде, Японии и большинстве стран Европейского союза. Каждая страна формирует свое сочетание этих механизмов в зависимости от потребностей экономики и приоритетов инновационного развития.

References

- 1 Shardin I.V. *World of man*, 2008, 3, p. 3–14.
- 2 Mel'nikova I.N. *Journal of International law and international relations*, 2010, 3.
- 3 Bazhenova V.S., Pivovarov N.A. *State regulation of innovative-technological development in modern conditions*, Ulan-Ude: Publ. house of ESSTU, 2006, 200 p.
- 4 Wang M. et al. *Innovation*, 2003, 8, [ER]. Access mode: <http://stra.teg.ru/lenta/innovation/1879>
- 5 Beljakova A.A. *News of Irkutsk state economic Academy*, 2010, 5, p. 279–285.
- 6 Tax incentives of innovation processes, edit. N.I. Ivanova, Moscow: IMJeMO RAN, 2009, 160 p.
- 7 Raising EU R&D Intensity. Report of European Commission by an Independent Expert Group. Luxembourg, 2003, 62 p.
- 8 Zverev A.V. *Bulletin of the financial University*, 2008, 4, p. 35–56.
- 9 Krasnov A.I. *Russian foreign economic Bulletin*, 2010, 7, p. 11–19.
- 10 Mizhinskij M.Ju. *Accounting and statistics*, 2005, 7, p. 163–168.
- 11 Pavlov Ju.V. *Innovation*, 2005, 4 (81), p. 43–49.
- 12 Komkov N.I., Bondareva N.N. *Problems of forecasting*, 2007, 1, p. 4–26.

M.Zh.Konyrbekov

*T.Ryskulov New Economic University, Almaty
(E-mail: kst_kmedet@mail.ru)*

Innovations in agrarian-industrial complex of the Republic of Kazakhstan

The article examines the main trends in the innovation development policy in the agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan. Analysis of current state and the main problems of innovative development of the agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan, as well as the role of state authorities in its development. Classified conditions and factors affecting the innovation development of the agro-industrial complex of Kazakhstan Republic. Identified the main priorities for the development of innovative processes in agro-industrial complex of the country.

Key words: innovations, agro-industrial complex, economics.

The Republic of Kazakhstan as one of the fast-growing CIS countries, at the same time it is the country that owns large supplies of strategic resources, so it can't stand aside from the extending world integration. During the last several years the state leaders have been pursuing active policy directed to receiving equal partner conditions in trade, achievements of which is considerably connected with joining the World Trade Organization.

While examining the innovative type of development of agrarian economy, it should be marked out that the above mentioned innovative type, in many respects, is defined by scientific technical policy of the state, by forming the innovative mechanism. Subjects possess an important role in anti-recessionary program realization, using innovations related to selection and genetic, technological, organizational and administrative and also social types.

Innovative process is a multi-stage procedure of scientific knowledge formalization into innovation. It contains the following stages: science — equipment (technology) — production — consumption. In agro-industrial complex (further — AIC) innovative process is a continuous stream of transformation of discoveries, researches and development turned into modified and improved products, materials, technologies, new forms of organization and management and also, leading them up to the use in production to gain effect [1].

It is known that the backbone beginning of innovative development of agrarian and industrial complex (AIC) in the Republic of Kazakhstan is agricultural innovations reproduction and in mass practice developing more updated methods of maintaining agricultural production that define innovative development of agriculture in total. Procurement of innovative development of agrarian and industrial complex consists of two blocks: resource and institutional ones. The resource block includes financial, personnel, material and technical, information provision. As for the institutional one, it contains organizational and economic, infrastructural, standard legal support; the development of innovative focused managing forms belong to the given group as well.

It should be noted that getting the growing value of innovative development and expectations connected with it during the acceptable time the required outcomes don't allow to be intended just to developed innovative system of AIC, the mentioned system is insufficiently capable in its contemporary form to apply innovations in mass practice of agricultural production in extended scales and sufficient rates. Mechanism base of crisis phenomena in the agrarian sphere of economy was made by the destructive policy during the reform and now the above mentioned mechanism base related to providing measures of innovative development of AIC is defined by the given policy as well.

To make innovative development of AIC meet its mission and justify laid hopes in the near future, full and comprehensive procurement of this process is needed; it allows overcome the features of its inertial, and quite often stagnant and even regressing character. It belongs to the all directions of innovative development provision of agrarian and industrial complex [2].

The agrarian and industrial complex is a priority sector of the economy of the Republic of Kazakhstan. According to the European Commission assessment Kazakhstan advances some developed countries related to general expenditures on agrarian and industrial complex development. Alongside, transition of AIC to qualitatively new level of development is interfered by a number of problems, among which there is a weak

mechanism of attracting private investments, shortage of launching new agro-industrial technologies, a poor increase of production infrastructure of villages and insurance system, the absence of incentives concerning the creation of large merchandise productions. The government of the Republic of Kazakhstan developed the industry program on AIC development in the Republic of Kazakhstan for 2013–2020. The program considers the following key items of AIC development:

- measure on development of key production industries for product processing of agrarian and industrial complex (AIC).
- sales markets for key types of product processing of agrarian and industrial complex (AIC).
- veterinary and food safety of production of agrarian and industrial complex (AIC).
- level of security and need in the development of providing infrastructure of AIC.
- innovative development of key industries of agrarian sector.

Besides, it was charged by N.A. Nazarbayev to increase by 2020 the volume of the state support of agriculture 4,5 times, to develop system of legislative and economic incentives on creation of goods that are of average and large sizes in agricultural productions focused on the use of the latest agrarian technologies, and also to launch high tax rates on lands which haven't been developed yet during the certain period after their providing.

Concerning the development of farming and small and medium business (SMB) in agricultural processing and trade, Nazarbayev underlined the need to change farming standard and to revive our traditions of animal husbandry taking into consideration new scientific, technological, administrative achievements.

Moreover, according to him, it is necessary to define «on what mass production of products we will stake to win the large export markets».

«Outcomes of the taken measures allow to increase by 2050 production share of agriculture in GDP of the country by five times», — the message sounded.

Today in the framework of the program and target financing of JSC «Kazagro innovation» all in all 37 research projects are being realized. 48 research organizations, from which 32, the affiliated organizations of JSC «Kazagro innovation» act as collaborators. All primary branches of agrarian and industrial complex (AIC) and agricultural regions of Kazakhstan are captured by the given researches.

According to the head of «Kazagro innovation», among the research works the project on studying resource-saving technologies in agriculture should be noted.

Innovative processes in agrarian and industrial complex can be characterized by a wide range of regional, branch, functional, technological and organizational peculiarities. Conditions and factors that influence innovative development of agrarian and industrial complex can be subdivided into negative ones (constraining innovative development) and positive ones (promoting acceleration of innovative processes).

Negative factors include:

- inefficient interaction of scientific institutions with implementation structures, departmental dissociation;
- decrease in scientific potential of agrarian science;
- difficult structure of agrarian production;
- big risk of innovation introduction in agrarian and industrial complex;
- low level of financing;
- price disparity for agricultural and industrial output;
- qualified personnel deficiency in agriculture;
- strengthening of monopolization in agriculture;
- shortage of the state innovative strategy;
- lack of a control system and innovative coordination
- activity at the state level;
- increase in a share of import food production;
- undeveloped system of crediting of agrarian sector and innovations in it;
- unpreparedness of personnel structure of agro-industrial sector in the field of innovative management.

Positive factors include:

- systematic withdrawal from command methods of AIC management;
- possibility of launching various managing forms;
- presence of scientific and educational potential of AIC;

- food market of high capacity;
- systematic introduction of new technologies in the production sphere of ecologically safe products.

Certainly, important factors promoting progressive innovative development of agrarian and industrial complex (AIC) are the transition to the market way of managing, existence of extensive base of natural resources of the country, considerable scientific and educational potential and huge capacity of the food market both, inside and outside the country, opportunity to make environmentally friendly and natural food as well.

The significant problem comes from the outflow of young scientists because-of decrease in science funding.

It should be noted that complexity and features of agricultural production are characterized by the high level of innovative processes risks in agrarian sector. Financing risk of research and production results, also risk of a temporary gap between expenses and outcomes, demand uncertainty for innovative production don't promote interest of private investors to invest the capital in agriculture development.

Researches on studying resource-saving technologies are conducted in 12 regions of Kazakhstan, and distribution of the acquired experience is spread in parallel. Therefore the areas of application of moisture resource-saving technologies are increased annually in Kazakhstan, the above mentioned areas made more than 12 million hectares in 2015. According to the experts of International Center for improvement of corn and wheat, the approximate gain of wheat crop in the current year made 720 thousand tons, or in terms of money — about 220 million dollars due to the use of moisture resource-saving technologies.

Alongside, among the most perspective projects the chairman specified the researches related to diversification of production in plant growing, innovative technologies of crop cultivation, genomic selection launch of cattle and biological methods development of plant protection.

In spite of the above mentioned results in agrarian and industrial complex (AIC) and progressing elements in scientific and research direction, there is a number of problems, the role of which is important in agriculture development in Kazakhstan:

- non-provision of scientific organizations with modern scientific, material and technical infrastructure. Today most part of buildings and constructions (71,1%) have been in operation over 30 years and 22,1% — over 20 years, is subject to write-off 71,4% of all available agricultural machinery;
- limitation of financial resources on carrying out research and developmental works (the amount of the allocated funds doesn't exceed 0,3% of gross output of agriculture whereas in the countries with the developed agriculture this indicator makes from 1% to 4%);
- low level of enterprise culture based on the use of new technological decisions and innovations, low innovative activity of subjects of agrarian and industrial complex (AIC);
- backwardness of introduction system of scientific development into production;
- low level of competitiveness of scientific products and technologies in the international scientific market. Because-of the lack of financial resources training of young specialists in the leading foreign scientific centers is poorly performed, joint international scientific researches aren't conducted, measures for involvement of the leading foreign scientists aren't realized;
- shortage of the effective fixing mechanism, motivation and social support of young scientific shots in domestic agrarian science have led to deterioration of the social status (decrease in authority of scientists in the society) of scientists and continuity rupture of generations of scientists;
- low level of remuneration for work in agriculture;
- shortage of qualified personnel because-of the lack of effective forecasting techniques related to the necessity for specialists, insufficient allocation of state orders on agrarian personnel training and low level of employment assistance of graduates who are engaged in agricultural and veterinary specialties (16-30% of the number of higher education graduates). Also, the shortage of specialists is noted in the areas where there are no educational institutions of technical and professional education;
- lack of social support measures related to young specialists, the mentioned measures stimulate young shots' stay in villages;
- backwardness of social and engineering infrastructure of villages in general, including cultural leisure organization;
- weak interaction of agrarian and industrial complexes enterprises and higher educational institutions and colleges, and also awareness absence of university graduates and colleges concerning vacant positions availability in enterprises.

Domestic agrarian science development is directed to the solution of problems related to efficiency increase of resource potential usage, growth of animal efficiency, increase of productivity of main types of crops, resource-saving, personnel potential enhancing etc. now. However all developments coordinate with food security ensuring need of the country and competitiveness provision of domestic agricultural production in the conditions of joining WTO. At the same time not enough attention is paid to methodical and practical development of providing economic security of agrarian and industrial complex, namely, food security of the country can't be ensured if agricultural producers and recycling enterprises haven't worked out a common effective mechanism of organizational and economic interrelations, and state support level doesn't lead to self-sufficiency growth in the main types of food.

Let's consider the following problems related to innovative development of agrarian and industrial complex (AIC). The major problem is connected with commercialization: nobody understands how to commercialize ideas. In Israel everyone simply patents everything with a view to possible interest from the investors/industry in the future. On the other hand, quite good ideas are demanded by additional researches conceptions that aren't financed by the Center for transfer and commercialization of agrarian technologies [3].

One more known problem is the lack of direct link between scientists and business. For example, in Australia it is solved with the help of levy — a certain tax which is withheld from the income of agricultural producers and making 40–50% from scientific researches financing (the rest part is financed from the state budget).

Funds are controlled by Grains Research & Development Corporation representing interests of cereal-growers and the state. It allows keeping in contact between scientists' initiatives related to research directions and interests of business.

Currently the first stage of Strategy realization has been finished; it was carried out during the measures performance of preparatory character on legislative base formation, development institutes, on defining effective projects and professional shots training as well. Also, the implementation of the second stage measures of Strategy related to capacity creation on the basis of world science advances, implementation of projects on industry modernization and economy diversification, formation of scientific and innovative infrastructure and financing system of innovations has begun. However the condition of innovative activity in the country is characterized by the low innovative activity of the industrial enterprises estimated at the level of 3,4% in 2013, low knowledge intensity of GDP, a component of 0,29% against 2,5–3% in the technologically developed countries of the world so far. It testifies to backwardness of the innovative sphere despite the taken state measures for formation of its elements, participation in priority scientific and technical projects, creation of technical policies and business incubators, innovative orientation of tax system.

In the framework of tasks realization of this Strategy, by the resolution of the government of the Republic of Kazakhstan 25 scientific organizations of the Ministry of Agriculture were reorganized by conflation of the start-up Kazagroinnovation joint-stock company, RSE «The Kazakh State Agrotechnical University after S. Seyfullin» is reorganized into JSC «The Kazakh Agrotechnical University after S. Seyfullin» and 15 skilled enterprises were transformed into the limited liability companies. For today in the structure of JSC «Kazagroinnovation» 18 limited liability partnerships have been created. The main tasks of «Kazagroinnovation» are the integration of science, education and production, commercialization of 80 innovative activities and attraction of investments into agrarian science.

The government of Kazakhstan undertakes these measures to bring out the republic's agriculture from prolonged idle time, and ineffective use of capacities is possible only on the basis of innovative processes development directed to essential modernization of agro-industrial production by means of introduction of science and technology attainments. Efficiency of agro-industrial production is defined by science and practice interaction, by introduction of the advanced innovative technologies into production.

Thus, at the present stage of market transformations the importance of researches is increasing related to improvement of organizational innovative activity forms and defining mechanisms of their effective functioning. Innovative policy implementation demands radical improvement of innovative activity management in agrarian and industrial complex by means of creating more favorable investment climate on the basis of a rational combination of public financing of science with innovative entrepreneurship in branch.

The number of development priorities of innovative processes in regional agrarian and industrial complex (AIC) includes [4–6]:

- technological re-equipment of organizations of the complex;
- power and resource-saving production technologies, storages and agricultural production processing;

- reproduction of soils fertility, prevention of all types of their degradation, adaptive technologies development of agrarian ecosystems and agrarian landscapes;
- development of organic products production of agriculture;
- creation of modern system of information and infrastructure provision of innovative activity in agrarian and industrial complex;
- state information policy development and strategy at the republican and regional level aimed at formation of progressive technological ways;
- formation of organizational and economic mechanism of AIC functioning on the innovative basis;
- strengthening the role of state organizations in innovative activity intensification;
- development of regional innovative advancement programs of agrarian and industrial complex (AIC);
- system modification related to personnel training in the field of innovative activity, the mentioned shots provide innovative activity improvement of organizations and commercialization of scientific researches outcomes.

The priority direction of it is the creation of consulting and information structures at different levels of hierarchy. Research showed that on average in Kazakhstan the priority direction of innovative development of agricultural enterprises first of all is the use of technological innovations. It's true that the high research capacity of agro-industrial complex can consist, in the first place, of modern material base level of research institutes and profile higher educational institutions.

In this regard there is the most actual and urgent problem related to the necessity of creating the market of innovations for agro-industrial complex which is capable to help with the solution of self-financing problem and transition to market mechanisms of scientific establishment existence and competitiveness increase of the domestic agricultural market.

Production of competitive products in itself is possible only when using achievements of scientific and technical progress which cornerstone the innovative processes that allow carrying out continuous updating of agricultural production. Necessity of innovative process invigoration for all spheres of the national economy is confirmed by numerous laws, resolutions, concepts, agreements. The innovative agrarian economy is formed when agro-industrial production is mainly based on the basis of innovative activity which is impossible without new technologies for forming uniform and financial space. However the universal scenario of innovation development applicable for all countries doesn't exist, that is why every country looks for their own approach to the solution of similar tasks.

Priorities in the sphere of innovations of agro-industrial complex are:

- power and resource saving production technologies, storages and agro-cultural products processing;
- innovations that promote filling the domestic market with cheap and qualitative food of local production;
- innovations allowing reliability, efficiency, maintainability of farm vehicles and mechanisms, prolonging service term, increasing productivity;
- measures that allow improving ecological situation.

While creating innovative economy the crucial role has to belong to private and state partnership. Financing can be carried out either by the state or by venture companies, alliances, or enterprise associations. Thus the state provides:

- choice of priorities in the innovation sphere;
- strategic planning, defining the list of goods and services that can become a subject of the state order; creating the mechanisms of self-organization in innovative sphere and creation of conditions for attracting huge capital in innovative projects;
- examination and analysis of innovative projects.

Proceeding from the above the innovative policy in agro-industrial complex has to be implemented on the basis of:

- innovative forecasts of the main directions of production development related to scientific and technical achievements in AIC branches for short-average and long-term perspective;
- choice and realization of basic innovations that have decisive impact on efficiency production increase and product competitiveness;
- creation of complex support system of innovation activity;
- infrastructure development of innovation infrastructure process including the system of consulting and information provision of commodity and personnel training as well;

- maintenance and development of scientific and technical potential;
- assistance to development of small innovative entrepreneurship;
- intensifying collaboration at republican and international levels of all interested parties;
- creation of economic and legislative conditions of innovative policy, modification of tax law.

The enumerated directions of innovative policy should be realized by AIC management organs of republican and regional levels. The aims of the given directions can be achieved at the expense of well thought out introduction of more effective innovative processes that are able to reduce product production expenses, to cut prices and finally, to lead to population welfare and society in whole.

The major innovative policy at the state level must become complex theoretical and methodological regulations, scientific and technical potential.

Problem solution related to food safety and agrarian sector competitiveness of the economy is indissolubly connected with agrarian science development.

Researches cover priority directions of food and recycling industry branches and also agricultural mechanization, AIC economy and rural territories development.

One of the main tasks of AIC system innovation modification is the increase of agrarian innovation potential. Its base contains scientific and technical developments for agricultural production as constantly replenishing and renewable source of continuously growing opportunities of AIC innovation renewal. Scientific achievements often define the significance of transition to AIC stable development, whereas from measures provision realization of innovative system depends how fast such transition will happen.

At the present time there is a lag related to actual results of agricultural production from their gaining opportunities in case scientific advances are fully and properly used.

For instance, productive potential of plants and animals are realized at the level that doesn't exceed 35-40% of genetically caused. At the same level possibilities of soil fertility increase are used as well. It demands to increase innovative potential along with development of scientific researches in all other directions, to raise possibilities of wider and effective use of scientific and technical achievements which are available and expected in the future.

Thus, one of the main objectives of the providing innovative system blocks of agrarian and industrial complex, creating favorable conditions for formation of innovations fund and their development in production when smoothing the existing distinctions between gained results in production and potential of scientific and technical development, meaning a quantitative set of innovations available and accessible for consumers, and opportunities to improve their operational, economic and other performance of agro-industrial activity as well [7].

Taking into consideration close intra system connections and dependence, it's necessary complex innovative system improvement of AIC during the provision with suitable proportionality and elimination of bottlenecks in its structure.

Assessment degree of innovative system development of agrarian and industrial complex at the level of the country, regions and economic entities has the features:

- standard legal support of innovative activity, and also financial, personnel and material technical security of agrarian science have especially major importance at the national level.
- at the regional level along with preservation of national criteria high importance of assessment the role of information, infrastructure and organizational and economic support of innovative development of agrarian and industrial complex increases;
- at the level of economic entities limiting factors of innovative development in modern conditions are financial, personnel and material support. All this demands creation of multilevel system of ensuring innovative development of agrarian and industrial complex according to the contents and features of innovative activity management at all hierarchical levels.

Conclusion

There is a need to develop a monitoring mechanism and innovative activity stimulation of agrarian and industrial complex, to carry out estimation of innovative development efficiency of agro-industrial enterprises in innovative infrastructure of the region.

While estimating innovative development efficiency of agrarian and industrial complex it should be noted that its major factors are: achievement of purposes, innovative activity (quality of functioning), rationality of innovative changes (profitability); change in technical and technological basis of agro-industrial pro-

duction; changes in quality of labor; external social economic conditions. Concrete indicators of decision quality in relation to efficiency evaluation of innovative development of regional agrarian and industrial complex are: time lag in decision-making process; timeliness of need identification for decisions; compliance of the analysis of decision importance; detail and clarity of basic data; availability of reserves in decision-making process.

It should be noted that the essence of interaction of public innovations administration in agrarian and industrial complex, on the one hand, economic and economic and local government, with another, means that the state carries out efficiency regulation of innovative development of agrarian and industrial complex due to establishing organizational and legal and economic norms within which bodies of economic and local government are free in making decisions related to choice of a concrete form of innovative activity stimulation of agro-industrial enterprises of the region. State, economic and economic and local government innovations at the agrarian and industrial complexes agro-industrial enterprises is a common thing that bodies operate innovative process of AIC enterprises directly just within their property [8].

Consequently, the necessity of the objective items solution of governing bodies interaction of innovative development of agrarian and industrial complex predetermines the need related to authority expansion of regional representatives of JSC National Holding KazAgro, increase of responsibility of the managing system for timeliness and quality of the made decisions on development of innovative activity at the micro level.

References

- 1 *Медынский В.Г.* Инновационный менеджмент: учебник. — М.: ИНФРА-М, 2008. — С. 168–173.
- 2 *Есполов Т.И., Сейфуллин Ж.Т., Сейтказина Г.Ж.* Экономико-правовой механизм управления земельными ресурсами. — Алматы, 2006.
- 3 *Odening M., Bokelmann W.* Agrarmanagement — Stuttgart, 2000. — 372 p.
- 4 *Конькова М.А.* Методы инновационного развития регионального агропромышленного комплекса: автореф. дис. ... канд. экон. наук. — М., 2008. — [ЭР]. Режим доступа: www.gasis.ru.
- 5 *Есполов Т.И., Сейфуллин Ж.Т.* Жер ресурстарын басқару. — Алматы, 2005.
- 6 *Есполов Т.И., Абралиев О.А.* Табиғатты пайдалану экономикасы. — Алматы, 2006.
- 7 *Абельдина Р.К.* Государственная регистрация и учет земель и недвижимости: УМК. — Астана, 2009. — 154 с.
- 8 *Рахимбеков Т.С.* Формирование и развитие перерабатывающего подкомплекса АПК Казахстана: дис. ... д-ра экон. наук. — Алматы, 2007. — 40 с.

М.Ж.Қонырбеков

Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенінің инновациялары

Мақалада Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенінде инновациялық саясатты дамытудың негізгі үрдістері қарастырылды. Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенінің инновациялық дамуының негізгі мәселелері мен қазіргі жағдайының талдауы, сондай-ақ оның дамуында мемлекеттік органдардың алатын ролі зерттелді. Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенінің инновациялық дамуына әсер ететін шарттар мен факторлар жіктелген. Еліміздің агроөнеркәсіптік кешенінде инновациялық үдерістерді дамытудың негізгі алғышарттары анықталды.

М.Ж.Қонырбеков

Инновации в агропромышленном комплексе Республики Казахстан

В статье рассматриваются основные тенденции развития инновационной политики в агропромышленном комплексе Республики Казахстан. Проанализировано современное состояние и показаны основные проблемы инновационного развития агрокомплекса, а также роль государственных органов в его развитии. Классифицированы условия и факторы, влияющие на инновационное развитие агропромышленного комплекса, определены основные его приоритеты.

References

- 1 Medynsky V.G. *Innovative management: textbook*, Moscow: INFRA-M, 2008, p. 168–173.
- 2 Espolov T.I., Seyfullin Zh.T., Seytkazina G.Zh. *Economical legal mechanism of management of land resources*, Almaty, 2006.
- 3 Odening M., Bokelmann W. *Agrarmanagement*, Stuttgart, 2000, 372 p.
- 4 Konkova M.A. *The Abstract of the thesis on competition of an academic degree of Candidate of Economic Sciences*, Moscow, 2008, [ER]. Access mode: www.gasis.ru
- 5 Espolov T.I., Seyfullin Zh.T. *Zher resurstaryn baskara*, Almaty, 2005.
- 6 Espolov T.I., Abraliyev O.A. *Tabigat typay dalanu ekonomikasa*, Almaty, 2006.
- 7 Abeldina R.K. *State registration and accounting of lands and real estate*: UMK, Astana, 2009, 154 p.
- 8 Rakhimbekov T.S. *Formation and development of the overworking subcomplex of agrarian and industrial complex of Kazakhstan: yew*. On competition doctor of economical sciences, Almaty, 2007, 40 p.

R.A.Baizholova, A.N.Ramashova

*L.N.Gumilyov Eurasian National University, Astana
(E-mail: rgul.ksu@mail.ru)*

Peculiarities of innovative personnel potential formation of the Republic of Kazakhstan in the development of integration processes

The necessity of the study of innovative human resource capacity issues, revealed his particular form, shows the role of training to a new level, for the successful implementation of the State program of industrial-innovative development of Kazakhstan for 2015–2019 years, in line with international standards, the formation of innovative human resource capacity. The authors examined the current state of development of training for the innovation economy of Kazakhstan, thus noting that training in the education system of Kazakhstan meets the requirements of innovation management in conditions of innovative development of the economy, having solved the narrow task of improving the internal organization of the education system to the labor market and the real economy. In the article the structure of the institution of continuous education and comprehensive training center that will prepare highly qualified specialists of the world level on the basis of educational process in science and industry.

Key words: innovative frames, integration, production, personnel, programs, professional qualification, the labor market, investment, resource, labor.

The current state of formation and development of human resources is to ensure the economy of Kazakhstan, on the one hand, affect those characteristics and trends, the inertia of the action which manifests itself from the time of a planned, command-administrative forms of social and economic development, and on the other hand — in turn, displays new trends in the implementation of the policy of industrial-innovative development in times of global and sub-regional economic integration processes.

To a large extent similar to the inconsistency of old traditions and new trends defines the problem of «backwardness» of the system of education and training from the dynamic changing needs of innovation-oriented economy.

Reflected in the recommendations of the World Bank, resulting from the Report on the results of the analysis SPFIID (State program of forced industrial and innovative development) 2014 and SPIID (State program of industrial and innovative development) — 2019, and according to which «in relation to human resources and skills should be given particular attention to the following factors: communication, to meet the needs of the private sector in the work power, and the role of the private sector in improving the programs used by educational institutions; vocational training, and development of transmission technology, as well as the vital social and emotional skills that can help staff to respond to various unforeseen requirements of the labor market» [1; 6].

The program of the new five-year issues of staffing has found a more complete reflection. In particular, according to experts of the World Bank, «Program 2015–2019 includes a number of elements, which have a beneficial effect on long-term goals in the area of employment, increase labor mobility, and promote investment and further reform of the system of vocational education.

However, experts say, it does not forget about the higher education system, as well as better take into account the demand for labor from the private sector. Skills development is designated as one of the priorities of competitiveness, but it has received little attention to such important aspects as the relevance of the proposed qualifications needs of specific industries. Advent market professionals of a higher level of qualification and to enhance innovation capacity of the country can hardly be achieved without the involvement of the higher education system. According to reform of the labor markets by improving the quality and relevance of higher education which can and should be part of government programs.

The problem is to strengthen the relationships between supply (by educational institutions) and demand (from employers, operating in various sectors of the economy), as well as to coordinate the activities of ministries, which often seek to implement their own programs and are little interested in collaboration with other departments.

The newly introduced model of specialized secondary education can be a good start, but in order to ensure the preparation of educational institutions of various opportunities and alternatives, not only theoretical but also practical training of students, the organizations should be supported properly. Moreover, it should

more actively promote and actively encourage ministry cooperation and implementation of joint programs of different departments, since the activities in this field requires a lot of effort and time-consuming [1; 35].

It makes sense to emphasize that this problem has long comprehensibility in the domestic scientific and expert community that the special relevance of formation of personnel potential gains in terms of the strategy of accelerated industrial-innovative modernization and the transition from the «raw material» of the economy, priority development of high-tech industries. This is due to the need to modernize the education system, based on an analysis of the existing potential, the strategic tasks, as well as the achievements of the best international practices in this area [2].

In Kazakhstan, the education system is developing in the context of market modifications due to social and economic conditions of development of society, and this new reality has an intense effect on the development of education. At the same time, experts note that up to 40% of the gross national product of most developed countries receives through effective system of education. Experts estimate that one dollar spent in the education system gives 3–6 dollars in profits [3].

All this imposes certain requirements for the improvement of training methods in the education system of Kazakhstan as the main and the main link in the chain of training in accordance with the requirements of dynamic time management innovation in terms of innovative development of the economy.

The complexity of this task is determined by the need to take into consideration in mutually agreed mode of internal improvement and improving external linkages with other socio-economic subsystems.

In other words, a new trend has to be a systematic approach to building human capacity that allows taking into account the totality of both internal and external factors of development.

Moreover, some experts say the cluster approach, believing that the purpose of educational cluster is to improve the functioning of the education market, by maximizing the use of internal and external factors of its development.

Thus, the purpose of education cluster is revealed in his mission as an innovative form of integration of science and education to solve complex problems in the course of pedagogical training and development of the younger generation, training of competent professionals, providing educational services to interested consumers.

In this regard, the Education Cluster should enable continuous «immersion» students in the scope of their future professional activity, allows us to study, synthesize and accumulate best practices, operational test the achievements of science, update and summarize the organization and content of vocational training. In the education cluster open perspective specialties, introducing new subjects and modern learning technology, it is possible to select the higher education systems. The advantages of the cluster are the quality of the educational sciences, continuity, availability, competitiveness of education [3].

As is known to all of Kazakhstan began the integration process of the formation of the infrastructure of science, universities and businesses. In particular, an innovative educational cluster is carried out on the basis of «Nazarbayev University» in two directions: the first — is the transfer and commercialization of technology through the dissemination of the results of their own research to the market; and second — to attract businesses, including foreign ones, to create a scientific units, pilot plants, high-tech companies in the industrial area of the university.

Also in the leading universities of the country it is possible the feasibility of establishing these educational clusters:

- Medical Education Cluster at the medical universities;
- Technical educational cluster on the basis of technical universities;
- Economic Education Cluster — based on T. Ryskulov Kazakh Economic University, and others.

Deep integration of education, science and industry should be implemented in the leading regional universities in the country, which is an effective form of realization of competitive advantages for social and economic development of the region as a whole.

In this case, according to the local experts, the strategic partnership of the cluster type as opposed to the usual cooperation of universities and enterprises should be based on the following principles:

- Complexity — cooperation is carried out in several directions; the balance of the contributions of the parties is determined by the complex, making it easier to reach agreements and is an indicator of mutual confidence and reliability of the strategic partnership;
- Long-term — cooperation on the basis of long-term strategic partnership agreement;

– Institutional, reflected in the fact that regulatory and methodological framework, mechanisms and forms of the partnership, and so on which are regulated with legal documents; infrastructure entities; long-term programs of activities; the presence of general government, etc.

Scientific and educational institutions in the clusters have a number of important features that determine the competitiveness of the industry. First of all, it is about the development and implementation of new technologies, education and training of employees, consulting firms in different areas, joint use of innovative infrastructure (technological parks, business incubators, centers of collective use of equipment, technology transfer centers, and others.) accumulation and transmission of knowledge between the firms in the cluster.

Implementing these features educational and scientific institutions have access to research funding by private companies implement paid educational programs for employees of firms in the cluster, improve educational programs in order to comply with modern needs, organize students to practice and internships in enterprises cluster, attracted to the educational process practitioners from participating enterprises cluster, as well as improve skills of employees of universities based companies - cluster members.

After the formation of the cluster model of education based on the principles of unity of research, scientific, innovative and educational processes can be achieved the following objectives:

- Improving the efficiency and quality of education;
- Training of highly qualified personnel in order employers and effective use for their intended purpose;
- The creation of large programs and projects, educational, economic, social and technological nature, the intensification of scientific research and innovation, as well as ensuring conditions and opportunities for their realization;
- More efficient use of intellectual, material and information resources in training and research in priority areas of education, science, culture, art and the social sphere.

In the education cluster in partnership of educational institutions, employers and executive authorities, sharing of scientific, educational, industrial, resource and infrastructure capacity, attracting administrative resources achieved socio-economic development of the territory.

At the same time, expansion of the sector of innovative breakthrough should be associated primarily with the development of industries and markets high-tech products. Knowledge-intensive markets are the markets of products of the fifth and higher technological structures. The core of the fifth technological order makes the electronics industry, computers, fiber-optic technology, software, telecommunications, robotics, information services. Now there is the industrial development of the sixth technological order, the core of which includes nano electronics, genetic engineering, interactive multimedia information systems, high-temperature superconductivity, space technology, etc. You must accept the fact that any reform of education — is, above all, the reform of its context that is the most difficult task that the educational standard is an instrument of reform and development of education, and therefore the priority is necessary to adopt the following measures:

1. The education system should be implemented principles of corporate governance and autonomy of universities through the creation of innovation — education clusters, which should: — have the right to the final examination when awarding academic titles of associate professor and professor; enjoy the priority right to participate in national and international programs; — receive assistance from the state and local authorities in the organization of technoparks, business — centers; state receive targeted subsidies for the expansion of training in an accredited future specialties and so on. Graduates of educational clusters have graduated from accredited profession should enjoy the right to an extraordinary provision of employment services of the population. In this system, and a second-rate university diplomas naturally cease to be in demand.

2. An integral part of public education, and science and technology policy should be to promote the strengthening of scientific and technological potential of the regions, which is due to close contact with the local production, can be more effective and viable. Therefore it is necessary to create educational clusters on the basis of regional and inter-regional universities and research organizations. Education and science in the region should be built on the basis of the requirements of local industry and agriculture, as well as the specific socio-economic and environmental problems. Regional educational clusters have also become centers of innovation.

3. Pay special attention to the development of infrastructure in the regions associated with the creation and development of industrial and economic, innovation and export processing zones in particular peculiar developing their feasibility studies and taking into account the peculiarities of budget financing. The result

will be to create a competitive, export-oriented and import substitution zone, where there will be new technologies, products and services in the field of information technology.

4. Develop and adopt a new Law «On the State Education Standards». State educational standards should reflect not only the basic requirements of the state to the level of knowledge and skills of students in the educational process and the choice of teaching methods, the formation of moral attitudes and moral values of students of different grade levels, but also contain a description of the learning objectives, structure of subjects and methods of assessment, tailored to the needs of industrialization based on innovation.

5. It is recommended to develop a national program «Staffing Modernization of Kazakhstan for 2014–2020», which should contain the relevant sections relating to the development of systems of education, upbringing and education of the population in the context of the forced industrial — innovation development of the country. The state program should be given a special place on increasing the role of the innovative management of the new economy. Particular attention should be paid to the quality of human resources and its spirit of innovation. From this perspective, it should be stated that in the country, particularly in regions not yet formed a human resources corresponding to 5–6 technological structures [3].

With regard to the internal problems of the education system of Kazakhstan President Nursultan Nazarbayev regularly put the problem to be solved Kazakh universities. It is primarily the task of providing education to the world standards, to the diplomas of universities of Kazakhstan were adhered by the world. Thus, the ultimate goal is the need to form a personnel reserve for technology-intensive enterprises. According to Kazakh experts W. Bayzhomartov, E. Sagindikov, D. Tabachnikova and T. Nurbosynov, practical solution of this problem could be a model educational institution integrated continuous education that would prepare national technical personnel (Fig.).

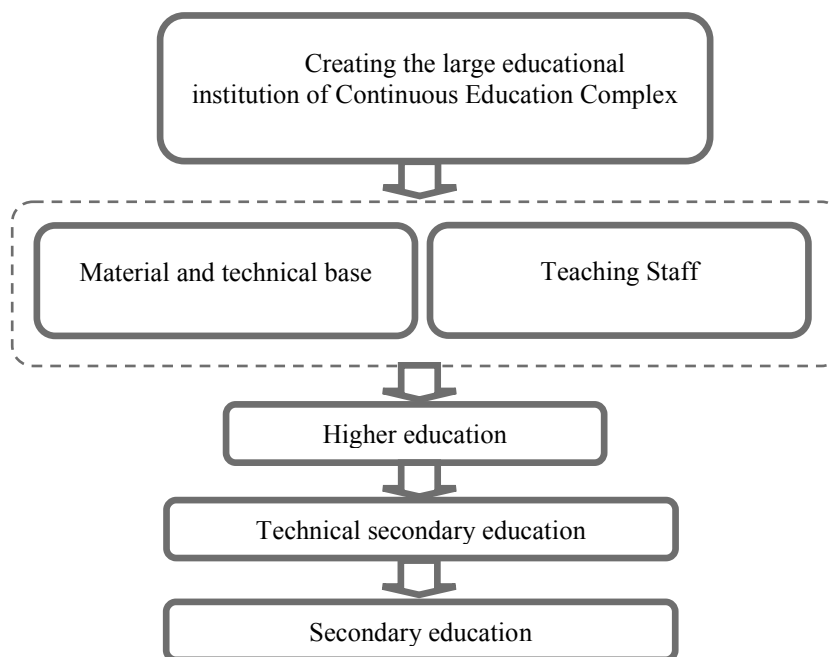

Figure. Structure of the institution of continuous education complex (Source: [4])

These experts are considering in terms of training for the mining, oil and gas and metallurgical industries, although, in our opinion, the issue is much broader sector coverage in terms of formation of an innovative economy. This school allows for a single material and technical base with a single teaching staff to train highly qualified personnel of technical specialties all professional levels and become active on the effectiveness of the training center (CT).

This will allow the CT to prepare highly qualified specialists of the world level on the basis of educational process with science and industry, and will allow for training and skills development, to carry out research projects which are able to provide an innovative breakthrough in the country's economy. Priority is also a strong focus on the preservation and reproduction of the scientific elite [4].

It must be borne in mind, and this trend as the process of commercialization of education. In particular, I. Krachkovskaya notes that universities in most countries are a key element not only of education but also research system. But in the era of the formation of the knowledge economy limited budgetary resources were not sufficient to fully fund education, «lifelong learning» of all willing and able for such training, to provide the required labor market individualization of educational programs to enhance the role of educational institutions in the innovative development of the economy [5; 52].

At the same time, Kazakhstan desire to integrate into the education market environment has led to the over-commercialization sphere of training of specialists for the economy, with a decrease in their quality level and structural imbalances of trades and professions.

In this regard, and in terms of improving the management of human capital in higher and vocational education should seek a «middle ground» between the formation of human capital and effective commercialization of the education market.

In terms of active formation of the «new economy» and increased competition in global markets, especially high-tech, it is important the integration of science and education in a single complex. Taking into account international experience and institutional features of the national scientific and educational complex in this area, according to L. Hochberg, whales and G. T. Kuznetsova, the political will guide the country, aimed not only to changes in budget priorities and improve its fiscal policy but holding fairly tough policy to reform the complex.

The most rational approach to the further institutional development of science and education, according to the aforementioned authors — the creation of conditions for the emergence of a lineup of various integrated structures to ensure a high level and advanced nature of training, retraining and advanced training of specialists in the promising areas of science and technology, improving quality Education and research efficiency.

This sequence of actions should, in the opinion of these authors, be: the formulation of national goals related to the development of scientific and educational complex — the choice of the most effective forms of integration — creating the conditions for their emergence and development — clarifying the legal framework [6; 127].

Kazakhstan scientists and experts in the field of education also raise the question of integration of science and education. In particular, the development of innovative activity in the country is directly linked to the state of fundamental and applied science and commercial, scientific and technical developments. The most valuable knowledge is becoming creative thinking, the ability to process knowledge, render new solutions, technologies and innovations. This requires new methods, new forms of teaching, new experts. We know that the country is not able to develop knowledge in the XXI century is doomed to failure. We must form a personnel reserve for the high-tech and knowledge-intensive industries of the future. Without the innovation of education and creative managers and modern ambitious, in a new way, we cannot create a new economy. At the same time, in his opinion, the prioritization should be: first — education, science, the second and the third — an innovative economy [3].

I think that the priorities are, in principle, it is logical, especially when you consider that until now the priorities were set exactly the opposite, and yet remain so: innovative economy, education and science. This defines the backlog of Education and Science of the more queries economy rapidly develops in an innovative way.

The main reasons for the need to integrate science and education, is associated primarily with the creation of an effective system of fundamental science through cooperation of scientists of higher educational institutions and research institutions, conservation of leading scientific schools, improving the quality of education, the development of new forms of organization learning process.

The current state of integration of science and higher education in Kazakhstan is characterized by various forms of joint activities of universities and research institutes. First of all — this co-operation agreements in the field of basic and applied research, development and implementation of research projects and programs, training and manufacturing practices in laboratories and experimental farms Research Institute, attracting leading scientists of the Research Institute for the training sessions, management practice, students and diploma works, joint training of doctoral students and undergraduates, lecturing at leading universities of the country.

As international experience shows, scientists are not divided only by researchers and teachers. As a rule, and those and others involved in science, and teaching, working in a common scientific and educational center, is a university with a network of research institutions.

Quite a new element relating to the financing of university research is a system of grants, which is regarded today as the basis for selective support of small, but the most capable teams and individual scientists. It also serves as a social and scientific recognition of artists and projects, contributes to the independence of the selection of subjects of research provides an opportunity to further the search for solutions of fundamental problems. Enough well established competitive system of funding research projects through the Foundation for Science of Kazakhstan.

Introduction of innovative forms of integration of science and education, as shown by international experience, enhances the effectiveness of research. The ultimate goal of the integration of science and education in Kazakhstan should be the staffing of the national innovation system and the economy as a whole. The main areas to achieve this goal are:

- Improving education and training of scientific and technical personnel with advanced knowledge on the level of the latest achievements of science and technology and practical experience in scientific research, obtained in the process of learning;
- Attract and retain talented young people in science and education;
- More efficient use of budget funds, personnel, information and material resources of research institutions and universities in conducting basic and applied research and training of scientists;- Intensification of the relationship with the business sector of the economy and corporate science and the commercialization of research and development and technology transfer in the real economy [7].

One of the most effective methods of education is its integration with science and industry. This integration provides a synergistic effect and intensifies the development of all components of the triad. Unfortunately, in Kazakhstan the process of integration of science, education and industry is insufficiently developed. Today in the republic is actively in the process of corporatization of scientific organizations with very vague objectives in terms of the needs of scientific development, the commercialization of universities, which contributes to, rather, competition rather than cooperation and integration.

Particularly acute at the present stage becomes insufficient orientation of the teaching staff in the innovative development of the country and their adaptation to market realities of science and economy. The current system of education in Kazakhstan, sells mostly traditional model of education that focuses on mastering subject-disciplinary knowledge. Meanwhile, in the new environment specialist should focus not on what is needed today, and that will be in demand tomorrow.

Of course, considered here the main features of the modern trends in the formation and development of innovation-oriented human resource capacity are dynamic, which involves the application to the analysis and management of these processes, a systematic approach that takes into account the diversity of internal and external factors influence.

This is especially important, in our view; in the current circumstances is not so much a world of economic globalization, but, as with the light of current and prospective neighbors' realities of Eurasian integration.

References

1 Оценка Всемирным банком государственных программ индустриально-инновационного развития 2010–2014 гг. и 2015–2019 гг. в Казахстане. Отчет по программе совместных исследований World Bank Group, 2015. — 82 с. — [ЭР]. Режим доступа: www.kaznu.kz

2 *Джубалиева З.* Направления развития человеческого капитала в национальной экономике в свете реализации стратегии «Казахстан – 2050». — [ЭР]. Режим доступа: old.group-global.org/ru/storage_manage/download_file/31301

3 *Еснаев С.* Образовательный кластер — залог конкурентоспособности кадров в Казахстане // Глобальные вызовы и современные тренды развития высшего образования: Материалы конференции 2013. — [ЭР]. Режим доступа: <http://articlekz.com/article/5580>

4 *Байжомартов У., Сагиндинов Е., Нурбосынова Д., Табачникова Т.* Вопросы подготовки национальных высококвалифицированных кадров технических специальностей в Республике Казахстан (концептуальный подход) // Проблемы современной экономики. — 2010. — № 2 (34). — [ЭР]. Режим доступа: <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=3135>

5 *Краковская И.* Инвестиции в человеческий капитал инновационного вуза: системный подход к управлению // Креативная экономика. — 2011. — № 2 (50). — С. 52–60.

6 *Гохберг Л., Китова Г., Кузнецова Т.* Стратегия интеграционных процессов в сфере науки и образования // Вопросы экономики. — 2008. — № 7. — С. 112–128.

7 *Жумабекова Г.* Интеграция науки и образования в Казахстане. — [ЭР]. Режим доступа: <http://articlekz.com/article/6677>

Р.А.Байжолова, А.Н.Рамашова

Интеграциялық үдерістерді дамыту жағдайында Қазақстан Республикасында кадрлық әлеуетті инновациялық қалыптастыру ерекшеліктері

Мақалада кадрлық әлеуетті инновациялық қалыптастыру қажеттілігі зерттеліп, оның негізгі ерекшеліктері анықталды. Қазақстан Республикасының 2015–2019 жылдарға арналған Индустриялық-инновациялық даму мемлекеттік бағдарламасы табысты жүзеге асуы үшін, елімізде сапалы, халықаралық стандарттарға сай инновациялық кадрлық әлеуеттің рөлі артқаны көрсетілді. Авторлар Қазақстанның инновациялық экономикасы үшін кадрлар даярлаудың қазіргі жүйесін қарастырды. Экономиканың инновациялық дамуында кадрларды даярлау инновациялық менеджмент пен Қазақстанның білім жүйесінің сәйкес екендігі анықталды. Еңбек нарығы мен нақты экономика қажеттіліктері үшін білім беру жүйесін жетілдіру жолдары шешілді. Мақалада кадрлар даярлау орталығы мен үздіксіз кешенді білім беру оқу орны ұсынылды. Оқу процесінің интеграциясында, ғылым мен өндірістің ықпалдасуы негізінде, әлемдік деңгейде жоғары білікті маман даярлау мүмкіндігі туындағаны айқын болды.

Р.А.Байжолова, А.Н.Рамашова

Особенности формирования инновационного кадрового потенциала Республики Казахстан в условиях развития интеграционных процессов

В статье обосновывается необходимость исследования инновационной проблематики кадрового потенциала для успешной реализации Государственной программы индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2015–2019 гг., раскрываются особенности формирования, показывается роль подготовки кадров на качественно новом уровне, соответствующем международным стандартам. Авторы рассмотрели современное состояние развития системы подготовки кадров для инновационной экономики Казахстана, отметив, что подготовка кадров в системе образования Казахстана соответствует требованиям инновационного менеджмента в условиях инновационного развития экономики, решены узкие задачи совершенствования внутренней организации системы образования в соответствии с требованиями рынка труда и реальной экономики. В статье предложена структура учебного заведения непрерывного комплексного образования и центра подготовки кадров, которая позволит подготавливать высококвалифицированных специалистов мирового уровня на основе интеграции учебного процесса с наукой и производством.

References

- 1 World Bank estimates of government programs of industrially-innovative development for 2010–2014 and 2015–2019 years in Kazakhstan. Report on the joint research program World Bank Group, 2015, 82 p., [ER]. Access mode: www.kaznu.kz
- 2 Dzhubaliev Z. *Fields of human capital development in the national economy in the light of the implementation of the strategy «Kazakhstan – 2050»*, [ER]. Access mode: http://old.group-global.org/ru/storage_manage/download_file/31301
- 3 Espayev S. *Global Challenges and current trends in the development of higher education: Materials of the conference, 2013*, [ER]. Access mode: <http://articlekz.com/article/5580>
- 4 Bayzhomartov U., Sagindikov E., Nurbosynova D., Tabachnikova T. *Problems of Modern Economics*, 2010, 2 (34), [ER]. Access mode: <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=3135>
- 5 Krakovskaya I. *Creative Economy*, 2011, 2 (50), p. 52–60.
- 6 Gochberg L., Kitova G., Kuznetsova T. *Problems of Economics*, 2008, 7, p. 112–128.
- 7 Zhumabekova G. *Integration of science and education in Kazakhstan*, [ER]. Access mode: <http://articlekz.com/article/6677>

A.A.Zemtsov¹, E.V.Gartsueva²

¹National Research Tomsk State University, Russia;

²Ye.A.Buketov Karaganda State University
(E-mail: evg0283@mail.ru)

Theoretical approaches to the formation and development of human capital

At the present stage of development of the national economy a human capital plays an important role. Without involving it the transition to an innovative path of development is impossible. Thanks to the development of human capital, a competitiveness and economic growth, production efficiency can be increased. The article is devoted to theoretical approaches to the definition of human capital. The article is based on a method of comparative analysis. The authors have analyzed different definitions of human capital and summarized the views of the researchers in this field. The basic approaches reflecting the contents of the examined category are singled out.

Key words: capital, human capital, human capital theory.

The relevance of the research topic is determined by the fact that in terms of innovation economy, man is the generator of innovation, which means that the role of human capital increases dramatically, and resources provided by the labor market gain importance.

People are the main wealth of society as a whole and individual enterprises in particular. Their potential in modern conditions is realized in the form of human capital, which is the main driving force of economic and social development of contemporary society. Effective use in the manufacturing process of knowledge, innovation and creativity is becoming a critical factor in economic growth. Currently, a human (his education, qualifications and experience) is very important and at the same time under-utilized resource.

Human capital is different from physical capital that it is inseparable from the man. It cannot be bought, one can only take or provide for use under certain conditions, as well as the fact that knowledge and skills can be acquired without additional investment, but in practice, through training at work. At the same time the human capital, as well as physical one, is subject to wear and tear: human capabilities and knowledge may decrease over time, their support may degrade, and knowledge itself may become obsolete.

The quality of personnel, its ability and willingness to solve problems in terms of reforming largely determine the effectiveness of the entities. Forming a competent staff with an appropriate level of professional competence is an important condition for the successful solving the problems which businesses face.

In today's economic conditions every manager strives to maintain the pace of development and stability of the enterprise. Increased competitiveness and productivity are only possible with efficient use of human resources of the organization and a clear management system. Therefore, in addition to traditional forms of control at the company, a human resource control is gaining growing importance. Subjects have to use all their available reserves to make the staff really play a major role in improving the competitiveness of the organization, work productively and motivated.

Human capital is one of the basic elements of national wealth that characterize the value and quality of human resources, their intellectual and creative abilities, level of education, system of values. The concept of human capital is of great importance in the modern economic analysis. The modern world science has appreciated the role of intellectual property, found the necessity and high efficiency of investment in human capital and began to use the concept of human capital actively. The application of this concept provides new opportunities for studying such important issues as economic growth, income distribution, the place and the role of education in social reproduction, the content of the labor process.

Thus, human capital is an important type of investment in today's economy. The concept of «human capital» is gaining great importance not only for economists-theorists, but also for individual businesses. An interest of economics in human creative abilities, in ways of their formation and development has increased dramatically. Most companies begin to emphasize the accumulation of human capital as the most valuable of all types of capital. One way of accumulation of human capital is to invest in people, in their health and education. Today, studying the problems of the productive forces of men efficiency realized in the current condi-

tions in the form of human capital is not only relevant, but extends into the category of high priority in the structure of socio-economic research. This involves a deep research of this problem.

Formulation of the problem. Human capital theory has very old theoretical and methodological roots, however, it is a modern and very topical areas of neoclassical theory. Many scientists have made an undisputed contribution to the development of human capital issues. However, while appreciating the contribution of scientists, we have to admit that today there is no comprehensive definition of human capital. In this regard, the purpose of this article is to review and summarize the approaches to the treatment of human capital and to formulate a generalized definition of this category.

Methods of research. The paper uses methods such as a description of procedures, building schemes, methods of comparison.

Main part. Formation of the human capital concept was influenced by processes in the scientific, technical and economic areas of developed countries, which are called technological revolution. In scientific literature, questions of human capital are widely discussed, which is a complex, diverse and changing phenomenon. The researchers of the human capital focus on different aspects, which makes the difference of approaches in determining its essence and content.

The problem of human capital development is deeply rooted in the history of economic thought. The British economist, one of the founders of classical political economy in England, V. Petti was the first one to attempt to estimate the monetary value of the productive qualities of the person (XVII century). He wrote that the wealth of a society depends on the nature of employment of people, distinguishing useless activities and activities that «increase the qualifications of people and have them to this or that kind of ctivity, which in itself is of great importance» [1].

V. Petti also saw great benefit in public education. His view was that «schools and universities should be organized so as to prevent the possibility of the ambitions of parents preferred to flood these places with blockheads, and that, really talented could be elected as students» [1].

Later, A. Smith in his book «The Wealth of Nations» (1776), considered the quality of a productive worker as the main engine of economic progress. He noted that «the increase of labor efficiency depends on a total increase of a worker's agility and skill, and then on improving the machines and tools he worked with» [2]. The main idea of his research, which is one of the key ideas in human capital theory, is that the costs associated with the productive investments in human contribute to productivity growth and are compensated with a profit.

J. Mill wrote: «The human himself... I do not consider as wealth. But his acquired abilities that exist only as a means and created with labor, with good reason, I think, fall into this category» [3]. He believed that the category of «country's wealth» can include the skill, energy and determination of the workers.

Karl Marx saw the production of man - a consumption production - as the second kind of social production. In this process of consumption production, labor force does not only recur but also improves, evolves. More skilled labor, Marx thought, materializes in equal intervals of time in relatively higher costs [4].

The concept of human capital has formed in an integrated theory only in the second half of XX century thanks to the works of «Chicago School» representatives. T. Schulz and G. Becker who paid attention to investment in human capital and their effectiveness assessment are considered the pioneers of human capital as a consistent concept.

T. Schulz believed that the welfare of poor people does not depend on the land, machinery or effort, but rather on knowledge. According to him, the key means of overcoming poverty are the science-based investments in land and skills of agricultural workers. He proposed the following definition: «All human abilities are either congenital or acquired. Everyone is born with an individual set of genes determining their innate abilities. Acquired valuable human qualities that can be amplified with corresponding investment, we call human capital» [5]. He saw the human capital as accumulation of the cost of labor power reproduction in the country, regardless of their source of coverage. The results of these investments are the accumulation of people's ability to work, their creative activity in society, the maintenance of most people's lives, health, etc. So T. Schulz connected the concept of «human capital» with the characteristics of «human factor», its «quality level», as well as its increasing role in economic development, growth and welfare of the population in the fight against poverty.

G. Becker's major work «Human capital» has become one of the classics of modern economic thought [6]. A model formulated in it has become a basis for all subsequent research in this area. Despite the fact that the main contribution to the development of the concept of human capital was introduced by T. Schulz, development of microeconomic foundations of this theory was given in Becker's fundamental work. G. Becker

stops on the «theory of investment in human capital». Under the subject of such investment the author implies not the advance money capital, but the very ability to work as a certain set of skills and knowledge of a worker of any specialization.

G. Becker bases the analysis on ideas about human behavior as rational and appropriate, applying concepts such as price, rareness, alternative costs, etc., to the most diverse aspects of human life. Thus, when investing in training and education, students and their parents behave rationally, weighing relevant costs and benefits. Like entrepreneurs, they consider expected marginal rate of return on such investments with a yield of alternative investments. Depending on what is economically feasible, they either decide to continue their studies or on their termination. Therefore rates of return serve as a regulator of the distribution of investments among different types and levels of education and between the education system as a whole and the rest of the economy. The high rates of return indicate underinvestment; low rates indicate overinvestment [7].

G. Becker was the first to realize a statistically valid calculation of the cost-effectiveness of education. To determine the revenue of, for example, higher education, from lifetime earnings of those who graduated from college he subtracted lifetime earnings of those who did not go beyond high school. As part of the training costs, he highlighted as the main item the «lost earnings», i.e. income lost by students during the years of study. According to G. Becker's calculations, in the US, return of higher education was at the level of 10–15%, exceeding the profitability for most companies. This confirmed his assumption of rational behavior of students and their parents [7].

A distinction between specific and general investment in people introduced by G. Becker had a great theoretical significance (Figure).

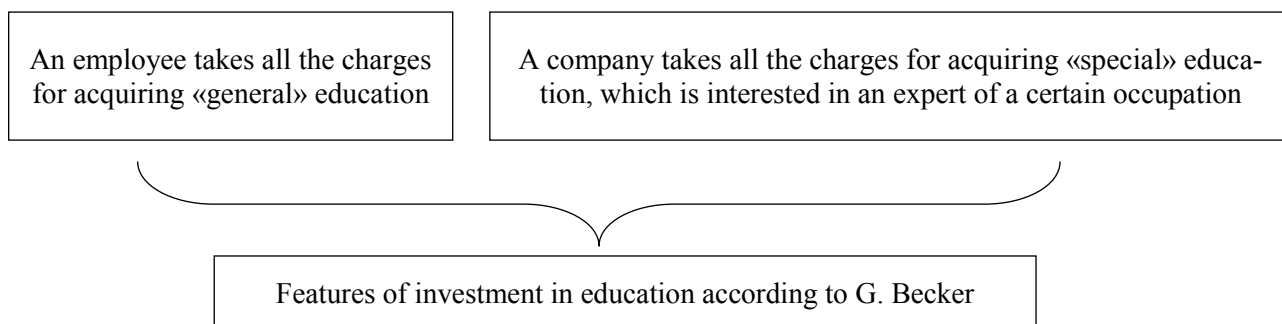

Figure. Specific and general investment in human according to G. Becker

The author believes that special training gives employees the knowledge and skills that are of interest only for that company where they were obtained (for example, to introduce beginners to the structure and internal regulations of the enterprise). During basic training the employee acquires knowledge and skills that can be applied on many other companies (training to work on a computer) [7].

While trying to even estimate (count) «private and social benefits» for individuals from investing in education at these different levels, G. Becker raises the question of the applicability of theory subjects and for making public policy decisions to «stimulate growth and productivity».

Thus, G. Becker has proved the effectiveness of investments in human capital and formulated an economic approach to human behavior.

L. Thurow gives the following definition: «Human capital of the people is their ability to produce goods and services». In this definition, a classical tradition to the recognition of importance of the role of ability to work is preserved. But among the abilities, L. Thurow highlights genetically basic economic ability: «economic capacity is not just another productive investment that an individual has. Economic ability affects the performance of all other investments». Hence an importance of position of the need for unity of life as a source of the formation and accumulation of human capital: «In fact, consumption, production and investment are joint products of human activities to sustain life» [8].

The authors of the «Economics» textbook (S. Fischer and other American authors) refer to human capital workforce as a skill level of workers. According to this clear definition, under «human capital» they definitely propose to understand quality of labor (natural data and the physical condition of the employee, acquired skills and qualification level, his education and mastery), i.e. that, which classics including Marx called an ability to work (although some of them frequently mixed this potency with labor itself).

In this textbook, the following more detailed definition appears: «Human capital is a measure of the incarnation in human of an ability to bring income. Human capital includes the innate abilities and talent, as well as education and acquired skills».

Among modern Russian researchers of human capital issues, we can note A.N. Dobrynin, S.A. Dyatlov, R.I. Kapelyushnikov, M.M. Kritskiy, S.A. Kurganskiy, B.M. Genkin, B.G. Yudin, T.G. Myasoedova and others. Theoretical positions of Russian scientists are distinguished by a clear differentiation between essence, content, forms or types, conditions of formation, reproduction and accumulation of human capital.

According to A.N. Dobrynin and S.A. Dyatlov, «human capital is a form of manifestation of human's productive forces in a market economy..., an adequate form of organization of human's productive forces included in the system of social market economy as the leading creative factor of social reproduction» [9]. The analysis of contents and conditions of a human capital capitalization allows A.N. Dobrynin and S.A. Dyatlov to develop a generic definition of human capital as an economic category of modern information and innovation society. «Human capital is a formed as a result of investments and a certain accumulated amount of health, knowledge, skills, abilities, motivations that are appropriately used at work, helping the growth of productivity and earnings» [9]. Thus, the authors describe the socio-economic form of human capital and its qualitative determination.

A considerable contribution to the theory of human capital was made by R.I. Kapelyushnikov's works, which are devoted to the study of the human capital of Russia, in particular, its evolution and structural features, quantitative assessment, as well as the formation of a monitoring system that would allow to analyze the quantitative and qualitative changes in the characteristics of the human capital accumulated by Russian society [10]. The author believes that human capital is an amount of knowledge and skills that can be used not only in production but also in consumer applications.

M.M. Kritskiy has identified human capital as «a universally-specific form of human activity, assimilating previous form of use and performance, appropriate to the ages of appropriating and producing entity, and carried out as a result of the historical movement of human society to its current state» [8].

According to S.A. Kurganskiy, human capital is a measure of formed as a result of investments and abilities and qualities accumulated by human which, if used properly, lead to an increase in productivity and income [11]. The author lays in the definition of human capital a premise of possibility of its physical (cash) measuring, the ability to measure the effectiveness of its use.

B.M. Genkin and B.G. Yudin believe that human capital characterizes the components of human potential that can become a source of income for households, businesses and countries. Such components can be physical and creative human abilities, his knowledge, skills, activity [12, 13]. The author considers human capital as a set of characteristics that determine performance and can be a source of income for individuals, families, businesses and society. As a rule, these qualities are usually considered health, natural abilities, education, professionalism and mobility.

T.G. Myasoyedova considers human capital as a set of characteristics such as health, natural abilities, acquired knowledge, professional skills, motivation to work and constant development, common culture, which includes knowledge and compliance with the rules, regulations, laws of human communication, moral values [14].

An important role in development of the theoretical foundations of the study and solution of certain aspects of the «human capital» concept was played by the works of Kazakh scientists and economists as A.A. Abishev, Ya.A. Aubakirov, A.B. Maydyrova, S.K. Dzhumambaev, A.G. Mukhamedzhanova and others.

A.A. Abishev in his work reveals the socio-economic evolution of the production technological mode, a human capital, while sees the efficiency of its use as the growth potential of the world's productive forces.

Ya.A. Aubakirov and A.B. Maydyrova pay great attention to the development of human's productive abilities. They believe the human is the main creative subject, the factor in the creation of material wealth. The criterion of progress is a measure of the integral development of human and his needs [15].

S.K. Dzhumambaev considered problems of controlling human factor and his role in ensuring the effectiveness of the organization [16].

Particular attention to the problems of human capital pays A.G. Muhamedzhanova, who proves the importance and priority of human capital for economic development of Kazakhstan. According to her, human capital is the main asset of the nation. The capacity of national human capital is a critical element of the innovation process, a key factor in the efficiency and competitiveness of the national economy, to achieve high quality equipment and technologies, the transition to a humanized type of economic growth [17].

Table summarizes the definitions of human capital.

**The approaches to the definition of the «human capital» category
of foreign and domestic researchers**

Author	The author's approach to the essence of the «human capital» category
V. Petty	The monetary value of human's productive qualities.
A. Smith	The worker's productive qualities (knowledge, skills, abilities).
J. Mill	«The human himself... I do not consider as wealth. But his acquired abilities that exist only as a means and created with labor, with good reason, I think, fall into this category».
T. Schulz	Acquired valuable human qualities that can be amplified with corresponding investment.
G. Becker	The ability to work as a certain set of skills and knowledge of a worker of any specialization.
L. Thurow	The ability of people to produce goods and services.
A.N. Dobrynin, S.A. Dyatlov	Formed as a result of investments and a certain accumulated amount of health, knowledge, skills, abilities, motivations that are appropriately used at work, helping the growth of productivity and earnings.
R.I. Kapelyushnikov	The amount of knowledge and skills that can be used not only in production but also in consumer applications.
M.M. Kritskiy	A universally-specific form of human activity, assimilating previous form of use and performance, appropriate to the ages of appropriating and producing entity, and carried out as a result of the historical movement of human society to its current state.
S.A. Kurganskiy	The measure of formed as a result of investments and abilities and qualities accumulated by human which, if used properly, lead to an increase in productivity and income.
B.M. Genkin, B.G. Yudin	The set of characteristics that determine performance and can be a source of income for individuals, families, businesses and society (health, natural abilities, education, professionalism, mobility).
T.G. Myasoyedova	The set of characteristics such as health, natural abilities, acquired knowledge, professional skills, motivation to work and constant development, common culture, which includes knowledge and compliance with the rules, regulations, laws of human communication, moral values.
A.A. Abishev	Sees the human capital and the efficiency of its use as the growth potential of the world's productive forces.
Ya.A. Aubakirov, A.B. Maydyrova,	The human is the main creative subject, the factor in the creation of material wealth. The criterion of progress is a measure of the integral development of human and his needs.
S.K. Dzhumambaev	Considered problems of controlling human factor and his role in ensuring the effectiveness of the organization.
A.G. Mukhamedzhanova	The capacity of national human capital is a critical element of the innovation process, a key factor in the efficiency and competitiveness of the national economy, to achieve high quality equipment and technologies, the transition to a humanized type of economic growth.

So, initially the human capital was understood as a set of investments in human increasing his ability to work — education and skills. Later, the concept of human capital has expanded significantly.

Conclusion. Thus, according to the results of the study we may note that in economic literature, there are many definitions of human capital. Researchers in this field consider the category of «human capital» differently, and approach its definition from different positions. Some authors disclose the content of the concept, while others discuss the forms of human capital's existence.

An analysis of different views of foreign and domestic researchers allows us to formulate a generalized definition of the «human capital» category as follows: a set of human qualities (innate, accumulated, formed as a result of certain investments), such as education, skills, abilities, and the level of health, which can be used to meet his needs and make a profit.

References

- 1 *Плячкайтене И.М.* Становление и развитие теории человеческого капитала // Молодой ученый. — 2011. — № 7. — С. 102–104.
- 2 *Смит А.* Исследование о природе и причинах богатства народов. — М.: Соцэкгиз, 1962.
- 3 *Милль Дж.С.* Основы политической экономии. — М.: Прогресс, 1980. — Т. 1–3.

- 4 Маркс К. Капитал // К. Маркс и Ф. Энгельс. Сочинения. — 2-е изд. — Т. 23. — 1955.
- 5 Корчагин Ю.А. Человеческий капитал и процессы развития на макро- и микроуровнях. — Воронеж, 2010.
- 6 Becker G.S. Human Capital. — New York: Columbia University Press, 1964.
- 7 Теория человеческого капитала (Р.И. Капелюшников. Вклад Гэри Беккера в экономическую теорию). — [ЭР]. Режим доступа: www.seinst.ru/page289/
- 8 Человеческий капитал: содержание и виды, оценка и стимулирование: монография / Смирнов В.Т., Сошников И.В., Романчин В.И., Скоблякова И.В.; под ред. д.э.н., проф. В.Т. Смирнова. — М.: Машиностроение-1, Орел: ОрелГТУ, 2005. — 513 с.
- 9 Добрынин А.Н., Дятлов С.А. Человеческий капитал в транзитивной экономике: формирование, оценка, эффективность использования. — СПб.: Наука, 1999.
- 10 Капелюшников Р.И., Лукьянова А.Л. Трансформация человеческого капитала в российском обществе (на базе «Российского мониторинга экономического положения и здоровья населения»). — М.: Фонд «Либеральная миссия», 2010.
- 11 Экономико-исторические концепции генезиса и развития человеческого капитала. — [ЭР]. Режим доступа: www.geum.ru.
- 12 Генкин Б.М. Экономика и социология труда: учебник для вузов. 5-е изд., доп. — М.: Норма, 2003. — 416 с.
- 13 Юдин Б.Г. Человеческий потенциал российской глубинки // Человек. — 2003. — № 2. — С. 5–15.
- 14 Мясоедова Т.Г. Человеческий капитал и конкурентоспособность предприятия // Менеджмент в России и за рубежом. — 2005. — № 3. — С. 29–37.
- 15 Аубакиров Я.А., Майдырова А.Б. Роль человека как производительной силы на рынке труда // Вестн. КазНУ им. аль-Фараби. — 2002. — № 1. — С. 41–43.
- 16 Джумамбаев С.К. Управление человеческими ресурсами. — Алматы: Гылым, 2000. — 92 с.
- 17 Мухамеджанова А.Г. Человеческий капитал Казахстана: формирование, состояние, использование. — Алматы: НИЦ Гылым. — 2001. — 376 с.

А.А.Земцов, Е.В.Гарцуева

Адами капитал концепциясының құрылуы мен дамуының теориялық тәсілдемесі

Адами капитал ұлттық экономиканың қазіргі заманғы даму кезеңінде үлкен роль атқарады. Адами капиталдың дамуы арқасында елдің бәсекеге қабілеттілігі және экономикалық өсуі жоғарлап, өндірістің тиімділігі арта түседі. Мақалада адами капиталды анықтаудағы теориялық тәсілдемесі салыстырмалы талдау әдісі негізінде құрылған. Авторлармен адами капиталдың әр түрлі анықтамалары талданып, осы саладағы зерттеушілердің көзқарастары жалпыланған. Қарастырылып отырған категориялардың мазмұнын бейнелейтін негізгі тәсілдемелер көрсетілген.

А.А.Земцов, Е.В.Гарцуева

Теоретические подходы к становлению и развитию концепции человеческого капитала

На современном этапе развития в национальной экономике важную роль играет человеческий капитал, без привлечения которого невозможен переход на инновационный путь развития. За счет развития человеческого капитала можно увеличить конкурентоспособность и экономический рост страны, повысить эффективность производства. Статья, посвященная теоретическим подходам к определению человеческого капитала, построена по методу сравнительного анализа. Авторами проанализированы различные определения человеческого капитала и обобщены взгляды исследователей в данной области. Выделены основные подходы, отражающие содержание рассматриваемой категории.

References

- 1 Plyachkaytene I.M. *Young Scientist*, 2011, 7, p. 102–104.
- 2 Smith A. *The Wealth of Nations*, Moscow: Sotsekgiz, 1962.
- 3 Mill J.S. *Principles of Political Economy*, Moscow: Progress, 1980, 1–3.
- 4 Marx K. Capital. K. Marx and F. Engels. Works, 2nd ed., 23, 1955.
- 5 Korchagin Yu.A. *Human capital and development processes at macro and micro levels*, Voronezh, 2010.
- 6 Becker G.S. *Human Capital*, New York: Columbia University Press, 1964.

- 7 The theory of human capital (R.I. Kapelyushnikov. Gary Becker's contribution to economic theory, [ER]. Access mode: www.seinst.ru/page289/).
- 8 Human capital: the content and types, evaluation and stimulation: monograph / V.T. Smirnov, I.V. Soshnikov, V.I. Romanchin, I.V. Skoblyakova; edited by Doctor of Economics, professor V.T. Smirnova, Moscow: Engineering 1, Orel: Orel State Technical University, 2005, p. 513.
- 9 Dobrynin A.N., Dyatlov S.A. *Human capital in transitive economy: the formation, evaluation, use efficiency*, Saint Petersburg: Nauka, 1999.
- 10 Kapelyushnikov R.I., Lukyanova A.L. *The transformation of human capital in Russian society (based on «Russian monitoring of the economic situation and national health»)*, Moscow: «Liberal Mission» fund, 2010.
- 11 Economical and historical concepts of human capital genesis and development, [ER]. Access mode: www.geum.ru.
- 12 Genkin B.M. *Economics and sociology of work*: High school textbook. 5th ed., Ext., Moscow: Norma, 2003, p. 416.
- 13 Yudin B.G. *Chelovek*, 2003, 2, p. 5–15.
- 14 Myasoedova T.G. *Management in Russia and abroad*, 2005, 3, p. 29–37.
- 15 Aubakirov Ya.A., Maydyrova A.B. *Herald of the Al Farabi Kazakh National University*, 2002, 1, p. 41–43.
- 16 Dzhumambaev S.K. *Human resources management*, Almaty: Gylym, 2000, p. 92.
- 17 Mukhamedzhanov A.G. *The human capital of Kazakhstan: the formation, state, usage*, Almaty: SIC Gylym, 2001, p. 376.

A.O.Musabekova

*Ye.A.Buketov Karaganda State University
(E-mail: aynash.musabekova.82@mail.ru)*

Causes of innovative processes deceleration and methods of neutralization of innovation resistance

There is given a definition of the innovative conflicts in relation to social system. There is listed the characteristic of the constraining forces of innovative processes. Factors of potential resistance to innovations are described. The special attention is paid to measures for overcoming of resistance to innovations in the organization (enterprise). There is provided the value of the six groups of market subjects, actively influencing on the effectiveness of innovation. It is considered the tasks of the CEO to neutralize innovation resistance.

Key words: conflict, characteristic, innovation processes, the social costs, the resistance factors, overcome, measures, tasks of the manager.

Innovative conflicts

It is known from practice, the innovation confuses the operation for some time, requiring its adjustment, and then making up lost time, labor and rate. In addition, the function change causes a change in the structure, which is fraught with social costs. All these are called innovation conflicts. With reference to the social system, innovation conflict manifests itself primarily in combating social group to this innovation.

Difficulties accompany most innovations — up to 86% of cases, according to the managers' rates. The passivity of workers, the shortage of qualified and motivated staff are related to the main difficulties. In turn, these problems are associated, in the heads' point of view, with the fact that workers fear reducing the wage, increasing the operation during introduction of a new product or in the future; they fear to not manage to cope with new responsibilities; and just few of them, who are interested to engage in the implementation; there is no material and moral incentives during implementation. That is the main reason lies in the fact that workers are afraid of the deterioration of their socio-economic status.

You can see the characteristics of the restraining forces of innovation processes in the Table 1.

Table 1

The characteristics of the restraining forces of innovation processes

Contents of restraining force	The cause of appearance	Severity of consequences
1	2	3
Narrowly Proprietary interest: the fear to lose something	Features of human psychology: your interests above the interests of the organization	Low You can create a pressure group aimed at innovation fail
Misunderstanding of innovations' consequences	The lack of complete and reliable information on innovation, trust in management	They can be dangerous, because misunderstandings can lead to the emergence of rumors, gossip and cause resistance of the whole team
Different perception of innovation in different economic entities	Psychological features of the person, unwillingness to change, lack of reliable information on the impact of innovations	Dangerous It can lead to open team's disagreement
Fear of redundancy due to innovations	The uncertainty in the forces, abilities, fear that, it will not be able to retrain, distrust of leadership	Dangerous It provokes the behavior, focused on the maintenance of their own prestige and opposition to innovations
Fear of losing control, its importance as a result of innovation, especially in the field of engineering and technology	Reluctance to change the ratio «made by me» as a result of, for example, the automation of labor and reducing the complexity of the functions performed	The possibility of the coalition of innovation opponents, which can only be destroyed with their involvement to judgment and decision making
Uncertainty of the future	The lack of information on the impact of innovations in every workplace and duration of the process, the lack of trust between employees and managers	The resistance can be reduced by providing more information about the causes of the changes and their duration

1	2	3
Fear of surprises that may accompany innovation	The lack of time to think about innovations and their consequences, skepticism, lack of prior information	Correctable by having meetings and conversations with employees before the innovations to be announced
Violation of the traditions, values, habits	The lack of information about the benefits of innovations that allow the break the principles, habits, values	Correctable by conducting preliminary interviews with each participant of innovations
The loss of prestige	Lack of confidence, that the competence recognized in the old workplace will be preserved	Correctable by conducting preliminary interviews and the involvement to the process of discussion and getting management solutions
Fear of loss of competence as a result of innovations	The lack of clarification, education and training to work in new conditions	Correctable by education and training
The increase in workload	Concealment of facts of work increasing as a result of innovation, the lack of growth in compensation for good results	Correctable, if it is recognized as a real increased workload and a corresponding reward is assigned
The presence of previous offenses	Absence of contact, allowing discussion omissions and misunderstandings arising from the past	Resistance to innovation, if the source of change is the person or organization which offended the employee in the past. Consequences are correctable by addressing past grievances
The presence of real threats	Adverse consequences of any innovation affecting the interests of workers and lead to the need to resist	Correctable by the presence of trust and truthfulness in the relations between workers and managers
Random surprises	The sudden influence of one event on another	Correctable while disaster planning; You can use the laws of Murphy, to plan even impossible things

Note. Data of the work [1; 90, 91].

It is important to note that the subject carries in the process of social costs innovation, that are associated with the fact that innovation:

- 1) requires time and effort of certain groups;
- 2) requires decision making of workers associated with more (compared to the normal situation) and liability risks;
- 3) is associated in some cases with the deterioration of some employees' status (a decrease in the importance of the place occupied by the worker);
- 4) is associated with the increasing complexity of management team production; fraught with conflict situations;
- 5) can reduce access to important information and key resources.

In addition to these purely psychological reasons, there are the following factors hindering innovation processes [2; 287, 288]:

– Social, which include an interest in maintaining the status quo. No matter how difficult the situation may be, there are always some social groups, that are interested in its preservation, because they are «fused» to him; interagency compromise — that the interests of different groups often reduces the potential for innovation; Sociological uneasy transition to innovation, especially where technical innovation entails a trail of social change (change in the organizational structure, forms of work organization and so on), and many other factors, unaccounted as a part of the innovation;

– Organizational: interagency coordination, specialization, fractional division of function, hypertrophy of the control lead to the fact that it is need a lot of agreeing signs for the launch of new products, as well as a shortage of skilled production;

– Economic: cheap labor.

In addition, means of innovation, including logistical and financial resources, organizational and methodological support of innovation cause oppugnancy.

Isolation of internal and external innovation resistance factors

According to the experts [3; 151], the main sources of innovation contradictions are the innovative resources, the interests clash of innovation with operational activities, and also interaction of innovation with the external environment of the enterprise.

However, as international experience shows [4; 484], failures and setbacks associated with the release of new products, failure in new markets, untenable expectations, related to the reorganization of companies — it all happened and is happening not only with beginners in business, but also with the world-famous companies — «Chrysler», «ITT», «Saturday Evening Post», «Penn Central», «Rolls Royce», and even hundreds thousands of different companies. The reason is often the inertia and conservatism, originally inherent in man and creating external and internal barriers to innovation. Therefore, we can and need to allocate internal and external factors of resistance to innovations (Fig.).

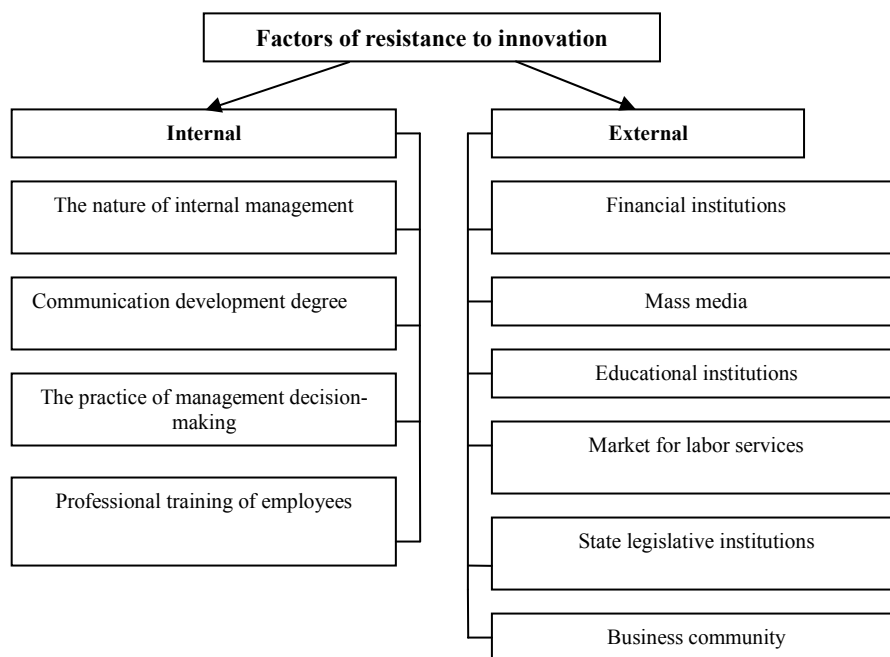

Figure. Factors of resistance to innovation
(data of the work [5; 307])

It can be argued that none of the innovative strategies has been implemented with resistance from the subjects of innovation. Often untimely and ill-conceived reaction to the company's management on such «sabotage» of innovation led to a complete failure of innovation policy and significant damage.

Internal resistance to innovation

Under the internal resistances to innovation must be understood reluctance or complete refusal to participate in this process from the organizational units of the company, managers of different levels of management and employees themselves. This type of resistance is both conscious and unconscious in nature and depends on many factors.

Among the main factors of the internal resistance can be identified [5; 308]:

- 1) The nature of internal management (in particular functions such as planning and control);
- 2) the level of development of communication and data collection and analysis of information;
- 3) training of employees;
- 4) the practice of decision-making by management.

Overcoming resistance to innovation within the company should contribute to the development of a set of measures, such as in Table 2.

**Methods to overcome resistance to change (innovation)
within the organization (enterprise)**

Methods	Background to the use	Benefits	Limitations
Education and information	The lack of information, incorrect information and its misinterpretation	Employees participate in the transformation actively with the conviction of them in this event.	It requires a lot of time if you need to cover a large number of employees
Involvement in the project	Lack of information from the initiators of the project on the program changes and the alleged resistance to them	Participants support changes interestedly and actively provide relevant information for planning	It requires a lot of time if the parties have a misconception about the purpose of changes
Encouraging and supporting	Resistance due to the complexity of individual adaptation to specific changes	Provision of assistance in adapting and taking into account individual wishes facilitate the achievement of the changes	It requires much time and large costs, which can lead to failure of the project
Negotiations and agreement	Resistance groups in the company's management, who are afraid of losing their privileges as a result of changes	Provision of incentives in exchange for support may be a relatively simple way to overcome the resistance	Often costly and can cause complaints from the other groups
Personnel changes and appointments	The failure of other «tactics» influence or unacceptably high costs for them	Resistance is eliminated rather quickly, does not require high costs	Threat to future projects because of mistrust of the persons concerned
Covert and overt enforcement	Sharp shortage of time and lack of adequate power base among the initiators of change	The threat of sanctions mutes resistance, enables fast implementation of the project	Related to risks, poses persistent resentment against the initiators, passive resistance to a possible reorientation of the project

Note. Data of the work [6].

External innovation resistance

Any organization operates in an environment of other market subjects, and, of course, is affected by them. Suppliers, customers, intermediaries, NGOs, competitors all of them affect the company's operations in some way. This influence often goes into pressure and resistance, due to the fact that strategic innovations affect all of the above named subjects of microenvironment during the implementation of innovations.

There are six groups of market actors, what influence on the effectiveness of the innovation actively: financial institutions, the media, educational institutions, labor market resources, state legislative institutions, and business community [5; 311].

Nobel Prize winner H. Simon's research [4; 492] shows that the area of management specialization influences on his attitude to environment changes strongly. Marketing, sales, product or region managers are primarily perceived change in the volume of sales and, consequently, in spite of the cost, try to raise the level of trade. Production managers are inclined to rationalism; they are more concerned with their return and profitability rather than market share.

Financial managers are strictly focused on financial flows and the availability of net assets.

Thus, firm ability to perceive environmental changes and adapt to them at the expense of innovation depends on the one senior manager who makes strategic decisions.

Tasks of the director (of the company) to neutralize resistance to innovations

Thus, resistance always accompany any innovation. The internal resistance stems from subjective of managers', conservatism of employees, lack of information and a low degree of communicative between the individual levels and divisions of the company. The external resistance is provided by such entities of microenvironment, as financial institutions, business community, the media, trade unions, the education system, government agencies and others.

The tasks of the manager are to neutralize the resistance and directing the energy in a positive way at the stage of planning and development of innovation policy. This requires [5; 315]:

- To assess the company's ability adequately;
- To establish a coherent system for collecting and processing the information;
- To stimulate the flow of information from all functioning departments;
- To implement a system of collective decision making and collective responsibility involving managers and employees at all levels;

- To build a motivational system for encouraging the creativity and idea generation in the grass-roots levels;
- In innovation activities to focus on the social and ethical useful innovations for society as a whole;
- To create long-term relationships with lenders, suppliers and customers, and also keen to collaborate with community groups and agencies on a reciprocal basis, involving them in the innovation process.

References

- 1 *Базилевич А.И.* Инновационный менеджмент предприятия: учеб. пособие. — М.: ЮНИТИ – ДАНА, 2009. — 231 с.
- 2 *Гугелев А.В.* Инновационный менеджмент: учебник. — М.: Изд.-торговая корпорация «Дашков и К⁰», 2007. — 336 с.
- 3 *Афонин И.В.* Инновационный менеджмент: учеб. пособие. — М.: Гардарики, 2005. — 224 с.
- 4 *Ермасов С.В., Ермасова Н.Б.* Инновационный менеджмент: учебник. — М.: Высш. образование, 2007. — 505 с.
- 5 *Балдин К.В., Барышева А.В., Макриденко Е.Л., Передеряев И.И.* Инновационный менеджмент предприятия: учеб. пособие. — М.: Изд.-торговая корпорация «Дашков и К⁰», 2015. — 384 с.
- 6 *Kotter J.P., Schlesinger C.A.* Choosing Strategies for Change // Harvard Business Review. — 1979. — Vol. 57. — № 2.

А.О.Мусабекова

Инновациялық үдерістердің тежелу себептері және инновацияларға қарсылықты бейтараптандыру тәсілдері

Мақалада әлеуметтік жүйеге қатысты инновациялық шиеленіске анықтама берілген. Инновациялық үдерістердің тежеуші күштері сипатталған. Инновацияларға әлеуетті қарсылық жасайтын факторлар суреттелген. Ұйым ішіндегі инновацияларға жасалатын қарсылықтарды жою бойынша жүргізілетін іс-шараларға айрықша көңіл бөлінген. Инновациялардың жүзеге асу тиімділігіне белсенді әсер ететін нарықтық субъектілердің алты тобының мәні бөлек көрсетілген. Компания басшыларының инновацияларға қарсылықты бейтараптандыру бойынша қойылатын міндеттері қарастырылған.

А.О.Мусабекова

Причины торможения инновационных процессов и методы нейтрализации сопротивления инновациям

Дается определение инновационного конфликта применительно к социальной системе. Излагается характеристика сдерживающих сил инновационных процессов. Описываются факторы потенциального сопротивления инновациям. Особо подчеркнуты меры по преодолению сопротивления инновациям внутри организации (предприятия). Показано значение шести групп рыночных субъектов, активно влияющих на эффективность осуществления инноваций. Определены задачи руководителя компании по нейтрализации сопротивления инновациям.

References

- 1 *Bazilevich A.I.* *Innovative management of the enterprise: manual*, Moscow: UNITY — it is GIVEN, 2009, 231 p.
- 2 *Gugelev A.V.* *Innovative management: textbook*, Moscow: Publishing and Trading corporation «Dashkov and K⁰», 2007, 336 p.
- 3 *Afonin I.V.* *Innovative management: manual*, Moscow: Gardarika, 2005, 224 p.
- 4 *Ermasov S.V., Ermasova N.B.* *Innovative management: textbook*, Moscow: The higher education, 2007, 505 p.
- 5 *Baldin K.V., Barysheva A.V., Makridenko E.L., Perederyaev I.I.* *Innovative management of the enterprise: manual*, Moscow: Publishing and Trading corporation «Dashkov and K⁰», 2015, 384 p.
- 6 *Kotter J.P., Schlesinger C.A.* *Harvard Business Review*, 1979, 57, 2.

ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ МЕНЕДЖМЕНТ ЖӘНЕ МАРКЕТИНГТІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОГО МЕНЕДЖМЕНТА И МАРКЕТИНГА

ACTUAL PROBLEMS OF MODERN MANAGEMENT AND MARKETING

УДК 338.24

Б.С.Есенгельдин¹, А.С.Есенгельдина², Д.М.Катышев²

¹Карагандинский государственный университет им. Е.А.Букетова;

²Академия государственного управления при Президенте Республики Казахстан, Астана
(E-mail: yessen_baur@inbox.ru)

Взаимодействие элементов системы управления государственными программами и проектами

В статье рассмотрены различные взгляды ученых на состав и структуру элементов системы управления проектами. Определены основные элементы системы управления проектами в зависимости от роли проектного подхода в государственном управлении: объект, субъект, процессы и функции. Сгруппированы государственные программы и проекты по уровню управления. Раскрыты элементы системы управления проектами на основании международного стандарта, который содержит профессиональные знания по процессу управления проектами. Определены внутренние и внешние факторы, которые влияют на систему управления проектами. Предложены рекомендации по эффективному применению структурных элементов системы управления проектами в государственном управлении.

Ключевые слова: проект, система управления проектами, государственные программы, субъекты проекта, объекты проекта.

Современный профессиональный проектный менеджмент со своими признанными стандартами сертификации и аккредитации является тем культурным мостом и средством глобальной деловой коммуникации, что может быть использовано в качестве одного из наиболее эффективных подходов для развития конкурентоспособности экономики Казахстана.

Система управления проектами (СУП) способствует эффективному выполнению государственных проектов и программ, что приводит к ее качественному изменению, благодаря чему увеличивается конкурентоспособность. В этих условиях эффективность реализации государственных проектов и программ зависит от структурных элементов системы управления проектами.

Различают множество интерпретаций состава элементов Системы управления проектами.

И.И.Мазур выделяет четыре базовых элемента управления любым проектом: работы, ресурсы, результаты и риски [1].

Под работами следует понимать трудовые процессы, которые направлены на получение необходимых результатов и нуждаются в затратах времени и ресурсов.

Ресурсами считается комплекс объектов, необходимых для выполнения работ.

Результаты — это готовые продукты (работы, услуги), полученные на основе поставленных ранее целей. Результаты могут быть материальные (продукция, изделия) и нематериальные (информационные — документы, социальный эффект); прямые и косвенные; промежуточные и окончательные.

Под управлением рисками понимается совокупность мероприятий, направленных на сокращение выявленных рисков в ходе реализации проекта.

Т.В.Юрьева [2] считает, что одним из важнейших элементов управления проектами является планирование, которое осуществляется на всех этапах жизненного цикла проекта. Вначале составляется примерный план проекта, который дает возможность оценить степень его эффективности. Разрабатываются поэтапно задачи проекта с учетом требуемых ресурсов. Потом производится расчет примерных затрат, возникающих в процессе выполнения проекта. Для достижения поставленной цели проекта постоянно проводится мониторинг, по итогам которого могут быть внесены изменения.

Реализация многих проектов требует создания временной организационной структуры и соответствующей системы управления проектом. Поэтому одной из задач руководителей проекта является образование системы управления, позволяющей планировать и организовывать исполнение работ, контролировать и координировать действия всех участников проекта.

Таким образом, проектный подход функционирует на основе механизма, включающего организацию, планирование, координацию и контроль в течение всего срока выполнения проекта, нацеленного на получение конкретных результатов посредством применения особых методов управления.

По мнению К.Левина, к ключевым элементам можно отнести методологические, организационные, программно-технические и мотивационные элементы [3].

Методологический элемент СУП представляет собой совокупность методов, инструментов, средств, теорий и подходов, которые применяют в рамках выполняемых проектов. Другими словами, это методология, которая определяет порядок реализации проектов.

Организационный элемент СУП — это методы, помогающие организовать деятельность участников проекта и их взаимодействие между собой. Организация Системы управления проектами состоит из трех элементов: 1) органы управления и контроля, куда можно отнести Офис управления проектом, 2) члены команды проекта и 3) документационное обеспечение Системы управления проектами — регламенты взаимодействия участников проекта, инструкции по управлению, шаблоны необходимых документов, должностные инструкции.

Программно-технический элемент СУП — это средства программного обеспечения, которые автоматизируют процессы календарно-ресурсного планирования и делают возможным их дальнейшую интеграцию с системами финансового планирования, управления документами, персоналом, системой отчетности и т.д.

Мотивационный элемент СУП представляет собой набор мотивов, побуждающих к выполнению функций, которые обеспечивают эффективное проектное управление.

На наш взгляд, данный набор элементов не является универсальным. Согласно общей теории менеджмента эффективное управление включает в себя планирование, организацию, контроль и мотивацию. Таким образом, описанный выше набор Системы управления проектами является начальным необходимым минимумом, который может быть дополнен согласно особым потребностям организации, ее особенностям и деятельности.

Поэтому, по нашему мнению, исходя из роли проектного подхода в государственном управлении, можно выделить следующие основные элементы системы управления проектами: объект, субъект, процессы и функции.

Объектом системы управления проектами является сам проект как организованный особым образом комплекс работ, направленный на достижение определенной цели, выполнение которой ограничено во времени, а также связано с потреблением конкретных финансовых, материальных, трудовых и других ресурсов. Иначе говоря, объектом проектного подхода (ПП) является весь жизненный цикл проекта, начиная со стадии идентификации и завершая оценкой результатов уже осуществленного проекта.

Также объектами СУП можно считать такие связанные с проектом понятия, как подпроект, программа, портфель проектов. При этом принято считать, что подпроекты, программы и портфели проектов управляются как проекты, т.е. применительно к ним используется методология ПП [4].

Следует отметить, что объекты системы управления проектами позволяют сделать процесс выполнения государственной программы более предсказуемым, в результате чего органы исполнительной власти могут рационально распределять финансовые, материальные и человеческие ресурсы, управляя ими, а не просто реагировать на возникшие обстоятельства.

В целях эффективной реализации государственных программ и проектов в нашей стране действует Указ Президента Республики Казахстан от 18 июня 2009 г. № 827 «О Системе государственного планирования в Республике Казахстан».

Согласно данному Указу государственное планирование охватывает деятельность органов государственной власти и иных участников процесса развития страны, направленную на повышение уровня социально-экономического развития Казахстана, рост благосостояния граждан и укрепление безопасности страны [5].

Государственные программы и проекты подразделяются на три уровня:

- долгосрочные приоритетные проекты и программы страны;
- отраслевые программы;
- региональные программы.

Субъектами ПП государственного управления выступают участники проекта — это один из ключевых элементов СУП, который обеспечивает формирование идей и реализацию замыслов.

В этом аспекте можно применить Руководство к Своду знаний по управлению проектами (A Guide to the Project Management Body of Knowledge; далее — РМВОК®), который содержит профессиональные знания по процессу управления проектами.

Согласно стандарту РМВОК участники проекта — это все заинтересованные лица и организации, которые активно вовлечены в проект или чьи интересы могут быть затронуты в результате реализации проекта [6].

Субъектами ПП являются менеджер (руководитель) проекта, команда проекта, заказчик, инвестор, генеральный подрядчик и другие.

Главным участником проекта обычно является будущий владелец объекта инвестиций и его пользователь — заказчик. Он определяет основные требования и масштабы проекта, обеспечивает его финансирование, заключает контракты с различными исполнителями, организует взаимодействие между ними, несет ответственность за проект в целом. Им может быть одно или несколько юридических и физических лиц, объединяющих свои усилия и ресурсы с целью осуществления проекта и получения выгоды.

Заказчиком может быть и инвестор — сторона, вкладывающая средства в проект, или уполномоченные им лица. В случае, когда инвестор и заказчик не являются одним и тем же лицом, в качестве инвесторов могут выступать банки, инвестиционные, венчурные фонды и другие организации. Инвесторы заключают договоры (контракты) с заказчиком, контролируют их выполнение и осуществляют расчеты. Они являются полноправными участниками проекта и владельцами имущества, приобретенного за их средства, до полного расчета с заказчиком по контракту или кредитному соглашению.

Важную роль при этом играет введение системы аудита проектов коммерциализации результатов научной и (или) научно-технической деятельности, профинансированных из средств государственного бюджета [7].

В отечественной практике проектные и другие специализированные организации, разрабатывающие проектно-сметную документацию, обобщенно называют проектировщиком; организацию, ответственную за выполнение всего комплекса работ, — генеральным подрядчиком.

Физическое или юридическое лицо, выполняющее работы по договору с заказчиком (подрядчик), может передавать отдельные виды работ (например, санитарно-технические) другим предприятиям (фирмам, организациям), которые в таких случаях становятся субподрядчиками [8].

В последнее время усиливается на всех стадиях (фазах) инвестиционного проекта роль консультантов и экспертов — организаций или отдельных специалистов, привлекаемых для оказания помощи по каким-либо вопросам (финансовым, юридическим, строительным и другим), касающимся реализации проекта.

В осуществлении инвестиционного проекта особая роль отводится его менеджеру — специалисту, работающему по контракту (договору, найму и т.п.) и имеющему высокий профессиональный уровень подготовки и потенциал деятельности, реализуемый в системе управления (менеджмента); а также менеджеру проекта — это лицо, полностью и единолично ответственное за выполнение проекта. Именно ему заказчик (инвестор) или другой участник делегирует полномочия по руководству работами, связанными с реализацией проекта, — планирование, контроль и координацию деятельности участников.

Наряду с менеджером проекта может также существовать руководитель инвестиционного проекта, который обычно является представителем проектной или проектно-строительной фирмы и, как правило, представляет интересы заказчика и несет материальную ответственность за конечные результаты.

При этом необходимо отметить, что количество участников проекта во многом зависит от таких факторов, как объем финансирования, степень значимости и роль в социально-экономической системе и др.

На период осуществления инвестиционного проекта для эффективного достижения его целей под началом менеджера или руководителя проекта создается коллектив или команда проекта — это группа людей, объединяющаяся для удовлетворения своих интересов, реализации целей проекта и существующая только на период его реализации.

Команду проекта можно условно разделить на 2 группы:

- техническая — включает членов команды проекта, непосредственно исполняющих работы по созданию продукта проекта;
- управленческая — состоит из членов команды управления проектами, т.е. из специалистов, занимающихся управленческой деятельностью в проекте.

Организационная структура команды должна соответствовать основным видам деятельности по реализации проекта.

К другим участникам, имеющим интересы в данном проекте (стейкхолдерам), могут относиться поставщики, подрядчики, консультанты, руководство материнской организации и другие лица. Внутри организации заинтересованными сторонами могут выступать ее работники, если проект предполагает проведение организационных изменений.

Следует учитывать, что между заинтересованными сторонами могут возникать конфликты интересов, которые приводят к неэффективной реализации проекта, а иногда и к его закрытию на ранних стадиях.

Неполнота выявления заинтересованных сторон и учета их интересов является важным фактором, имеющим негативное влияние на ход и результаты реализации проекта. Поэтому следует уделять внимание:

- идентификации отдельных лиц, групп, организаций, интересы которых проект может затронуть;
- определению их основных ключевых проблем, точек столкновения интересов, ограничений и возможностей;
- изучению имеющихся материалов, проведению дополнительных исследований, контактов и обсуждений с заинтересованными сторонами.

Как и всякая система, СУП выполняет определенные функции. Согласно международному стандарту РМВОК функциональная структура СУП включает в себя 10 областей знаний, сущность которых отражена в таблице 1.

Т а б л и ц а 1

Области знаний ПП и их функции

Область знаний	Количество процессов	Функция области знаний
1	2	3
Управление интеграцией проекта (Project Integration Management)	6	Осуществляется взаимодействие разных элементов проекта.
Управление содержанием проекта (Project Scope Management)	6	Для успешного окончания проекта необходимо выбрать только те работы и услуги, которые связаны с данным проектом.
Управление сроками проекта (Project Time Management)	7	Необходимо завершить проект в соответствии с утвержденными сроками.
Управление стоимостью проекта (Project Cost Management)	4	Необходимо завершить проект в пределах утвержденного бюджета.
Управление качеством проекта (Project Quality Management)	3	Качество проекта должно удовлетворить потребности заинтересованных лиц.
Управление человеческими ресурсами проекта (Project Human Resource Management)	4	Привлеченные в проект трудовые ресурсы должны использоваться эффективно.
Управление коммуникациями проекта (Project Communication Management)	3	Проектная информация должна быть своевременно и корректно генерирована, собрана, распространена, сохранена и окончательно размещена.

1	2	3
Управление рисками проекта (ProjectRiskManagement)	6	Оценка, анализ и корректировка проекта с учетом выявленных рисков.
Управление снабжением проекта (Project Procurement Management)	4	Обеспечение проекта необходимыми товарами и услуги из сторонних организаций.
Управление заинтересованными сторонами проекта (Project Stakeholder Management)	4	Взаимосвязь заинтересованных участников проекта должна быть определена, запланирована и отслежена.

Примечание. Составлено авторами по материалам [7].

Рассмотренные в таблице 1 функции осуществляются с помощью процессов системы управления проектами. Процесс ПП начинается с момента определения его целей и задач, поэтому рассмотрение проблемы ПП только в стадиях инвестиционной фазы недостаточно.

В связи с этим следует рассматривать процесс ПП как интегрированный. Действия (или их отсутствие) на одном этапе в жизненном цикле проекта влияют на ход остальных этапов. Например, если на прединвестиционной фазе недостаточно были изучены инвестиционные возможности проекта и проведены предпроектные исследования, то на инвестиционной фазе могут возникнуть проблемы с финансированием и т.д.

В ходе взаимодействия процессов СУП особую роль играет высокая профессиональная квалификация проектного менеджера и членов команды, так как ими постоянно анализируется и контролируется ход выполнения задач проекта. Для лучшего понимания интегрированной природы СУП опишем ее через процессы, из которых она состоит, и их взаимосвязи.

Проект включает в себя определенные процессы. Процесс обычно состоит из совокупности действий, которые приносят результат. Процессы осуществляются участниками проекта, и поэтому можно выделить две группы:

- процессы управления проектами. Здесь осуществляются организация и описание работ проекта;
- процессы, ориентированные на продукт. Данный вид процесса касается спецификации и производства продукта.

Эти процессы определяются жизненным циклом проекта и зависят от области их приложения.

В проектах процессы ПП и процессы, ориентированные на продукт, накладываются и взаимодействуют. Например, цели проекта не могут быть определены при отсутствии понимания того, как создать продукт.

В каждом проекте по стандарту РМВОК (или на каждой фазе проекта) обязательно присутствуют 5 групп процессов, описанных в таблице 2.

Т а б л и ц а 2

Группы процессов ПП и их описание

Группа процессов	Количество процессов	Описание
Процессы инициации (Initiating Processes)	2	Принимаются решения о начале проекта или его отдельного этапа
Процессы планирования (Planning Processes)	24	Определяются цели проекта и пути их достижения
Процессы исполнения (Executing Processes)	8	Осуществляется взаимосвязь исполнителей и ресурсов для достижения цели проекта
Процессы мониторинга и контроля (Monitoring & Controlling Processes)	11	Производятся постоянный мониторинг и контроль выполнения этапов проекта и осуществляются корректирующие меры для достижения целей проекта
Процессы завершения (Closing Processes)	2	Формализуется и завершается исполнение проекта или его этапа

Примечание. Составлено авторами по материалам [7].

Процессы ПП связаны своими результатами: результат выполнения одного становится исходной информацией для другого, т.е. имеется взаимосвязь групп процессов различных фаз проекта. Закры-

тие одной фазы может являться входом для инициации следующей фазы (например, завершение фазы проектирования требует одобрения заказчиком проектной документации, которая необходима для начала реализации).

Таким образом, по международному стандарту PM BOK СУП включает в себя:

- 47 процессов;
- 10 областей знаний;
- 5 групп процессов.

Для комплексного анализа СУП также следует отметить, что на нее влияют факторы внутренней и внешней среды.

К внутренним факторам, определяющим становление и развитие СУП, относятся: стратегия организации, организационная структура, технология и тип производства, уровень квалификации кадров, корпоративная культура и др.

Внешние факторы, влияющие на СУП, в отличие от внутренних, носят объективный характер и не зависят от организации. Например, макроэкономическая и политическая ситуация в стране, законодательно-правовое регулирование, уровень конкурентной борьбы, потребительский спрос, социальные изменения в обществе, достижения в сфере НТП, международные события и т.д.

С точки зрения государственного управления применение элементов СУП позволит построить систему необходимого и достаточного контроля, управления приоритетными проектами нашей страны. Нами разработана схема взаимосвязи элементов системы управления проектами на государственном уровне (рис.), применение которой в значительной степени будет способствовать улучшению качества и увеличению эффективности принимаемых решений.

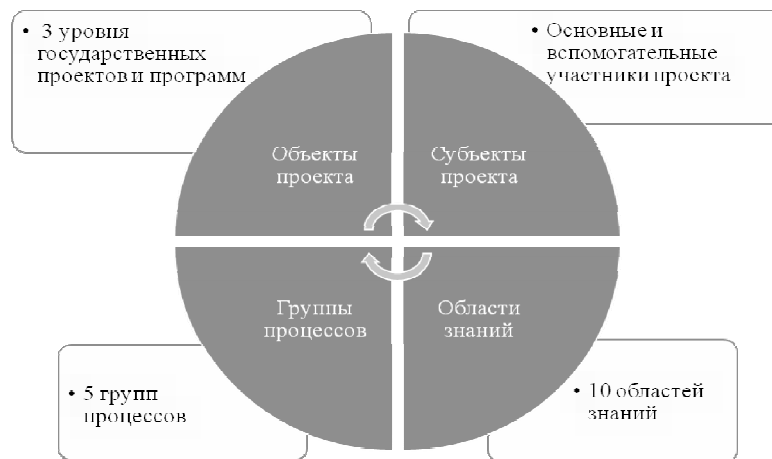

Рисунок. Взаимосвязь структурных элементов СУП на государственном уровне (разработано авторами)

При этом не стоит рассматривать проектный подход к управлению как инструмент работы исключительно в экстремальных условиях. Напротив, при росте экономики культура проектного управления позволит существенно повысить эффективность деятельности государственных органов.

Таким образом, для эффективного применения структурных элементов СУП на государственном уровне необходимо:

- сократить дублирующие функции и полномочия государственных служащих по управлению программами и проектами, по организации закупок и сопровождению государственных контрактов;
- передать функции органов исполнительной власти, не отнесенных к основному виду деятельности, специализированным организациям по управлению программами и проектами;
- использовать информационные технологии в части управления государственными программами и проектами.

Список литературы

- 1 Мазур И.И. Управление проектами: учеб. пособие / Под общ. ред. И.И.Мазур и В.Д.Шапиро. — 6-е изд., стер. — М.: ОМЕГА-Л, 2010. — 960 с.
- 2 Юрьева Т.В. Проектный подход как инструмент реализации стратегических целей // Экономические науки. — 2014. — № 11. — С. 7–10.
- 3 Левин К. Развитие системы управления проектами в организации среднего бизнеса. — [ЭР]. Режим доступа: <http://jazzsoft.kz/razvitie-sistemy-upravlenija-proektami-v-organizacii-srednego-biznesa-2/>
- 4 Соолятта А. Управление проектами в компании. Методология, технологии, практика. — М.: Синергия, 2012. — 816 с.
- 5 Указ Президента Республики Казахстан от 18 июня 2009 года № 827 «О Системе государственного планирования в Республике Казахстан». — [ЭР]. Режим доступа: www.adilet.zan.kz
- 6 A Guide to the Project Management Body of Knowledge (PMBOK Guide Fifth Edition — 2013 Project Management Institute, Four Campus Boulevard, Newtown Square, PA 19073-3299 USA. — [ЭР]. Режим доступа: www.pmi.org
- 7 Шаякина Ж.М., Мамраева Д.Г., Ташенова Л.В. Актуальные вопросы коммерциализации изобретений в Республике Казахстан // Вестн. Караганд. ун-та. — Сер. Экономика. — 2015. — № 1. — С. 70–75.
- 8 Заренков В.А. Управление проектом. — М.: Изд-во АСВ, 2006. — 312 с.

Б.С.Есенгельдин, А.С.Есенгельдина, Д.М.Катышев

Мемлекеттік бағдарламалар мен жобаларды басқару жүйесі элементтерінің өзара байланысы

Мақалада жобаларды басқару жүйесі элементтерінің құрамы мен құрылымына ғалымдардың әр түрлі көзқарастары қарастырылған. Мемлекеттік басқарудағы жобалық тәсілдеменің роліне байланысты жобаларды басқару жүйесінің негізгі элементтері анықталған: объект, субъект, үдерістер және қызметтер. Басқару деңгейі бойынша мемлекеттік бағдарламалар мен жобалар топтастырылған. Жобаларды басқару үдерісі бойынша кәсіби білімді қамтитын халықаралық стандарт негізінде жобаларды басқару жүйесінің элементтері ашылған. Жобаларды басқару жүйесіне әсер ететін ішкі және сыртқы факторлар анықталған. Мемлекеттік басқаруда жобаларды басқару жүйесінің құрылымдық элементтерін тиімді қолданудың нұсқаулары ұсынылған.

B.S.Yessengeldin, A.S.Yessengeldina, D.M.Katyshev

Interaction of elements of management system of public programs and projects

The article discusses the different views of scientists on the composition and structure of the elements of the project management system. The article determines the main elements of the project management system, depending on the role of the project approach in public administration: the object, the subject, the processes and functions. Government programs and projects are grouped on the levels of management. The paper disclosed the elements of project management system based on international standards, which comprises professional knowledge of project management process. Internal and external factors that affect the project management system are identified. The recommendations for the effective implementation of the structural elements of the project management system in the public administration were offered.

References

- 1 Mazur I.I. *Project Management: Textbook. allowance. Under the total. Ed. Mazur II and Shapiro VD - 6 th ed., Sr., Moscow: Omega-L, 2010, 960 p.*
- 2 Yureva T.V. *Economics*, 2014, 11, p. 7–10.
- 3 Levin K. *Development project management system in the organization of medium business*, [ER]. Access mode: <http://jazzsoft.kz/razvitie-sistemy-upravlenija-proektami-v-organizacii-srednego-biznesa-2/>
- 4 Soolyatte A. *Project Management Company. Methodology, technology, and practice*, Moscow: Synergy, 2012, 816 p.
- 5 Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated June 18, 2009 № 827 On the system of state planning in the Republic of Kazakhstan, [ER]. Access mode: www.adilet.zan.kz
- 6 A Guide to the Project Management Body of Knowledge (PMBOK Guide Fifth Edition — 2013 Project Management Institute, Four Campus Boulevard, Newtown Square, PA 19073–3299 USA, [ER]. Access mode: www.pmi.org
- 7 Shayekina Zh.M., Mamrayeva D.G., Tashenova L.V. *Bulletin of the Karaganda University. Economy Series*, 2015, 1, p. 70–75.
- 8 Zarenkov V.A. *Project management*, Moscow: Publishing ACB, 2006, 312 p.

А.Т.Тлеубердинова, Д.М.Салауатова, С.Е.Ахметова

*Карагандинский государственный университет им. Е.А.Букетова
(E-mail: tat404@mail.ru)*

Из зарубежного опыта странового брендинга

Вопрос странового брендинга для Республики Казахстан имеет весьма большое значение. В статье рассмотрены особенности странового брендинга. Показано его значение для продвижения страны на мировом рынке. Рассмотрены успешные и неудачные примеры брендинга из опыта зарубежных стран. Дана оценка проведенным мероприятиям бренд-менеджмента. Использование опыта зарубежных стран позволит правильно сформулировать стратегию по формированию бренда страны и продвижению положительного образа Республики Казахстан на мировом рынке.

Ключевые слова: брендинг, дестинации, бренд, коммуникация, инновация, кластер, конкуренция, туристская, инвестиция, омогенизация.

Использование методов брендинга сейчас очень распространено. Неуклонно возрастает сфера его применения: от физического продукта до уровня нации.

Страновой брендинг становится все более и более популярным: все больше и больше стран во всем мире выделяют немалые ресурсы на развитие своего национального бренда. Значение стратегии национального бренда заключается в том, что он способствует продвижению страны. Правильное позиционирование бренда дает стране конкурентное преимущество над другими странами [1, 2]. Активная переориентация страны посредством брендинга может быть весьма успешна и имеет большой потенциал для стран, в частности, в тех случаях, когда стереотип страны отстает от реальности, что можно сказать и в отношении Казахстана.

Дополнительным стимулом обращения к брендингу для стран становится способность создания значимой дифференциации посредством методов брендинга. Это особенно актуально для туристского сектора, где большинство мест назначения почти идентичны по красоте пейзажей, их чистоте, гостеприимному характеру местных жителей и так далее, и поэтому необходимость создания уникального идентификатора дестинаций для того, чтобы найти свою нишу и дифференцировать себя от своих конкурентов, становится более важным, чем когда-либо [3]. Причем для устойчивости и неэффективности положительных результатов это должно быть сделано на долгосрочной стратегической основе, а не в качестве специального события.

Если поставить эволюцию странового брендинга в еще более широкие исторические рамки, то можно утверждать, что народы всегда обозначали себя через символы, валюту, гимны, имена и т.д. Поэтому можно утверждать, что нова не столько практика национального брендинга, сколько его терминология [4].

Эволюция национального брендинга прослеживается на рисунке. Академические поля национальной идентичности и происхождения страны взаимодействуют в контексте экономической глобализации, чьи противоречивые эффекты состоят из гомогенизации рынков и одновременно растущего чувства национальной идентичности. Вопрос национального брендинга привлек многих ведущих международных ученых, включая таких, как Ф. Котлер и Д. Гертнер [5], Н. Пападопулос и Л. Хеслоп [6], У. Олинс [4], Ф. Гилмор [2] и К. Лодж [7] и другие.

Бренды, конечно, не существуют в вакууме, и, чтобы быть успешными, они должны эффективно сосуществовать с преобладающим духом времени. Массовая культура и тенденции в развитии общества оказывают весьма сильное влияние на бренды [8]. Эта тема усиливается в предположениях Д. Холта [9], который анализирует то, как бренды стали иконами через творческое взаимодействие с окружающей средой в процессе, который он называет «культурный брендинг». Подобное культурное видение брендов предложено одним из самых творческих и инновационных мыслителей в Великобритании в сфере брендинга Ж. Грантом, который предполагает, что бренд — это «кластер стратегических культурных идей» [10]. Через основу своей национальной идентичности национальные бренды обладают гораздо более глубоким культурным ресурсом, чем любой другой тип торговой марки, будь то марка товара, услуги или корпоративный бренд.

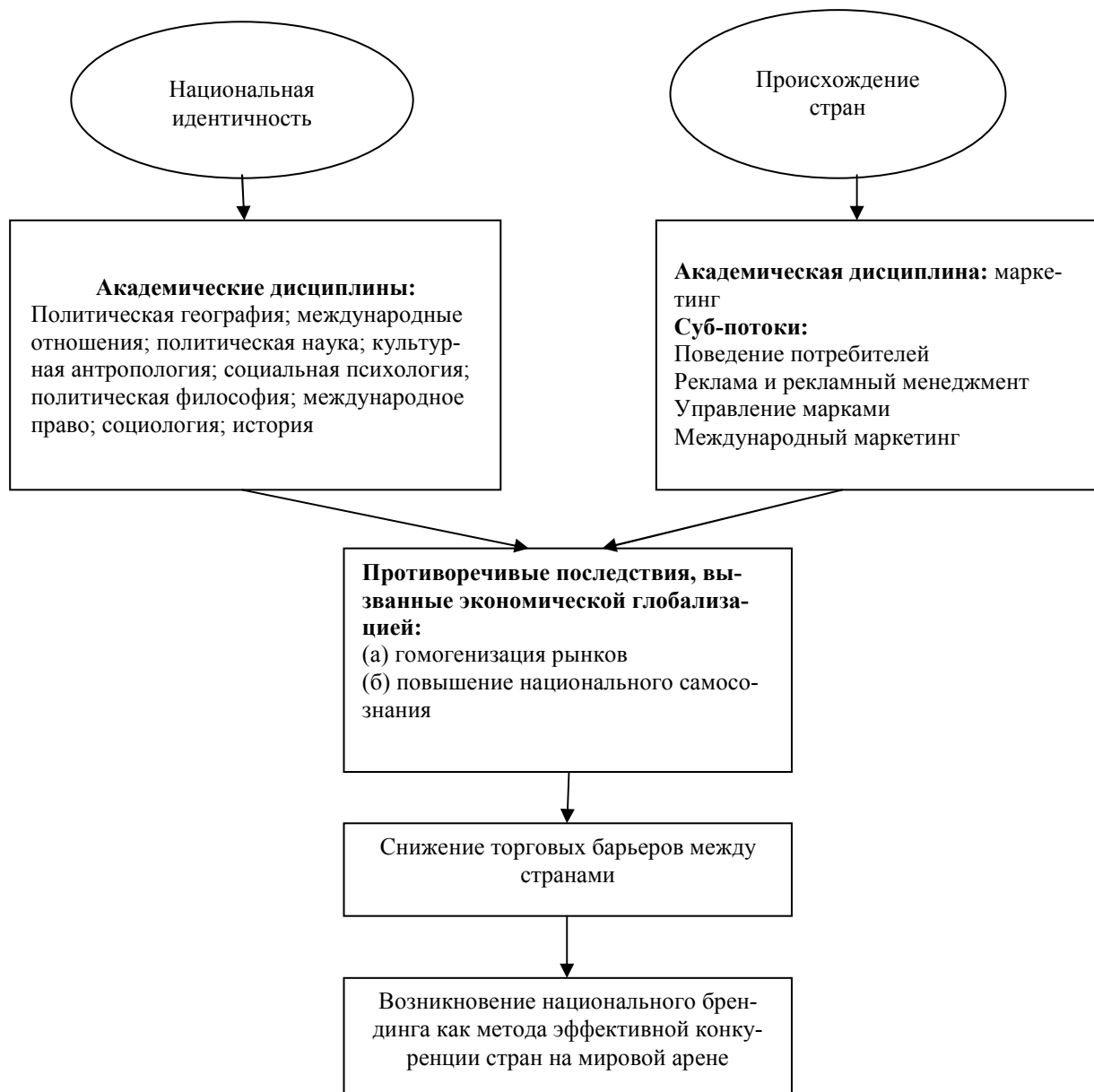

Рисунок. Эволюция национального брендинга *

Л. де Чернатони и М. Макдональд [11] настаивают на необходимости признания того факта, что у покупателя формируется свое психологическое видение марки, которое может существенно отличаться от предполагаемого маркетингом. Этот пункт особенно актуален для брендинга наций, где уже существующие национальные стереотипы могут быть закреплены в сознании потребителей и, следовательно, которые трудно изменить. Данное предположение было отмечено многими авторами по брендингу [12, 13]. Для процесса построения бренда требуется долгосрочный период, в краткосрочной же перспективе может быть достигнут только небольшой выигрыш [14]. Страны должны признать эту реальность и принять долгосрочную стратегическую точку зрения для построения своего национального бренда, а не стремиться к скоропалительной краткосрочной рекламной кампании, последствия которой могут стать эфемерными. При применении концепции бренда страны очень важно соблюдение этических норм, делать это в честной, уважительной манере, с признанием пределов восприятия национального бренда.

* Источник: Keith Dinnie. Nation Branding: Concepts, Issues, Practice. Butterworth-Heinemann is an imprint of Elsevier Linacre House, Jordan Hill, Oxford OX2 8DP, UK. 30 Corporate Drive, Suite 400, Burlington, MA 01803, USA

Применение методов брендинга стран — относительно новое явление. Более успешный в данном вопросе становится более конкурентоспособным в условиях глобальной конкуренции, с которой в настоящее время страны сталкиваются как на внешних так и на внутренних рынках. Страны приносят значительные усилия для брендинга своей страны для выполнения трех основных целей: привлечения туристов, стимулирования притока инвестиций и увеличения экспорта. Еще одной целью для многих стран является привлечение талантов, в результате чего страны конкурируют, чтобы привлечь студентов в высшие учебные заведения, а также квалифицированных рабочих. В широкий набор потенциальных выгод, которые можно получить через национальный брендинг помимо названных выше, можно включить: увеличение стабильности собственной валюты; возможность восстановления международного авторитета и доверия инвесторов; расширение международного политического влияния; стимулирование более широкого международного партнерства и повышение национального достоинства [15].

Достижение таких целей требует того, чтобы страны сознательно принимали необходимость брендинга, если они хотят эффективно конкурировать на мировой арене [5].

В. Олинс предполагает, что идентификация нации, как и ключ к бренду страны, должна рассматриваться в течение нескольких лет [16]. Он также предположил, что в привлечении экономического и политического внимания имидж и репутация становятся важнейшими составляющими стратегического капитала государства. Мощный и позитивный бренд страны может обеспечить решающее конкурентное преимущество в современной глобальной экономике. В своей эпохальной работе «Конкурентное преимущество наций» Майкл Портер отмечает, что народы и национальный характер имеют первостепенную важность даже в эпоху глобализации: «Моя теория подчеркивает и усиливает важность различий в странах и различий в национальном характере. Многие современные дискуссии о международной конкуренции переживают стресс глобальной гомогенизации и снижение роли народов. Но, по правде говоря, национальные различия находятся в центре конкурентного успеха» [17]. Сфера же конкурентного преимущества охватывает многие отрасли, включая привлечение туристов, инвесторов, предпринимателей и иностранных потребителей продукции и услуг страны.

Национальный бренд определяется как уникальная, многомерная смесь элементов, обеспечивающих страну культурной обоснованностью дифференциации и релевантности для всех целевых аудиторий. Это определение признает многогранный характер национального бренда вместе с необходимостью интегрировать национальные аспекты идентичности. Кроме того, предлагаемое определение бренда страны также признает утверждение, что бренды существуют в умах потребителей и не являются полностью контролируемой, созданной маркетинговой функцией.

Особенно острым вопрос брендинга является для стран с переходной экономикой (Центральной и Восточной Европы, постсоветского пространства), стран, находившихся в некоторой изоляции от остального мира (ЮАР, Чили), в условиях необходимости позиционирования страны с точки зрения инвестиционного потенциала, кредитоспособности, возможности экспорта, туристского потенциала и международных отношений. Подобная необходимость остро стоит и перед Казахстаном. И если в ряде политических и экономических вопросов Казахстан достиг определенных результатов, то в этом большая заслуга авторитета Президента страны и проводимой им политики. Президент — лицо государства и, соответственно, образ страны в умах иностранцев во многом связан с его личностью.

Экономика страны динамично развивается, Казахстан отличают политическая стабильность, толерантность. Сегодня в стране проводятся значительные, масштабные мероприятия мирового уровня: всевозможные форумы, съезды, культурные и спортивные мероприятия. Все это было отмечено и положительно оценено мировым сообществом, в том числе кредитно-рейтинговыми агентствами.

Понятие «бренд» применительно к стране, как кластер значений, позволяющий нации обещать уникальный ожидаемый опыт, остается неизменным. Успешные бренды процветают потому, что люди, формирующие бренд, строят его таким образом, что он отражает обещанные значения. Национальный бренд будет также успешен, если доминировать ценностями, определяющими поведенческие характеристики популяции. Тип конституции правления в стране, религии и социальные нравы позволят населению оценить граничные точки, определяющие скопление ценностей. Через социальные и экономические взаимодействия люди становятся более осведомленными о ключевых ценностях наций.

Национальный брендинг может помочь стереть неверные представления о стране и позволить ей представить себя более благоприятно в отношении целевых аудиторий. Некоторые взгляды исследователей о возможностях национального брендинга приведены в таблице.

Ключевые вопросы национального брендинга

№	Автор	Темы и вопросы
1	Х. Алдерсей-Вильямс [18]	Брендинг или ребрендинг нации являются спорной и очень политизированной деятельностью.
2	В. Олинс [19]	Хотя исторически бренды связаны с товарами и корпорациями, методы брендинга применимы к каждой области массовых коммуникаций. Например, политические лидеры могут стать бренд-менеджерами своих партий.
3	Д. О'Шаугнесси, Н. Джэксон [20]	Образ нации является настолько сложным и подвижным, отрицающий ясность в таком термине, как имидж бренда. Разные элементы идентичности нации попадают в фокус на международной арене в разное время, зависят от текущих политических событий и даже последних фильмов или новостных бюллетеней.
4	Ф. Гилмор [21]	Важна правдивость при построении национального бренда. То, что требуется, это усиление существующих значений национальной культуры, а не изготовление ложных обещаний
5	П. Михайлович [22]	Подход упрощенного слогана в национальном брендинге может оказаться контрпродуктивным. Такие альтруистические цели, как устойчивая долгосрочная занятость и благосостояние могут быть достигнуты с помощью различных форм кластера и родственных союзов.
6	С. Анхольт [23]	Лексикон брендинга может стать в какой-то степени циничным и высокомерным, следовательно, политикам нужно избегать явного использования такой терминологии.

Примечание. Составлено авторами на основе источников [18–23].

Рассмотрим примеры использования стратегии брендинга различными странами.

Е.Д. Джаффе и И.Д. Небензахль отмечают, как в 1999 г. Вольф Олинс выступил в качестве личного консультанта по созданию национального бренда Германии [24]. Хотя это не было официальной кампанией, стратегия бренда, предложенная Германии, вызвала большой общественный интерес и бурное обсуждение в стране. Главная цель кампании состояла в изменении восприятия Германии как нации «механического совершенства», которой не хватает творчества. Восприятие Германии как холодной и бесстрастной было связано отчасти с немецкими производителями, такими как Audi, знаменитый лозунг которой «Превосходство высоких технологий» превозносил немецкую инженерную мысль, но не обладал необходимой теплотой и эмоциональной глубиной. Сайт личного консультанта Вольфа Олинса дает подробную информацию о подходе в создании бренда для Германии, основанном на убеждении, что Германия является экономическим двигателем Европы [19]. Но в силу исторических причин такой способ часто становится отрицательным и даже враждебно воспринимается. Вольф Олинс предложил шесть практических шагов германскому правительству для решения вопроса о брендинге Германии: (1) создать национальный комитет по брендингу под руководством канцлера или президента республики; (2) создать команду по проведению исследований, подотчетную руководящему комитету; (3) проведение консультаций с представителями всех земель, национальной промышленности, торговли, образования, средств массовой информации, культуры и искусство; (4) проведение обширных исследований по восприятию Германии за рубежом, бенчмаркинг на основе восприятия другими странами; (5) проведение тщательного обзора: как и где может быть использован национальный бренд; (6) разработка и представление для утверждения в Бундестаг различных вариантов программы реализации брендинга, принятых национальным руководящим комитетом.

Другой пример. Комиссия по формированию бренда Шотландии была сформирована в 1994 г. с целью поощрения шотландского туризма, культуры и торговли. Первоначально кредо организации отмечало, что поскольку все больше и больше стран сосредоточено на продвижении своих национальных достоинств, Шотландия также должна объединить и синтезировать свои значительные достоинства в убедительных сообщениях. С формированием Европейского союза и глобализацией мировых рынков для Шотландии ключевым моментом становится построение собственной идентичности, использование истории и в качестве современного инструмента маркетинга для увеличения понимания коммерческой выгоды, расширения торговли [25].

Комиссия была призвана обеспечить коллективный голос в продвижении шотландских достижений на отечественные и международные рынки путем объединения маркетинговых усилий шотланд-

ского бизнеса. Председатель организации Ник Куэнсберг определил цели организации, в том числе для содействия Шотландии как туристской дестинации и направления для инвестиций [26].

Для достижения своих целей комиссия провела крупномасштабное исследование мнения экспертов как внутри Шотландии, так и в странах, являвшихся ключевыми экспортными рынками: Англии, Франции, Германии, Испании, Японии и Соединенных Штатах. Результат исследования был использован в качестве основы усилий по построению конкурентной позиции Шотландии, обеспечивающей долгосрочное устойчивое конкурентное преимущество. Был составлен план мероприятий, охвативший период 2002–2004 гг., включавший серию творческих, эффективных и целенаправленных кампаний. План имел внутренний и внешний фокус. В Шотландии планируемые мероприятия были сосредоточены на основных календарных событиях и датах, в том числе Дне Святого Андрия, региональных торжествах, а также спортивных мероприятиях, таких как гольф, регби, футбол и др.

Визуальный аспект бренда Шотландии был выражен в логотипе «шотландский знак», который не только призван идентифицировать и аутентифицировать шотландские товары, но и гарантировать качество продукции. Создание такой визуальной идентичности должен был помочь сформулировать стратегию в отношении корпоративного брендинга и коммуникаций [27]. Логотип «шотландский знак» можно найти в широком диапазоне шотландских продуктов, от традиционных, таких как еда, напитки, текстиль отелей, до более современных — электроника, программное обеспечение, финансовые услуги и транспорт. Исследование в секторе программного обеспечения Великобритании показало, что логотип шотландского бренда добавил доверия потребителей к программному продукту, а также к другим товарам и услугам, произведенным в Шотландии [28].

Интересен пример брендинга Южной Кореи. Огромное внимание было сосредоточено на этой стране во время организации в 2002 г. чемпионата мира по футболу. С. Анхольт описывает, как Министерство торговли, промышленности и энергии объявило амбициозный план по повышению международного признания фирменных корейских товаров, чтобы тем самым повысить экспорт [29]. Правительством были разработаны пять стратегий: интернационализация корейских названий; укрепление корпоративного бренд-менеджмента; усиление электронного бренд-маркетинга; расширение инфраструктуры для бренд-маркетинга; повышение имиджа нации за рубежом. Для достижения стратегической цели был использован последовательный, хорошо финансируемый подход. Правительство объявило о создании 100-миллиардного фонда по оказанию помощи экспортерам в улучшении дизайна продукции, открытии объединенных центров промышленного дизайна в десяти городах по оказанию помощи малым и средним компаниям в рамках общих усилий по повышению ценности и признанию корейских брендов. По Анхольту, в плане построения бренда страны наиболее дальновидным в долгосрочной перспективе был План корейского правительства по открытию академии бренда для обучения около 500 специалистов бренд-менеджмента, дизайна символов и промышленной упаковки каждый год. Таким образом, внутренний аспект формирования национального брендинга Кореи оказался значительно лучше по сравнению с усилиями других народов.

Египет представляет собой интересный пример страны, пытавшейся позиционировать себя в значительной степени на основе одного высококачественного продукта — египетского хлопка. Т. Муша объясняет, как правительство Египта пыталось обозначить страну в крайне трудные времена [20]. Египетское правительство разработало кампанию, включавшую глобальную рекламу, мероприятия по связям с общественностью, связям с правительствами, исследование рынка и планирование мероприятий в целях повышения возможности египетского хлопка. Для консультации Египетского правительства о возможностях хлопка в качестве продукта, способного позиционировать страну, было нанято Нью-Йоркское Агентство по связям с общественностью Weber Shandwick. Тем не менее слабость такой стратегии очевидна. Делая акцент только на одном продукте в качестве определяющего аспекта нации, правительство Египта реализовало очень рискованную стратегию, которая слишком узко и не в полной мере представляла нацию в целом. Кроме того, если рыночные условия товара ухудшаются, то риск переходит и на национальный бренд. Осознав такой риск, Египетское правительство в дальнейшем инициировало программу продвижения своего национального бренда, делая акцент на позиционировании Египта в качестве бизнес-дестинации.

Испанию часто приводят в качестве примера успешного национального брендинга. Например, П. Престон утверждает, что Испания является одним из лучших примеров современного успешного национального брендинга, поскольку он построен на том, что реально существует и включает широкий спектр деятельности в рамках одной графической идентичности, направленной на репозицио-

нирование Испании как современной демократичной страны, сбросившей негативные коннотации своего недавнего прошлого [30, 31].

Ф. Гилмор утверждает, что ядро бренда страны содержащее дух своего народа, может быть использован в позиционировании бренда после рассмотрения четырех основных факторов — макротенденции, целевых групп, участников и ключевых компетенций. Позиционирование на основе полученных данных должно быть обосновано с точки зрения того, что страна на самом деле может предложить. Важным моментом для оживления бренда страны и реальности для аудитории во всем мире Ф. Гилмор считает передачу информации отдельными известными лицами, представляющими страну.

Пожалуй, наиболее спорной кампанией национального брендинга на сегодняшний день называют брендинг или, точнее ребрендинг Великобритании в конце 1990-х, в основу которой легло формирование нового правительства с новым премьер-министром Тони Блэром. Обновление идентичности было проведено срочно, поскольку, несмотря на определенные успехи Великобритании в творческих отраслях, устойчивый экономический рост, серьезной проблемой было то, что во всем мире Великобритания рассматривается как оглядывающаяся назад и отчужденная страна. В соответствии с рекомендациями Британского Совета, британские компании стали опасаться открыто афишировать свою национальную идентичность, опасаясь отрицательных ассоциаций о Великобритании: «островной», «старомодной» и «сопротивляющейся новшествам» [32].

Решение этой проблемы было рассмотрено Новым правительством труда путем модернизации имиджа Великобритании. «Холодную Британию» должна заменить «правильная Британия». Однако реакция в СМИ была истерично враждебна, и кампания умерла прежде, чем смогла получить позитивный импульс, что подтверждает необходимость интеграции в вопросе национального брендинга всех заинтересованных сторон.

Таким образом, основываясь на зарубежный опыт, мы должны поставить перед собой ключевую задачу улучшить восприятие своей страны через единую последовательную программу сообщений для повышения и поддержания персонификации соответствующими заинтересованными сторонами. Осознание своей идентичности и имидж — первый шаг на пути к строительству бренда. Вторым шагом является осознание роли различных средств коммуникации, таких как Интернет, связи с общественностью, конференции, семинары, практикумы, а также телевидение, радио, брошюры и т.д. Эффективное продвижение это постоянное повторение и сообщения на долгосрочной основе.

Список литературы

- 1 *Anholt S.* Nation-brands of the twenty-first century. *Journal of Brand Management*, 1998. — 5, 6. — P. 395–406.
- 2 *Gilmore F.* A country — Can it be repositioned? Spain — the success story of country branding. *Journal of Brand Management*, 2002. — 9, 4–5, 281–93.
- 3 *Morgan N., Pritchard A., Piggott R.* New Zealand, 100% pure. The creation of a powerful niche destination brand. *Journal of Brand Management*, 2002. — 9, 4–5, 335–54.
- 4 *Olins W.* Branding the nation — the historical context. *Journal of Brand Management*, 2002. — 9, 4–5, 241–8.
- 5 *Kotler P., Gertner D.* Country as brand, product, and beyond: A place marketing and brand management perspective. *Journal of Brand Management*, 2002. — 9, 4–5, 249–61.
- 6 *Papadopoulos N., Heslop L.* Country equity and country branding: Problems and prospects. *Journal of Brand Management*, 2002. — 9, 4–5, 294–314.
- 7 *Gilmore F.* A country — Can it be repositioned? Spain — the success story of country branding. *Journal of Brand Management*, 2002. — 9, 4–5, 281–93.
- 8 *Balmer J.M.T., Gray E.R.* Corporate brands: What are they? What of them? *European Journal of Marketing*, 2003. — 37, 7/8, 972–97.
- 9 *Roll M.* *Asian Brand Strategy: How Asia Builds Strong Brands*, Palgrave Macmillan, USA, 2006.
- 10 *Holt D.B.* *How Brands Become Icons: The Principles of Cultural Branding*, Harvard Business School Press, USA, 2004.
- 11 *Grant J.* *The Brand Innovation Manifesto*, John Wiley & Sons, Ltd, UK, 2006.
- 12 *Kotler P., Keller K.L.* *Marketing Management*, Twelfth Edition. Prentice Hall, USA, 2006. — P. 275.
- 13 *Temporal P.* *Advanced Brand Management: From Vision to Valuation*, John Wiley & Sons (Asia), Singapore, 2002.
- 14 *Aaker D.A., Joachimsthaler E.* *Brand Leadership*. The Free Press, USA, 2000.
- 15 *Temporal P.* [ER]. Access mode: <http://www.asia-inc.com/index.php?articleID=2083> (accessed 23/06/06).
- 16 *Olins W.* *Trading Identities: Why countries and companies are taking each others' roles*. The Foreign Policy Centre, London, 1999.
- 17 *Porter M.* (first published 1990) *The Competitive Advantage of Nations*. Palgrave, UK, 1998.
- 18 *Aldersey-Williams H.* Cool Britannia's big chill. *New Statesman*, 1998. — 10 April. — P. 12–3.

- 19 Wolff Olins, Branding Germany. — [ER]. Access mode: <http://www.wolff-olins.com/germany> (accessed 02/07/05).
- 20 O'Shaughnessy J., Jackson N. Treating the nation as a brand: Some neglected issues. *Journal of Macromarketing*, 2000. — 20, 1, 56–64.
- 21 Gilmore F. Branding for success, in *Destination Branding: Creating the unique destination proposition* (N. Morgan, A. Pritchard, and R. Price, eds.) Butterworth Heinemann, UK, 2002.
- 22 Mihailovich P. (2006) Kinship branding: A concept of holism and evolution for the nation brand. *Place Branding*, 2, 3, 229–47.
- 23 Anholt S. *Competitive Identity: The New Brand Management for Nations, Cities and Regions*. Palgrave Macmillan, UK, 2007.
- 24 Jaffe E.D., Nebenzahl I.D. *National Image & Competitive Advantage: The Theory and Practice of Country-of-Origin Effect*. Copenhagen Business School Press, 2001.
- 25 [ER]. Access mode: <http://www.scotbrand.com/about-branding.asp> (accessed 26/03/02).
- 26 Ian Fraser Scotland the Brand ready to go private. *Sunday Herald*, 2003. — 9 March. — P. 8.
- 27 Baker M.J., Balmer J.M.T. Visual identity: trappings or substance? *European Journal of Marketing*, 1997. — 31, 5/6, 366–75
- 28 Jobber D., Saunders J., Gilding B. et al. Assessing the value of a quality assurance certificate for software: An exploratory investigation. *MIS Quarterly*, 1989 13, 1; 19–31.
- 29 Mucha T. No Terrorism Here — Just Fine Cotton: Egypt weaves a softer, gentler image, <http://www.business2.com/articles> (accessed 10/09/05).
- 30 Preston P. Branding is cool. *The Guardian*, 1999. — 15 November, 22.
- 31 Gilmore F. A country — Can it be repositioned? Spain — the success story of country branding. *Journal of Brand Management*, 2002. — 9, 4–5, 281–93.
- 32 British Council, The evolution of the traditional British brand. [ER]. Access mode: <http://www.britcoun.org/arts/design/posh.htm>, accessed 2003.

А.Т.Глеубердинова, Д.М.Салауатова, С.Е.Ахметова

Мемлекет брендингінің шетелдік тәжірибесінен

Мемлекет брендингі мәселесі Қазақстан Республикасы үшін үлкен маңыздылыққа ие. Мақалада мемлекет брендингінің ерекшеліктері қарастырылған. Әлемдік нарықта мемлекетте оның жылжытудағы маңыздылығы көрсетілген. Шетелдік мемлекеттер тәжірибесінен брендинг мысалдары келтірілген. Өткізілген бренд-менеджмент іс-шараларына баға берілген. Шетелдік мемлекеттердің тәжірибесін қолдану мемлекет брендинің қалыптастыру стратегиясын дұрыс тұжырымдауға және әлемдік нарықта Қазақстан Республикасын жағымды бейнесін айқындап, жылжытуға мүмкіндік береді.

A.T.Gleuberdinova, D.M.Salauatova, S.E.Akhmetova

According to foreign experience of country branding

The issue of country branding for the Republic of Kazakhstan has a very important significance. The article describes the features of country branding. There are showed its significance for the promotion of country on the world market. Also there are considered successful and unsuccessful examples of branding from the experience of foreign countries. In the article is given the evaluation of carried out activities of brand management. Using of the experience of foreign countries would properly formulate a strategy for the formation of brand of the country and promote a positive image of the Republic of Kazakhstan on the world market.

Е.Д.Орынбасарова, Е.Т.Ақбаев, Г.К.Мурзатаева

*Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті
(E-mail: erke.08@mail.ru)*

Инвестицияларды белсендірудегі мемлекеттік жеке серіктестіктің механизмдері

Мақалада мемлекеттік инвестициялық саясаттың негізгі тапсырмалары, сондай-ақ Қазақстандағы инвестицияларды басқару жүйесін жетілдіру механизмдерінің басымды бағыттары қарастырылған. Мемлекеттік-жеке серіктестіктердің базалық принциптері көрсетілген. Мемлекеттік-жеке серіктестіктің әлемдік тәжірибесінің қазіргі заманғы экономикаға тиімді жақтары мен болашағына ерекше назар аударылған. ЕЭА-ты құрудың тиімділігіне талдау жасалды.

Кілт сөздер: ЕЭА, инвестициялар, мемлекеттік-жеке серіктестік, ұлттық компания, холдингтік үлгі, мемлекет, кәсіпкерлік, бизнес, экономикалық өсім.

Инвестициялық саясаттың негізгі мақсаты мемлекеттік емес секторлардың инвестициялық белсенділігін жоғарлатуға, отандық жеке меншік және шетелдік инвестицияларды кәсіпорындарға тартуға, сондай-ақ капиталдық салым тиімділігінің жоғарлауына байланысты әлеуметтік сфералар мен тұрмысқа қажетті маңызды өндірістерге қолдау көрсететін мемлекеттік бағдарламаларға бағытталған қолайлы ортаны қалыптастыру болып табылады.

Мемлекет инвестициялық процестің белсенді қатысушысы болуға тиіс. Экономиканың белгілі бір салаларын мемлекеттің тікелей инвестициялау жеке меншік инвестор салымдарын жүзеге асыруға қолайлы жағдай жасайды. Осыған байланысты, біріншіден, мемлекет инвестициялық процестің қатысушысы мен бастамасы болса, екінші жағынан, экономикалық-құқықтық қадағалау арқылы мемлекет жеке меншік инвесторлардың мүддесін ескере отырып, оның жүзеге асырылуын қадағалап отырады.

Мемлекеттің жиынтық инвестициялық саясатты жүргізудегі бағыты инвестициялық қызметтің экономикалық механизмін жандандыру мен отандық өнімнің бәсекеге қабілеттілігін қолдауға арналғанын көреміз, бірінші кезекте оған халықаралық нарықта бәсекелестік артықшылықты қалыптастыра алатын өндіріс сегменті мен өндірістің соңғы өнімін дайындап шығару жатады.

2008 жылғы әлемдік дағдарыс көрсеткендей, Қазақстанда және басқа да ТМД мемлекеттерінде байқалған интенсивтік экономикалық өсім негізінен қолайлы ішкі экономикалық конъюнктураның уақытша салдары болып табылады [1]. Қол жеткізілген экономикалық өсім қарқынын күшейту үшін қиындықтарға төтеп бере алатын және мықты инвестициялық даму қажет.

Біздің көзқарасымыз бойынша, оңтайлы экономикалық саясат монетаристік теорияға емес, кейнсиандық теория тұжырымдарына сүйенуі қажет. Бұл тұжырымдама екі түрде қарастырылады:

1. Экономикалық өсім қарқынын ойдағыдай қамтамасыз ету үшін тұтынушылық және инвестициялық ұсыныстың белгілі бір деңгейін ұстану қажет, бұл қызмет мемлекеттің бюджеттік қаражаттар есебінен жүзеге асырылады.

2. Тұрақты экономикалық өсімді қамтамасыз етудегі негізгі қиындықтар инвестицияның тұрақсыздығынан туындайды [2].

Инвестиция мөлшері ставкаға кері пропорционал болса, тиімділік шегіне тура пропорционал. Егер инвестицияның тиімділік шегі жоғары болса, онда пайыздық ставкалардың өскеніне қарамастан, инвестициялар өседі, ал егер де инвестицияның тиімділік шегі төмен болса, онда пайыздық ставканың төмендегеніне қарамастан, олардың көлемі азаяды. Сондықтан да пайыздық ставкамен амалдар жасау және ақшалай ұсыныс (ақша-несие саясатының құралдары) инвестиция көлемінің жоғарғы деңгейін ұстап тұруға жеткіліксіз болып табылады. Инвестиция көлемі азайған сайын, мемлекеттің инвестор ретіндегі рөлі арта түседі. Сондықтан да экономиканы реформалаудың либералдық-монетарлық тұжырымдамасының отандық нұсқасы да дәрменсіз, ол қаржылық тұрақтылыққа жету мен экономикадағы мемлекет рөлін азайтуға негізделген.

2008 жылғы ғаламдық экономикалық дағдарыс қалыптасқан қаржылық жүйенің құлдырауының нәтижесі болып табылады, оның негізінде үлкен тәуекелдерді қадағалаудың төмен сапада жүргізілгендігі анықталды. Сол кезеңде әлемдік нарықтарда «commodities қашу» деп аталатын үрдіс

(процесс) жүріп жатты: инвесторлар өз қаражаттарын ипотекалық қағаздар мен акцияларға салғылары келмеді, себебі бұл жағдай үлкен тәуекелге бару болып есептелді. Сондықтан нарықтардағы *commodities* деп аталатын ойындарға үлкен қаражаттар салына бастады. *Commodities* — бұл сатып алуға келісім-шарттарды биржалық құралдар құрайтын тауарлар. Олардың көбі биржада жанама түрде сатылады (мысалы, Brent маркалық мұнайы және WTI, бидай, болат және т.б.). Әр түрлі тауарларға келісім-шарт құны да жоғарлайды [3].

Шикізат пен басқа да тауарларға бағаның өсу салдары өндіріс көлемінің артуына әкеліп соқтырды, әсіресе өндіріс көлемін ұлғайтуға бағытталған инвестициялық жобаларды ойлап табу көрініс тапты.

Жаңа зауыттарды құруда немесе жаңа өндіріс орындарын зерттеу туралы шешім қабылдайтын кезде компания басшылығы болашақтағы зауыт немесе кеніш өнімінің бағасын болжауға жіті көңіл бөледі. Кейбір тауарлар мен шикізаттарға бағаның күрт өсуі, көп инвесторларды бағаның жоғарғы деңгейінің сақталуына, баяу тербелістермен ғана айқындалып, ешқандай сәтсіздіктердің болмайтынына сендірді.

Тауарларға баға мен сұраныстың төмендеуі көптеген әрекет етіп жатқан жобалардың пайдасыздығын көрсетті. Мұндай құрылыстарға салынған қаражаттар мен жаңа өндіріс орындарын игеру қиындыққа әкеліп соқтырды. Бұл өз кезегінде компанияның өнімдеріне бағаның төмендеуінен, акцияларға баға белгілеуден, несиелерді қайта қаржыландырудан және т.б. туындаған компанияның қаржылық жағдайына кері әсерін тигізді.

Қазақстанның дағдарыстан шығу мен дағдарыс жағдайларын болдырмау модельдері жылдамдатылған индустриалдық-инновациялық даму саясатына негізделді. 2010 жылдың бірінші қаңтарынан бастап, Қазақстан жылдамдатылған индустриалдық-инновациялық дамудың бес жылдығын бастайды деп мәлімдеді Қазақстан Президенті Нұрсұлтан Назарбаев. «Әлемнің барлық мемлекеттері өткен ғасырдың соңында индустриаландыруды бастан кешірді, Совет Үкіметінде индустриаландыру 30 жылдарда болды — бұл индустриаландыру бізге жарамсыз. Біз инновациялық индустриаландыру жайлы айтамыз», — деді мемлекет Басшысы, сондай-ақ ол мыналарды атап өтті: «Біздегі индустриаландыру қазіргі экономикалық дамумен сәйкес келуі керек, ал бұл мүлдем басқа жағдай. Қазақстанды индустриаландыру үшін біз қазіргі мүмкіншілігімізді барынша пайдалануға тиіспіз» [4].

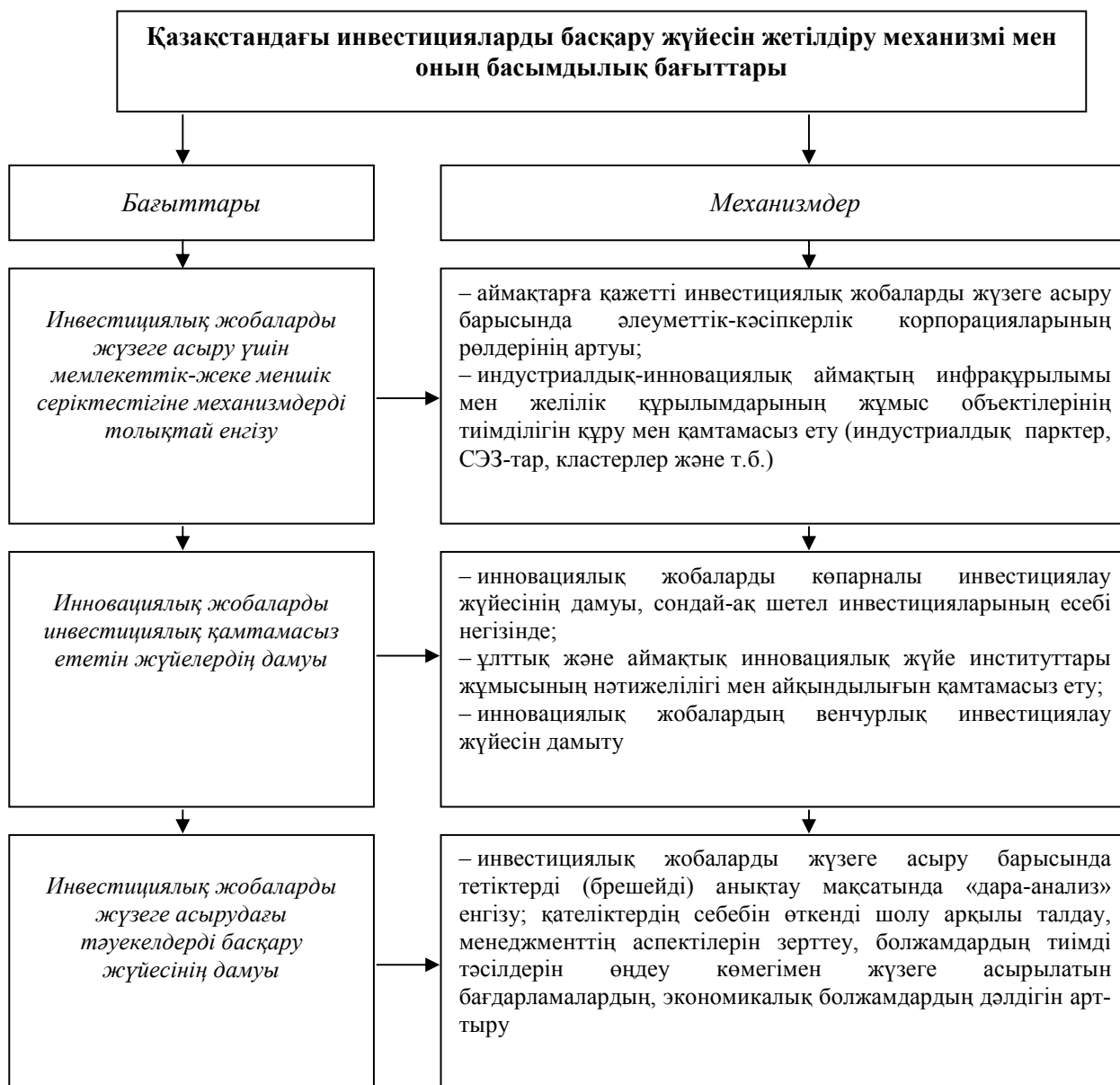
Тиімділікті арттырудың көптеген экономикалық және әлеуметтік бағыттарының ішінде тиімділігі жоғары шаруашылық пен нарықтық экономика жағдайындағы басым түсетін форманың дамуының негізі болып есптелетін, өндірістің интенсивтік дамуын ынталандыратын ұйымдық-экономикалық қатынастарды құру, ғылыми-техникалық және ұйымдық-шаруашылық жағдайларды іздестіру жатады. Қазақстандағы өндірістің даму тәжірибесі, басқа да мемлекеттердің тәжірибесі көрсеткендей, дамудың интенсивтік формасына өтудің міндеттелген шарты болып, өндірістік қатынастарды жетілдіру мен өндірістің дамуында ұйымдық-экономикалық факторлардың артықшылықтарын пайдалану болып табылады.

Индустриалдық-инновациялық даму ұзақ мерзімдік әрі тұрақты өсім потенциалын қалыптастыратын, болашақта тұрмыс деңгейін жақсартатын мәселелерді шешу мүмкіндігін, экономиканың бәсекеге қабілеттілігі мен тиімділігіне қол жеткізетін және мемлекет қауіпсіздігін қамтамасыз ететін қазақстандық экономика моделін қалыптастырудың құралы болып табылады.

Осыған байланысты, мемлекеттегі инвестициялық үрдістер бірінші кезекте индустриалдық-инновациялық дамуды қамтамасыз етуге бағытталған, бұл дамуда көптеген жетістіктерге қол жеткізілді: ірі импортты алмастыратын және ғылымды қажет ететін жобалардың жүзеге асуы, мемлекеттің даму институты мен ұлттық компаниялардағы маңызды инвестициялық ресурстарды шоғырландыру, жобаларды аймақтақ дифференциалдау және т.б. Бірақ қалыптасқан индустриалдық-инновациялық даму мен оның әрі қарай даму механизмін қамтамасыз ететін инвестициялық жүйе көптеген шешілмеген мәселелерге байланысты түзетулер енгізуді қажет етеді. Осыған байланысты индустриалдық-инновациялық дамуды инвестициялық қамтамасыз етуде қалыптасқан жағдайдың ерекшелігін ескере отырып, Қазақстандағы инвестицияларды басқару жүйесінің жетілдіру механизмі мен приоритеттік бағыттары айқындалды [5] (1-сур.).

Анықталған басымдылықтарға сәйкес, Қазақстандағы инвестициялық басқару жүйесін жетілдіру үшін инвестициялық жобаларды жүзеге асыратын мемлекеттік-жеке серіктестігінің (МЖС) механизмін дамыту қажет. Қазіргі кезде экономиканы тиімді басқарудың бірден-бір ажырамас бөлігі болып мемлекет пен бизнестің өзара қарым-қатынасы табылады. Бұл қатынастардың ерекшелігі,

тәсілдері мен нақты формалары әр түрлі мемлекеттердегі нарықтық қатынастардың өзгеше ерекшеліктеріне байланысты бір-бірінен ажыратылады. Соңғы онжылдықта дамыған және дамушы елдер экономикасында мемлекеттік-жеке серіктестік деп аталатын қатынастар байланысы қарқынды даму үстінде деп айтуға болады. Серіктестіктің бұл түрінде қолданылатын сфералардың, механизмдер мен формалардың әр түрлілігі ұзақ мерзімдік бағдарламаларды шешуде серіктестікті әмбебап механизм ретінде көрсетеді. Бұл бағдарламалар экономика мен технологияның әр түрлі сфераларында қолданылады: инфрақұрылымның құрылуы мен дамуынан бастап, жаңа перспективалық технологиялар мен қызметтер түрін өңдеп, бейімделуге дейін.

Ескерту. Авторлар құрастырған.

1-сурет. Қазақстандағы инвестицияларды басқару жүйесін жетілдіру механизмі мен оның басым бағыттары

Қазіргі жағдайда барлық әлем ғаламдық дағдарыс мәселесіне тап болып, соған сәйкес үнемдеуге көшті. Бір жағынан алып қарасақ, қатал бюджеттік шектеулерге байланысты бүкіл әлемде МЖС тақырыбы қозғала басталды. Инфрақұрылым — капиталды өте қажет ететін сала, ешқандай мемлекеттің, аймақтың немесе қаланың жол құрылысын, инженерлік инфрақұрылымды, әлеуметтік

инфрақұрылымды қазіргі экономика талабына сәйкес игеруге бюджеті жетпейді. Қаражаттарды тиімді пайдалану қажет. Қазіргі жағдайда ақшалар экономикадан жоғалған жоқ, тек нарықтағы контрагенттер арасында, әсіресе банктік сфераларда сенімсіздік мәселесі туындады, егер де мемлекет өзінің жобаларына деген сенімділікті арттыратын қадамдар жасайтын болса, инфрақұрылымдық жобаларға жеке меншік қаражаттарды тарту мүмкіндігі туады. Тарихтан мысал келтірсек: Ұлы депрессия кезінде американдықтар жолдар салды, сол кездердегі құрылыстарға мемлекет ақшаны қарызға алды, ол өз кезегінде құлдырап жатқан банктер мен тоқырауға ұшыраған қор нарықтары үшін маңызды баламалы таңдау болып табылды.

Мемлекеттік-жеке серіктестіктің қазіргі әлемдік тәжірибесі МЖС негізінде жобаларды жүзеге асырудың экономикалық тиімділігі мен шынайы перспективаларын қолдайды. XX ғасырдың 90-жылдарынан бастап, «өтпелі экономикасы бар мемлекеттер мен дамушы елдерде және инфрақұрылым сфераларында 2700-ден астам МЖС құрылған» [6].

Британдық қаржылық қызметтер экспорттарын қолдаумен айналысатын Лондонның халықаралық қаржылық қызметінің есеп беруіне сәйкес, МЖС негізделген жобалар қазіргі кезде әлемнің 60 мемлекетінде өңделеді.

«Мемлекеттік-жеке серіктестік» термині (МЖС, Public Private Partnership) 90-жылдардың басында пайда болды. Ол «британдық модельдің» МЖС-не байланысты. 1992 жылы Д.Мейджора үкіметі мемлекеттік меншікті басқарудың модернизацияланған тұжырымдамасын, яғни «меншікті қаржылық бастамасын», жариялады (Private Finance Initiative – PFI). PFI-дың негізгі әрекетін келесілер құрады: мемлекеттік-жеке серіктестіктің келісім-шарт негізінде жеке меншік секторға мемлекет меншігіндегі әлеуметтік-мәдени және өндірістік инфрақұрылым объектілерінің (құрылыс, қайта құрылыс, эксплуатация, басқару және т.б.) қызмет ету функцияларын беру болып табылады. Ұлыбританиядағы мемлекеттік басқару жүйесінің түбегейлі өзгеруі институционалдық ортаның, сондай-ақ мемлекеттік аппараттар мен жеке бизнестің қарым-қатынастарының өзгеруіне алып келді [7].

Әлемнің барлық аймақтарындағы МЖС-тің әр түрлі формаларының интенсивтік дамуын ескере отырып, бұл формалардың қарым-қатынасын қазіргі аралас экономиканың ерекшеліктеріне жатқызуға болады.

Мемлекеттік-жеке серіктестіктің (ағылшын тіліндегі әдебиеттерде — Public Private Partnership, PPP) экономикалық әдебиеттерде бірыңғай анықтамасы жоқ. Сондай-ақ бұл термин басқа формада да қолданыла береді, мысалы, жеке-мемлекеттік серіктестік. Біздің көзқарасым бойынша, қазақстандық экономиканың ерекшеліктерін мен МЖС механизмінің қалыптасуы мен дамуындағы мемлекеттің маңызды рөлін ескере отырып, «мемлекеттік-жеке серіктестік» терминін қолданған дұрыс сияқты [8].

Жалпы МЖС-ті маңызды мәселелерді ұтымды шешетін мемлекет пен жеке бизнестің орташа және ұзақ мерзімдік формаларының қарым-қатынастар жиынтығы ретінде қарастыруға болады.

Оның базалық нышандарына келесілерді жатқызуға болады:

- МЖС-тің тараптарына мемлекет пен жеке бизнес жатады;
- екі жақтың қарым-қатынасы арнайы және заңды негізде бекітіледі;
- екі жақтың әрекеті тепе-теңдік жағдайда жүзеге асырылады;
- МЖС жарияланымды және қоғамдық бағытқа негізделген;
- МЖС негізінде жүзеге асырылатын жобалар үрдісінде екі жақтың ресурстары мен салымдары біріктіріледі;
- қаржылық тәуекелдер мен шығындар, сондай-ақ қол жеткізілген нәтижелер алдын ала айқындалған пропорциялар негізінде екі жаққа бөлінеді [9].

Мемлекеттік-жеке серіктестік формаларының әр түрлілігіне қарамастан, халықаралық тәжірибе көрсеткендей, бөлу қызметі арқылы қарым-қатынастар жүйесінде тепе-теңдік пен серіктестіктің жетістігін қамтамасыз ететін айрықша функциялармен үлестірілген.

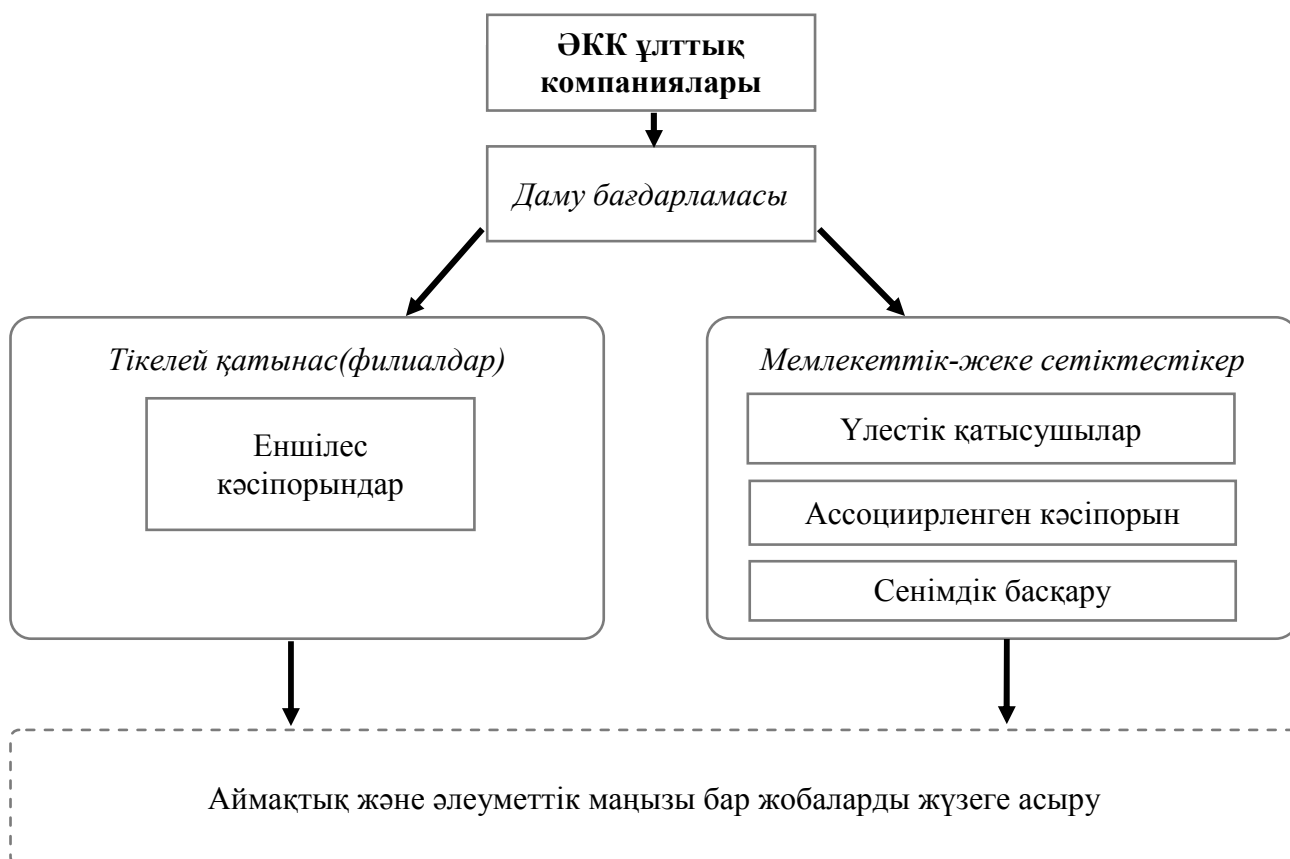
Мемлекет жобаның тараптарының бірі бола отырып, МЖС бойынша тікелей емес (басқару мен билік органдары арқылы), мемлекеттік корпорациялар, агенттіктер мен мекемелер арқылы қатысады. Билік органдары берген өкілеттікті ұйымдар сәйкесінше нормативтік актілерді қабылдау жолымен жүзеге асырады. Әрбір серіктес жобаға өз салымын кіргізеді. Бизнес қаржылық ресурстарды, кәсіпқой тәжірибелерді, тиімді басқаруды, шешім қабылдаудағы икемділік пен оперативтілікті, жаңа тауарларға икемделуді қамтамасыз етеді. Мемлекет болса өз қарамағынан меншік иесінің құқықтық өкілеттілігін, салықтық және басқа да жеңілдіктерді, кепілдемелерді, сондай-ақ материалдық және

қаржылық ресурстарды қамтамасыз етеді. МЖС-тің қоғамдық сапалы қызметті пайдалану барысында тұтынушы қызметін атқаратын қоғам ең соңында жеңіске жетеді.

Атап өткендей, МЖС бойынша мемлекет, мемлекеттік корпорациялар, агенттіктер, мекемелер және т.б. арқылы әрекет етеді, сонымен қатар Қазақстанда МЖС дамуының формасы ретінде ірі әлеуметтік-кәсіпкерлік корпорациялар (ӘКК) формасын бірден енгізе бастады. Ұйымдық-құқықтық форма бойынша ӘКК коммерциялық емес корпорациялар түрінде құрылады, бірақ аймақтардың әлеуметтік-экономикалық дамуын инвестициялау мен табыстарды есептеп шығару сияқты мәселелерді шешуге атсалысады. Әлеуметтік-кәсіпкерлік корпорациялардың коммерциялық корпорациялардан айырмашылығы — алған табысты сол аймақтың әлеуметтік жобаларына қайта инвестициялау. Сонымен қатар әлеуметтік жауапкершілік ретінде әлеуметтік жобаларға табыстарды инвестициялау ғана емес, бәсекеге қабілетті бизнесті құру мен жүргізу, тиімсіз кәсіпорын базасы негізінде жаңа өндірістерді құру, мемлекеттік меншікті тиімді пайдалану жатады. Бұл корпорациялардың әрқайсысы кооперациялардың күшеюіне мүмкіндік беретін дамудың аймақтық институты болуы тиіс.

Қазақстанның аймақтық даму институтының өзіндік ерекшелігіне белгілі бір статус пен регламентке ие федералдық және жергілікті билікпен байланысы бар мамандандырылмаған агенттіктер жатпайды, оған аймақтық кәсіпорындардың жұмысын жандандыратын, үйлестіретін қандай да бір холдинг болып табылады. Қазақстанның аймақтық даму институтының холдингтік моделі 2 суретте сызба түрінде берілген [10].

Холдинг үлгісі ұлттық корпорацияның әкімшілік ресурсы ретінде әрекет етуіне икемді болып табылады, сондай-ақ мемлекеттік-жеке серіктестіктегі жеке бизнестің еншілес қатысушылары мен сенімді басқармалары көбіне кәсіпорындарға тәуелсіз болып есептеледі. Мұндай құрылым «Сарыарқа» ӘКК-де әрекет етеді, оған қазіргі кезде 10 еншілес кәсіпорындар, 12 тәуелсіз және 17 қауымдастық кәсіпорындар жатады [11].

Ескерту. Авторлар құрастырған.

2-сурет. ҚР әлеуметтік-кәсіпкерлік корпорацияларының холдингтік моделі

Корпорациялардың холдингтік құрылымы мен мемлекеттің ӘКК қызметіне белсенді қатысуы қазақстандық әлеуметтік-кәсіпкерлік корпорациядағы тәжірибенің әлемдік тәжірибеден жалғыз ғана айырмашылығы емес.

Тұжырымдамалардағы ӘКК-ның басымды мәселелері анықталды:

- энергетикалық және өндірушілік емес секторлардағы жаңа нарықтарды дамыту;
- саудалық маркалар мен интеллектуалдық меншік құқығы мен қорғалған тауарлардың өндірісіне жағдай жасау;
- фермерлік шаруашылықты дамыту;
- кәсіпкерлік өнімнің ішкі және сыртқы нарықтағы қозғалысы;
- кластерлерді құру және әрекет етуші кәсіпорындарды кластерлерге біріктіру, жер учаскелерін және инфрақұрылым объектілерін жүзеге асуына мүмкіндік жасау;
- инвестицияларды тарту және инновацияны енгізу;
- маркетингтік базаларды құру, шикізаттарды көтерме бағамен сатып алу арқылы өнімнің өзіндік құнын түсіру;
- өнімді өндіру мен соңғы өнімді жүзеге асырудың халықаралық стандарттарының қауіпсіздігі.

Атап өтетін жайт, ӘКК-ның шетелдік аналогтарында мәселелердің бағыттары басқаша анықталған. Шетелдік корпорацияларда негізгі бағыты жаңа тұрақты жұмыс орындарын құруға, тұрғындардың табысының жоғарлауына, жеке инвестициялау есебінен жаңа кәсіпорындарды құру барысында салықты базаларды кеңейтуге бағытталады. Жаңа және әрекет етуші бизнесті қолдау мен әрекет етуші бизнесті кеңейтуді ынталандыру, экономикалық дамуға мүмкіндік беретін бағдарламаларды енгізу, жұмысбастылық пен инвестициялау мүмкіндігін қамтамасыз ететін жергілікті экономиканы құру мен жүзеге асыру әлеуметтік корпорациялардың негізгі бағыттары болып саналады [12].

Даму тұжырымдамасында көрсетілген ӘКК қызметінің негізгі әрекеттерін және соңғы бес жылдағы нәтижелерін талдай келе, қазіргі кезде ӘКК-нің негізгі қызметі негізінен аймақтағы бизнесті дамытуға жәрдемдесуге емес, қызмет етуші бизнеске бағытталғанын көреміз, ол өз кезегінде шетелдегі әлеуметтік корпорациялардың негізгі функциясы болып табылады. Сондай-ақ ӘКК-нің негізгі функцияларының бірі кластерлік бастамалардың жүзеге асырылуына негізделген. Кластерлік бастама шағын және орта бизнес сфераларын дамытуда мемлекеттік саясаттың негізі болуы тиіс. Мемлекеттегі кластерлік дамудың шешуші рөлі жеке бастамаларға, әлеуметтік-кәсіпкерлік корпорациялар мен жергілікті атқарушы органдарға байланысты әрекет етеді. Бұл жағдай әрекет етуші бастамалардың аумақтық нышандары мен аймақтық жобалардың дамуына ӘКК бағыттарының арасындағы байланыс үлкен рөл атқарады. Кластерлік бастамалардың жүзеге асуы экспорттық «еңіске» (күшті бәсеке үшін тым аз немесе әлі ешкім жайғаспаған тауарлар мен қызметтер нарығы) шығу үшін шағын және орта компаниялардың бірігуінің есебінен жүргізілуі керек, бұл жерде аймақтар (немесе жақын орналасқан бірнеше аймақтар) потенциалдық және бәсекелестік артықшылыққа ие. ӘКК-ның негізгі тапсырмаларының бірі болып жобалардың жеке құрылымдармен бірге әрекет етуі жатады. Бірақ ӘКК-да серіктестікті таңдау құқығы әрекет етуші кәсіпорынға беріледі.

Қорытындылай келе, әлеуметтік-кәсіпкерлік корпорациялар мемлекеттік жеке серіктестіктің дамуында маңызды рөл ойнайтынын айтуға болады, ол ҚР Үкіметінің дербес әзірлемесі болып табылады, себебі берілген құрылымның аймақтық органдары әлемде кездеспейді. ӘКК-ның құзырына барлық аймақтың жер қойнауымен иелік ету құқығы берілген (Республикаға маңызы бар стратегиялардан басқа), сонымен қатар ӘКК-ның мемлекеттік және коммуналдық кәсіпорындары мен инфрақұрылым объектілері аймақтық экономиканың дамуында маңызды потенциалға ие болып саналады, сондай-ақ жеке бизнеспен тығыз өзара қарым-қатынасты жүзеге асырады.

ӘКК-да қолданылатын құрылым (холдингтік құрылым) ӘКК-ға еншілес кәсіпорындарды немесе біріккен кәсіпорындарды құруға және қауымдасқан кәсіпорындарға инвестицияларды қатыстыратын экономиканың нақты секторларына қатысуға мүмкіндік береді.

Осыған байланысты, атап кететін жайт, ӘКК-ны құрудағы құжаттарда көрсетілген алға қойылған тапсырмалар (ӘКК-ның дамуының тұжырымдамасы) бағытынан әлдеқайда ерекшеленеді. Жалпы алғанда, егер де ӘКК-ның негізгі ерекшеліктері мен оның МЖС-дің рөлін жинақтасақ, онда ӘКК-ның қызметтері негізінен әрекет етуші бизнестің дамуына бағытталғанын көруге болады, ал жаңа субъектілерді құрудағы ынталандыру мен ӘКК қызметінің әлеуметтік аспектісі екінші дәрежелі ерекшелікке ие (мысалға, батыстық корпорациялардың негізгі тапсырмалары болып жаңа жұмыс орындарын құру, аймақтағы тұрғындардың табысын жоғарлату және т.б.).

МЖС механизмі мемлекет жауапкершілігінде әрекет ететін ұлттық сфераларындағы жобаларды жүзеге асыру үшін инвестицияларды тартудың бірден-бір маңызды құралы бола отырып, біріншіден, қосымша қызметтер үшін жаңа нишаларды ашса, екіншіден, жеке сектордың ресурсы мен интеллектуалдық потенциалын пайдалану үшін мүмкіндіктерді құрады. Ал қоғам болса, өз кезегінде жеделдетілген инфрақұрылымдық даму формасындағы «бонусқа» ие болады [13].

Біз «ҰК «ӘКК «Сарыарқа» АҚ Қарағанды облысындағы индустриалдық-инновациялық инфрақұрылымының дамуындағы инвестициялық жобалардың жүзеге асуына бағалау жүргізген едік. Аймақтың индустриалдық-инновациялық инфрақұрылымының дамуы желілік (кластерлік) модельдердің дамуы негізінде жүзеге асырылады. Инновациялық-индустриалдық кластерлер моделінің жемісті қалыптасқан мысалы негізінде біздің жұмысымызда Қарағанды облысы территориясындағы «Индустриалдық парк «Металлургия-металондеу» ЖШС базасы бойынша «Металлургия-Металондеу-Машинақұрастыру» кластерінің жұмыстары қарастырылған (3-сур.).

Индустриалдық парктерді ұйымдастыру идеясы бірінші кезекте қазіргі заманғы қоймалар мен жаңа өндірістік күштерді қажет ететін шағын және орта өндірістік компанияларға бейімделген. Бұл мүмкіндіктерді біріктіру арқылы жалпы өндірістік ортаны құруға болады, сондай-ақ компанияларды бұрынғы зауыт пен фабрикалардың аумақтарында қызметтерді жүзеге асыру қажеттілігінен құтқарады, ол аумақтар бүгінгі күнгі талаптарға мүлдем сәйкес келмейді.

Потенциалдық инвесторға мемлекеттік ұйымдармен біріге отырып, мәселелерді шешу мен өндірістерді ұйымдастырумен байланысты барлық сұрақтар бойынша жан-жақты көмек көрсетілетін болады. Инвестор өндірісті өзі қаржыландырады, құрады және жүзеге асырады немесе «ҰК» ӘКК «Сарыарқа» АҚ бірге біріккен кәсіпорын құрады.

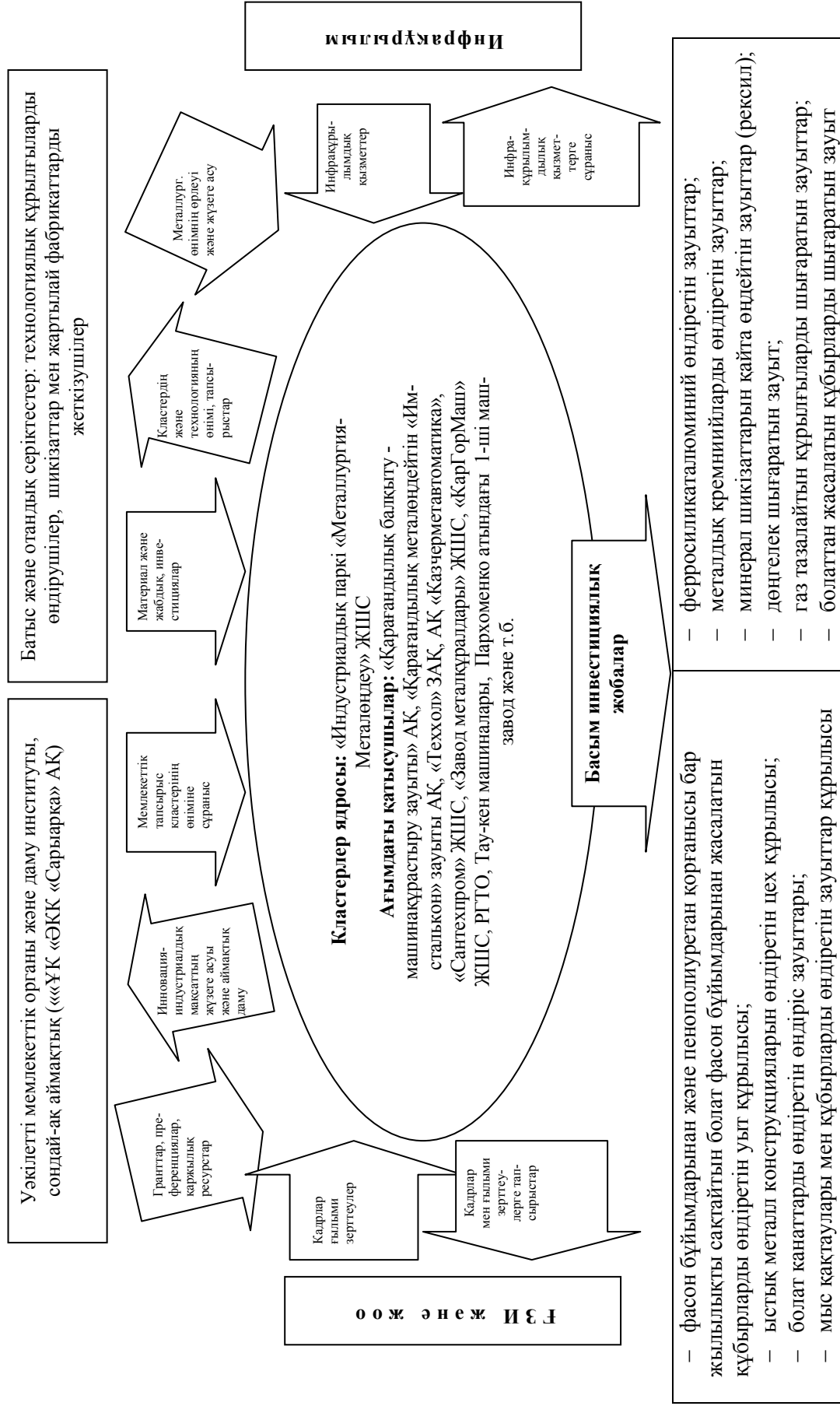
Индустриалдық парк инвесторға парк ішіндегі барлық талаптарға сәйкес келетін және қолайлы инфрақұрылымға ие жерді мезгілсіз жалға береді.

Қазіргі кезде көптеген қазақстандық кәсіпорындар бірінші кезекте экономиканың базалық салаларында жоғарғы инновациялық және өндірістік әлеуетті құрды. Сондықтан да олардың инновациялық әрекет ету стратегиясы бірінші кезекте индустриалдық-инновациялық кластердің қалыптасуындағы бірлескен немесе әртараптандырылған өсімге бағытталған. Қорытындылай келе, бұл жағдай әлемдік нарықтағы өнімге бәсекеге қабілетті өндірісті қамтамасыз етуге әсерін тигізеді, артынан отандық кәсіпорындардың тиімділігі мен оның одан әрі өсу потенциалына барлық жағдай жасалады.

Аймақтың индустриалдық-инновациялық инфрақұрылымының дамуының келесі кезеңі бұл Индустриалдық парктің базасы негізінде еркін-экономикалық аймақты құру болып табылады. Қазақстан Республикасының Қарағанды облысында ЕЭА-ны құру еліміздегі тұрғындар жағдайын арттыру үшін басшылықпен қойылған стратегиялық мақсаттарға бағытталған. Бұл мақсаттарға келесілер жатады: аймақтар экономикасын әртараптандыру арқылы өндірістің шикізатқа бағытталуы, жоғарғы деңгейлі жаңа инновациялық өндірістерді құру, өндірілген өнімдердің экспортын арттыру, жұмыс орындарын құру, өнімділікті және тұрғындардың табысын арттыру, адами капитал сапасын арттыру және т.б.

Құрылған ЕЭА-ның негізгі жетістіктеріне келесілер жатады:

- тауарлық экспорттың өндірісі мен қозғалысын қамтамасыз ететін (өндірістік, ғылыми-өндірістік, сауда, тауарлық, транспорттық) заманауи инфрақұрылымдарды құру;
- ғылым мен техниканың дамуы үшін жағдай жасау, заманауи отандық және батыстық ғылыми зерттеулерді пайдалану, оларды өңдеу және қолданысқа енгізу, ноу-хау және технология, сондай-ақ экология сфералары;
- экспорттаушылар үшін сервистік қолдауды қамтамасыз ету;
- «жалғыз терезе» принципі бойынша ЕЭА қатысушылары үшін мемлекеттік қызмет көрсетудің жоғарғы деңгейде жүзеге асырылуын қамтамасыз ету;
- экология мен табиғатты қорғаудың халықаралық талаптарын енгізу мен оларды сақтау;
- мемлекетте бай табиғи және минералды ресурстардың болуы;
- аймақтардың Орталық Азия мен Ресейдің ірі тұтынушылық нарықтарына қатысты географиялық тұрғыдан қолайлы орналасуы;
- Кедендік одақ пен басқа да мемлекеттер нарығына шығу мүмкіндігі;
- жалпы Қазақстан Республикасы мен Қарағанды облысының кейбір аймақтарындағы оңтайлы имидждің жүзеге асуы.

Ескерту. Авторлар құрастырған.
3-сурет. «Металлургия-Металондеу-Машина құрастыру» моделінің индустриалдық-инновациялық кластері

ЕЭА-ны қалыптастыруда жетістікке жеткен мемлекеттердің бірі Қытай болып табылады. Бүгінгі күнде Қытай территориясында 6 ЕЭА, 60 мемлекеттік маңызға ие даму аймақтары, әр түрлі деңгейдегі жаңа және жоғарғы технологияларды игеретін 120-дан астам зоналар бар.

Қытайдағы ЕЭА-ның ерекше дамуының мысалы ретінде Қытайдағы алғашқы әрі арнайы экономикалық зона Шынжанды келтіруге болады, ол 1980 жылдың тамызында қабылданған «Гуандун провинциясындағы арнайы экономикалық зоналарды қадағалау» туралы заңы бойынша маңызды мәртебеге ие болды:

- 28 жыл ішінде кішкентай шекараға жақын балықпен айналысатын Шынжан ауылы заманауи қалаға айналды;
- он миллионнан астам тұрғыны бар;
- қаланың көлемі бастапқы 3 шаршы км қазіргі 700 шаршы км дейін өсті;
- ЖІӨ көлемі 179 млн юаннан 2007 ж. 670 млрд астам юанға дейін жетті.

Сонымен қатар Шынжан қаласы 10 жыл қатарынан Қытайдың ірі және шағын қалаларының ішінде импорт пен экспорттың жалпы көлемі бойынша бірінші орынға ие болып келе жатыр. 2007 жылғы жан басына шаққандағы ЖІӨ-нің көлемі Шынжан қаласында 10,628 мың АҚШ долл. жетті, ал Қытайдың басқа да қалаларының жан басына шаққандағы ЖІӨ 10 мың АҚШ долл. құрады [14].

Тұрғындардың орналасу тығыздығына байланысты Гуандун провинциясында Шынжан бірінші орынға шықты. Шынжан Қытайдың басқа да континенталдық қалаларының ішінде өнімнің экспорты мен импорты бойынша көш бастап келе жатыр. 10 жылдың ішінде бұл жердегі өндіріс көлемі 3 мың есе өсті. Тұрғындардың орналасу тығыздығы бойынша Шынжан Гуандун провинциясында бірінші орынға шықты. Жергілікті кәсіпорындардағы еңбек өнімділігі орта есеппен көрші орналасқан мемлекеттік секторлық кәсіпорындарға қарағанда 3,3 есе, ал ҚХР-ның жалпы өндірісі бойынша 6,5 есе өсті. Шынжан мемлекеттегі өндіріс бағдарламасын қамтамасыз ететін үш негізгі базаның бірі болып табылады, дүние жүзіндегі сағат өндірісінің 25%-ын құрайды, жібек пен синтетикалық маталардан және былғары бұйымдардан тігілетін киімдерді, дәрі-дәрмектерді, медициналық құралдар мен жабдықтауларды дайындау мен экспорттауда көш бастайтын позициялардың бірін алады.

Бүгінгі күнде Шынжан Қытайдағы экономикасы ең жақсы дамыған қалалар қатарына кіреді.

Қала экономикасының демеу болатын салаларына жаңа және жоғарғы технологиялар индустриясы, заманауи логистика, банктік-қаржылық қызмет көрсету және мәдени индустрия және т.б. жатады.

Қытайлық ЕЭА-ның жеңілдік беретін инвестицияларымен қызмет ету тәжірибесі үлкен жетістіктерге алып келді. Қытайлық және шетелдік мамандар ЕЭА-ның жетістіктеріне бірінші кезекте экономикалық өсім қарқынының жоғарлығы мен тұрақтылығын, шетел инвестицияларын үлкен көлемде тартуды, еңбек өнімділігінің артуы және тұрғындардың өмір сүру деңгейінің өсуін жатқызды.

Осыған байланысты, ЕЭА-ны құру берілген аймақтағы кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыруды қолдайды немесе экономиканың басқа да салаларының дамуына негіз болатынын атап өткен дұрыс. Сондай-ақ ЕЭА тауарлық-экономикалық, ғылыми-техникалық және әлеуметтік өсімнің полюстері болып есептеледі.

Қарағанды облыстарында ЕЭА-ны құру келесі қызметтердің жүзеге асуына мүмкіндік береді:

- өндірістің бәсекеқабілеттілігін жоғарлату;
- тікелей шетел инвестицияларын тарту;
- жоғары қосымша құндылығы бар өнімнің экспорттық потенциалын арттыру;
- импорттық өнімдерді сатып алудағы шығындарды азайту;
- жаңа өтпелі техника мен технологияларды пайдалана отырып, жаңа бұйымдар мен қызметтер өндірісін игеру;
- мемлекеттік, коммерциялық және шетел капиталдарын біріктіру мен оларды кешенді пайдалану;
- іскер, коммуналдық-шаруашылық, құқықтық және қаржылық инфрақұрылымдарды заманауи деңгейде дамыту;
- табиғи ресурстарды тиімді пайдалану;
- жалпы алғанда мемлекет пен оның аймақтарындағы экономиканың жедел дамуын қамтамасыз ету.

ЕЭА шетел капиталдарының түсімі, технологияларды, «ноу-хауды», жаңа жұмыс орындарын құруды қамтамасыз етеді, сондай-ақ жергілікті өндірушілерді шетелдік фирмалармен (өнімді

экспорттау жағдайында) тікелей бәсекелесте қорғайды, өндірістің импорттық қарыз алушының әрекет етуіне мүмкіндік береді (өндірілген өнімнің әрекеті ұлттық нарықта жүзеге асырылған жағдайда).

ЕЭА-ның стратегиялық мақсаты болып батыстың жаңа технологиялары мен жабдықтарын кең көлемде игеретін аймақтық экономика дамуының техникалық және технологиялық дамуының күрт жоғарлауы табылады.

Қарағанды қаласындағы ЕЭА-ды құру «Металлургия мен Металөңдейтін» Индустриалдық парк базасы негізінде қарастырылады, ол мемлекет үшін маңызды болып табылатын әлеуметтік-экономикалық тиімділігі бар маңызды көрсеткіштерге жетуге көмектеседі, сондай-ақ жеке инвесторлар үшін де қажетті қаржылық тиімділік көрсеткіштерін көрсетеді [15].

ЕЭА 25 жылға құрылады деп пайымдалады. ЕЭА әрекет етуінің құқықтық шарттары, салықтық және кедендік жеңілдіктер түрі мен соңғы процестерде туындайтын қоғамдық қатынастарды қадағалау, қызмет туралы келісімді атқару мен тоқтату, Қазақстан Республикасының Заңы мен кедендік одақтың келісім-шарттарымен анықталады.

ЕЭА-ны құруда тікелей пайда алатындарға келесілер жатады:

- бюджет табыстарының тікелей және жанама түрі бойынша және ЕЭА-ны құрудан әлеуметтік-экономикалық тиімділікке жететін — мемлекет;
- ЕЭА бойынша жүзеге асырылатын, өз қызметінен табыс алатын және ЕЭА қатысушысы болып табылатын — инвесторлар;
- қызметтердің қосымша түрлерін жүзеге асыратын (жобалық, құрылыс және қаржылық ұйымдар мен жеке тұлғалар), жобаға қатысқаны үшін табысқа ие болатын шағын және орта бизнестің өкілдері;
- экономикалық белсенді халық, себебі ЕЭА бойынша 10 000-нан кем емес жұмыс орындарын құру жоспарлануда.

ЕЭА-ның құрылуы мен жүзеге асырылуы келесі кезеңдерді қамтиды:

- дайындық кезеңі: ЕЭА-ны құру және инженерлік инфрақұрылымды қалыптастыру;
- құру кезеңі: ЕЭА компоненттерін салу (объектілер);
- қызмет ету кезеңі: құрылысты аяқтау және ЕЭА-ның барлық компоненттерінің толыққанды әрекет етуі.

Қазіргі кезде қазақстандық ЕЭА территорияларында салықтық жеңілдіктер (корпоративтік табыс салығынан, жер салығы мен мүлікке салынатын салықтардан 100% босату) мен кедендік баж алымдарын төлеуден босату қарастырылған.

Инвесторларға салықтық және кедендік жеңілдіктерді көрсеткен соң өтелімділік мерзімі едәуір төмендейді. Мысал ретінде ферросиликаталюминий өндіретін компанияға қаржылық талдау жүргізілді, оның өтелімділік мерзімі 30 жылды құрады.

Салықтық және кедендік жеңілдіктер әсері берілген компанияның өтелімділік мерзімін 20 жылға дейін қысқартты.

Осыған байланысты ЕЭА территорияларында келесі салықтық жеңілдіктерді беруді ұсынамыз:

- корпоративтік табыс салығын төлеуден 100 % босату;
- жер салығын есептеу кезінде сәйкес ставкаларға 0-дік коэффициенттеу;
- мүлікке салықты есептеу кезінде салық салу объектілерінің орташа жылдық құнына 0 пайыздық ставка;
- шартта көрсетілгендей, жерді уақытша пайдаланудың (жалға алу) белгілі бір уақыт ішінде жер учаскелерін пайдаланатын төлемдерді есептеу кезінде, сәйкес ставкаларға 0 коэффициенті, жерді уақытша пайдалану (жалға алу) құқығы берілген күннен бастап 10 жылдан аспауы тиіс.

Осыған байланысты, ЕЭА-ны құру шикізат тыс экспорттық бейімдеушілік пен өндірістер үшін тікелей инвестицияларды тартуға жағдай жасайды, өңделген тауарлар экспортының қозғалыстары негізінде әлемдік сауда жүйесіне ықпалын тигізеді.

Қазақстанның орталық аймақтарында ЕЭА-ның әрекет етуі кезінде аралас салалардың дамуы арқасында мультипликативтік эффект құрылады. Инфрақұрылымға салынған әрбір 1 теңге үшін 9 теңгеге дейін инвестициялар тартылады. Көп жағдайда аймақтардағы экономиканың аралас салалары әрекет етеді, оған құрылыс секторлары, консалтингтік және қаржылық сектор, тау-кен өндірісі, энергетика, ірі кәсіпорындарға қызмет ететін шағын және орта бизнес жатады.

ЕЭА-ның инженерлік инфрақұрылымын құру барысында қолданылатын жаңа технологиялар жаңа тұрғындар пунктерін құруда мысал ретінде пайдаланылуы керек, оған сумен қамтамасыз етудің айналым жүйесі, жаңбыр ағындарын тазалау, пайдалы жылу энергияларын өндіру үшін кәсіпорыннан артылған қалдықтарды пайдалану және т.б. жатқызуға болады.

ЕЭА жұмыс қызметкерлері мен жұмыскерлердің инженерлік-техникалық квалификациясын арттыру арқылы адами капитал сапасын жақсартуда белгілі бір жұмыстарды жүзеге асыру қажет.

Мемлекет пен оның аймақтарының экономикасына ЕЭА-ның позитивтік әсері келесі аспектілерде көрсетілген:

- шетел инвесторлары ЕЭА кәсіпорындарына жаңа технологияларды, өндіріс процестеріне қажетті менеджмент пен кәсіпорынды басқарудың жаңа тәсілдерін үйретті;
- жергілікті жұмыс күштері қосымша еңбек дағдаларын үйренуде, әсіресе жаңа техникаларды игеру үрдістерінде;
- ЕЭА-ға инвестицияларды салатын компаниялар, оларға көрсетілген әр түрлі қызметтерге ақша төлейді;
- жергілікті тұрғындардың хал-ахуалының өсімі мен табыстар деңгейінің артуы көрінеді;
- жұмыспен қамтылған тұрғындар ішкі нарықтағы сұраныстың төлемқабілеттілігінің артуына жағдай жасайды, яғни жергілікті нарық қандай да бір дамуға ие болады;
- ЕЭА-ны құру аймақтағы кәсіпкерлік қызметті белсендіреді;
- ЕЭА әрекет етуші компанияларға маңызды бәсекелік артықшылықтарды береді [16].

Бұл территорияларда өндірілген өнімдердің бәсекеқабілеттілігі өндірістегі шығындардың төмендеуіне байланысты күшейе түседі, ол өз кезегінде шикізат пен материалдарды алу кезінде салық салудан толықтай босатылады, сондай-ақ жергілікті жұмыскерлерге еңбекақы төлеудегі шығынның төменділігімен айқындалады. ЕЭА-дағы жер мен инфрақұрылымдарды пайдаланудағы шығындар төмен деңгейімен ерекшеленеді [17].

Әдебиеттер тізімі

- 1 Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың Қазақстан халқына 17.01.2014 ж. Жолдауы «Қазақстандық жол – 2050: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ». — Астана, 2014.
- 2 «Қазақстан Республикасының үдемелі индустриалдық-инновациялық дамытудың II кезеңі»: Мемлекеттік бағдарлама // «Юрист» анықтама жүйесі. — [ЭР]. Қолжетімділік тәртібі: www.adilet.zan.kz
- 3 *Шумпетер Й.А.* Теория экономического развития: Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры. — М.: Прогресс, 1982. — С. 58.
- 4 *Лившиц В.И., Виленский П.А., Смоляк С.А.* Теория и практика оценки инвестиционных проектов в условиях переходной экономики. — М.: Дело, 2000. — С. 27.
- 5 *Каренов Р.С.* Основы государственного регулирования экономики: учеб. пособие. — Алматы: Білім, 1998. — С. 248.
- 6 *Оспанов М.Т., Мухамбетов Т.И.* Иностранный капитал и инвестиции: вопросы теории, практики привлечения и использования. — Алматы: Факсинформ, 1997. — С. 9.
- 7 *Бочаров В.В.* Инвестиции. — СПб.: Питер, 2008. — 176 с.
- 8 Закон Республики Казахстан «Об инвестициях» / Утв. 8 января 2003 года. — [ЭР]. Режим доступа: www.online.zakon.kz
- 9 *Нурланова Н.К.* Формирование и использование инвестиций в экономике Казахстана: стратегия и механизм. — Алматы: Ғылым, 1998. — 240 с.
- 10 *Сабден О.С., Хусаинов Б.Д.* Национальная конкурентоспособность в условиях глобализации: Устойчивое развитие Казахстана в условиях глобализации: модели, стратегии, приоритеты и механизмы реализации. — Алматы, 2008. — Т. 1. — С. 11.
- 11 Казахстан за годы независимости: стат. сб. — Астана: Агентство РК по статистике, 2014. — 194 с.
- 12 ҚР Президентінің Жарлығы / «Қазақстан Республикасының 2003–2015 жылдардағы индустриалдық-инновациялық даму стратегиясы» жөнінде: 2003 ж. бекітілген. — № 1096. — 17 мамыр. — [ЭР]. Қолжетімділік тәртібі: www.adilet.zan.kz
- 13 *Барышева Г.* Инвестиции в научно-производственный комплекс // Экономист. — 2001. — № 9. — С. 13.
- 14 *Кучуков Р.А.* Теория и практика государственного регулирования экономических и социальных процессов. — М.: Гардарики, 2004. — С. 32.
- 15 *Таубаев А.А.* Пути совершенствования государственной научно-технической политики на современном этапе: Республиканская науч.-практ. конф. «Роль науки и интеллектуальной собственности в реализации стратегии индустриально-инновационного развития страны на 2003–2015 годы». — Астана: ЕНУ им. Л.Н.Гумилева, 2004.
- 16 *Parris B.* Pisky Development: Export concentration, Foreign Investment and Policy Conditionality // Word Vision Australia. — 2003. — P. 28.
- 17 *Kojima K.* Direct Foreign Investment. — London Croom: Helm, 1987. — 496 p.

Е.Д.Орынбасарова, Е.Т.Акбаев, Г.К.Мурзатаева

Механизмы государственно-частного партнерства активизации инвестиции

Рассмотрены главные задачи государственной инвестиционной политики, а также приоритетные направления и механизмы совершенствования системы управления инвестициями в Казахстане. Выделены базовые принципы государственно-частного партнерства. Особое внимание уделено перспективе и экономической эффективности современного мирового опыта государственно-частного партнерства. Проанализированы основные достоинства создания СЭЗ.

E.D.Orynbasarova, E.T.Akbaev, G.K.Murzataeva

Mechanisms of state-private partnership of activization of investment

In article the main tasks of the state investment policy are considered, is also noted and considered the priority directions and mechanisms of improvement of a control system of investments in Kazakhstan. The basic principles of public-private partnership are allocated. The special attention is paid to prospect and economic efficiency of modern world experience of public-private partnership. The main advantages of creation of FEZ are analysed.

References

- 1 *Message of the President of the Republic of Kazakhstan N. Nazarbayev to the people of Kazakhstan*. 2014, January, 17. The Kazakhstan way – 2050: Uniform purpose, uniform interests, uniform future, Astana, 2014.
- 2 «The forced industrial and innovative development of RK II a stage»: a state program // «Lawyer» reference book. [ER]. Access mode: adilet.zan.kz
- 3 Shumpeter Y.A. *Theory of economic development: Research of enterprise profit, capital, credit, percent and cycle of an environment*, Moscow: Progress, 1982, p. 58.
- 4 Livshits V.I., Vilensky P.A., Smolyak S.A. *The theory and practice of an assessment of investment projects in the conditions of perekhdny economy*, Moscow: Delo, 2000, p. 27.
- 5 Karenov R.S. *Bases of state regulation of economy Electronic resource: studies. the grant / HAG of E.A. Buketov*, Almaty: Bilim, 1998, p. 248.
- 6 Ospanov M.T., Mukhambetov T.I. *Foreign capital and investments: questions of the theory, practice of attraction and use*, Almaty: Faksinform, 1997, 9 p.
- 7 Bocharov V.V. *Investments*, Saint Petersburg: Piter, 2008, 176 p.
- 8 Law of the Republic of Kazakhstan. «About investments»: Approved 2003, January, 8, [ER]. Access mode: www.online.zakon.kz
- 9 Nurlanova N.K. *Formation and use of investments in economy of Kazakhstan: strategy and mechanism*, Almaty: Gylym, 1998, 240 p.
- 10 Sabden O.S., Khusainov B.D. *National competitiveness in the conditions of globalization. — A sustainable development of Kazakhstan in the conditions of globalization: models, strategy, priorities and mechanisms of realization*, Almaty, 2008, 1, p. 11.
- 11 Kazakhstan for years of independence: statistical coll., Astana: RK agency statistically, 2014, 194 p.
- 12 Strategy of industrial and innovative development of the Republic of Kazakhstan for 2003–2015. Decree of the President of the Republic of Kazakhstan 2003, May, 17, No. 1096, — [ER]. Access mode: www.adilet.zan.kz
- 13 Barysheva G. *Economist*, 2001, 9, p. 13.
- 14 Kuchukov R.A. *Theory and practice of state regulation of economic and social processes*, Moscow: Gardariki, 2004, p. 32.
- 15 Taubayev A.A. *Ways of improvement of the state scientific and technical policy at the present stage. Republican scientific-practical conference. «A role of science and intellectual property in realization of strategy of industrial and innovative development of the country for 2003–2015»*, Astana: L.N.Gumilyov ENU, 2004.
- 16 Parris B. *Word Vision Australia*, 2003, p. 28.
- 17 Kojima K. *Direct Foreign Investment*, London Croom: Helm, 1987, 496 p.

D.Dimante¹, D.A.Sitenko²¹University of Latvia, Riga;²Ye.A.Buketov Karaganda State University
(E-mail: daesha@list.ru)

Organization of research activity of the university in the transition to innovation economy

The formation of the economy in Kazakhstan based on knowledge is impossible without reviewing the role and functions of classical universities according to modern ideas about their role in the innovation process. World practice shows that key role in the innovative development of the country now belongs to the research (innovation), universities, that embody the best scientific potential, prepare a new generation of professionals able to bring new knowledge and ideas into the final competitive innovative products. The article examines the views of domestic and foreign researchers on the role and functions of universities in the innovation economy. The basic indicators characterizing innovation activity and innovation environment of university, compliance with which can attribute university to research (innovative) type are determined. The complex of measures at the macro, meso and micro level to transform the classical higher education establishment into the research one within the «triple helix» concept is determined.

Key words: innovative university, R&D activity, innovative economy, the «triple helix» concept.

The concept of Research (innovation, entrepreneurial) University emerged as a response to the new needs of a society that expects the contribution of universities to the social and economic development in conditions of high knowledge-intensive production. Research University is a scientific and educational complex with the development of innovation infrastructure (training facilities, laboratories, research institutes, design offices, business incubators, technology parks, R&D organizations), carrying out a full cycle of innovation, allowing to get a profit and is able to implement the training of specialists with skills of innovative entrepreneurship. The aim of a Research University is organizing the relationship and co-existence in one physical space and interactive regime of the processes of education, scientific research and the commercialization of its results.

The model of Research University is built on the interaction of three components: education, research and innovation. The previous model combines two functions of the University — the development of fundamental science and fundamental education. The modern model of the University gets the third function — «flow» of information transmission in the community or «transfer of knowledge» [1].

Considering the evolution of the role and mission of the university in social and economic life, Youtie&Shapira describe 3 models: traditional, present and evolving (Figure 1).

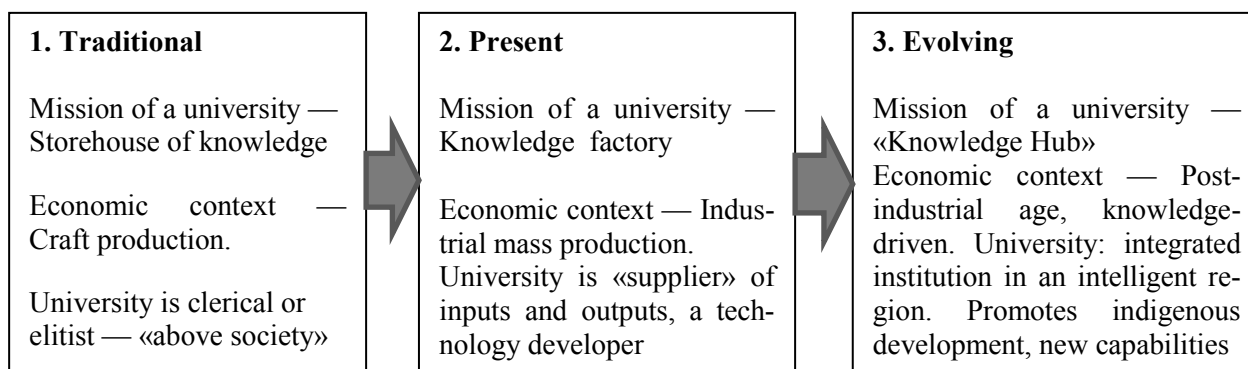

Figure 1. Evolution of the models and the mission of a university (Source [2])

The third model of universities appeared in recent decades. In this model universities function as «knowledge hub», which aim to develop new opportunities and innovation, particularly at the regional level. In this model universities are deeply embedded in the innovation system, actively tend to develop synergies and spillovers to link research with the implementation and commercialization, and act as catalysts and acti-

vators of economic and social development. Universities, of course, have always been institutions of knowledge, but in the third mode, the institute aims to use knowledge actively to contribute to the development and creation of new opportunities in the region and beyond.

The traditional functions of a university including training and basic research are complemented by its activity on the transfer of new technological developments in the industry and business sector. There are many universities that attract in the orbit of its operations the industrial, research, trade and other businesses. Interaction with business is allowed to many universities become the largest educational research and innovation centers. An example is the University of Oxford, which interacts with more than 300 high-tech companies [3].

The professor of Stanford University G. Etzkowitz with L. Leydesdorf developed a new model of organization of the innovation process, which was called by them as «triple helix». In the model a university is recognized as a core of innovation activity. It becomes the main center of focus of the state efforts on the development of innovation, organizes the cooperation with industry, business, largely by taking the functions of their research units. Classical university turns into an entrepreneurial (innovation) University, which focuses on the development of business principles in students along with academic knowledge.

The development of the national innovation system is represented in the model through the evolution of University-Industry-Government (UIG) relationship. In first, called «static» model, state encompasses academia and industry and directs the relations between them.

The second model (called «laissez-faire» model (model of non-intervention) of UIG relationships is a model where institutional scope clearly defined and divided between the players. The relationship between the state, business and university are based on an independent basis.

Finally, Figure 2 shows a model of the «triple helix» that generates a knowledge infrastructure in terms of overlapping institutional spheres, and the players in this intersection, sets conditions of a truly productive relationship.

The goal is to develop an environment conducive to innovation, with the participation of academic spin-off companies, tripartite economic and social development initiatives, strategic alliances between companies, academic and government research laboratories, etc. The role of government is no longer in control of the relationship, but in formulating and promoting these partnerships. Trilateral communication and hybrid organizations are emerged between the three players in the space of the relationship.

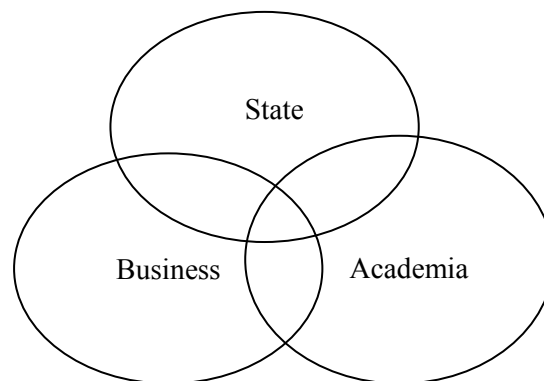

Figure 2. The Triple Helix Model of University–Industry–Government Relations (Source [4; 111])

The basic idea of the triple helix model is to increase the role of the university in the economy and society based on knowledge. In industrial society, the university trains highly qualified professionals engaged in fundamental and applied scientific research, but not involved actively in transfer of technology to industry. In this model the universities become centers capable for creating technology and new forms of enterprise, along with maintaining focus on research and development.

The model of Research (Innovation) University for the first time in Kazakhstan was implemented on the basis of the East Kazakhstan State Technical University named after D. Serikbayev. EKSTU combines technology business incubator, student technology engineering and design bureau. The university placed on its territory a regional scientific and technological park «Altai», which has been prepared 63 investment projects

to date that worth over 10 bln. tenge. Moreover, 58 projects are innovative [5]. This positive experience suggests the possibility of transformation of classical universities in research ones also in other regions of the country.

Effective integration of universities in the innovation system of the country directly depends on scientific and technological capacity, which has each individual university. Currently, at the initial stage of formation of the knowledge economy only small number of universities with appropriate technical base and accumulated experience in fundamental and applied research can active involve in the innovation process. These universities generally are public universities, which have a great experience in educational and scientific activities, represent all levels of training (bachelor-master-doctor PhD) as well as highly qualified teaching staff.

Researchers [6] identify a number of features, compliance with which can attribute the university to innovative (research) type:

- a wide range of areas of specializations including natural science;
- orientation of the faculty on research and development, particularly for fundamental research;
- focus on perspective areas of science and innovation;
- developed system of training of masters and PhD doctors;
- highly qualified teaching staff;
- invitation of leading foreign specialists for reading lectures on topical research areas;
- susceptibility to global experience and flexibility in terms of introduction of new areas of research and teaching methodologies;
- competitive approach in the enrollment of students;
- the development of the university innovative infrastructure facilities, specific technical, scientific and economic space, relations with other educational and research institutions;
- developed corporate ethics, academic freedom in offering of educational programs.

It is important for the university to develop the scientific areas in which researchers and scientists of Kazakhstan have scientific results. Analysis of the publications of local scientists on specific areas of knowledge shows that the greatest number of articles in leading international journals with impact factor in 2009-2013 years was published in such areas as chemistry, physics and astronomy. They comprise over 50% of all published scientific articles [7].

Thus, at the current stage of development of innovative activity in the country it is desirable the active involvement of universities in the innovation system. Especially it concerns ones with significant potential in the educational and research activities, conducting research on natural science areas, in particular in the field of chemistry and physics.

Involvement of the university in the region's innovation activity involves two tasks.

First, it is the development of intellectual potential of university-based training of experts on modern technologies and the involvement of the most capable ones in research activity;

Second, it is the generation and transfer of knowledge in order to accelerate the implementation of innovative technologies in various fields.

The major characteristics of innovation activity and the innovative environment of the University shall be the following indicators:

1) participation of innovative structures of the University, as well as research teams and individual scientists in innovation projects and developments (the number of ongoing studies, the number of applications for patenting, patents obtained, the number of projects and developments in cooperation with the enterprises of the region, the volume of revenues);

2) the creation of innovative infrastructure in universities, providing effective commercialization of high-tech products and technologies (the amount of research, innovation and implementation structures, including industrial parks, business incubators, etc.);

3) support of innovative activity with material, technical and information base (laboratory equipment, the number of personal computers in high school; terminals with Internet access, access to the information resources of the world largest universities, the total number of storage units of the university library collection);

4) the development of intellectual potential of the university (the total number of the teaching staff, staff with a PhD degree, the availability of training programs for masters and PhD students);

5) active participation of doctoral students and young scientists in the development and implementation of innovative projects and development (number of students and doctoral students, participated on paid basis in research in the framework of the research, innovation and implementation structures);

6) cooperation with universities in the educational, scientific and research activities (student exchanges, joint training of PhD students, staff mobility, the holding of international scientific and practical conferences [8].

Thus, the first block of indicators (1–2) describes the innovative activity of the university in the creation and implementation of its own scientific R&D, whereas the other indicators (3–6) characterize the innovative potential of the university and its possibilities in the educational activities that promote innovation.

Despite the fact that the university is the source of innovation, it is difficult enough for researchers to provide industrial implementation of their own R&D. The step of commercialization of R&D requires the establishment of partnerships and interactions with financial and innovative infrastructure of the region, in particular technology parks and regional venture funds, which model is being implemented now in Kazakhstan.

In our view, the provision by the technology parks of laboratory and test services does not solve the problem of commercialization of scientific research and requires increased cooperation in the following areas:

- the evaluation of commercial value and investment attraction of patented R&D;
- access to technopark technological base for manufacturing of experimental samples and pilot lots of high-tech products;
- the search for customers and assist to researcher in obtaining venture financing.

Getting the experimental samples largely determines the capabilities of scientists in obtaining funding from the venture capital funds that could invest in the project up to 100% of the required funds.

An important aspect of commercialization of scientific developments should be the development of practice of intellectual property evaluation by technology park with the aim of making the patent to the share capital of the project and the use of patents as collateral in obtaining loans from commercial banks. The implementation of this measure will allow scientists along with venture funds and technology parks to become a full partner in the project.

Another important aspect for the development of the university is highly qualified teaching staff. The indicator of the high scientific results of the university staff is a high publication activity in international journals with impact factor. According to the analytical Scopus database during the period from 1991 to 2015 the scientists from Kazakhstan published 11,872 articles in journals with high impact factor [9]. The largest number of articles published in the fields of physics and astronomy (20.9%), engineering (14.3%), materials science (13.6%), chemistry (13.0%), which confirms the high scientific potential of the RK scientists on natural science areas (Figure 3).

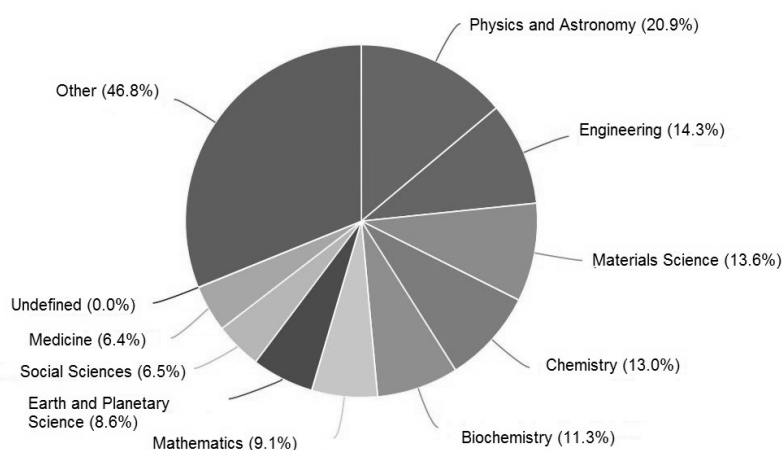

Figure 3. Areas of publications of scientists of Kazakhstan in 1991–2015 years in journals with impact factor, indexed in the Scopus database (Source [9])

In our opinion the implementation of the following measures will contribute to raising of the intellectual potential of the university:

- trainings of teaching staff of a university, incl. scientific internships at leading world universities, participation in scientific internships through the Government program «Bolashak»;
- receiving the state educational order for training PhD students on new specialties within physics and chemistry, also increasing the number of students on available programs with further employment at university;
- attract foreign scientists to conduct joint research projects, guest lectures, the creation of platforms for the exchange of experiences within the framework of international conferences.

At present, the Ministry of Education and Science provides a variety of grant schemes to support scientists and scientific organizations in the framework of Regulations of the grant, program-oriented financing of scientific and technical activity. However, the size of grants for research and development remains small. For example, in 2014 the size of innovative grants for technological innovations in the country reached 1 485,9 bln. tenge, which amounted to only 0.3% of the total cost for this type of innovation (or 4% of the national budget expenditures). In our opinion, it is necessary to increase the amount of grant if the progress of the project has already achieved some results:

- if the application for grant is prepared in cooperation of scientist and entrepreneur. In this case, an increase in grant funding will be appropriate, because there is a guarantee of implementation of project on the production facilities of entrepreneur.
- if the application for grant is prepared by local scientists in collaboration with a foreign laboratory, when the part of the work carried out on foreign equipment and with the participation of foreign experts.
- if the application for grant is prepared by consortium of universities that will jointly implement the project in the fields of specialization of the region, developing production of value-added goods and services.

Thus, at present, the transformation of the classical academia into Research (Innovation) one requires the joint efforts of the actors of national innovation system within the «triple helix» framework at macro, meso and micro level.

On the macro level, the government represented by the relevant ministries, National Agency for technological development creates the necessary conditions for coordinating the work of all elements of the innovation system at the national level, including universities. Government orders scientific and technological research, allocated funds to upgrade material and technical base and innovation infrastructure of a university. The most important recommendations of the support the transformation of the university at this level, in our view, is the introduction of schemes of grant funding for joint projects of research teams and businesses that allows them to implement R&D to production, increase the demand for domestic R&D by the business sector.

On the meso-level the technological parks and regional venture capital funds are active participants of innovation activity. They help to the university to implement projects in priority sectors of the region. In our view, at this stage of support it is important the provision by the technopark a technological base for experimental samples and pilot lots of high-tech products, as well as search for customers and assist in obtaining venture financing of the research projects from the regional venture fund.

At the micro-level, in our view, priority task of a university is to develop a system of material and social incentives for academics and young scientists. Development of the system for the promotion of young scientists will increase the prestige of the scientist, to attract in research the talented young people, to ensure the continuity of teaching staff.

In the long-term period it is important for a university, in our opinion, the creation of endowment fund, which is formed by attracting funds from individual and corporate donors (alumni, charities, patrons). If at the initial stages of the development of fund the funding is not great, then after 10–15 years, these funds can be a significant part of the budget of the university.

The transition from the classical model of university to innovation, research model based on the mechanism of interaction between science, education and production can not be accomplished in a short period of time. The realization of the goal require the implement project-oriented approach to the management of a university, which is based on the promotion and support of initiatives of university staff, efficient operation of institutional mechanism to ensure full using of considerable intellectual potential of a university [10].

The organizational structure of innovative university is constructed as a combination of a vertical hierarchy of educational and scientific departments and the horizontal subsystem, where units are project teams

and creative teams. The composition of project teams of «horizontal university» can be formed from units of «vertical university».

The realization of these measures, in our opinion, will contribute to the active implementation of R&D at the enterprises of Kazakhstan, strengthen links in the chain of education-science-production through the development of innovative function. The innovation activity of universities potentially allows to create the centers to generate innovative activity in the region and institutional framework of regional innovation system, and, on its basis, the national innovation system.

References

- 1 Стронгин Р., Грудзинский А. Проектно-ориентированное управление инновационным университетом // Высш. образование в России. — 2008. — № 4. — С. 26–31.
- 2 Youtie J., Shapira P. Building an innovation hub: A case study of the transformation of university roles in regional technological and economic development // Research policy. — 2008. — Vol. 37. — № 8. — С. 1188–1204.
- 3 Пугасов М. Вуз как горнило инноваций // Казахстанская правда. — 2010. — 17 окт. — № 264.
- 4 Etzkowitz H., Leydesdorff L. The dynamics of innovation: from Nation Systems and «Mode 2» to a Triple Helix University-Company-government relations // Research Policy. — 2000. — № 29 (2). — P. 109–123.
- 5 Мутанов Г. Университет — основа новой экономики // Байтерек. — 2008. — № 2 (29). — [ЭР]. Режим доступа: <http://www.baiterek.kz/index.php?journal=29&page=434>
- 6 Дежина И. «Ведущие вузы» или «исследовательские университеты»? // Высш. образование в России. — 2004. — № 8. — С. 9–17.
- 7 Ситенко Д.А. Активизация инновационной системы Казахстана: институты, механизмы, интеграционные союзы: монография. — Караганда: ТОО «Арка и К», 2015. — 222 с.
- 8 Юрьев В.М., Иванова М.С. Инновационный потенциал классического университета как один из факторов развития региона: методология исследования // Вестн. ТГУ. — 2007. — № 8 (52). — С. 7–13.
- 9 База данных Scopus. — [ЭР]. Режим доступа: <http://www.scopus.com>
- 10 Грудзинский А.О., Петрова О.В. Управление персоналом в инновационном университете // Вестн. Нижегородского ун-та им. Н.И. Лобачевского. — 2010. — № 5 (1). — С. 20–24.

Д.Диманте, Д.А.Ситенко

Инновациялық экономикаға өтудегі университеттің зерттеушілік қызметін ұйымдастыру

Қазақстанда білімге негізделген экономиканы қалыптастыру классикалық университеттердің инновациялық үрдістегі рөлі мен қызметтерін заманауи көзқарастарға сай қайта қарастырмай мүмкін болмайды. Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, бүгінгі таңда елдің инновациялық дамуындағы басты рөл зерттеу (инновациялық) университеттерге беріледі. Олар үздік ғылыми әлеуетті қолданып, жаңаша білімдер мен идеяларды бәсекеге қабілетті инновациялық соңғы өнімге айналдыра алатын жаңа буынды мамандар дайындауды жүзеге асырады. Мақалада инновациялық экономика жағдайындағы зерттеу (инновациялық) университетінің ролі мен қызметі қарастырылды. Университеттерді зерттеу (инновациялық) түріне жатқызуға мүмкіндік беретін, университеттердің инновациялық қызметі мен инновациялық ортасын сипаттайтын негізгі көрсеткіштері анықталды. «Үштік орам» концепциясының аясында классикалық жоғары оқу орнын зерттеу университетіне айналдыру бойынша макро-, мезо- және микродеңгейде шаралар кешені анықталды.

Д.Диманте, Д.А.Ситенко

Организация исследовательской деятельности университета при переходе к инновационной экономике

Формирование в Казахстане экономики, основанной на знаниях, невозможно без пересмотра роли и функций классических университетов согласно современным представлениям об их роли в инновационном процессе. Мировая практика свидетельствует о том, что ключевая роль в инновационном развитии страны сегодня принадлежит исследовательским (инновационным) университетам, которые воплощают в себе передовой научный потенциал, ведут подготовку нового поколения специалистов, способных воплотить новые знания и идеи в конечную конкурентоспособную инновационную продукцию. В статье рассматриваются взгляды отечественных и зарубежных исследователей на роль и функции университетов в инновационной экономике. Выявлены основные показатели, характеризующие инновационную деятельность и инновационную среду университета, соответствие которым позволяет отнести университет к исследовательскому (инновационному). Определен комплекс мер на макро-, мезо- и микроуровне по трансформации классического вуза в исследовательский в рамках концепции «тройной спирали».

References

- 1 Strongin R., Grudzinskij A. *Higher Education in Russia*, 2008, 4, p. 26–31.
- 2 Youtie J., Shapira P. *Research policy*, 2008, 37, 8, p. 1188–1204.
- 3 Pugasov M. *Kazakhstanskaya pravda*, 2010, October, 17, 264.
- 4 Etzkowitz H., Leydesdorff L. *Research Policy*, 2000, 29 (2), p. 109–123.
- 5 Mutanov G. *Baiterek*, 2008, 2 (29), [ER]. Access mode: <http://www.baiterek.kz/index.php?journal=29&page=434>
- 6 Dezhina I. *Higher Education in Russia*, 2004, 8, p. 9–17.
- 7 Sitenko D.A. *Activation of the innovation system of Kazakhstan: the institutions, mechanisms, integration unions: monograph*, Karaganda: LP «Arka i K», 2015, 222 p.
- 8 Jur'ev V.M., Ivanova M.S. *Vestnik TGU*, 2007, 8 (52), p. 7–13.
- 9 Scopus database, [ER]. Access mode: <http://www.scopus.com>
- 10 Grudzinskij A.O., Petrova O.V. *Vestnik of Lobachevsky University of Nizhni Novgorod*, 2010, 5 (1), p. 20–24.

**ЭКОНОМИКАЛЫҚ КӨРСЕТКІШТЕРДІ ЭКОНОМИКАЛЫҚ-
МАТЕМАТИКАЛЫҚ МОДЕЛЬДЕУ ЖӘНЕ БОЛЖАУ**
**ЭКОНОМИКО-МАТЕМАТИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ
И ПРОГНОЗИРОВАНИЕ ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ СИСТЕМ**
**ECONOMIC-MATHEMATICAL MODELING AND FORECASTING
OF PRODUCTION SYSTEMS**

УДК 330; 677:339.137

М.Л.Попова

*Институт мировой экономики и международных отношений им. Е.М.Примакова
(ИМЭМО) РАН, Москва, Россия
(E-mail: mlpopova@imeto.ru)*

Кластеры в США: роль и место малого бизнеса

В статье анализируется кластерный механизм укрепления экономического и инновационного положения США. Показана роль малых фирм в кластере и их взаимодействие с другими участниками. Отмечается, что кластерная инициатива является новой парадигмой администрации по делам малого бизнеса США. Делается вывод, что концепция кластерного подхода способствует развитию экономики страны в целом.

Ключевые слова: США, малый бизнес, кластерные программы, региональная экономика США, конкурентоспособность.

В течение всего послевоенного периода США проводит политику массированных инвестиций в науку, образование, высокотехнологичные отрасли и инновационный потенциал своей страны, при этом особое внимание уделяется человеческому капиталу и интеллектуальной собственности. За эти годы были созданы различные механизмы регулирования и поддержки экономического и инновационного развития США. Одним из таких механизмов служит кластерная система производства. В данной статье рассмотрены такие вопросы, как роль малых фирм в кластере, их взаимодействие с другими участниками и влияние такой формы кооперации на рост и развитие экономики США.

В последние годы был опубликован ряд исследований, призывающих федеральное правительство рассматривать региональные программы в качестве ключевого фактора экономического развития США: начали проводить политику более эффективного и рационального использования уже имеющихся ресурсов, структурирование существующих программ. Так образовался новый подход, в котором используются финансовые возможности государственных и местных органов власти, знания и научные наработки университетов и исследовательских центров с целью поддержки конкретных региональных кластеров, что, в свою очередь, направлено на удовлетворение национальных потребностей.

Под кластерами понимается территориально сконцентрированное объединение компаний, специализированных поставщиков, академических учреждений и государственных органов, которые производят и реализуют взаимосвязанные и взаимодополняющие товары и услуги. Региональные кластеры растут и развиваются благодаря увеличению сотрудничества между участниками, эффективности взаимодействия и инновациям [1–4].

От подобной формы сотрудничества выигрывают все стороны [5–7]:

- Крупные компании участвуют в кластерах с целью стимулирования региональной экономики, поиска партнеров в области передачи технологий, а также получения доступа к новым технологиям с возможностью их дальнейшей коммерциализации.

Малые предприятия сообщили, что их участие главным образом зависит от возможности взаимодействовать с другими членами кластера и их желания использовать уникальные услуги, которые предоставляет сообщество.

- Университеты заинтересованы в скорейшей передаче новых технологий частному сектору и в их коммерциализации. Также они оказывают консультационные услуги другим участникам кластера и предлагают инновационные решения для бизнеса.

- Правительство, в том числе различные агентства и ведомства, заинтересованы в более быстром и эффективном экономическом развитии региона, создании новых рабочих мест, новых высокотехнологичных предприятий. Их роль заключается в том, чтобы создать привлекательные законодательные условия для ведения бизнеса, организовать программы поддержки развития как НИОКР, так и отдельных предприятий. Кроме этого, государственные органы могут выступать в качестве покупателей товаров и услуг.

*Роль государства в развитии кластерного механизма
стимулирования экономики*

Финансирование кластерных проектов обычно осуществляется венчурными фондами. Например, в 2011 г. объемы венчурного финансирования составили почти 30 млрд долл. [8], а бюджет Б. Обамы включал лишь 300 млн долл. на нужды кластерных инициатив [9]. Однако хочется отметить растущую роль правительства США на данном направлении.

Федеральное правительство США традиционно играет важную роль в развитии инновационных кластеров по всей стране. Финансируемые из федерального бюджета исследования и государственные, в первую очередь военные, закупки сыграли значительную роль в становлении кластеров, которые сформировались вокруг крупных исследовательских университетов. Таким образом, была создана правовая и институциональная база для кластерных программ. Особо важными правовыми этапами для создания кластеров и других государственно-частных партнерств было принятие следующих законов: Закон Байя-Джуэла 1980 г., Закон о развитии инноваций в сфере малого бизнеса 1982 г. (программа SBIR), Закон о трансфере федеральных технологий 1986 г., Закон о развитии НИОКР в сфере малого бизнеса 1992 г. (программа STTR). Однако Соединенные Штаты традиционно не имели четко выраженной национальной политики по содействию развитию отдельных инновационных отраслей в конкретных регионах страны. Перед началом глобального финансово-экономического кризиса 2008–2009 гг. политика по управлению научно-техническими приоритетами США стала меняться [1, гл. 1.2]. Так, в 2007 г. при поддержке обеих партий конгресс США провел закон «Америка конкурирует» (America COMPETES Act), посвященный проблемам научно-технологической и образовательной политики страны. Однако этот закон лишь призывал министерства и ведомства создать инновационные институты для совместных разработок с университетами и промышленными предприятиями, но еще не выделял в федеральном бюджете какие-либо средства для прямого финансирования регионально-отраслевых партнерств.

Мировой кризис 2008–2009 гг. и существенный спад в основных отраслях экономики США стали сигналом для более активных действий в области развития инноваций и их коммерциализации. Так, например, в 2009 г. в федеральном бюджете США было выделено 50 млн долл. для содействия развитию региональных кластеров. Кроме этого, Закон 2009 г. о восстановлении и реинвестировании американской экономики выделял 2,4 млрд долл. на разработку и производство батарей и аккумуляторов нового поколения (в том числе и для использования их в электромашинах). Большинство компаний, получивших гранты из этих ресурсов, находятся в штате Мичиган (т.е., по своей сути, федеральное правительство выделило колоссальные средства на развитие кластера). В январе 2011 г. Президент США Б. Обама подписал закон «Америка конкурирует 2010» (The America COMPETES Act 2010), который, в частности, выделял 100 млн долл. ежегодно для реализации региональной инновационной программы, в том числе в рамках кластерной региональной инициативы, осуществляемой Администрацией по делам малого бизнеса и некоторыми другими ведомствами.

С институциональной точки зрения важно отметить, что в кластерных программах теперь задействованы почти все министерства и ведомства, однако важнейшую роль играют Управление эконо-

мического развития, Администрация по вопросам занятости и профессиональной подготовки и Администрация по делам малого бизнеса.

*Кластерная инициатива — новая программа Администрации
по делам малого бизнеса США*

Способность малого бизнеса внедрять инновации имеет решающее значение для конкурентоспособности США. В июне 2010 г. Администрация по делам малого бизнеса (SBA) совместно с некоторыми министерствами и ведомствами объявила о введении новой программы поддержки малого и среднего бизнеса [10] — Региональная кластерная инициатива (РКИ). Данная программа направлена на увеличение количества малых фирм и создание новых рабочих мест посредством финансирования региональных кластеров, которые поддерживают экономические, деловые и кадровые активы регионов.

SBA выделяет два основных направления в рамках Региональной кластерной инициативы — региональные инновационные кластеры и кластеры в области передовых оборонных технологий. Кластеры, выбранные для участия в программе, получают годовые контракты (с возможностью продления), чтобы обеспечить бизнес-обучение участников, консультирование, наставничество, коммерциализацию и трансферт технологий и другие услуги, которые направлены на поддержание роста и развития малых фирм-участников.

Региональная кластерная инициатива — это первая межведомственная программа, направленная на развитие местных региональных экономик США. В мае 2011 г. Б. Обама выделил дополнительно 37 млн долл. в рамках инициативы «Содействие занятости и катализатор инноваций». Было выбрано и поддержано дополнительно 20 быстро развивающихся региональных кластеров. В программе задействованы 13 ведомств: четыре из них осуществляют как финансовую, так и информационно-консультативную помощь, а остальные агентства будут предоставлять узкоспециализированную техническую помощь и доступ к прочим ресурсам и лишь к тем проектам, которые соответствуют критериям конкретных отраслевых учреждений. Каждый проект получил от 1,5 до 2,2 млн долл. на развитие, а также консультационные, информационные, образовательные услуги ведомств-участников и кредитные гарантии от Администрации малого бизнеса [2]. В октябре 2012 г. начался третий этап программы. Б. Обама выделил еще 20 млн долл., и были выбраны 10 новых кластеров [5]. Теперь 14 ведомств оказывают техническую и другие формы поддержки в рамках этих программ.

Кроме того, в марте 2012 г. Администрация Президента США объявила о запуске программы «Стимулирование инноваций и создание рабочих мест в удаленных и труднодоступных районах Америки» (Rural Jobs and Innovation Accelerator Challenge) [6]. Это еще одна межведомственная программа, на которую выделено 15 млн долл. Данные средства были распределены между двадцатью проектами в разных районах страны.

Кластеры получают финансирование из различных ведомств: от Администрации по делам малого бизнеса, Министерства торговли, Министерства труда, Министерства обороны и др. По некоторым оценкам, с 2010 по 2013 гг. Федеральное правительство потратило 250 млн долл. на поддержку кластерных программ [3]. В то же время прямые расходы SBA, связанные с Региональной кластерной инициативой, не так велики — около 10 млн долл. в год, или 2,5% от расходов агентства на программы развития предпринимательства [11]. Такой механизм поддержки бизнеса и инноваций считается малозатратным, однако отмечается существенный кумулятивный эффект на экономику. Например, в рамках одной из программ вложение всего 13 млн долл. позволит создать почти 3000 рабочих мест и привлечь 35,5 млн долл. частных инвестиций в краткосрочной перспективе. Долгосрочные ожидания более значительные: 6500 рабочих мест и 70 млн долл. частных инвестиций [6].

В рамках кластерной инициативы малые предприятия имеют возможность воспользоваться различными программами поддержки SBA. Это подтверждает опрос малых предприятий, участвующих в кластерной инициативе. Так, около 59% малых фирм — членов одного из кластеров в 2013 г. — использовали внешнее финансирование, в т.ч. кредиты, гранты, венчурные фонды, а 39% респондентов отметили, что участие в кластерной инициативе привело к расширению возможностей финансирования. Кластерная инициатива способствует привлечению дополнительного финансирования следующими мерами: 1) распространение информации о возможностях финансирования; 2) предоставление технической помощи, в том числе в виде обучения и помощи в написании заявлений на предоставление того или иного вида финансирования; 3) поддержка взаимодействия между участниками класте-

ра, например, поиск партнеров для повышения прочности заявок, а также поиск инвесторов, таких как венчурные фонды.

Анализ первых результатов кластерных программ SBA

За первые два года существования программы малые фирмы-участники кластеров имели следующие преимущества в доступе к капиталу [7]: получили государственные контракты на сумму более 800 млн долл.; участвовали в SBIR/STTR-программах в размере 14 млн долл.; привлекли более 66 млн долл. кредитования в форме частных источников финансирования, таких как кредиты, венчурные фонды и др.

Участники кластерной инициативы отмечают, что кластеры способствуют созданию новых видов товаров и услуг. В 2013 г. была подана 181 заявка на патентные права, получены лицензии на 47 технологий (от 3-х лиц) и выдана 31 лицензия на новые технологии (3-м лицам), что существенно выше, чем годом ранее — 111, 22 и 20 соответственно. Такое увеличение отражает резкий рост сотрудничества между членами кластера.

84% малых фирм выделяют возможность взаимодействовать с другими участниками в качестве основной причины участия в кластере. Так, в 2013 г. из 178 опрошенных малых предприятий 57% смогли создать, как минимум, одно объединение с другой малой фирмой или корпорацией, или же исследовательским институтом. Среди новых союзов 50% были образованы с другими предприятиями малого бизнеса, 20% — с корпорациями, а остальные — с университетами, научно-исследовательскими лабораториями и другими организациями. Похожие результаты наблюдались и в предыдущий год инициативы.

Кластерная система производства оказывает положительный эффект на такие экономические индикаторы, как общая занятость, выручка и уровень заработной платы. Рост этих показателей в течение двух лет действия программы оказался значительным и существенно превысил аналогичные региональные индексы. Поэтому регионы особенно заинтересованы в кластерном механизме стимулирования экономики, укреплении инновационных центров. Подобные центры повышают уровень конкурентоспособности отдельных штатов.

Так, за период с 2011 по 2013 гг. наблюдался уверенный рост общей занятости в рамках анализируемых кластеров (6,9%), что значительно выше данных статистики по тем же регионам в фирмах, которые не участвуют в кластерах (0,3% по данным Бюро Цензов и 1,6 % по данным независимого статистического агентства Dan&Bradstreet).

Аналогичные разрывы наблюдаются при анализе выручки: прирост 6,9 % в кластерах против 3,5% в соответствующих регионах по данным D&B.

Увеличение оплаты труда — еще один важный экономический показатель. В рамках кластерной инициативы расходы на заработную плату выросли более чем на 14%, в то время как по статистике Бюро экономического анализа этот показатель составил лишь 3,2% в период с 2011 по 2013 гг.

В качестве яркого примера можно привести кластер Magnolia Business Alliance (MBA), штат Миссисипи, который состоит из 48 участников. В него входят предприятия оборонной и энергетической отраслей, а также подкластер Geospatial Solutions, развивающий рынок геопространственных технологий. По данным экономического отчета U.S. Metro Economies [12], представленного на конференции мэров в 2014 г., регион Паскагула, Миссисипи, в котором оперирует MBA, вошел в десятку наиболее быстро развивающихся экономических регионов в США [4]. А Geospatial Solutions уже четвертый год подряд смог получить контракт с SBA в рамках программы Региональных кластеров и за 2013 г. показал успешные результаты: количество участников выросло с 11 до 27 организаций, 405 рабочих мест сохранено или создано, более 60 млн долл. инвестиций привлечено в виде капитала.

В северо-восточном Огайо также выделен кластер, состоящий из трех подкластеров в трех отраслях: энергетика, гибкая электроника и водные технологии. При этом технологии каждого из подкластеров взаимосвязаны, поэтому компании способны формировать межотраслевые стратегические партнерства. В качестве примера можно назвать NorTech, специализирующийся в сфере гибкой электроники и получающий средства в рамках программы SBA региональных кластеров. В целях ускорения роста занятости и воздействия на региональную экономику, этот кластер к 2019 г. планирует создать 3020 новых рабочих мест и увеличить долю на мировом рынке до 42 млрд долл. Кроме этого, задачей кластера является создание целостной региональной цепочки для изготовления гибких устройств и достижения глобального лидерства в данном производстве.

Идея комплексного подхода в отношении регионального экономического развития на основе кластеров показывает свою эффективность. Принятые в США законы и созданные комиссии по поддержке и организации кластеров позволили укрепить позиции малого и среднего бизнеса, вывести его на конкурентоспособный международный уровень. Поскольку основная масса предприятий кластера расположена в одном регионе, его природный и кадровый потенциал используется максимально. Малые предприятия создают новые рабочие места и, благодаря кооперации с крупными предприятиями, имеют возможность представлять свою продукцию на внешних рынках. Концепция кластерного подхода позволяет увеличить темпы роста товарооборота высокотехнологичной продукции и способствует развитию экономики страны в целом.

Не менее значимое преимущество подобных региональных инициатив — это относительно недорогой способ стимулирования сотрудничества между участниками, внедрение инноваций и новой экономической деятельности в экономических регионах, которые так важны для общего национального благосостояния страны. Государственное внимание и поддержка данного механизма дают сигнал и другим игрокам рынка, что позволяет увеличить объемы частного финансирования кластеров.

Список литературы

- 1 Наука и инновации: выбор приоритетов / Отв. ред. Н.И. Иванова. — М.: ИМЭМО РАН, 2012-235 с. (гл. 1.2).
- 2 2011 jobs accelerator overviews. — [ER]. Access mode: <http://manufacturing.gov/docs/2011-jobs-accelerator-overviews.pdf>.
- 3 Cluster spending exceeds Obama's goal. — [ER]. Access mode: <http://www.politifact.com/truth-o-meter/promises/obameter/promise/309/support-regional-innovation-clusters>.
- 4 Magnolia Business Alliance among America's Fastest Growing Economies. — [ER]. Access mode: <http://www.magnolia-ba.biz>.
- 5 Obama Administration announces \$20 Million for 10 Public-Private Partnerships to Support American Manufacturing and Encourage Investment in U. S. — [ER]. Access mode: <http://www.commerce.gov/news/pressreleases/2012/10/09/obama-administration-announces-20-million-10-public-private-partnersh>.
- 6 Obama Administration Announces \$15 Million Multi-Agency Challenge To Foster Job Creation and Business Innovation in Rural Communities Nationwide. — [ER]. Access mode: <http://2010-2014.commerce.gov/category/tags/rural-jobs-and-innovation-accelerator>.
- 7 Overview: SBA Innovation Clusters, 12 Nov 2013. — [ER]. Access mode: <http://www.clustermapping.us/sites/default/files/files/page>.
- 8 PwC/NVCA Money Tree Report. — [ER]. Access mode: <https://www.pwcmoneytree.com>.
- 9 Rising the Challenge: U. S. Innovation Policy for the Global Economy. — [ER]. Access mode: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK100322>.
- 10 SBA Announces Funding Available to Support Regional Clusters, Job Creation. — [ER]. Access mode: <http://www.sba.gov/content/sba-announces-funding-available-support-regional-clusters-job-creation>.
- 11 U.S. SBA, FY 2015 Congressional Budget Justification and FY 2013 Annual Performance Report.
- 12 U. S. Metro Economies report, 2014.

М.Л.Попова

АҚШ-тағы кластерлер: шағын бизнестің рөлі мен орны

Мақалада АҚШ-тағы экономикалық және инновациялық жағдайды нығайтудың кластерлік механизмі талданған. Кластердегі шағын фирмалардың рөлі және олардың басқа қатысушылармен өзара әрекеттесуі көрсетілген. Кластерлік бастама АҚШ-тағы шағын бизнес істері бойынша әкімшіліктің жаңа парадигмасы болып табылатындығы айтылған. Кластерлік ұстаным тұжырымдамасы тұтас ел экономикасының дамуына мүмкіндік беретіндігі туралы қорытынды жасалған.

M.L.Popova

Clusters in the USA: role and place of small business

In article the cluster mechanism of strengthening of economic and innovative situation of the USA is analyzed. Are shown a role of small firms in a cluster and their interaction with other participants. It is noted that the cluster initiative is a new paradigm of administration for small business of the USA. The conclusion is drawn that the concept of cluster approach promotes development of national economy in general.

References

- 1 Science and innovations: choice of priorities, edit. of N.I.Ivanov, Moscow: IMEMO RAHN, 2012, 235 p. (chapter 1.2).
- 2 2011 jobs accelerator overviews, — [ER]. Access mode: <http://manufacturing.gov/docs/2011-jobs-accelerator-overviews.pdf>.
- 3 Cluster spending exceeds Obama's goal, [ER]. Access mode: <http://www.politifact.com/truth-o-meter/promises/obameter/promise/309/support-regional-innovation-clusters>.
- 4 Magnolia Business Alliance among America's Fastest Growing Economies, [ER]. Access mode: <http://www.magnolia-ba.biz>.
- 5 Obama Administration announces \$20 Million for 10 Public-Private Partnerships to Support American Manufacturing and Encourage Investment in U. S., [ER]. Access mode: <http://www.commerce.gov/news/pressreleases/2012/10/09/obama-administration-announces-20-million-10-public-private-partnersh>.
- 6 Obama Administration Announces \$15 Million Multi-Agency Challenge To Foster Job Creation and Business Innovation in Rural Communities Nationwide, — [ER]. Access mode: <http://2010-2014.commerce.gov/category/tags/rural-jobs-and-innovation-accelerator>.
- 7 Overview: SBA Innovation Clusters, 12 Nov 2013, [ER]. Access mode: <http://www.clustermapping.us/sites/default/files/files/page>.
- 8 PwC/NVCA Money Tree Report, — [ER]. Access mode: <https://www.pwcmoneytree.com>.
- 9 Rising the Challenge: U. S. Innovation Policy for the Global Economy, [ER]. Access mode: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK100322>.
- 10 SBA Announces Funding Available to Support Regional Clusters, Job Creation, [ER]. Access mode: <http://www.sba.gov/content/sba-announces-funding-available-support-regional-clusters-job-creation>.
- 11 U.S. SBA, FY 2015 Congressional Budget Justification and FY 2013 Annual Performance Report.
- 12 U.S. Metro Economies report, 2014.

L.A.Rodina¹, E.B.Romanko²

¹*F.M.Dostoevsky Omsk State University;*

²*Ye.A.Buketov Karaganda State University
(E-mail: romanko.55@mail.ru)*

Methodical bases to measure and assess the effects of innovations and the efficiency of innovative processes

It is noted that today there are no uniform views concerning the criteria and methods for assessing the effects of innovations. The attention is paid to the classification of effects of the innovative activity. The effectiveness of costs for the innovative activity is considered. The possibility of cost accounting and effect types of work in the field of science is revealed. The necessity of the use of the system of estimated indicators of innovations' efficiency is justified. Methodical bases of the organization of the analysis of the innovative activity's efficiency are stated.

Key words: innovations, effect, assessment, classification, interconnection, types, costs, indicators, system, organization, analysis.

Assumptions and limitations that are the basis for the approaches set up in the existing methods to assess the effects of innovations and the efficiency of innovative processes

Today there are no uniform views on the criteria and methods for assessing the effects of innovations [1–3].

In recent years, approaches, according to which the methodology and techniques of investment calculations are used to assess the economic effect of innovations, have become fairly widespread. These approaches are quite justified, when we are talking about assessing the effectiveness of investments in innovation at the stage of pilot batch manufacturing and organization of mass production. In such a case, we should talk about the investment project, the efficiency of which can be assessed through a variety of methods of investment calculations [4–6].

Approaches for assessing the effects of innovations and the efficiency of innovative processes set out in the existing methods are based on the following assumptions and limitations:

- the effect of innovations is measured and assessed at the level of an individual enterprise;
- not only economic, but also other kinds of effects: technical, social, environmental, etc. are to be measured;
- an enterprise expects a return of funds invested in the innovative project, both in the short- and long term perspective, i.e. the financial result is the ultimate criterion of success of innovation;
- to measure the effects both quantitative and qualitative methods are supposed to be used;
- the effect is measured and assessed in all the phases of the innovation process, beginning with the innovation's idea and finishing with the phase of the beginning of its commercial realization;
- measurement and assessment of the effects are carried out in a phased manner by all the participants of the innovation process;
- a number of measured quantities that are replaced in the process of the implementation of phases of the innovation process is considered as a base for the comparative evaluation of the results of innovation. For example, in the phase of evaluating the idea of innovation indicators of an alternative embodiment of innovation will serve as a base for comparison, and in the phase of the commercial realization an expected return on the invested capital can serve as such an indicator.

The results arising during the implementation of innovations can be measured at different levels and directions of their occurrence. We can distinguish two basic levels: micro- and macro level. At the micro level, i. e. at the enterprise level we assess an individual innovative project, which is the creation and introduction of new products or services, technology, organizational structures, system of planning, accounting, etc. If the series of integrated projects implemented at the level of the enterprise is assessed, then we can talk about the assessment at the macro level. As a rule, we are talking about large enterprises that are the leaders in the industry. The macro level also imply the results of the implementation of the complex of

innovation projects realized in the framework of cooperation with enterprises of various branches. The effects arising from the implementation of innovations of the industrial or national economic significance should be measured and assessed at the macro level.

The result of the implementation of a series of some technically relevant and interconnected innovative projects that ensure the achievement of the synergistic effect is intermediate between the macro and micro level.

Classification of effects of innovative activity

The effect of innovative activity implies many aspects. The relative interconnection of these effects is shown in Figure 1.

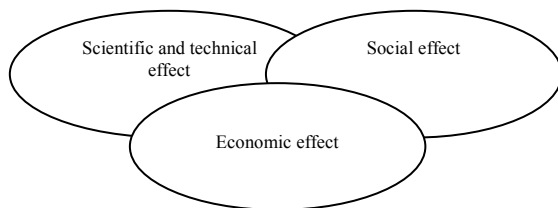

Figure 1. Interconnection of effects: scientific and technical, social, economic (data of the work [7; 360])

As authors of the famous textbook think [7; 360], the scientific and technical effect means: scientific (E_s), scientific and technical (E_{st}) and technical (E_t) effects.

According to Prof. R. A. Fatkhutdinov [8; 529], introduction of novelties (innovations) may provide four types of effects:

- economic effect;
- scientific and technical effect;
- social effect;
- ecological effect.

Classification of effects of innovative activity by types and forms proposed by the authors of the textbook «Economy of the enterprise» is shown in Figure 2.

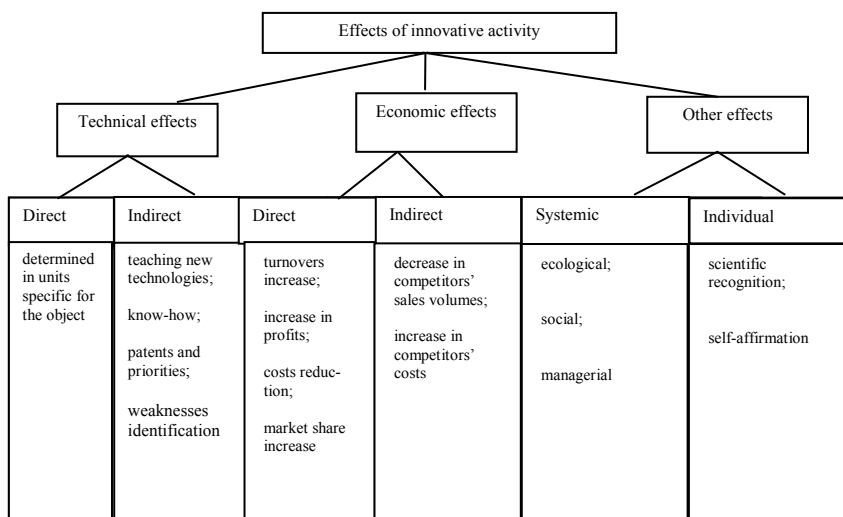

Figure 2. Types of effects of innovative activity (data of the work [9; 274])

Thus, according to the authors of the work [9; 272–274], effects of innovations comprise technical, economic, social, ecological and other results of the innovation process. In this case all the types of the innovation process results shall be subject to measurement and assessment.

Cost-effectiveness of innovative activity

It is noted in the work [10; 333–335] that implementation of innovative activity is due to internal and external costs.

Internal costs (current and capital) are distributed by the source of funding:

- 1) the organization's own funds;
- 2) the means of the budget;
- 3) the means of the extra-budgetary funds;
- 4) the means of the business sector's organizations.

Current internal costs on research and development are distributed by types of work and sectors of activity.

The following costs are allocated by types of work:

- for fundamental research;
- for applied research;
- for development.

Sectors of activity are:

- public;
- business;
- higher education sector;
- private non-profit sector.

To assess the cost-effectiveness of innovative activity it is necessary to solve the problem of assessing its results. One should distinguish the cost-effectiveness of innovative activity of manufacturers (sellers) and that of buyers.

Among the external costs the following ones are allocated [11; 299–302]:

1. Costs associated with inventions include:

- costs of the experimental work;
- costs of producing models and samples;
- costs of organizing exhibitions, competitions and other events in marketing;
- payment of royalties.

2. The cost of creating a new technology depends on the date of commencement and completion of related works. Therefore, in the year of R&D completion the costs of this year, the costs of the previous years, the total costs of the creation of this new technology are taken into account.

Total costs of the creation of a new technology can be represented as the product of average costs per one sample and the number of samples created.

The buyer, acquiring innovations, improves his material and technical base, production and management technology. He bears the costs associated with the purchase of innovations, their transportation, development, etc. The cost-effectiveness of the use of new features can be controlled by analyzing the following indicators [10; 335]:

- the costs of innovations development;
- the total costs of products production and sale;
- the proceeds from the sale of products manufactured with the use of innovations;
- profit from the sale of products manufactured with the use of innovations;
- the proceeds from the sale of all products;
- the cost of intangible assets (average for the period);
- value of fixed assets (average for the period);
- net profit;
- average headcount.

These indicators allow us to construct a system of interrelated factors to conduct the factor index analysis of costs per unit of sales volume; profit from the sale of products; and net profit.

Table provides the possibility of accounting the costs and effects of the various stages of the innovation process.

The possibility of accounting the costs and types of effects in the sphere of science

Work at the stages of the “research-production” cycle	Costs of research	Effects of research						
		Economic (E_e)			Scientific (E_s)	Scientific and technical (E_{st})	Technical (E_t)	Social (E_s)
		Potential	Expected	Actual				
Fundamental research (FR)	+	+			+			+
Applied research (AR)	+	+	+		+	+		+
Development work (DW)	+		+	+		+	+	+

Note. Data of the work [7; 360].

As we can see, social (E_s) and economic (E_e) effects in varying degrees are common to all types of scientific works, scientific effect — to FR and AR, scientific and technical effect — to AR and DW, and technical effect — to DW in its development (D) in industrial production (IP). Interconnection of the economic effect with E_t , E_{st} and E_t is presented in Figure 3.

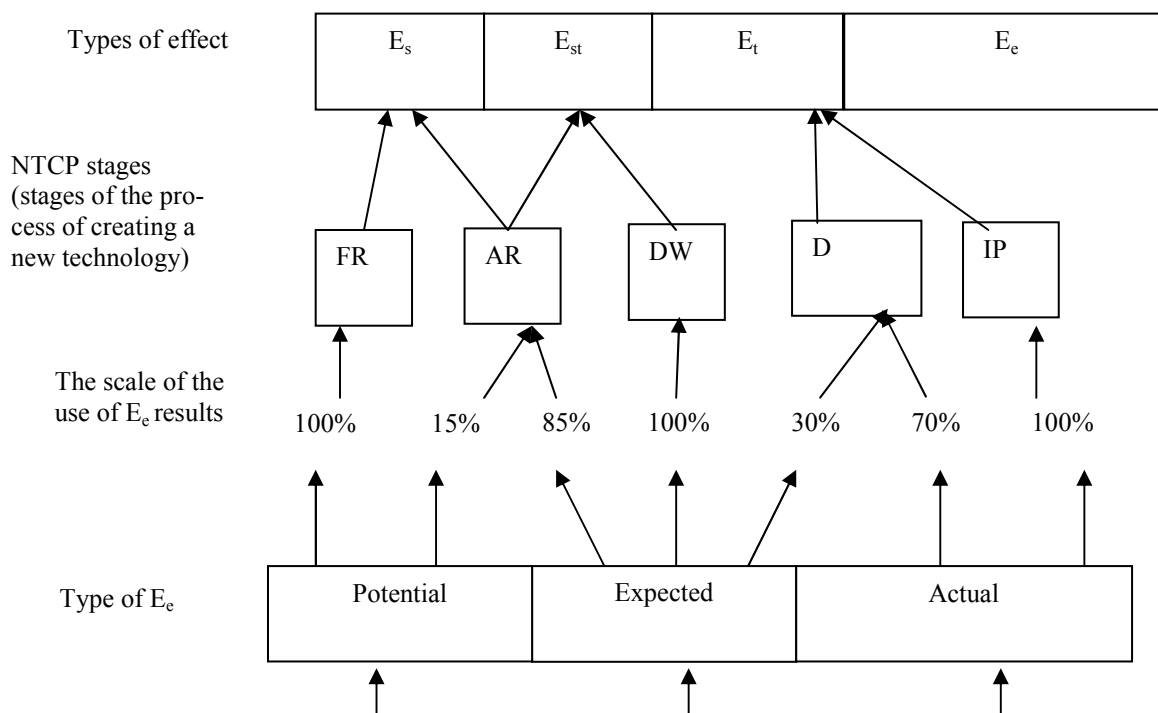

Figure 3. Interconnection of effects: E_s , E_{st} , E_t and E_e (data of the work [7; 361])

The above data are approximate. For the concrete results of scientific, scientific and technical works, they can be specified. In this case, the scientific effect turns into the scientific and technical one, and the latter — into the technical effect as the information about the new product develops. All of these types of effects can be assessed economically, and the probability and fullness of their determination increase as the scientific idea passes through the stages of the «research-production» cycle.

Figure 3 shows that the scientific effect, which is the result of FR and AR, can be assessed through the potential economic effect. The scientific and technical effect is the result of AR and DW and can be assessed mainly through the expected economic effect. Studies show that 15% of the results of the applied research are characterized by the potential economic effect and 85% — by the expected one (for the further AR use) [7; 363].

The technical effect obtained as the result of the development of DW in the production and operation in the national economy can be assessed by the actual economic effect. D results are determined by 70% by the actual economic effect and by 30% — by the expected one.

The system of assessment indicators of innovations' efficiency

The efficiency of innovations is characterized by a system of indicators that reflect final results of their implementation, as well as by the ratio of the results and the costs arising from the development, production, and operation of innovations.

In assessing the efficiency of innovations it is necessary to distinguish [10; 335]:

1. Indicators of national economic (integrated) efficiency that take into account outcomes of innovations' implementation in the entire national economy, i.e. the integral effect of innovations among developers, producers, consumers and the budget.

2. Indicators of production (or operational), financial and investment efficiency, taking into account outcomes of innovations' implementation by each of the participants of the innovation process.

3. Indicators of budgetary efficiency that take into account financial implications of innovations' implementation for the national, regional and local budgets.

Currently, in accordance with the recommendations of the UNIDO (United Nations Industrial Development Organization), the following indicators are applied in the foreign practice to assess the efficiency of innovative activity [8; 531–532]:

1) Net present value (NPV)

$$NPV = \vartheta_r = \sum_{t=0}^T (R_t - C_t) \frac{1}{(1 + E)^t}, \quad (1)$$

where T is the horizon of calculation equal to the number of the calculation step, where the elimination of the object is carried out; R_t implies results achieved at the t -step of the calculation; C_t means costs undertaken at this step; E is the discount rate;

2) internal rate of return (IRR) or the discount rate;

3) simple rate of return

$$R = \frac{NP + P}{I} \cdot 100\%, \quad (2)$$

where NP is net profit; P stands for interest on borrowed capital; I means overall investment costs;

4) simple rate of return on share capital

$$R = \frac{NP}{Q} \cdot 100\%, \quad (3)$$

where Q means share capital;

5) coefficient of the project's financial autonomy (C_{fa})

$$C_{fa} = \frac{C_c}{Z}, \quad (4)$$

where C_c means own funds; Z stands for borrowed funds;

6) current liquidity ratio (R_l)

$$R_l = \frac{O_a}{Z} \geq 1, \quad (5)$$

where O_a is the amount of the project's current assets;

7) performance coefficient (r) can be used as an integral indicator, which characterizes the efficiency of the organization's innovative activity

$$r = \frac{R_c}{\sum_{i=1}^N Q_i - \sum_{i=1}^N (H_2 - H_1)}, \quad (6)$$

where R_c means total costs of the finished work accepted (recommended) for the development in mass production; Q stands for actual costs of R&D during i -year; N is the number of years of the analyzed period; H_1 means unfinished production at the beginning of the analyzed period, in terms of its value; H_2 means the same at the end of the analyzed period.

We should also add an indicator of the payback period for innovations in the innovation project (T_o) to the above ones:

$$T_o = \frac{I}{\Pi_n}, \quad (7)$$

where Π_n means annual net profit derived from the object's operation.

Organization of the innovative activity's efficiency analysis

The purpose of the analysis (audit) of the efficiency of the organization's innovative activity is to study its mechanism and determine the return of investment. This purpose entails the following analysis tasks [8; 532–533]:

1. Analysis of the validity of the idea and the structure of the problem.
2. Analysis of the rationality of the innovation organization (IO) structure.
3. Analysis of the professionalism of the IO head, leaders of innovation projects and their teams.
4. Analysis of the legal justification of projects and state support of innovative activity.
5. Analysis of the financial and logistical support of IO.
6. Analysis of the quality of regulatory and methodological support of IO.
7. Analysis of the quality of information support of IO.
8. Analysis of the totality of scientific approaches and modern management methods used.
9. Analysis of using competitive advantages of IO.
10. Analysis of the structure of the portfolio of novelties and innovations (purchased innovations, innovations for the implementation in IO, innovations for the accumulation, own innovations, innovations for sale).
11. Analysis of the quality of projects' expertise.
12. Analysis of the quality of calculations of IO's innovative activity efficiency indicators.
13. Analysis of the system of motivation and responsibility of innovative activity.

One should comply with the following principles, while analyzing the efficiency of IO's innovative activity [8; 533]:

- principles of dialectics (systematic approach, dynamic approach, the principle of manifestation of the necessity and contingency, the principle of unity and struggle of opposites, the principle of the transformation of quantity into quality and quality into a new quantity, the principle of «negation of the negation»);
- the principle of unity of the analysis and synthesis;
- the principle of ranking;
- the principle of comparability of alternatives;
- the principle of efficiency;
- the principle of quantification and others.

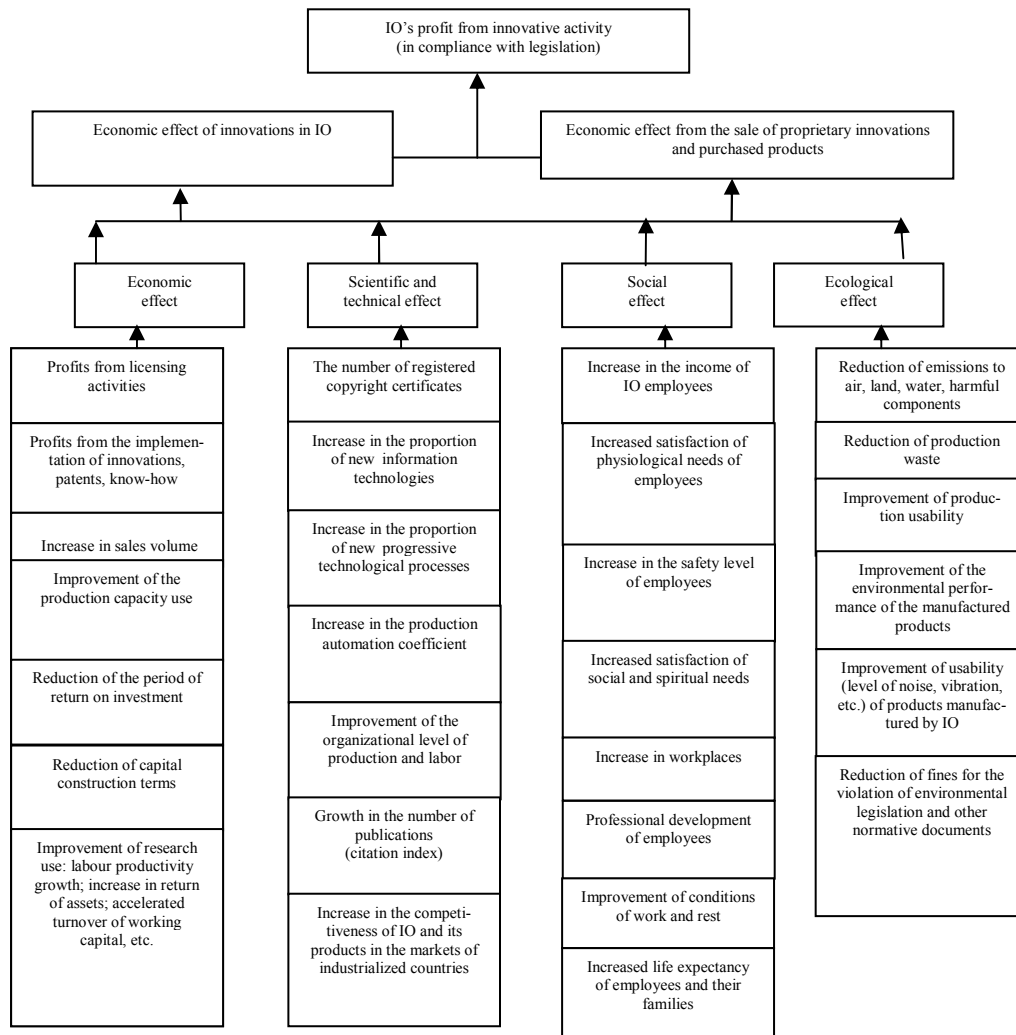

Figure 4. System of innovative activity's efficiency indicators (data of the work [8; 530])

The main stages of the analysis of the efficiency of IO's innovative activity:

- 1) identification of the problem, formulation of goals and objectives of the analysis;
- 2) formation of the temporary creative team to conduct such an analysis;
- 3) development of the analysis program draft;
- 4) preparation and publication of the decree concerning IO on the objectives, the group, its rights and responsibilities, analysis program;
- 5) the choice of methods of work;
- 6) collection and processing of the necessary information, documents, etc.;
- 7) analysis of the above mentioned objectives and the system of indicators (Fig. 4, formulae (1) ... (7));
- 8) preparation, coordination and approval of the report on the work done;
- 9) taking action according to the analysis results.

References

- 1 *Афонин И.В.* Инновационный менеджмент: учеб. пособие. — М.: Гардарики, 2005. — 224 с.
- 2 *Ивасенко А.Г., Никонова Я.И., Сизова А.О.* Инновационный менеджмент: учеб. пособие. — М.: КНОРУС, 2009. — 416 с.
- 3 *Каренов Р.С.* Инновационный менеджмент. — Алматы: Ғылым, 1997. — 184 с.
- 4 *Черняк В.З.* Управление инвестиционными проектами: учеб. пособие. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. — 351 с.
- 5 *Волков И.М., Грачева М.В.* Проектный анализ: учебник. — М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. — 423 с.

- 6 Золотогоров В.Г. Инвестиционное проектирование: учеб. пособие. — Минск: Экоперспектива, 1998. — 463 с.
- 7 Основы инновационного менеджмента: Теория и практика: учеб. пособие / Под ред. П.Н. Завлина и др. — М.: Экономика, 2000. — 475 с.
- 8 Фатхутдинов Р.А. Инновационный менеджмент: учебник. — М.: Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1998. — 600 с.
- 9 Берзинь И.Э., Пикунова С.А., Савченко Н.Н., Фалько С.Г. Экономика предприятия: учебник. — М.: Дрофа, 2004. — 368 с.
- 10 Балдин К.В., Барышева А.В., Макриденко Е.Л., Передеряев И.И. Инновационный менеджмент. — М.: Дашков и К⁰, 2015. — 384 с.
- 11 Инновационный менеджмент: учебник / Под ред. С.Д. Ильенковой. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. — 343 с.

Л.А.Родина, Е.Б.Романько

Инновациялар эсерін және инновациялық үрдістер тиімділігін өлшеу мен бағалаудың әдістемелік негіздері

Қазіргі таңда инновациялар тиімділігін бағалаудың критерийлері мен әдістері жөнінде бірыңғай көзқарастың жоқтығы айтылған. Инновациялық қызметтің тиімділік әсерлерін жіктеуге көңіл бөлінген. Инновациялық қызметке бағытталған шығындардың тиімділігі қарастырылған. Ғылым саласындағы еңбек шығындарының есебін және тиімділік түрлерін анықтау мүмкіндігі көрсетілген. Инновациялар тиімділігін бағалау көрсеткіштері жүйесін қолдану қажеттігі негізделген. Инновациялық қызметтің тиімділігін талдауды ұйымдастырудың әдістемелік негіздері баяндалған.

Л.А.Родина, Е.Б.Романько

Методические основы измерения и оценки эффектов инноваций и эффективности инновационных процессов

Отмечается, что сегодня отсутствуют единые взгляды относительно критериев и методов оценки эффектов инноваций. Уделяется внимание классификации эффектов инновационной деятельности. Рассматривается эффективность затрат на инновационную деятельность. Раскрывается возможность учета затрат и видов эффекта работ в сфере науки. Обосновывается необходимость применения системы оценочных показателей эффективности инноваций. Излагаются методические основы организации анализа эффективности инновационной деятельности.

References

- 1 Afonin I.V. *Innovation management: tutorial*, Moscow: Gardariki, 2005, 224 p.
- 2 Ivassenko A.G., Nikonova Ya.I., Sizova A.O. *Innovation management: tutorial*, Moscow: KNORUS, 2009, 416 p.
- 3 Karenov R.S. *Innovation management*, Almaty: Gylym, 1997, 184 p.
- 4 Chernyak V.Z. *Investment projects management: tutorial*, Moscow: UNITY-DANA, 2004, 351 p.
- 5 Volkov I.M., Gracheva M.V. *Project analysis: textbook*, Moscow: Banks and stock exchanges, UNITY, 1998, 423 p.
- 6 Zolotogorov V.G. *Investment planning Tutorial*, Minsk: Ecoperspective, 1998, 463 p.
- 7 Bases of innovation management: theory and practice: tutorial, under P.N. Zavlin's edition, etc., Moscow: Ekonomica, 2000, 475 p.
- 8 Fatkhutdinov R.A. *Innovation management: textbook*, Moscow: «Intel-Synthesis» Business School, 1998, 600 p.
- 9 Berzin I.E., Pikunova S.A., Savchenko N.N., Falko S.G. *Economy of the enterprise: textbook*, Moscow: Drofa, 2004, 368 p.
- 10 Baldin K.V., Barysheva A.V., Makridenko E.L., Perederyaev I.I. *Innovation management*, Moscow: Dashkov and K, 2015, 384 p.
- 11 Innovation management: textbook, under S.D. Ilyenkova's edition, Moscow: UNITY-DANA, 2003, 343 p.

ҚАРЖЫ-НЕСИЕ ЖҮЙЕСІ ФИНАНСОВО-КРЕДИТНАЯ СИСТЕМА FINANCIAL-CREDIT SYSTEM

УДК 657 (075.8)

М.В.Штиллер

*Алматинская академия экономики и статистики
(E-mail: stilmarmax@mail.ru)*

Проблемы раскрытия информации о рисках в финансовой отчетности компании

В статье рассмотрены различные особенности раскрытия информации о рисках на основании международных стандартов финансовой отчетности. Определены основные подходы выявления рисков в современных условиях. Дана сравнительная характеристика основных стандартов финансовой отчетности по раскрытию информации о рисках, применяемых в Казахстане. Раскрыты особенности качественного и количественного анализа рисков. Сгруппированы процессы управления рисками в компании, с использованием стандартов управления рисками. Предложены рекомендации по эффективному применению процессов управления рисками для выявления информации о рисках в финансовой отчетности компании.

Ключевые слова: риск, снижение риска, финансовая отчетность, стандарты финансовой отчетности, управление рисками.

В современных условиях в основе раскрытия информации о рисках лежат международные стандарты финансовой отчетности (International Financial Reporting Standards — IFRS), а также адекватная методология раскрытия информации в международных стандартах бухгалтерского учета (International Accounting Standard — IAS). Как правило, раскрытие подразумевает публикацию соответствующей качественной и количественной информации в годовой финансовой отчетности, к которой прилагается промежуточная финансовая отчетность и другая уместная информация.

Международные стандарты финансовой отчетности (МСФО) раскрывают информацию о финансовом положении (бухгалтерский баланс), финансовых результатах (отчет о прибылях и убытках) и изменениях финансового положения (отчет о движении денежных средств) компании. Все принимаемые экономические решения заинтересованных лиц обеспечиваются за счет полного раскрытия и достоверного представления полезной информации. Поэтому финансовая деятельность компании во всех ее формах сопряжена с многочисленными рисками, степень влияния которых на результаты этой деятельности и уровень финансовой безопасности существенно возрастает в настоящее время.

В современных рыночных условиях хозяйствования существует огромное разнообразие рисков. В последние годы в экономической литературе стали упоминаться такие термины, как «экономический риск», «хозяйственный риск», «предпринимательский риск», «риск коммерческой деятельности», «банковский риск», «кредитный риск» [1, 2].

В современной научной литературе существует множество объяснений сути понятия «риск», которые можно разбить на две группы.

Первая группа объясняет экономическую природу риска с позиции финансовых результатов коммерческой деятельности. Здесь риск трактуется как вероятность или предполагаемая возможность

потерь при наступлении некоторых нежелательных событий, т.е. величина возможного убытка или риск потери дохода.

Вторую группу представляют исследования, в которых предпринимаются попытки определения риска, его оценки и измерения математическими методами и теориями вероятности. Согласно такому подходу риск — это функция, которая является результатом вероятности и величины убытка и представляет собой отклонение фактически установленного от среднего типичного уровня значения оцениваемого признака. Вероятное событие, ведущее к потерям, представленное в стоимостном выражении, и представляет собой риск.

Оба подхода в определении риска объединяются предметом изучения и не противоречат друг другу. Результаты последних исследований причин возникновения, оценки и анализа рисков показали, что риск выступает как угроза потери контроля над величиной доходов или расходов в ходе реализации своей деятельности, источником которого является неопределенность. Поскольку все в природе стремится к равновесию, то субъект должен придать заданному отклонению посредством эффективного управления соответствующими ресурсами устойчивый характер [3]. Негативная сторона риска проявляется в обратном повороте хода дел в сторону существовавшего ранее равновесия. Таким образом, результатом риска выступает прибыль или убыток.

Одной из важных задач бухгалтерского учета является раскрытие в финансовой отчетности организаций информации о рисках. В Республике Казахстан формы финансовой отчетности регламентируются международными стандартами финансовой отчетности. Вследствие этого возникают ситуации, когда отчетность не содержит информации, необходимой для формирования полного представления об имуществе и финансовом положении организации. Поскольку экономика Казахстана остро нуждается в притоке как иностранных, так и отечественных инвестиций, то и информацию в отчетности необходимо представлять таким образом, чтобы она была удобна, необходима и востребована инвесторами. Основная цель раскрытия информации о рисках заключается в том, чтобы предоставить потенциальным партнерам и собственникам необходимые данные для принятия решений о целесообразности участия в проекте и предусмотреть меры по защите от возможных финансовых потерь [4].

В Республике Казахстан при раскрытии информации о рисках в финансовой отчетности применяются различные международные стандарты финансовой отчетности. Сравнительная характеристика данных стандартов представлена в таблице 1.

Т а б л и ц а 1

Сравнительная характеристика МСФО по раскрытию информации о рисках

Название	Описание
1	2
Международный стандарт финансовой отчетности (IFRS) 7 «Финансовые инструменты: раскрытие информации»	Данный стандарт устанавливает требования к компаниям по раскрытию информации о рисках в их финансовой отчетности, позволяющей заинтересованным лицам определить: – воздействие финансовых инструментов на финансовое состояние и результаты финансово-хозяйственной деятельности компании; – влияние финансовых инструментов на возможность появления различных рисков в течение периода и на конец отчетного периода в компании и методику управления этими рисками.
Международный стандарт финансовой отчетности (IFRS) 4 «Договоры страхования»	Целью данного стандарта является рассмотрение договоров страхования компании, которые применяются в финансовой отчетности. На основе данного стандарта пользователи финансовой отчетности имеют возможность определить причины возникновения и размер рисков, которые связаны непосредственно с договорами страхования.
Международный стандарт финансовой отчетности (IAS) 32 «Финансовые инструменты: представление информации»	Роль данного стандарта заключается в установлении основных принципов, на основании которых определяются финансовые инструменты в составе обязательств или капитала компании. Данный стандарт также раскрывает особенности взаимозачета финансовых активов и финансовых обязательств. Как известно, финансовые инструменты являются основой возникновения финансовых активов и финансовых обязательств, которые имеют схожие первичные риски (на-

1	2
	пример, активы и обязательства, входящие в портфель форвардных контрактов и иных производных инструментов), но с разными встречными сторонами. Пункты о закреплении прав на взаимозачет финансового актива и финансового обязательства воздействуют на права и обязательства, которые связаны с финансовым активом и финансовым обязательством. Это, в свою очередь, может привести компанию к кредитному риску и риску ликвидности.
Международный стандарт финансовой отчетности (IAS) 39 «Финансовые инструменты: признание и оценка»	Все виды финансовых инструментов признаются и оцениваются на основе данного стандарта всеми компаниями. Особенность данного стандарта заключается в том, что для хеджирования двух и более видов риска применяется один и тот же инструмент хеджирования. Данное условие может быть применено только в том случае, если заранее идентифицированы хеджируемые риски, продемонстрирована эффективность хеджирования, обеспечено конкретное определение инструмента хеджирования и определены позиции по различным рискам.

Примечание: Составлено автором на основании [5–8].

Как свидетельствует представленная сравнительная характеристика МСФО, все стандарты прямо или косвенно участвуют в раскрытии информации о рисках. Если МСФО (IFRS) 7 и МСФО (IAS) 32 непосредственно связаны с раскрытием и предоставлением информации по финансовым инструментам, то МСФО (IFRS) 4 и МСФО (IAS) 39 применяются для оценки управления рисками.

Необходимо отметить, что особенно в МСФО (IFRS) 7 сохранены требования МСФО (IAS) 32 к качественному анализу рисков (т.е. кредитного риска, риска ликвидности и рыночного риска), которым подвержено предприятие, включая обсуждение целей и политики руководства по управлению этими рисками. МСФО (IFRS) 7 расширяет данное требование, указывая на необходимость дополнительно раскрывать информацию о процедурах, которые предприятие использует для управления рисками и для их оценки.

По нашему мнению, МСФО (IFRS) 7 расширяет требования к количественному анализу финансовых рисков, содержащиеся в МСФО (IAS) 32 и направленные на предоставление информации о степени подверженности предприятия рискам на основании информации, предоставляемой руководству предприятия, в дополнение к общему описанию финансовых инструментов, используемых предприятием. МСФО (IFRS) 7 требует раскрытия всех концентраций рисков, которым подвержено предприятие, на основе общих характеристик риска (например, по местоположению, валюте, экономическим условиям и виду контрагентов). Кроме того, МСФО (IFRS) 7 требует описания того, каким образом руководство определяет такие концентрации рисков.

Анализ рисков — это определение и оценка внутренних и внешних факторов для выявления рисков, которые негативно воздействуют на тактические и стратегические цели компании. При анализе рисков производится оценка рисков и методов уменьшения рисков, а также снижения неблагоприятных последствий, связанных с рисками. Далее выявляются внутренние и внешние факторы риска и оценивается их значимость.

Анализ рисков можно подразделить на качественный и количественный. Качественный анализ рисков выявляет все предполагаемые риски компании, а также показывает стоимостную оценку их последствий и определяет меры по снижению рисков. Количественный анализ производит расчеты изменений эффективности финансовой деятельности компании с учетом рисков. Таким образом, основой анализа рисков является определение величины (степени) рисков.

Раскрытие качественной информации в контексте раскрытия количественной информации позволяет пользователям соединить соответствующие раскрытия и, таким образом, сформировать общее представление о характере размере рисков, возникающих в связи с финансовыми инструментами. Взаимодействие между количественным и качественным раскрытием информации способствует такому раскрытию информации, которое позволит пользователям лучше оценить риски компании (рис.).

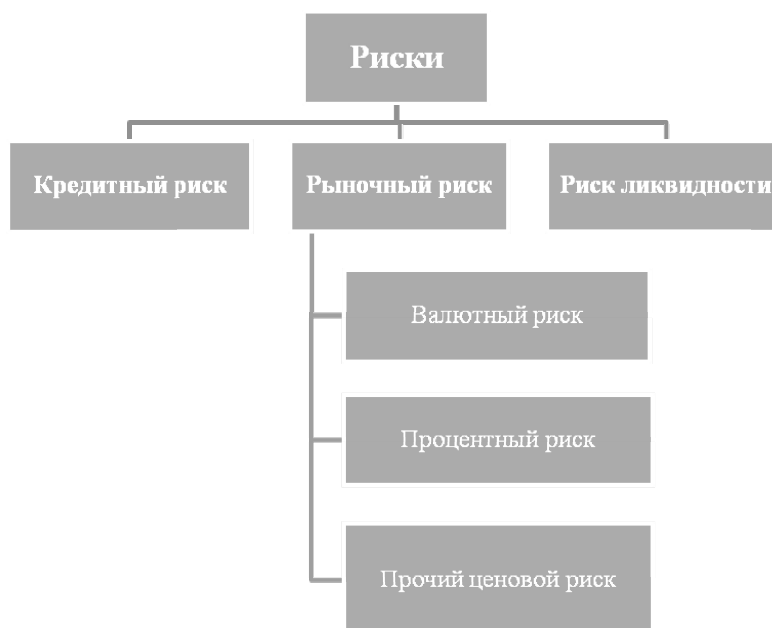

Рисунок. Взаимодействие рисков для раскрытия информации
(составлено автором на основании [5])

Основную роль в раскрытии информации, помимо анализа рисков, играет и оценка риска. Под оценкой рисков мы понимаем совокупность регулярных процедур, идентификации их источников возникновения, определения возможных масштабов последствий проявления рисков факторов и процедур минимизации или компенсации выявленных рисков. Оценка рисков основывается на теоретическом и практическом исследовании, в том числе:

- для выявления источников рисков изучается финансовая деятельность компании и ее взаимодействие с внешней средой;
- определяются внешние и внутренние факторы риска;
- производится анализ гипотетических цепочек развития событий при влиянии внутренних и внешних факторов риска;
- определяются показатели оценки уровня риска;
- устанавливаются механизмы и формируются модели взаимосвязей и факторов риска.

Полученные результаты оценки уровня риска можно использовать в двух основных направлениях. Первое направление непосредственно связано с предварительным упорядочением по критерию уровня риска различных вариантов развития компании и выбором на этой основе «базового» варианта. Второе направление использует эти базовые оценки для управления рисками при разработке мероприятий по уменьшению их негативных последствий в ходе финансово-хозяйственной деятельности компании.

В современных условиях на конец отчетного периода компания должна раскрыть информацию, позволяющую пользователям финансовой отчетности оценить характер и размер рисков. Характеристика рисков, связанных с финансовыми инструментами, приведена в таблице 2.

Т а б л и ц а 2

Характеристика рисков согласно МСФО (IFRS) 7

Виды рисков	Характеристика
1	2
Валютный	Определяет колебание справедливой стоимости или будущих денежных потоков по финансовому инструменту с учетом изменения курсов иностранных валют.
Кредитный	Может возникнуть при неисполнении обязательств по финансовому инструменту одной из сторон, что приведет к финансовым убыткам другой стороны.
Процентный	Определяет колебание справедливой стоимости или будущих денежных потоков по финансовому инструменту с учетом изменения рыночных процентных ставок.

1	2
Риск ликвидности	Связан с тяжелым финансовым положением компании при выполнении финансовых обязательств. При этом расчет финансовых обязательств осуществляется денежными средствами или иными финансовыми активами.
Ценовой, связанный с изменением прочих цен	Возникает при колебании справедливой стоимости или будущих денежных потоков по финансовому инструменту с учетом изменения рыночных цен (за исключением процентных или валютных рисков), вне зависимости от того, вызваны ли эти изменения факторами, которые уникальны для конкретного финансового инструмента или его эмитента или которые оказывают влияние на все схожие финансовые инструменты, обращающиеся на рынке.

Примечание. Составлено автором на основании [5].

Рассмотренные нами проблемы по раскрытию информации о рисках в международных стандартах финансовой отчетности позволяют их идентифицировать, оценить, проанализировать и эффективно ими управлять. Управление рисками является постоянным и развивающимся процессом, который анализирует развитие компании в движении, а именно прошлое, настоящее и будущее.

В настоящее время существует множество профессиональных организаций, занимающихся вопросами управления рисками на основании стандартов. Стандарты управления рисками (RiskManagementStandards) — это результат совместной работы нескольких ведущих организаций, занимающихся вопросами риска менеджмента. В Великобритании, например, — это Институт Риска Менеджмента (IRM), Ассоциация Риск Менеджмента и Страхования (AIRMIC), а также Национального Форума Риск Менеджмента в Общественном Секторе.

Используя стандарты управления рисками, нами сгруппированы процессы управления рисками в компании (табл. 3), согласно которым компания системно анализирует риски каждого вида деятельности с целью максимальной эффективности каждого шага и, соответственно, всей деятельности в целом.

Т а б л и ц а 3

Процессы управления рисками компании

Виды процессов	Описание
Оценка вероятности риска	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Высокая (вероятно).</i> Вероятность возникновения риска ежегодная, или уровень риска не менее 25 %. 2. <i>Средняя (возможно).</i> Предполагаемый риск может возникнуть в течение 10 лет, или уровень риска не более 25 %. 3. <i>Низкая (отдаленно).</i> Вероятность риска не наблюдается в течение 10 лет, или уровень риска не более 2 %.
Мероприятия по управлению рисками	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Устойчивость и эффективность работы компании.</i> Устойчивость и эффективность деятельности компании обеспечиваются с помощью различных мероприятий по управлению рисками. Для этого определяются те риски, которые влияют на стратегические цели компании и поэтому находятся на постоянном контроле управленческого состава. 2. <i>Эффективность внутреннего контроля.</i> Данный вид мероприятия по управлению рисками включает использование методов внутреннего контроля по снижению и предупреждению риска. Для применения методов контроля производится сравнительная оценка между отсутствием мероприятий и стоимостью предлагаемых мероприятий. 3. <i>Соответствие законам и нормативам.</i> Компания при осуществлении мероприятий по управлению рисками соблюдает все требования действующего законодательства.
Способы управления рисками	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Страхование.</i> Этот способ управления рисками является действенным лишь при управлении рисками, по которым имеются договоры страхования. 2. <i>Управление активами и финансовыми обязательствами.</i> Для того чтобы исключить изменения чистой стоимости, необходимо соблюдать основные принципы взаимозачета финансовых активов и финансовых обязательств. 3. <i>Хеджирование.</i> Основная роль хеджирования заключается в использовании компенсирующей риск позиции.

Примечание. Составлено автором на основании [9–11].

Таким образом, разработанные процессы управления рисками позволяют комплексно раскрыть информацию о риске компании. Как видим, эффективность управления рисками во многом зависит от способов (методов) контроля и своевременного оповещения обо всех изменениях в программе управления рисками компании. Поэтому полное раскрытие информации о рисках в финансовой отчетности позволит:

- эффективно анализировать используемые мероприятия по снижению степени риска;
- достоверно предоставить информацию заинтересованным лицам;
- создать необходимые методы и способы управления для принятия решений.

Список литературы

- 1 Тихонов Д.Н., Липник Л.Г. Налоговое планирование и минимизация налоговых рисков. — СПб.: Альпина Бизнес Букс, 2004. — 256 с.
- 2 Федосова Р.Н., Крюкова О.Г. Управление рисками промышленного предприятия: опыт и рекомендации. — М.: Экономика, 2008. — 125 с.
- 3 Москвин В.А. Управление рисками при реализации инвестиционных проектов. — М.: ТК «Велби», Проспект, 2004. — 312 с.
- 4 Шевченко И.К. Организация предпринимательской деятельности: учеб. пособие. — Таганрог: Изд-во ТРТУ, 2004. — 92 с.
- 5 Международный стандарт финансовой отчетности (IFRS) 7 «Финансовые инструменты: раскрытие информации». — [ЭР]. Режим доступа: online.zakon.kz/Document/?doc_id=30164360
- 6 Международный стандарт финансовой отчетности (IAS) 32 «Финансовые инструменты: представление информации». — [ЭР]. Режим доступа: online.zakon.kz/Document/?doc_id=30012914
- 7 Международный стандарт финансовой отчетности (IFRS) 4 «Договоры страхования». — [ЭР]. Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30165806
- 8 Международный стандарт финансовой отчетности (IAS) 39 «Финансовые инструменты: признание и оценка». — [ЭР]. Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30165826
- 9 Качалов Р.М. Управление хозяйственным риском. — М.: Наука, 2002. — 192 с.
- 10 Авдийский В.И., Курмашов Ш.Р. Прогнозирование и анализ рисков в деятельности хозяйствующих субъектов: научные и практические основы: монография / Под ред. М.А. Эскиндарова. — М.: Финансовая академия, 2003. — 392 с.
- 11 Bodnar G.M., Gebhardt G. Derivatives Usage in Risk Management by US and German Non-Financial Firms: A Comparative Survey. National Bureau of Economic Research.

М.В.Штиллер

Компанияның қаржы есебінде тәуекелдер туралы ақпараттарды ашып көрсету мәселелері

Мақалада халықаралық қаржылық есептілік стандарттары негізінде тәуекелдер туралы ақпараттарды ашып көрсетудің әр түрлі ерекшеліктері қарастырылған. Қазіргі жағдайдағы тәуекелдерді айқындаудың негізгі тәсілдемелері анықталған. Қазақстанда қолданылатын негізгі қаржылық есептілік стандарттарының арасындағы ақпараттарды ашып көрсетудің салыстырмалы сипаттамасы берілген. Тәуекелдерді сапалық және сандық жағынан талдау ерекшеліктері ашылған. Тәуекелдерді басқару стандарттарын қолдана отырып, компаниядағы тәуекелдерді басқару үдерістері топтастырылған. Компанияның қаржылық есептілігіндегі тәуекелдер туралы ақпараттарды анықтау үшін тәуекелдерді басқару үдерістерін тиімді қолданудың нұсқаулары ұсынылған.

M.V.Shtiller

Problems of disclosure of information on risks in financial statements of the company

The article describes the various features of the disclosure of the risks on the basis of International Financial Reporting Standards. The author defines the main approaches to identify risks in the modern world. The author gives a comparative description of the disclosure between the main accounting standards applied in Kazakhstan. The article reveals peculiarities of qualitative and quantitative risk analysis. Author grouped the risk management processes in the company, using the standards of risk management. The article offers recommendations for the effective use of risk management processes to identify information about the risks in the company's financial statements.

References

- 1 Tihonov D.N., Lipnik L.G. *Tax planning and minimization of tax risks*, Saint Petersburg: Al'pina Biznes Buks, 2004, 256 p.
- 2 Fedosova R.N., Kryukova O.G. *Risk management of the industrial enterprise: experience and recommendations*, Moscow: Jekonomika, 2008, 125 p.
- 3 Moskvina V.A. *Risk management at implementation of investment projects*, Moscow: TK «Velbi», Prospekt, 2004, 312 p.
- 4 Shevchenko I.K. *Organization of business activity. Education guidance*, Taganrog: Publ. house TRTU, 2004, 92 p.
- 5 International Financial Reporting Standard 7 (IFRS 7) «Financial Instruments: Disclosures», [ER]. Access mode: online.zakon.kz/Document/?doc_id=30164360
- 6 International Accounting Standard (IAS) 32 «Financial Instruments: Presentation», [ER]. Access mode: online.zakon.kz/Document/?doc_id=30012914
- 7 International Financial Reporting Standard (IFRS) 4 «Insurance Contracts», [ER]. Access mode: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30165806
- 8 International Accounting Standard (IAS) 39 «Financial Instruments: Recognition and Measurement», [ER]. Access mode: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30165826
- 9 Kachalov R.M. *Management of economic risk*, Moscow: Nauka, 2002, 192 p.
- 10 Avdivskiy V.I., Kurmashov Sh.R. *Forecasting and risk analysis in activity of economic entities: scientific and practical bases. Monograph*, under edition. M.A. Jeskindarova, Moscow: Finansovaya akademiya, 2003, 392 p.
- 11 Bodnar G.M., Gebhardt G. *Derivatives Usage in Risk Management by US and German Non-Financial Firms: A Comparative Survey*. National Bureau of Economic Research.

Ж.С.Хусаинова¹, Ж.М.Жартай², Г.К.Рахимжанова¹, М.Р.Газизова¹

¹Е.А.Бөкетов Караганды мемлекеттік университеті;

²Белорус мемлекеттік университеті, Минск
(E-mail: rgk84@mail.ru)

Қазақстан Республикасындағы тұрғындарды әлеуметтік қорғау жүйесінде қолданылатын мемлекеттік кепілдемелер мен ең төменгі әлеуметтік стандарттардың ерекшеліктері

Кез келген қоғамның жан-жақты дамуы тек экономикалық өсу мен шаруашылық өмірдің даму қарқынына ғана тәуелді болмай, сонымен бірге өркениеттің прогрессивті тенденцияларының дамуына сәйкес келуі қажет. Әрбір қоғам белгілі бір дәрежеде экономикалық өсудің жағымсыз салдарынан қорғауды қажет етеді. Адамзат қоғамы дамуының әр түрлі экономикалық жүйелерінде кедей, әлауқаты төмен тұрғындардың мәселесі, оларға көмек және қолдау көрсету әдістері маңызды орын алып, өз ерекшеліктерін иеленді. Осы тұрғыда мемлекет алдында тұрғындарды әлеуметтік қорғаудағы мемлекеттік кепілдемелер мен ең төменгі әлеуметтік стандарттар деңгейін белгілеу ерекшеліктері аса маңызды.

Кілт сөздер: тұрғындар, әлеуметтік қорғау, мемлекеттік кепілдемелер, әлеуметтік стандарттар, әлеуметтік сала, қоғам, жәрдемақы, зейнетақы.

Нарықтық механизмде әлеуметтік қорғау қызметін мемлекет жүзеге асырады. Сондықтан ол тұрғындар жағдайының кепілі болып табылады. Әлеуметтік кепілдемелер бере отырып, мемлекет өзінің тұрғындары алдындағы басты міндетін орындайды. Бұл Қазақстан Республикасы Конституциясының өзінде көрсетілген.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 28-бабына сәйкес «Қазақстан Республикасының азаматтарына жалақы мен зейнетақының ең төменгі мөлшеріне, жасы келген, науқастанған, мүгедек болған, асыраушысынан айырылған жағдайда және өзге де заңды негіздерде әлеуметтік қамтамасыздандырылуына кепілдік беріледі».

Конституцияның 24-бабында:

– Әркімнің еңбек ету бостандығына, қызмет пен кәсіп түрін еркін таңдауына құқығы бар. Еріксіз еңбекке соттың үкімі бойынша не төтенше жағдайда немесе соғыс жағдайында ғана жол беріледі.

– Әркімнің қауіпсіздік пен тазалық талаптарына сай еңбек ету жағдайына, еңбегі үшін нендей бір кемсітусіз сыйақы алуына, сондай-ақ жұмыссыздықтан әлеуметтік қорғалуға құқығы бар.

– Ереуіл жасау құқығын қоса алғанда, заңмен белгіленген тәсілдерді қолдана отырып, жеке және ұжымдық еңбек дауларын шешу құқығы мойындалады.

– Әркімнің тынығу құқығы бар. Еңбек шарты бойынша жұмыс істейтіндерге заңмен белгіленген жұмыс уақытының ұзақтығына, демалыс және мереке күндеріне, жыл сайынғы ақылы демалысқа кепілдік береді [1].

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына 2014 жылғы «Нұрлы жол — болашаққа бастар жол» Жолдауына сәйкес анықталған бағыттардың бірі әлеуметтік инфрақұрылымдарды дамыту болып табылады. Осыған орай еліміздегі мемлекеттік әлеуметтік кепілдемелер мен стандарттар жүйесінің ерекшелігін қарастыру аса маңызды. Әрине, ең бірінші кезекте біз халықаралық талаптар мен шарттарды қарастыруымыз қажет [2].

1952 жылғы Халықаралық Еңбек Ұйымының әлеуметтік қамтамасыз етудің (ең төменгі) минималды нормалары туралы (102) конвенциясы әлеуметтік қамтамасыз етудегі міндетті әлеуметтік жәрдемдер тізімін анықтайды:

1. Медициналық көмек.
2. Уақытша жұмыссыздық бойынша жәрдемақы.
3. Жұмыссыздық бойынша жәрдемақы.
4. Қарттық бойынша зейнетақы.
5. Жұмыста алған зияны мен жарақаты бойынша зейнетақы.
6. Отбасылық жәрдемақы.

7. Мүгедектік бойынша зейнетақы.

8. Асыраушысын жоғалту бойынша жәрдемақы.

Жоғарыда көрсетілгеннің біріншісінен басқасы ақшалай формада жүзеге асырылады.

Аталған конвенцияны қабылдай отырып, мемлекет жәрдемақының ең аз дегенде үш түрін қолдануы қажет, сонымен бірге оған ең төменгі қамтамасыз ету міндеті жүктеледі. Және де берілген конвенция шетел азаматтарының теңдігін қамтамасыз етеді.

Әлеуметтік кепілдемелер — бұл азаматтардың конституциялық құқықтарын жүзеге асыруға бағытталған заңмен көрсетілген мемлекет міндеттемелерінің ұзақ мерзімді әрекет ету механизмі. Әлеуметтік кепілдемелердің негізі ең төменгі әлеуметтік стандарттар болып табылады.

Ең төменгі (минималды) әлеуметтік стандарттар — бұл әлеуметтік қорғаудың ең төменгі деңгейін бекітетін Қазақстан Республикасының заңдарымен орнатылған нормалар мен нормативтер жиынтығы. Мемлекеттік ең төменгі стандарттар жүйесін келесі салалардағы өзара байланысты мемлекеттік ең төменгі әлеуметтік стандарттар құрастырады:

1. Еңбек ақы орнату.
2. Зейнетақылық қамтамасыз ету.
3. Білім беру.
4. Денсаулық сақтау.
5. Мәдениет.
6. Әлеуметтік қызмет көрсету.
7. Тұрғындарға коммуналдық қызмет көрсету.

Стандарттар Қазақстан Республикасының үкіметімен немесе заңдарымен орнатылады.

Барлық ақшалай мемлекеттік ең төменгі кепілдемелер тұрғындардың өмір деңгейінің мемлекеттік стандарттарымен анықталуы қажет. «Өмір деңгейі» ұғымы адамдардың рухани және материалдық қажеттіліктерінің қанағаттандыру процесін көрсетеді.

Өмір деңгейін анықтау үшін өмір сүрудің ең төменгі деңгейі деген ұғым пайдаланылады. Өмір сүрудің ең төменгі деңгейі — тұлға дамуы мен ұдайы өндірістің қалыпты қызметі үшін қажетті өмір сүру қаражаттарының минимумын сипаттайды [3].

Қазақстан Республикасының 1999 жылдың 16 қарашасындағы «Өмір сүрудің ең төменгі деңгейі туралы» Заңына сәйкес: «Өмір сүрудің ең төменгі деңгейі — көлемі бойынша минималды тұтыну қоржынына сәйкес келетін бір адамға қажетті минималды ақшалай табыс». Оның көлемі тұрғындарды әлеуметтік қорғау және еңбек бойынша құзыретті органмен ең төменгі тұтыну қоржынынан сай орнатылады. Ол республика мен оның аймақтары бойынша квартал сайын есептеледі.

Өмір сүрудің ең төменгі деңгейі келесі жас-жыныстық топтар бойынша есептеледі:

1. Балалар: 1 жасқа дейінгі, 1–3 жас, 4–6 жас, 7–10 жас, 11–13 жас.
2. Жасөспірімдер мен ерлер: 14–17 жас, 18–29 жас, 30–62 жас, 63-тен жоғары.
3. Жасөспірім қыздар мен әйелдер: 14–17 жас, 18–29 жас, 30–57 жас, 58-ден жоғары.

Өмір сүрудің ең төменгі деңгейі келесі формуламен есептеледі:

$$ВІМ = СПК + РНТ, \quad (1)$$

мұндағы *ВІМ* — өмір сүрудің ең төменгі деңгейінің мөлшері; *СПК* — тұтыну қоржынының құны; *РНТ* — азық-түліктік емес тауарларға шығындар.

Ең төменгі тұтыну қоржыны – бұл заттай және құндық формадағы тауарлар мен қызметтердің минималды жиынтығы. Тұтыну қоржынын арнайы өкілетті статистикалық орган азық-түліктерді тұтынудың нормаларына сәйкес есептейді. Формуласы келесідей:

$$СПК = (p_1 * q_{1n} / 12 + p_2 * q_{2n} / 12 + \dots + p_i * q_{in} / 12), \quad (2)$$

мұндағы *СПК* — тұтыну қоржынының құны; *p_i* — *i*-ші азық-түлік өнімінің орташа бағасы; *q_{in}* — бір жылдағы *n*-ші жас-жыныстық топтың *i*-ші өнімін тұтынудың ең төменгі көлемі.

2006 жылдан бастап тұтыну қоржыны өмір сүрудің ең төменгі деңгейінің 60 % құрайды. Егер тұтыну қоржынын анықтауда аймақ бойынша тауар бағасы туралы ақпарат болмаса, республика бойынша сол тауардың орташа деңгейі есептеледі.

Өндірістік емес тауарлар мен қызметтерге деген өзге шығындар үлесі Қазақстан Республикасының Үкіметімен орнатылады. Есептеу формуласы келесідей:

$$РНТ = (СПК / ДПК) * ДНТ, \quad (3)$$

мұндағы *РНТ* — азық түліктік емес тауарларға шығындар; *СПК* — тұтыну қоржынының құны; *ДПК* — азық-түлік тауарларына шығындар; *ДНТ* — азық-түліктік емес тауарлар мен қызметтер шығындарының нақты үлесі.

Өмір сүрудің ең төменгі деңгейі жыл сайын келесі көрсеткіштерді есепке алу үшін пайдаланылады:

- кедейшілік деңгейі мен өмір сүру деңгейін анықтау үшін;
- әлеуметтік саясаттың бағыттарын және тұрғындарды әлеуметтік қолдау шараларын анықтау үшін;
- ең төменгі өлшемдерді, яғни ең төменгі жалақы, зейнетақы, әлеуметтік төлемдерді, анықтау үшін.

Кедейшілік табалдырығы — адамның ең төменгі қажеттіліктерін өтеуге қажетті табыс деңгейі, ол республикадағы экономикалық мүмкіндіктерге байланысты орнатылады. Бұл көрсеткіш республика бойынша квартал сайын есептеліп отырады және тұрғындарға әлеуметтік көмек көрсетудің критеріі болып табылады.

Өмір сүрудің ең төменгі деңгейі ең төменгі жалақы, ең төменгі зейнетақы мөлшерін анықтауда пайдаланылады.

Әлеуметтік қорғаудың қаржылық көздері:

- мемлекеттік бюджет;
- мемлекеттік бюджеттен тыс қорлар:
 - а) зейнетақы қоры;
 - ә) әлеуметтік сақтандыру қорлары;
 - б) жұмыспен қамту қорлары;
 - в) республикалық және аймақтық қорлар;
 - г) мемлекеттік емес қаржы көздері (жеке және қоғамдық мейірімділік қорлары).

Еңбек ақы саласындағы орнатылатын ең төменгі стандарттар келесідей болады:

- жалақының ең төменгі деңгейі;
- бюджет саласы қызметкерлерінің еңбек ақысын өтеудің ортақ тарифті сеткасы.

Ең төменгі (минималды) жалақы — ұдайы өндірістің қалыпты жағдайларын қамтамасыз етуге арналған жұмысшының жалақы деңгейі. Жалақының ең төменгі деңгейі кепілді сипатқа ие. Оның көлеміне сыйлықтар, қосымша ақы енбейді. Ең төменгі жалақының деңгейін анықтау, әдетте, өмір сүрудің ең төменгі деңгейін есептеумен анықталады. Өмір сүрудің ең төменгі деңгейі баға деңгейін ескергендегі тауар мен қызметтерге минималды қажеттіліктерді қанағаттандырудың нормативтері бойынша есептеледі.

Ең төменгі жалақы көлемінің тұтытудағы минимумға сәйкес келуі экономиканың тұрақтылығын және өндірістің жоғары деңгейін сипаттайды. Дағдарыс жағдайында минималды жалақы деңгейі экономикалық жағдайға байланысты бекітіледі.

Көптеген дамыған елдерде қазіргі кезде ең төменгі жалақы туралы нормативтік актілер әрекет етеді. Заңдық бекітілген минималды жалақы АҚШ-та, Францияда, Испанияда, Португалияда, Нидерландыда бар. Бельгия мен Грецияда минималды жалақы Ұлттық Ұжымдық келісіммен, ал Италия, Германия, Данияда салалық келісіммен анықталады. Ұлыбритания мен Ирландияда минималды жалақы деңгейін жалақы бойынша арнайы кеңестер реттейді. Олар үш жақты негізде (мемлекет, кәсіпкерлер, кәсіподақ) әрекет етеді [4].

Қазақстанда минималды жалақы заңдық негізде бекітіледі. Егер минималды жалақы 2007 ж. 9752 теңгені құраса, 2015 ж. ол 21364 теңге деңгейіне дейін өсті. 1-кесте арқылы біз минималды жалақы деңгейі динамикасының өзгеруін көре аламыз. Соңғы тоғыз жылда минималды жалақы 2,2 есе өсті.

1 - к е с т е

Қазақстан Республикасындағы ең төменгі жалақының өзгеру динамикасы

Жылдар	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Ең төменгі жалақы, тг	9752	10515	13470	14952	15999	17439	18660	19966	21364

Ескерту. Авторлармен [5] қайнар көзінің негізінде құрастырылған.

Зейнетақылық қамтамасыз ету саласындағы әлеуметтік стандарттар ретінде ең төменгі мемлекеттік зейнетақы мөлшері қарастырылды. 2014 ж. оның деңгейі 21736 тг құрап, алдыңғы жылмен салыстырғанда 14 %-ға өсті. Осы кезеңдегі орташа зейнетақының өсімі орта есеппен 13%-ды құрады (2-кесте).

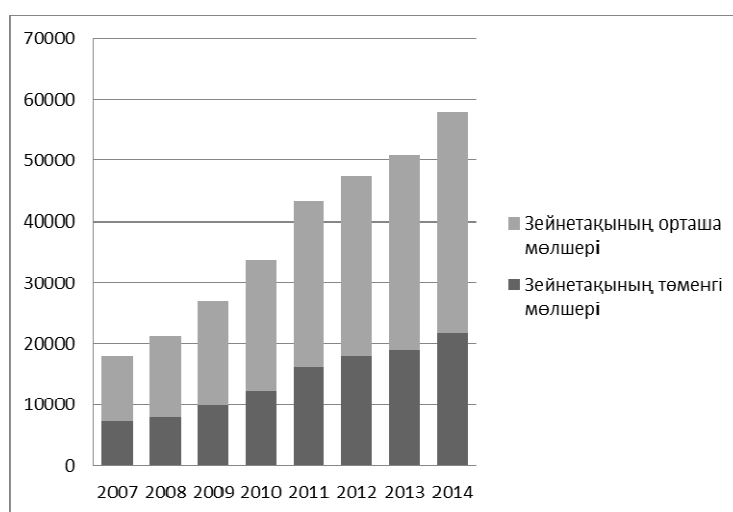
2 - к е с т е

**2007–2014 жылдардағы Қазақстан Республикасы бойынша
зейнетақының төменгі және орташа мөлшері**

Жылдар	Зейнетақы мөлшері, тг	
	төменгі мөлшері	орташа мөлшері
2007	7236	10654
2008	7900	13418
2009	9875	17090
2010	12344	21238
2011	16047	27388
2012	17941	29644
2013	19066	31918
2014	21736	36068

Ескерту. Авторлармен [5] қайнар көзінің негізінде құрастырылған.

Сондай-ақ кестеден біз 2007–2014 жылдардағы республика бойынша зейнетақының төменгі, орташа мөлшерінің өзгерісін айқын көре аламыз және осы өзгерісті графиктік түрде де көрсетуге болады (сур. қара).

Ескерту. Авторлармен [4] қайнар көзінің негізінде құрастырылған.

**Сурет. 2007–2014 жылдардағы Қазақстан Республикасы бойынша зейнетақының төменгі
және орташа мөлшерінің динамикасы**

1999 жылдың 1 қаңтарынан бастап «Қазақстан Республикасындағы зейнетақылық қамтамасыз ету туралы» Заңына сәйкес, бұрын әлеуметтік зейнетақы алуға құқығы бар тұлғалар (мүгедектер, жетімдер, жесірлер және т.б.) мемлекеттік жәрдемақы жүйесіне ауыстырылып, мемлекеттік жәрдемақы ала бастады. Мемлекеттік жәрдемақыларды алушылардың саны мен олардың орташа мөлшерін 2-кесте арқылы көре аламыз.

Мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақылардың негізгі көрсеткіштері

Жылдар	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақыларды алушылар саны	748378	756533	767213	767239	778504	768747	791631	774149
Мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақының орташа мөлшері, тг	8366	11319	12888	14037	15520	16384	17738	19918

Ескерту. Автормен [5] қайнар көзінің негізінде құрастырылған.

2-кесте мәліметтеріне сәйкес, 2007 жылмен салыстырғанда 2014 ж. мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақыларды алушылар саны 3,4%-ға, ал олардың орташа мөлшері 38,1 %-ға өскеніне куә боламыз.

Біздің қоғамда социализмнен қалған бірқатар жеңілдіктер сақталған. 1999 жылға дейін республикада әлеуметтік жеңілдіктердің біртұтас жүйесі әрекет етті. Коммуналды қызметтерді өтеу, протездеу, қала көлігіндегі ақысыз жол жүру, медициналық көмек, санаториялық емдеу, дәрі-дәрмек және газетке жазылуға жеңілдіктер т.б. 1999 жылдың басында көрсетілген жеңілдіктер саны 140-қа жуық болса, 1999 жылдан бастап олардың көлемі елеулі қысқартылды. Соғыс ардагерлері мен кейбір тұрғындарға көрсетілетін жеңілдіктер ортақ мемлекеттік ақшалай жәрдемақымен ауыстырылды, алайда оның көлемі бұрын көрсетілген ақысыз жеңілдіктер құнын толық баса алмады.

Білім беру саласындағы мемлекеттік стандарттар келесідей:

- бюджет деңгейлері тарапынан қаржыландырылатын білім беру мекемелеріндегі ақысыз қызметтер жиынтығы;
- мемлекеттік білім беру мекемелеріндегі топтар мен кластардың шекті толтырылу нормалары мен нормативтері;
- оқушыларды әлеуметтік-экономикалық қолдаудың нормалары мен нормативтері;
- мемлекеттік білім беру мекемелерінде ақысыз білім алушы студенттер санының нормативі мен стипендия көлемі.

Қазақстан Республикасында 2014 жылғы білім беру мекемелерінің саны: мектепке дейінгі ұйымдар — 1179, жалпы білім беретін мекемелер — 8157, кәсіптік техникалық мектептер — 307, колледждер — 415, жоғары оқу орны — 181.

Қазіргі күні білім беру саласы өзінің дамуында сапалық тұрғыдан жаңа кезеңін бастан кешіріп жатыр. Осы саладағы жоғары жетістіктерге жету үшін, ең алдымен, ұстаздар құрамын қайта даярлау, материалдық техникалық база мен жаңа білім беру әдістемесін енгізу міндеті тұр.

Денсаулық сақтау саласындағы ең төменгі кепілдемелерді анықтау дегеніміз — ол аймақтағы 1000 тұрғынның дәрігерлермен, аурухана орындарымен, амбулаторлы мекемелермен қамтамасыз етілу көрсеткіші.

Қазақстан бойынша барлығы 55509 мамандандырылған дәрігерлер, 119 581 орта медициналық қызметкер өз жұмысын жүргізеді. 10 000 адамға шаққанда мамандандырылған дәрігерлер 36,5 адам, ал орта медициналық қызметкерлер 78,6 адамды құрайды.

Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 11 наурызындағы «2015–17 жылғы республикалық бюджет туралы» Заңының 11-бабына сәйкес 2015 жылдың 1 қаңтарынан бастап:

1. Ең төменгі жалақы мөлшері — 21364 теңге.
2. Базалық зейнетақы төлемі — 3000 теңге.
3. Ең төменгі зейнетақы мөлшері — 23692 теңге.
4. Орташа айлық есептік көрсеткіш — 1982 теңге.
5. Өмір сүрудің ең төменгі деңгейі 21364 теңге көлемінде орнатылды.

Президенттің кезекті Жолдауы арқылы еліміз кешенді бағдарламаларға ие бола отырып, оларды жүзеге асыру барысында шын мәнінде жаңа Қазақстан құруға жол ашпақ. Қазақстан шын мәнінде жаңа әлемде сүруге мүмкіншілігі зор.

Әлеуметтік қорғау саласындағы негізгі кепілдемелер мен минималды стандарттарды қарастыру мен талдауды жүзеге асыру оларды қамтамасыз ететін заңнамалық негіздерді жетілдірусіз мүмкін еместігін мойындау қажет.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Қазақстан Республикасының Конституциясы. — [ЭР]. Қолжетімділік тәртібі: <http://www.akorda.kz>.
- 2 Қазақстан Республикасының Президенті Н.Назарбаевтың 2014 жылдың 11 қарашасындағы «Нұрлы жол — болашаққа бастар жол» Қазақстан халқына Жолдауы. — [ЭР]. Қолжетімділік тәртібі: <http://www.akorda.kz>.
- 3 Кузярина А. Изменения в социальном законодательстве в регулировании прожиточного минимума, условий назначения и размеров государственных пособий // Труд в Казахстане. — 2006. — № 2. — С. 33–36.
- 4 Человеческое развитие в Казахстане: учебник / Под общ. ред. Н.К.Мамырова и Ф.Акчуры. — Алматы: Экономика, 2003. — 436 с.
- 5 Қазақстан Республикасының Ұлттық экономика министрлігінің Статистика жөніндегі комитеті. — [ЭР]. Қолжетімділік тәртібі: <http://www.stat.gov.kz>

Ж.С.Хусаинова, Ж.М.Жартай, Г.К.Рахимжанова, М.Р.Газизова

Особенности государственных гарантий и минимальных социальных стандартов, используемых в системе социальной защиты Республики Казахстан

Всестороннее развитие любого общества зависит не только от уровня развития хозяйственной жизни и экономического роста, оно должно соответствовать прогрессивным тенденциям цивилизации. Любое общество в какой-то мере требует защиты от негативных последствий экономического роста. В различных экономических системах развития человеческого общества особое место занимают проблемы бедного населения и их низкого благосостояния, а также особенности методов оказания им социальной помощи и поддержки. Исходя из этого перед государством стоит важная задача определения уровня государственных гарантий и минимальных социальных стандартов.

Zh.S.Khussainova, Zh.M.Zhartay, G.K.Rakhimzhanova, M.R.Gazizova

Features of the state guarantees and the minimum social standards used in system of social protection of the Republic of Kazakhstan

Inclusive development of any society depends not only on development of economic life and economic growth, at the same time it has to correspond to progressive tendencies of a civilization. Any society to some extent demands protection against negative consequences of economic growth. Any society to some extent demands protection against negative consequences of economic growth. In various economic systems of development of human society the special place is taken by problems of the poor population and from low welfare, and also feature of methods of rendering the social help and support to them. Proceeding from it, the state is faced by especially important problem of determination of level of the state guarantees and the minimum social standards.

References

- 1 *Constitution of the Republic of Kazakhstan*, [ER]. Access mode: <http://www.akorda.kz>.
- 2 *The message of the President to the people of Kazakhstan «Nurly zhol — a way to the future»*, [ER]. Access mode: <http://www.akorda.kz>.
- 3 Kuzyarina A. *Work in Kazakhstan*, 2006, 2, p. 33–36.
- 4 *Human development in Kazakhstan*: textbook, edit. of N.K. Mamyrov and F.Akchura, Almaty: Economy, 2003, 436 p.
- 5 *Committee on statistics of the Ministry of national economy of the Republic of Kazakhstan*, [ER]. Access mode: www.stat.gov.kz.

Г.С.Жакупов, Л.А.Темирбекова, М.Б.Садуакасова

*Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті
(E-mail: adiya77@mail.ru)*

Ақша қаражаттарын жоспарлаудың және талдаудың қолданыстағы тәжірибесі

Мақалада «Қазақмыс» Корпорациясы» ЖШС-нің филиалы «Балқаштүстімет» ӨБ мысалында ақша қаражаттарын талдау және бюджеттеу мәселелері қарастырылған. 2013–2014 жылдарға зерттеліп отырған кәсіпорынның ақша қаражаттарының қозғалысының талдауы жасалған. Ақша қаражаттарының қозғалысын талдау қызмет түрлері бойынша жүргізілген, сонымен қатар ақша қаражаттарының қозғалысының есебін құру әдістері қарастырылған. Бюджеттеу мүмкіндіктері зерттеліп, оның қажеттілігі, артықшылықтары және кемшіліктері зерттелген. Ақша қаражаттарының бюджетін құру тәсілдері айқындалып, зерттеп отырған кәсіпорынның мәліметтеріне сүйеніп, 2016 жылдың 1 тоқсанына ақша қаражаттарының бюджеті жасалған.

Кілт сөздер: ақша қаражаттары, ақша қаражаттарының қозғалысы, ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есеп беру, ақша қаражаттарын жоспарлау, ақша қаражаттарын бюджеттеу.

Кез келген кәсіпорынның ақша қаражаттарын бақылауы керек және есепке алуы қажет. Бухгалтерлік есепті халықаралық стандарттардың талабына сай жүргізу қазіргі кезде ең басты мәселе болып табылады. Ақша қаражатының негізін, бөліну механизмін, оны жоспарлай және болжай білу, кәсіпорын қызметінің күтілетін нәтижеге жету, яғни, пайда табудағы басты құралы болып табылады. Сондықтан нарықтық экономикада ақша қаражаттарын жоспарлаудың және талдаудың маңызы зор. Зерттеу жұмысындағы қорытындылар халықаралық стандарттарға сай ақша қаражаттар қозғалысын талдау және жоспарлау бойынша жетілдіруге арналған. Зерттеу нәтижелерін ақша қаражаттар есебін ұйымдастыруда, кәсіпорын басшыларын нақты ақпараттармен қамтамасыз етуде пайдалануға болады.

Қазіргі таңда ақшалар қозғалысы қаржы нарығының күрделілігіне байланысты маңызды мәселе болып есептеліп отыр. Ақша қаражаттар қозғалысы туралы есебі ақпарат қолданушыларға кәсіпорынның қаржылық жағдайындағы өзгерістерді бағалауға мүмкіндік береді, шаруашылық субъектінің операциялық, инвестициялық және қаржылық қызметі бойынша есепті мерзімде ақша қаражаттардың келіп түсуі мен шығысы туралы мәліметтермен қамтамасыз етеді.

Қоғамның операциялық циклының маңызды аспектілерінің бірі ақша қаражаттарының бюджеті болып табылады. Ақша қаражаттарының бюджетін қолдануда стратегиялық тұрғыдан да, тактикалық тұрғыдан да жоспарлау өндірісін ахуалын бақылауға көмектеседі және тұтас кәсіпорынның, оның бөлімшелерінің қызмет нәтижелерін бағалаудың объективті негізін қалайды, сонымен қатар кәсіпорынның әр түрлі бөлімшелерінің қызметтерін үйлестіру құралына қызмет етеді.

Кәсіпорынның жеткілікті төлем қабілеттілігі мен оның жұмысының жоғары пайдалылығының арасындағы оңтайлы балансты қолдау нарықтық экономиканың міндеті болып табылады. Осы мәселені шешу көп жағдайда ақша қаражат қозғалысын талдауға негізделеді. Экономика тұрақсыз жағдайда әрі төлемеу дағдарысы белең алған кезде, әсіресе ақша қаражатты дұрыс басқармау немесе осындай басқарудың мүлдем болмауы пайдалы кәсіпорынның өзіне де банкроттыққа әкеп соқтыруы мүмкін [1].

Ақша қаражат қозғалысы туралы есеп — ақша қаражат пен оның баламаларының кетуі мен келуінен құралатын ақша қаражаттың қозғалысын талдауға арналған ақпараттың негізгі көзі. Ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есеп 7 — «Ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есептер» IAS Халықаралық қаржы есептілігінің стандартының талаптарына сәйкес жасалады да, есепті кезеңнің қаржы есептілігінің құрамдас бөлігі ретінде ұсынылады. Аталған стандартқа сәйкес ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есептер өзіне ақша қаражаттарындағы өзгерістер мен осындай өзгерістерді операциялық, инвестициялық және қаржылық қызметтен болған өзгерістерге бөліп, мекеменің есепті кезеңіндегі ақша қаражаттың баламалары туралы ақпаратты қамтиды. Ақша қаражатының баламалары инвестициялаудан немесе басқа мақсаттардан гөрі, қысқа мерзімді ақша міндеттемелерін өтеу үшін қолданылады.

Аталмыш ақша қаражаты туралы есеп келесі баланстық теңдеуге негізделеді:

$$A_6 + A_m - A_k = A_a, \quad (1)$$

мұндағы A_6 — ақша қаражаттың есепті кезеңнің басындағы қалдығы; A_m — есепті кезең ішінде ақша қаражаттың түсуі; A_k — есепті кезең ішінде ақша қаражаттың кетуі; A_a — есепті кезең соңындағы ақша қаражаттың қалдығы.

Кез келген кәсіпорын табысты жұмыс істеу үшін ақша қаражаттың қозғалысын талдауға тиіс. Талдау ақша қаражат ағынының өзгеруіне ықпал ететін ақша қаражаттың түсуі мен жұмсалыу бағыттарының объективтік, дәл және уақытылы сипаттамасын беретін ақша қаражат параметрінің қажетті көлемін, объективтік және субъективтік, сыртқы және ішкі факторларының көлемін, құрамын, құрылымын алу мақсатында жасалады.

Ақша қаражаттың қозғалысын талдау міндеттеріне:

- ақша қаражат ағыны көлемінің оңтайлылығын бағалау;
- ақша қаражат қозғалысының құрамын, құрылымы мен бағытын бағалау;
- ақша қаражат ағындарын қалыптастыруға әр түрлі факторлардың жасайтын ықпалын анықтау және өлшеу;
- ақша қаражатты пайдалануды жақсартатын резервтерді анықтау және бағалау;
- ақша қаражатты пайдаланудың тиімділігін арттыратын резервтерді іске асыру жөнінде ұсыныс әзірлеу жатады.

Жоғарыда аталғандай, ақша қаражаттарының түсімдері мен төлемдерін жіктеу операциялық, инвестициялық және қаржылық қызметтен түскен болып жүргізіледі. Ал ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есеп беруде жанама және тура деп аталатын екі негізгі әдістің көмегімен көрсетуге болады [2].

Тура әдіс кезінде жалпы ақша түсімдерінің негізгі түрлері мен төлемдері туралы ақпарат ашылады. Мұнда ақша қаражаттарының түсуі және шығуымен тікелей байланысты ақша қаражаттарының қозғалысы бойынша операциялар ашылады. Тура әдісті ақпараты мол ретінде «Ақшалай қаражаттың қозғалысы туралы есепті» Халықаралық бухгалтерлік есеп стандарты 7 (IAS) қолдайды [3].

Жанама әдіс бұл әдіс кезінде таза пайда мен залал ақшалай емес сипаттағы операциялардың, негізгі қызметтен кез келген кейінгі қалдырылған немесе есептелген өткендегі немесе болашақтағы ақша түсімдерінің немесе төлемдерінің және инвестициялық немесе қаржылық қызметінен ақша қаражаттарының қозғалысымен байланысты табыстардың немесе шығыстардың нәтижелері ескеріле отырып, түзетіледі.

Кәсіпорынның операциялық қызметтен түсетін ақша қаражаттарының қозғалысы туралы деректер мына екі әдістің кез келгенімен ашылуы мүмкін.

Операциялық қызмет — кәсіпорынның табыс келтіретін негізгі қызметі және инвестициялық және қаржылық қызметінен айырмашылығы бар басқа қызмет. Операциялық қызмет негізгі қызмет түрі болып табылады. Операциялық қызметтен түсетін ақша қаражаттарының қозғалысы мекеменің табыс келтіретін негізгі қызметіне тікелей байланысты. Сөйтіп, әдеттегідей, олар таза пайданы және залалды айқындауға кіретін операциялар мен басқа да оқиғалардың нәтижесі болып табылады. Өзгеше алғанда операциялық қызметтен түсетін ақша қаражаттарының таза ағыны жанама әдісті қолдану кезінде пайда мен залал туралы есепте ашылатын түсімдер мен шығыстарды және кезең ішіндегі босалқылар мен операциялық дебиторлық және кредиторлық берешектердегі өзгерістерді көрсету арқылы жанама әдісті пайдаланумен ұсынылуы мүмкін.

Кәсіпорын қызметінің келесі түріне инвестициялық қызмет жатады. Ол ұзақ мерзімде активтерді және ақшалай қаражаттың баламасына жатпайтын басқа инвестицияларды сатып алумен және олардың кетуімен байланысты. Яғни, ақша қаражаттарының түсуі мен шығуының келесі ағымы кәсіпорынның инвестициялық қызметі болып табылады. Инвестициялық қызметтен түсетін ақшалай қаражаттың қозғалысы жөніндегі ақпаратты жеке ашып көрсетудің маңызы зор, өйткені ол келешектегі кіріс пен ақша ағынын жасауға арналған ресурс сатып алу мақсатында қандай шығын жұмсалғанын көрсетеді.

Ақша қаражаттарының түсімі мен төлемдерінің келесі маңызды ағымы бұл кәсіпорынның қаржылық қызмет, оның нәтижесі капитал мен міндеттемелердің көлемі мен құрамындағы өзгерістер болып табылады [4].

Кәсіпорынның қаржылық қызметінен алынатын ақша қаражаттарының қозғалысы туралы ақпаратты жеке ашудың зор маңызы бар, өйткені бұл ақпарат кәсіпорынға капитал беретін

инвесторлардың ақша қаражаттарының болашақ түсімдеріне қатысты талаптарын болжау үшін қажет.

Ақша қаражаттың қозғалысын талдамай, ақша қаражатты басқарудың тиімді жүйесін ұйымдастыру мүмкін емес, ал жүйе болмаған жағдайда кез келген кәсіпорын банкрот болуы ықтимал.

Кәсіпорынның есепті кезеңдегі ақша қаражаттарының кетуі мен келуін өткен кезеңмен салыстырып талдаймыз (1-кесте).

1-кесте

**«Қазақмыс» Корпорациясы» ЖШС филиалы — «Балқаштүстімет» ӨБ
2013–2014 жж. арасындағы ақша қаражаттарының қозғалысы**

Көрсеткіштер	Сома, мың тг		Өзгеріс (+,-)
	2013 ж.	2014 ж.	
1. Операциялық қызмет	5962582	9625681	+3663099
1.1 Ақша қаражаттың түсуі	5782682	9859359	+4076677
1.2 Ақша қаражаттың шығуы			
1.3 Операциялық қызметтен түсетін ақша қаражаттың таза сомасы	179900	-233678	-413578
2. Инвестициялық қызмет	4875	256892	+252017
2.1 Ақша қаражаттың түсуі	106259	70269	-35990
2.2 Ақша қаражаттың шығуы			
2.3 Инвестициялық қызметтен түсетін ақша қаражаттың таза сомасы	-101384	186623	+288007
3. Қаржылық қызмет			
3.1 Ақша қаражаттың түсуі	5789458	8957249	+3167791
3.2 Ақша қаражаттың шығуы	5869110	8902562	+3033452
3.3 Қаржылық қызметтен түсетін ақша қаражаттың таза сомасы	-79652	54687	+134339
4. Қаржылық-шаруашылық қызметтен түсетін барлық ақша қаражат	-1136	7632	8768

Деңгейлес және сатылас талдау әдістерін пайдаланып, ақша қаражаттың көлемінде де, сондай-ақ кәсіпорынның үш түрлі қызметінің құрылымында орын алған өзгерістерді анықтайық.

Алдымен кәсіпорын қызметінің түрлері бойынша ақша қаражат қозғалысына деңгейлес талдау жасайық.

«Қазақмыс» Корпорациясы» ЖШС филиалы — «Балқаштүстімет» ӨБ 2013 ж. операциялық қызметтен 5962582 мың теңге сомасында ақша қаражаты түссе, ал 2014 ж. 9625681 мың теңге сомасында ақша қаражаты түсті. Есепті жылды өткен жылмен салыстырғанда 3663099 мың теңгеге, немесе 61,4 пайызға, көп. Есепті жылы ақша қаражаттың шығысы 9859359 мың теңге, өткен жылы 5782682 мың теңге болып отыр. Көріп отырғандай, өткен жылға қарағанда 4076677 мың теңгеге өскен.

Жалпы кәсіпорын операциялық қызметтен түсетін ақша қаражаттың таза сомасы 2013 ж. 179900 мың теңге пайда тапса, ал 2014 ж. 233678 мың теңге жеткіліксіз болды.

Инвестициялық қызметке қатысты айтатын болсақ, 2013 ж. ақша қаражаттың түсімі 4875 мың теңгені құраса, 2014 ж. 256892 мың теңгені құрап отыр, яғни 2014 ж. 2013 жылмен салыстырғанда 252017 мың теңге сомасына артты. Инвестициялық қызметке жұмсалған шығыс өткен жылы 106259 мың теңге, есепті жылы 70269 мың теңгені құрады, яғни ақша қаражаттың шығысы 2013 жылды 2014 жылмен салыстырғанда 35990 мың теңгеге азайды. 2014 ж. инвестициялық қызметтен түскен ақша қаражаттың таза сомасы 186623 мың теңгені құраса, ал 2013 ж. кәсіпорын осы қызмет түрінен 101384 мың теңге сомасында теріс нәтиже алған болатын, нәтижесінде кәсіпорын 288007 мың теңгеге пайда тапты.

Қаржылық қызмет бойынша дәл осындай жағдай қалыптасқан болатын. Нақтырақ айтатын болсақ, 2013 ж. ақша қаражаттың түсімі 5789458 мың теңге, 2014 ж. 8957249 мың теңгені құрады. Көріп отырғандай, бір жылы ішінде түсім 3167791 мың теңгеге көбейді. Өткен жылы ақша қаражаттың шығысы 5869110 мың теңге жұмсалса, есепті жылы 3033452 мың теңгеге көп ақша қаражаты жұмсалды. Қаржылық қызметтен түсетін ақша қаражаттың таза сомасы 2013 ж. 79652 мың теңге жетпей қалса, ал 2014 ж. 54687 мың теңге сомасында қаражат алды.

Сонымен, қызметтің үш түрі бойынша «Қазақмыс» Корпорациясы» ЖШС филиалы — «Балқаштүстімет» ӨБ 2014 жылды оң нәтижемен аяқтады. Кәсіпорынның қаржылық-шаруашылық қызметтен алған ақша қаражатының таза сомасы өткен жылы 1136 мың теңгеге тең теріс мөлшерді, ал есепті жылы оның мөлшері оң болып, 7632 мың теңгені құрады.

Кәсіпорынның 2013–2014 жылдардағы ақша қаражаттың түсу себептерін егжей-тегжей қарастырайық. Ол үшін 2-кесте құрылды.

2 - кесте

**«Қазақмыс» Корпорациясы» ЖШС филиалы — «Балқаштүстімет» ӨБ
2013–2014 жж. ақша қаражат түсімінің құрамы мен құрылымы**

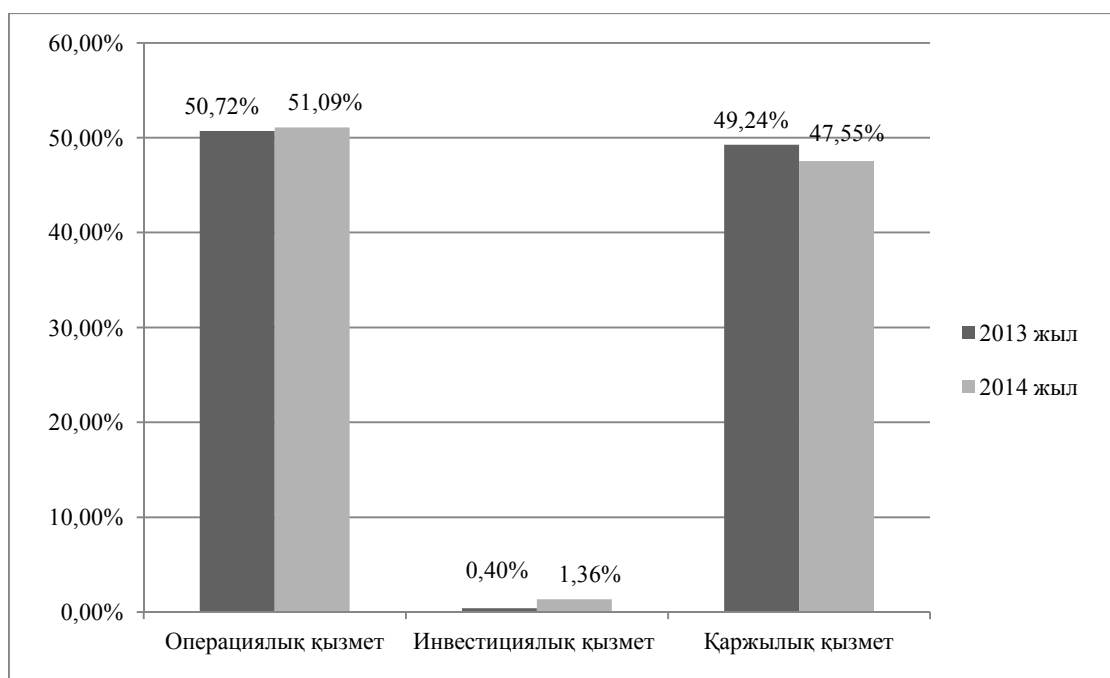
Көрсеткіштер	2013 ж.		2014 ж.		Өзгеріс (+;-)	
	Сома, мың теңге	Үлес салмақ, %	Сома, мың теңге	Үлес салмақ, %	Сома, мың теңге	Үлес салмақ, %
Қаржылық-шаруашылық қызметтен түсетін ақша қаражаттың түсімі, барлығы	11756915	100	18839822	100	7082907	-
1. Операциялық қызмет бойынша:	5962582	50,72	9625681	51,09	3663099	+0,37
1.1 Тауар сату	5962582	50,72	7965120	42,28	2002538	-8,44
1.2 Қызмет көрсету	-	-	-	-	-	-
1.3 Алынған аванс	-	-	1596	0,01	1596	+0,01
1.4 Дивидендтер	-	-	-	-	-	-
1.5 Өзге түсім	-	-	1658965	8,8	1658965	+8,8
2. Инвестициялық қызмет бойынша:	4875	0,04	256892	1,36	252017	+1,32
2.1 Басқа ұйымдар берген қарыздарды өтеу	-	-	-	-	-	-
2.2 Фьючерстік және форвардтық келісім-шарттар, опциондар мен своптар	-	-	-	-	-	-
2.3 Өзге түсім	4875	0,04	256892	1,36	252017	+1,32
3. Қаржылық қызмет бойынша:	5789458	49,24	8957249	47,55	3167791	-1,7
3.1 Акциялар мен басқа да бағалы қағаздар эмиссиясы	-	-	960728	5,09	960728	5,09
3.2 Қарыз алу	5289441	44,99	7996521	42,45	2707080	-2,54
3.3 Қаржы жалгерлігі бойынша сыйақы	-	-	-	-	-	-
3.4 Өзге түсім	500017	4,25	-	-	-500017	-4,25

Жағарыдағы 2-кесте есептеулерінен келесідей қорытынды жасауға негіз бар. Операциялық қызмет бойынша ақша қаражаттардың көп бөлігі тауарларды сатудан түскен, яғни 2013 ж. 5962582 мың теңгені құраса, 2014 ж. 2002538 мың теңгеге өскен. Есепті жылы алынған аванс 1596 мың теңгені, өзге түсімдер 1658965 мың теңгені құрап отыр. Көріп тұрғандай, операциялық қызмет түрі бойынша үлес салмағы 0,37 пунктке артқан.

Инвестициялық қызмет түрі бойынша түсім тек қана өзге де түсімдерден келіп түскен. Өткен жылы 4875 мың теңге, есепті жылы 256892 мың теңгеге артқан. Ал үлес салмағы есепті жылды өткен жылмен салыстырғанда 1,32 пунктке дейін артқан.

Ал, қаржылық қызметте акциялар мен басқа да бағалы қағаздар эмиссиясынан, қарыз алудан және өзге де түсімдерден ақша қаражаттары келіп түскен. Қарыз алу 2013 ж. 5289441 мың теңгені құраса, 2014 ж. 7996521 мың теңгеге тең. Үлес салмағы бойынша 44,99 пайыздан 42,45 пайызға дейін төмендеген. Акциялар мен басқа да бағалы қағаздар эмиссиясы есепті жылы 960728 мың теңгені құраса, ал өзге түсімдер өткен жылы 500017 мың теңгені құрайды. Қаржылық қызмет түрі бойынша үлес салмағы -1,7 пунктке төмендеген.

Сөйтіп, егжей-тегжей талдаудан ақша қаражат түсімінің құрылымында операциялық немесе негізгі қызметтен түсетін түсімнің үлес салмағы ең көп екені анықталды, ал бұл кәсіпорынның қалыпты жұмыс істеуінің кепілі болып табылады. Ақша қаражаттар келіп түсуінің қызмет түрлері бойынша үлесі төмендегі суретте көрсетілген (1-сур.).

1-сурет. Ақша қаражаттар келіп түсуінің қызмет түрлері бойынша үлесі

Қорытынды жасау үшін «Қазақмыс» Корпорациясы» ЖШС филиалы — «Балқаштүстімет» ӨБ 2013–2014 жылдар арасындағы ақша қаражаттың шығу себептерін төмендегі 3-кестеде қарастырамыз.

3 - к е с т е

**«Қазақмыс» Корпорациясы» ЖШС филиалы — «Балқаштүстімет» ӨБ
2013–2014 жж. ақша қаражат шығысының құрамы мен құрылымы**

Көрсеткіштер	2013 ж.		2014 ж.		Өзгеріс (+;-)	
	Сума, мың тг	Үлес салмақ, %	Сума, мың тг	Үлес салмақ, %	Сума, мың тг	Үлес салмақ, %
1	2	3	4	5	6	7
Қаржылық-шаруашылық қызмет бойынша ақша қаражат жұмсалды, барлығы	11758051	100	18832190	100	7074139	-
1. Операциялық қызмет бойынша:	5782682	49,18	9859359	52,35	4076677	+3,17
1.1 Тауарлар мен қызмет үшін жеткізушілерге төленген төлем	1722281	14,65	3289146	17,47	1566865	+2,82
1.2 Берілген аванс	356985	3,04	1001253	5,32	644268	+2,28
1.3 Еңбек ақы төлеу	3036000	25,82	3433000	18,23	397000	-7,59
1.4 Корпоративті табыс салығы	33265	0,28	550236	2,92	516971	+2,64
1.5 Бюджетке төленетін басқа төлем	396585	3,37	602562	3,19	205977	-0,18
1.6 Өзге төлемдер	237566	2,02	983162	5,22	745596	+3,2
2. Инвестициялық қызмет бойынша:	106259	0,9	70269	0,37	-35990	-0,53
2.1 Негізгі құралдарды сатып алу	106190	0,9	60256	0,32	-45934	-0,58
2.2 Материалдық емес актив сатып алу	69	-	81	-	12	-
2.3 Басқа да ұзақ мерзімді актив сатып алу	-	-	-	-	-	-

1	2	3	4	5	6	7
2.4 Басқа ұйымдарға берілген қарыз	-	-	-	-	-	-
2.5 Фьючерстік және форвардтық операциялар, опциондар мен своптар	-	-	-	-	-	-
2.6 Өзге төлемдер	-	-	9932	0,05	9932	+0,05
3. Қаржылық қызмет бойынша:	5869110	49,92	8902562	47,28	3033452	-2,64
3.1 Қарыз өтеу	5424800	46,14	8202562	43,56	2777762	-2,58
3.2 Меншікті акциялар сатып алу						
3.3 Дивидендтер төлеу	220365	1,88	-	-	-220365	-1,88
3.4 Өзге төлемдер	-	-	334019	1,78	334019	+1,78
	223945	1,9	365981	1,94	142036	+0,04

3-кесте бойынша келесідей қорытынды жасауға болады. Тауарлар мен қызмет үшін жабдықтаушыларға төленген төлем 2013 ж. 1722281 мың теңге, ал 2014 ж. 3289146 мың теңгені құрап отыр. Сонымен қатар үлес салмағы 2,82 пунктке көбейген. Берілген аванстар өткен жылы 356985 мың теңге болса, 2014 ж. 1001253 мың теңгені құраған. Ал, еңбек ақы төлеу бойынша 2013 ж. 3036000 мың теңге жұмсалса, 2014 ж. 3433000 мың теңгеге көп жұмсалған. Жалпы үлес салмағы 7,59 пунктке дейін төмендеген. Корпоративті табыс салығы бойынша 2013 ж. 33265 мың теңгені құраса, ал 2014 ж. 516971 мың теңге сомасында артып отыр. Ал, бюджетке төленетін басқа төлемдер 2013 ж. 396585 мың теңге, 2014 ж. 602562 мың теңгені құраған. Үлес салмағы -0,18 пунктке дейін азайған. Өзге де төлемдер бойынша үлес салмағы өткен жылды есепті жылмен салыстырғанда 745596 мың теңге сомасында артып отыр. Көріп тұрғандай, операциялық қызмет түрі бойынша үлес салмағы 3,17 пунктке артқан.

Инвестициялық қызметке жұмсалатын шығыс «Негізгі құралдарды сатып алу» бабы бойынша жұмсалады. Егер 2013 ж. осы баптың шығысы 106190 мың теңгені құраса, 2014 ж. оның мөлшері 1,8 есеге қысқарып, 60256 мың теңгені құрады, ал осы баптың үлес салмағы -0,58 пунктке төмендеген. Негізгі құралдар объектілерін сатып алу қызметті кеңейтумен, кәсіпорынның материалдық-техникалық базасын нығайтумен байланысты болғандықтан, есепті жылдың инвестициялық қызметінің осындай нәтижесін жақсы деп бағалауға болмайды. Ал, материалдық емес активтерді сатып алу бойынша 2013 ж. 69 мың теңге қаражат жұмсалса, 2014 ж. 81 мың теңге ақша қаражаты жұмсалған. Өзге төлемдер 2014 ж. 9932 мың теңгені құраған. Инвестициялық қызмет түрі бойынша үлес салмағы -0,53 пунктке төмендеген.

Қаржылық қызмет бойынша алған қарызды өтеу 2013 ж. 5424800 мың теңге болса, 2014 ж. 8202562 мың теңгені құраған. Есепті жылды өткен жылмен салыстырғанда 2777762 мың теңге сомасында артып отыр. Меншікті акцияларды сатып алу бойынша 2013 ж. 220365 мың теңге жұмсалса, ал дивиденд төлеу бойынша 2014 ж. 334019 мың теңге жұмсалған. Өзге де төлемдер бойынша өткен жылы 223945 мың теңге, есепті жылы 142036 мың теңгеге көп ақша қаражаты жұмсалды. Ал, қаржылық қызмет түрі бойынша үлес салмағы -2,64 пунктке азайған. Ақша қаражаттар шығысының қызмет түрлері бойынша үлесі төмендегі 2-суретте көрсетілген.

2-сурет. Ақша қаражаттар шығысының қызмет түрлері бойынша үлесі

Ең соңында өткен жылмен салыстырғанда ақша қаражат қалдығының өзгеруін талдаймыз (4-кесте).

4-кесте

**«Қазақмыс» Корпорациясы» ЖШС филиалы — «Балқаштүстімет» ӨБ
2013–2014 жж. арасындағы ақша қаражат қалдығының серпіні**

Көрсеткіштер	Сума, мың тг		Өзгеріс (+;-)
	2013 ж.	2014 ж.	
1. Ақша қаражат пен жыл басындағы олардың баламалары	3162	2026	-1136
2. Кәсіпорынның үш қызмет түрінен түскен барлық ақша қаражаты	-1136	7632	+8768
3. Ақша қаражат пен жыл соңындағы олардың баламалары	2026	9658	+7632

Жоғарыдағы 4-кестеден жылдың басындағы қалдықпен салыстырғанда ақша қаражат қалдығы жыл соңында өсіп, 9658 мың теңгені құрағаны көрінеді. Бұл өткен жылмен салыстырғанда есепті жылы кәсіпорынның қаржылық-шаруашылық қызметінен түскен ақша қаражаттың 8768 мың теңгеге өсіп, жыл соңындағы ақша қаражат қалдығының -1136 мың теңгеге азаюының нәтижесінде орын алды.

Қорытындылай келе, біз ақша қаражат қозғалысы туралы есепті талдадық. Кәсіпорын өзінің операциялық қызметінің нәтижесінде ақша қаражат түсімінің төлемдерден асуын қамтамасыз ете алуға және инвестициялық қызметпен айналасуға қабілетті. Сонымен қатар кәсіпорын өзінің ақша қаражатын тиімді, оңтайлы пайдаланады деуге болады. Осы есепті талдау кәсіпорынның өтімділігі мен төлемқабілеттілігіне, оның келешектегі қаржылық әлеуетіне қатысты тұжырым жасауға мүмкіндік береді.

Ақша қаражаттарын бюджеттеуді және оның жетілдіру жолдарын қарастырайық. Осы уақытқа дейін қалыптасқан ғалымдар мен практиктердің бюджеттеу теориясына байланысты тағлымдарының бір-бірінен негізгі айырмашылықтары қамтылу ауқымында. Біреулері бюджеттеуді тек шұғыл және ағымдық жоспарлау міндеттері деп шектесе, екіншілері оны кәсіпорынның ерекше философиясы ретінде қарастырады [5].

Бюджет басқарушылық бақылау жүйесінің шешуші құралы болып табылады және біздің өміріміздің құрамдас бөлігі. Экономикалық әдебиеттерде кең қолданылатын «бюджет» термині ең алғаш рет өткен ғасырдың 90 жж. бірінші жартысында пайда болды. Басқару есебі бойынша Американың куәландырылған бухгалтерлер институтының анықтамасына сүйенсек, бюджет (кірістер

мен шығыстар сметасы) — ол белгілі бір кезеңге дайындалған және қабылданған табыстың жоспарлы шамасын көрсететін және осы кезең ішінде жұмсалатын шығындардың, мақсатқа жету үшін тартылған капиталдың ақша түріндегі қаржы жоспары, сонымен бірге жоспардың сандық көрінісі оның орындалуын бақылайтын құрал және реттеу әдісі.

Бюджеттеу жүйесін жетілдірудің маңызды бөлігі — оны құру технологиясын тиімді ұйымдастыруға байланысты іс-шараларды жүзеге асыру және бюджеттеу мен басқарушылық есеп жүйесін құруды кешенді әрі жүйелі етіп қамтамасыздандыру.

Бюджетті қолдану кәсіпорынға мынандай артықшылықтарды жасайды:

- ұйымды ынталандыруға және бағыт беруге оң әсерін тигізеді;
- жалпы кәсіпорын жұмысын үйлестіре алады;
- бюджеттеуді талдау дер мезгілінде түзетілетін өзгерістерді енгізе алады;
- өткен кезеңдерінде бюджеттердің құру тәжірибесінде үйренуге көмектеседі;
- ресурстардың бөлу процестерін жетілдіре алады;
- байланыс процестеріне әсерін тигізеді;
- жетілген және күтілетін нәтижелерді салыстыру құралы болып табылады.

Кәсіпорындарда бюджеттеуді дәстүрлі түрде қолмен жүргізу жоспарлау үрдісі мен шоттар консолидациясында еңбек шығынын қажет етеді. Сонымен қатар еңбек шығынына қоса, адами фактор себебінен қателіктер ықтималдылығы шын мәнінде артып, жоспар мен нақты мәліметтерді салыстырып талдауда қиындықтар туады. Жалпы кәсіпорындардың іс-тәжірибесіндегі бюджеттеу жүйесін қалыптастыруда мынадай кемшіліктер кездеседі:

- бюджетті жоспарлау еңбекті көп қажет ететін үдеріс;
- бюджеттеу жүйесінің қиындығы мен қымбаттылығы;
- жоспар мен нақты нәтижелерді талдауға түзету жүргізудің қиындығы;
- экономикалық жоспарлау қаржылық жоспарлауға дейін жеткізілмейді, соның салдарынан қаржыландырудың қажеттілігін анықтауға мүмкіндік болмайды.

Қоғамның операциялық циклының маңызды аспектілерінің бірі ақша қаражаттарының қозғалысы болып табылады. Жалпы бюджетті дайындау барысында ақша қаражаттарының бюджеті барлық кезеңдік бюджеттер күрделі шығындар бюджеті және пайда және зиян жөніндегі бюджет дайын болғаннан кейін жасалады.

Ақша қаражаттарының бюджеті (ақша ағымының болжамы) бұл алдағы уақыт кезеңіне қатысты ақша қаражаттарының түсімдері мен төлемдерінің болжамы болып табылады. Ол ақша қаражаттарының барлық жоспарланған операциялар нәтижесіндегі түсімдері мен төлемдерін жинақтап көрсетеді. Бұл бюджет алдағы есепті кезең соңында жоспарланып отырған ақша қаражаттарының қалдық сомасын көрсетеді.

Ақша қаражаттарының бюджеті екі бөлімнен тұрады: күтілетін ақша қаражаттарының түсімдері және күтілетін ақша қаражаттарының төлемдері. Күтілетін түсімдер сомасын анықтау үшін сату бюджетінің ақпараттары пайдаланылады. Күтілетін төлемдер сомасы әр түрлі кезең бюджеттерінің негізінде жасалады.

Ақша қаражаттарының бюджетін жасаудың екі мақсаты бар:

а) ақша қаражаттарының кезең соңында жоспарланған қалдық мөлшерін көрсетеді және ол болжамды балансты құрастыруда қолданылады;

ә) ақша қаражаттарының әр айдың соңындағы қалдықтарын болжай отырып, сол кезеңдегі қаржылық ресурстардың артық мөлшері немесе жетіспеушілігі жөнінде ақпарат алады.

Осылайша, екі мақсаты арқылы ақша қаражаттарының бюджеті, біріншіден, жалпы бюджетті дайындаудағы ақша қаражаттары бюджетінің рөлі мен маңызын анықтаса, екіншіден, қаржылық ресурстарды басқару құралы ретіндегі рөлін анықтайды.

Ақша қаражаттарының бюджетінің элементтері мен олардың ақпарат көздерін көрсету үшін 5-кестені құрастырамыз.

Ақша қаражаттары бюджетінің элементтері мен ақпарат көздері

Ақша қаражаттары бюджетінің элементтері	Ақпараттық негізі
Ақша қаражаттарының түсімдері	
Ақшаға сатудан	Сату бюджеті
Қарызға (несиеге) сатудан	Сату бюджеті
Өз активтерін сатудан түсімдер	Пайда және зиян жөніндегі болжамды есептілік
Алынған қарыздар (займдар)	Өткен кезеңнің ақша қаражаттарының бюджеті
Ақша қаражаттарының төлемдері	
Тікелей материалдар үшін	Материалдарды сатып алу бюджеті
Көмекші материалдар үшін	Жалпы өндірістік шығындар бюджеті
Тікелей еңбек шығындары үшін	Еңбек бойынша бюджет
Жалпы өндірістік шығындар үшін	Жалпы өндірістік шығындар бюджеті
Коммерциялық шығындар үшін	Коммерциялық шығындар бюджеті
Жалпы және әкімшілік шығындары үшін	Жалпы және әкімшілік шығындары бюджеті
Күрделі шығындар үшін	Күрделі шығындар бюджеті
Пайда салығы үшін	Пайда және зиян жөніндегі болжамды есептілік
Пайыздық шығыстар үшін	Пайда және зиян жөніндегі болжамды есептілік
Қарыздарды қайтару үшін	Несиелік келісімдер

Қолда бар азды-көп ақша қаражат кезеңдері жоспарлануы мүмкін. Жылдың бастапқы және ақырғы сальдосы — ағымдық жылдың аяғындағы және төртінші тоқсанның соңындағы ақша қаражаттың болжалды шамасына сәйкес.

«Қазақмыс» Корпорациясы» ЖШС филиалы — «Балқаштүстімет» ӨБ 2016 ж. I-тоқсанына арналған ақша қаражаттарының бюджеті 6-кестеде қарастырылған.

«Қазақмыс» Корпорациясы» ЖШС филиалы — «Балқаштүстімет» ӨБ
2016 ж. I-тоқсанына арналған ақша қаражаттарының бюджеті

Операциялық қызмет түрі бойынша жұмсалыу бағыттары	Сума, мың тг			Барлығы
	қаңтар	ақпан	наурыз	
Кезең басындағы сальдо	-	2437	1013	0
1. Түсім	689881	670256	726256	2086393
2. Дебиторлық қарыздардың қайтып келуі	35236	38026	37523	110785
Келіп түскен ақша қаражаты	725117	710719	764792	2197178
3. Ағымдық операциялық шығындар:				
3.1 Еңбекақы төлеу	284006	284965	288562	857533
3.2 Тауарлар мен қызмет үшін жеткізушілерге төленген төлем	248494	232695	250764	731953
3.3 Келісім бойынша жұмыстар	42652	41258	46695	130605
3.4 Жөндеу — эксплуатациялық шығындар	-	1006	1605	2611
3.5 Негізгі құралдар	20462	19785	25896	66143
3.6 Материалдар	25562	24960	29592	80114
3.7 Кеңсе тауарлары	-	3523	4036	7559
3.8 Ис-сапар шығындары	9569	9084	9852	28505
3.9 Бюджетке төленетін басқа төлем	35213	33562	37620	106395
3.10 Өзге төлемдер	50596	49526	56756	156878
Барлық ағымдық операциялық шығын	716554	700364	751378	2168296
4. Салықтар (пайда салығынан басқа):				
4.1 Салықтар (экспорттық, ҚҚС т.б)	9126	8256	9505	26887
4.2 Салымдар	-	1086	1562	2648
Барлық операциялық шығындар	725680	709706	762445	2197831
5. Несие алу	3000	-	-	3000
Кезең соңындағы сальдо	2437	1013	2347	2347

6-кесте берілгендерінен келесідей тұжырым жасауға болады. 2016 жылдың қаңтар айында дебиторлық қарыздардың қайтып келуі мен түсім бойынша жалпы сома 725117 мың теңгені құрайды. Ал, барлық операциялық шығындар 725680 мың теңгені құрап отыр. Көріп отырғанымыздай, 563 мың теңге ақша қаражаты жетпей қалды. Сондықтан кәсіпорын 3000 мың теңге сомасында қарыз алды.

2016 жылдың ақпан айында жалпы келіп түскен ақша қаражаты 710719 мың теңгені құраса, ал барлық операциялық шығындар 709706 мың теңгені құрады. Яғни кәсіпорын ақпан айында оң нәтижеге қол жеткізіп, 1013 мың теңге сомасында пайда алып отыр.

2016 жылдың наурыз айында дәл осындай жағдай қалыптасқан. Нақтырақ айтатын болсақ, ақша қаражаттың түсімі наурыз айында біршама артқан, яғни нәтижесінде кәсіпорын 2347 мың теңге сомасында табыс алды.

Тұжырымдай келе, бюджет — кәсіпорынның операциялық, инвестициялық, қаржылық қызметтерінен түскен қаражат пен шығынды көрсететін қаржы жоспары. Ақша қаражаттарының бюджеті шығыстарды барынша азайтуға, кірісті көбейтуге, пайдалылықты ұстап тұруға және дағдарыстық жағдайларды болдырмауға мүмкіндік береді.

Жалпы қорыта айтқанда, «Қазақмыс» Корпорациясы» ЖШС филиалы — «Балқаштүстімет» ӨБ ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есепті талдадық. Ақша қаражаттарының операциялық қызмет түрі бойынша 2013 ж. ақша қаражаттарының келуі 5962582 мың теңгені құрады, бұл кәсіпорынның инвестициялық және қаржылық қызмет түрі бойынша ақша қаражаттарының шығысын жаба алмады. Сондықтан ақша қаражаттарының қозғалысы есепті жыл басында 1136 мың теңге сомасында жетіспеушілік болған. Ал, 2013 жылмен салыстырғанда 2014 жылы таза ақша ағынының құрылымы айтарлықтай өзгерді. Кәсіпорын 7632 мың теңге сомасында оң таза ақша ағынын алса да, операциялық қызметтен теріс нәтиже алуына байланысты ол табысты жұмыс істеді деп айтуға болмайды. Операциялық қызметтен 233678 мың теңге сомасындағы ақша қаражат кетті. Инвестициялық және қаржылық қызметтен алынған оң таза кіріс операциялық қызметтен алынған теріс нәтижені жапты деуге болады. Жыл басындағы қалдықпен салыстырғанда ақша қаражат қалдығының жыл соңында 3 есеге жуық өсіп, 9658 мың теңгені құрағаны көрінеді. Жалпы кез келген кәсіпорын табысты жұмыс істеу үшін ақша қаражаттың қозғалысын талдауға тиіс.

Ақша қаражатының бюджет — кәсіпорынның операциялық, инвестициялық, қаржылық қызметтерінен түскен қаражат пен шығынды көрсететін қаржы жоспары. «Қазақмыс» Корпорациясы» ЖШС филиалы — «Балқаштүстімет» ӨБ 2016 жылдың I-тоқсанына арналған ақша қаражаттарының бюджеті құрылды.

Ақша қаражаттарының бюджеті бойынша 2016 жылдың қаңтар айында келіп түскен ақша қаражаты 725117 мың теңгені құраса, ал барлық шығындар 725680 мың теңгені құрады, яғни қаңтар айында 563 мың ақша қаражаты жетпей қалды. Сол себептен кәсіпорын ағымдағы банктік шоттан 3000 мың теңге қарыз алды. Ал ақпан айында оң нәтижеге қол жеткізіп, 1013 мың теңге сомасында пайда алған. Дәл осындай жағдай наурыз айында да қалыптасқан. Жалпы ақпан, наурыз айларында алған оң нәтиже қаңтар айында алған теріс нәтижені жауып, 2347 мың теңге сомасында табыс алған.

Кез келген кәсіпорын ақшасын қайда жұмсап, оларды қалай табуға болатынын айқын түсіну қажет, сонымен қатар шығындарын, болашақтағы пайдасын жорамалдай алу керек. Тек осылай ғана шығыстарды барынша азайтып, кірісті көбейтіп, пайдалылықты ұстап тұруға болады, сәйкесінше бұл мәселені шешу жолы ақша қаражаттарын бюджеттеу болып табылады.

Әдебиеттер тізімі

- 1 *Толпаков Ж.С.* Бухгалтерлік есеп: оқулық. II. — Қарағанды: Қарағанды полиграфиясы, 2009. — 98-б.
- 2 *Андыбаева Г.Т., Канабекова А.К., Абитова А.К.* Экономикалық талдау: оқу құралы. — Алматы: LEM, 2014. — 296 б.
- 3 *Қаржылық есептіліктің халықаралық стандарттары.* — Алматы: Раритет, 2013. — 672 б.
- 4 *Попова Л.А., Мырзалиев Б.С., Әбдішүкіров Р.С., Әбдішүкіров Д.Р.* Қаржылық есеп: оқу құралы. — Шымкент: Нұрлы бейне, 2010. — 232 б.
- 5 *Бланк И.А.* Основы финансового менеджмента. — Т. 1. — Киев: Ника-Центр, 1999. — С. 349.

Г.С.Жакупов, Л.А.Темирбекова, М.Б.Садуакасова

Действующая практика планирования и анализа денежных средств

В статье рассмотрены вопросы анализа и бюджетирования денежных средств на примере филиала ПО «Балхашцветмет» ТОО «Корпорация Казахмыс». Проведен анализ движения денежных средств исследуемого предприятия по видам деятельности за 2013–2014 гг. Также рассмотрены способы составления отчета о движении денежных средств. Изучены возможности бюджетирования, рассмотрены его необходимость, преимущества, недостатки. На основе анализа способов построения бюджета денежных средств (на примере исследуемого предприятия) составлен бюджет денежных средств на 1 квартал 2016 г.

G.S.Zhakupov, L.A.Temirbekova, M.B.Saduakasova

The current practice of planning and analysis cash

The paper deals with the analysis and budgeting of funds by the example of the branch «Balkhashtsvetmet» «Kazakhmys Corporation». The analysis of cash flow for the company investigated the 2013–2014. Cash flow analysis carried out by type of activity, in the article the ways of the statement of cash flows. The possibilities of budgeting, considered it necessary, advantages, disadvantages. Having studied the methods of constructing the budget funds, the example shows the investigated companies made cash budget for the 1st quarter 2016.

References

- 1 Tolpakov Zh.S. *Accounting: text-book. II*, Karaganda: Karagandy printing, 2009, p. 98.
- 2 Andybaeva G.T., Kanabekova A.K., Abitova A.K. *Economic analysis*, Almaty: LEM, 2014, 296 p.
- 3 *International financial reporting standards*, Almaty: Raritet, 2013, 672 p.
- 4 Popova L.A., Myrzaliev B.S., Abdishukirov R.S., Abdishukirov D.R. *Financial accounting*, Shymket: Nurly beyene, 2010, 232 p.
- 5 Blank I.A. *Fundamentals of Financial Management*, 1, Kiev: Nicka-Center, 1999, p. 349.

Г.А.Рахимова, Б.Т.Нажмиденов

*Финансовая академия, Астана
(E-mail: ragulmira@mail.ru)*

Роль аудита эффективности в зарубежной практике общественного контроля

Аудит эффективности расходования государственных средств является одним из наиболее действенных механизмов государственного финансового контроля за использованием бюджетных средств. Эта деятельность, направленная на анализ результативности использования государственных средств, оценку возможных резервов их роста и обоснованности расходования, выявление причин отклонений фактических параметров от запланированных результатов в целях достижения максимально положительного общественного эффекта; в Республике Казахстан находится на стадии становления.

Ключевые слова: аудит, государственные расходы, аудит эффективности, государственный бюджет.

Аудит эффективности — это совокупность методов оценки экономичности, продуктивности (экономической эффективности) и результативности деятельности для достижения целей в определенные сроки и с заданным качеством. В настоящее время в экономической науке нет общей концепции, раскрывающей теоретические и методологические основы аудита эффективности использования средств государственного бюджета, а ее разработка находится только на начальной стадии.

Это обусловлено, по нашему мнению, тем, что аудит эффективности использования бюджетных средств является новым понятием в теории и практике государственного финансового контроля Республики Казахстан. Следовательно, необходимы и время, и достаточный практический опыт для осуществления аудита эффективности. Нужно создать теоретическую и методологическую основу использования аудита эффективности в Казахстане с учетом национальных условий и традиций.

Следует отметить, что сегодня при уточнении содержания аудита эффективности мнения ученых существенно различаются. Они не дают четкого определения его теоретических основ и места в государственном финансовом контроле. Прежде всего, в экономической литературе имеются различные трактовки понятия аудита эффективности. В них аудит эффективности наделяется не присущими ему свойствами, размывая его специфическую суть.

К примеру, С.Н. Рябухин считает, что «аудит эффективности, наряду с определением экономичности и результативности использования государственных средств, включает еще и оценку последствий деятельности экономического объекта, процедуру оценки эффективности, защиту государственных активов и соблюдение законодательства» [1; 55]. Считается, что такие дополнения ничего не вносят в содержание понятия аудита эффективности, а только искажают его понимание. Анализ последствий деятельности экономического объекта дается в ходе проведения аудита эффективности посредством проверки ее результатов. Такая оценка необходима для того, чтобы в дальнейшем на ее основе оценить эффективность использования государственных средств проверяемой организацией.

Необходимо понимать, что и «процедура оценки эффективности» сама по себе не может быть характеристикой содержания аудита эффективности, так как представляет собой действия по определению экономичности, продуктивности и результативности использования государственных средств. А выражение «защита государственных активов» не имеет никакого отношения к аудиту эффективности, у которого совершенно другие цели и задачи.

Что касается включения в аудит эффективности «соблюдения законодательства», следует отметить, что проверка на соблюдение законодательства является элементом любого контрольного мероприятия и, следовательно, никак не может быть специфической особенностью сущности аудита эффективности.

Еще одну расширенную трактовку аудита эффективности дает В.А. Жуков, который полагает, что его сущность «заключается не только в определении эффективности использования государственных средств, но и в проведении анализа обоснованности задач и достаточности функций исполнительного органа власти, в оценке результативности и экономичности исполнения функций, полноты и своевременности исполнения государственных функций, баланса прав и ответственности по исполнению функций и т. п.» [2; 25].

Различия в трактовках понятия аудита эффективности обнаруживаются и в позициях авторов в отношении сферы применения аудита эффективности в государственном финансовом контроле. Суть наиболее распространенной из них выразила Е.Н. Синева, которая считает, что «если мы будем ограничиваться только аудитом эффективности расходов или результативности использования бюджетных средств, как это зачастую предлагается, то тем самым существенно сузится сфера его применения» [3; 27].

Расширить сферу применения аудита эффективности Е.Н. Синева предлагает путем присоединения к термину «аудит эффективности» термина «аудит целесообразности (обоснованности)». «Если мы говорим о результативности деятельности государственного учреждения, то будет правильным в ходе проведения контрольного мероприятия использовать термин «аудит эффективности», а в случае проведения экспертно-аналитических работ (в частности, по проекту бюджета) запрашивается использование термина «аудит целесообразности (обоснованности)» [3; 29].

Идею об использовании аудита эффективности как средства предварительного контроля высказывает В.Г. Пансков, полагая, что «аудит эффективности может и, думается, должен проводиться и в форме предварительного контроля, до формирования и утверждения показателей бюджета и тех или иных программ» [4; 95]. Эту точку зрения развивает и Н.Е. Кондаурова, считая, что аудит эффективности имеет превентивную функцию, которая направлена на предотвращение нецелевого и неэффективного использования бюджетных средств на наиболее ранних этапах бюджетного процесса. «В рамках реализации превентивной функции аудита эффективности на уровне бюджета муниципального образования в процессе экспертно-аналитического исследования проекта бюджета необходимо осуществлять прогнозирование ожидаемой эффективности различных бюджетных расходов и производить поиск статей расходов, для которых потенциально характерна повышенная вероятность нецелевого и неэффективного расходования средств» [5; 50].

Как видим, трактовок аудита эффективности множество, однако необходимо учитывать, что аудит эффективности предназначен для оценки конечных результатов бюджетных расходов, а не прогнозирования их ожидаемой эффективности. Прогнозируемая эффективность расходов бюджета должна быть выражена в тех или иных количественных или качественных показателях ожидаемых результатов этих расходов. На этапе формирования проекта бюджета можно провести лишь экспертизу обоснованности данных показателей, а аудит эффективности — только после исполнения бюджета, когда будут получены результаты достижения запланированных показателей, являющихся основой для оценки эффективности уже использованных бюджетных средств [4, 5].

Одним из основных видов контроля исполнения государственного бюджета, который осуществляют высшие органы финансового контроля зарубежных стран, является аудит эффективности. Как сказано в статье 4 «Лимской декларации руководящих принципов контроля», принятой IX Конгрессом Международной организации высших контрольных органов (ИНТОСАИ) в 1977 г., «аудит эффективности направлен на проверку эффективности и экономичности расходования государственных средств. В данный вид контроля входят специфические аспекты управления, а также вся управленческая деятельность, организационная и административная системы».

К примеру, Бюджетный кодекс Российской Федерации определяет эффективность и экономичность использования бюджетных средств одним из принципов бюджетной системы, устанавливает обязанность получателей данных средств эффективно использовать государственные средства в соответствии с их целевым назначением. Однако существующая организация бюджетного процесса фактически не имеет механизмов реализации ни данного принципа, ни указанной обязанности [6].

Франция — страна со схожей по структуре унитарной президентско-парламентской республикой и нормативным правом может быть примером в области правового регулирования структуры внешнего и внутреннего государственного аудита и государственного финансового контроля. Особенностью внешнего аудита являются неограниченные контрольные полномочия Суда счетов Франции, который был образован в 1807 г. Независимость данного Суда гарантирована конституцией страны.

В Канаде же контроль эффективности расходования государственного бюджета со стороны народа осуществляется членами Парламента. Там Правительство ежегодно представляет в Палату общин (Комитет финансового контроля) проект бюджета и отчет о его выполнении за прошедший год. В зависимости от субъекта аудита, осуществляются два вида государственного аудита: внешний и внутренний. Внешний государственный аудит проводит Офис Генерального аудитора Канады, предварительный и текущий – Секретариат Министерства финансов. Внутренний государственный аудит проводится службами внутреннего аудита в каждом ведомстве.

Канада является одним из пионеров внедрения аудита эффективности. Она одной из первых в мире отказалась от практики проверки только законности финансовой и экономической деятельности правительства. Офис Генерального аудитора и Комитет публичных счетов нижней палаты канадского Парламента, составляя институциональную основу законодательного аудита, осуществляют контроль за эффективностью выполнения правительственных программ и, следовательно, расходования государственных ресурсов.

В Великобритании основополагающим документом в сфере аудита является национальный конституционный акт «О финансовом контроле» (National Audit Act, 1983). С его принятием в 1983 г. были закреплены основные результаты реформ в сфере финансового контроля, в результате которых был создан орган специализированного национального финансового контроля — Национальное контрольное ведомство (сейчас — Национальный отдел аудита), возглавляемое Генеральным контролером и аудитором, пришедшее на смену Департамента казначейства и контроля. Причиной появления законопроекта, который привел к принятию закона о финансовом контроле, было большое давление Парламента.

В соответствии с конституционными актами стран (Англии, Северной Ирландии, Уэльса и Шотландии) Главный аудитор назначается и отстраняется от занимаемой должности монархом при соответствующем одобрении Парламента той страны. Согласно законодательству Главный аудитор страны подотчетен Парламенту своей страны, в частности комиссии публичного аудита. Комиссии счетов стран — это независимые органы регионального аудита, осуществляющие контроль эффективности публичных служб, взаимодействующие с Аудитом страны и представляющие отчеты о проверках эффективности органам исполнительной власти страны.

В США в 1921 г. Согласно Акту «О бюджете и бухгалтерском учёте» Главное контрольное управление создано в качестве Высшего органа государственного аудита.

В 1950 г., согласно Закону о процедурах в сферах бюджета и бухгалтерского учета (Budget and Accounting Procedures Act) и Закону о системах учета и аудита (Accounting and Auditing Act), начала формироваться Система внутреннего аудита как обязательный атрибут органов государственного управления. Согласно этим законам федеральные ведомства должны были создать системы внутреннего контроля, учета и аудита, соответствующие требованиям главного контрольного управления США и обеспечивающие полное раскрытие информации о финансовых результатах деятельности ведомств и об эффективности осуществляемого ими контроля.

В 1981 г. Управление менеджмента и бюджета, действующее в составе Администрации Президента США, издало циркуляр А-123 «Системы внутреннего контроля» (его последняя редакция вышла в 2004 г. под названием «Обязанности менеджмента по осуществлению внутреннего контроля»).

В этих государствах планирование, предварительное изучение объектов контроля, организация и проведение контроля рассматриваются как единый взаимосвязанный механизм, направленный на повышение качества контрольных мероприятий.

При этом составляются стратегический план на 5 лет и годовые планы. Годовые планы разрабатываются с сентября по декабрь финансового года. Предварительное изучение объектов по финансовому аудиту осуществляется в течение финансового года и выявляются вопросы, которые необходимо проверить в самом объекте. С учетом этого по каждому министерству формируется заключение (отчет) по его финансовой отчетности (обоснованность и достоверность), которое направляется в Парламент.

В Голландии и Бельгии наблюдается специализация. Например, в Голландии из 5 департаментов 3 занимаются аудитом. При этом один департамент занимается аудитом в области здравоохранения, образования и т.д., т.е. внутри департамента функционируют группы по образованию, здравоохранению и др. Департамент по своему направлению занимается аудитом финансовой отчетности и аудитом эффективности. Осуществляется специализация по видам расходов (расходы по заработной плате, материальным запасам и т.д.). Аналогичная специализация наблюдается в Бельгии.

В настоящее время в Голландии и Бельгии более 60 % контроля (аудита) составляет аудит финансовой отчетности, который в основном осуществляется сертифицированными бухгалтерами.

Таким образом, за тридцать с лишним лет развития аудита эффективности расходов государственного бюджета в зарубежных странах сформировались общие принципы и методика его проведения. Однако в каждой стране имеются свои особенности в формах их реализации, которые определяются национальным законодательством, исторической практикой, существующими традициями или обычаями.

Список литературы

- 1 Рябухин С.Н. Аудит эффективности использования государственных ресурсов. — М.: Наука, 2004.
- 2 Жуков В.А. Что такое «аудит эффективности» // Президентский контроль. — 2004. — № 7. — С. 26.
- 3 Синева Е.Н. Аудит эффективности и аудит целесообразности // Президентский контроль. — 2004. — № 5.
- 4 Пансков В.Г. Аудит эффективности: проблемы адаптации и внедрения // Финансовый контроль. — 2005. — № 9.
- 5 Кондаурова Н.Е. Превентивная функция аудита эффективности бюджетных расходов на уровне муниципальных образований // Финансы и кредит. — 2005. — № 13.
- 6 Методика проведения аудита эффективности использования государственных средств // Принята решением Коллегии Счетной палаты Российской Федерации от 23 апреля 2004 года. Протокол № 13 (383).

Г.А.Рахимова, Б.Т.Нажмиденов

Шетелдік қоғамдық бақылау тәжірибесіндегі тиімділік аудитінің рөлі

Мемлекеттік шығындар тиімділігінің аудиті — бюджеттік құралдарды қолдануды мемлекеттік қаржылық бақылауының іскерлі механизмдерінің бірі. Мемлекеттік құралдарды пайдаланудың нәтижесін талдауға, оларды өсірудің мүмкіншілік резервтерін және шығындарды бағалауға нақты параметрлердің жоспарлық көрсеткіштерден ауытқуының себептерін максималды қоғамдық тиімділікке жету мақсатымен анықтауға бағытталған; бұл іс біздің мемлекетімізде осы күні қалыптасу кезеңінде.

G.A.Rakhimova, B.T.Nazhmidenov

The role of performance audit in foreign practice social control

Performance audit of public spending is one of the most effective mechanisms an financial control over use budgetary funds. It is an activity which is aimed at the analysis efficiency o use public funds, evaluation possible reserves of their growth and the reasonableness expenditure, the identification of causes deviations actual parameters from planned results in order to achieve the maximum positive social effect in the Republic of Kazakhstan is in a developing stage.

References

- 1 Riabukhin S.N. *Audit of efficiency of use of public resources*, Moscow: Nauka, 2004.
- 2 Zhukov V.A. *Presidential control*, 2004, 7, p. 26.
- 3 Sineva Ye.N. *Presidential control*, 2004, 5.
- 4 Panskov V.G. *Financial control*, 2005, 9.
- 5 Kondaurova N.Ye. *Finance and credit*, 2005, 13.
- 6 *The methodology of the audit the effectiveness of the use of public funds, Adopted by decision of the Board of the Accounting Chamber of the Russian Federation*, April, 23, 2004, Minutes № 13 (383).

Г.А.Рахимова, Б.Т.Нажмиденов

*Финансовая академия, Астана
(E-mail: ragulmira@mail.ru)*

Внутренний государственный аудит в системе государственного управления

Эффективное осуществление регулирующей функции государства в экономической сфере предполагает предупреждение, выявление и пресечение финансовых правонарушений. Наличие хорошо отлаженной, действенной системы государственного аудита является необходимым условием существования сильного демократического государства и важным элементом системы государственного управления.

Ключевые слова: аудит, внутренний государственный аудит, государственные закупки, дисциплинарные взыскания, государственный бюджет.

В соответствии с Указом Президента Республики Казахстан «О мерах по реализации Послания Главы государства народу Казахстана» от 14 декабря 2012 г. «Стратегия «Казахстан – 2050»: новый политический курс состоявшегося государства» утверждена Концепция внедрения государственного аудита в Республике Казахстан [1].

Развитие казахстанского общества и возникающие перед государственным аппаратом обязательства нового формата требуют функционирования сильной системы государственного управления. В решении этих вопросов возросла и роль государственного финансового контроля как неотъемлемой части государственного управления. Однако действующая в стране система государственного финансового контроля являлась «однобокой» и была нацелена лишь на выявление случаев неэффективного использования бюджетных средств и финансовых нарушений. Необходимо было внедрение такого института, который давал бы оценку существующей системе управления и определял бы направления по ее дальнейшему эффективному развитию. В международной практике такую роль выполняет государственный аудит.

В связи с этим 12 ноября 2015 г. принят Закон Республики Казахстан «О государственном аудите и финансовом контроле» № 392-V З РК [2]. Целью государственного аудита является повышение эффективности управления и использования бюджетных средств, активов государства и субъектов квазигосударственного сектора.

В зависимости от субъекта, государственный аудит подразделяется на следующие виды:

1) внешний государственный аудит, задачами которого являются анализ, оценка и проверка эффективного и законного управления национальными ресурсами (финансовыми, природными, производственными, кадровыми, информационными) для обеспечения динамичного роста качества жизненных условий населения и национальной безопасности страны;

2) внутренний государственный аудит, задачами которого являются анализ, оценка и проверка достижения объектом государственного аудита прямых и конечных результатов, предусмотренных в документах Системы государственного планирования Республики Казахстан, надежности и достоверности финансовой и управленческой информации, эффективности внутренних процессов организации деятельности государственных органов, качества оказываемых государственных услуг, сохранности активов государства.

Уполномоченными органами внутреннего государственного аудита и финансового контроля являются уполномоченный орган по внутреннему государственному аудиту (Комитет финансового контроля Министерства финансов Республики Казахстан и его территориальные подразделения) и службы внутреннего аудита.

Согласно ст.143 Бюджетного кодекса Республики Казахстан уполномоченный Правительством Республики Казахстан орган по внутреннему контролю (Комитет финансового контроля Министерства финансов Республики Казахстан и его территориальные подразделения) осуществляет контроль на соответствие использования средств республиканского и местных бюджетов законодательству Республики Казахстан [3].

Динамика количества проведенных проверок за 2013-2015 годы по Павлодарской области

Наименование мероприятий	Годы			Отклонение, %
	2013	2014	2015	
Внеплановые проверки, в том числе	158	133	144	91,1
– по поручению вышестоящей организации	44	32	30	68,2
– по постановлению правоохранительных органов	22	13	4	18,2
– по обращению юридических и физических лиц	92	86	109	118,5
– по запросу депутатов	-	2	1	

Как видно из данных таблицы 1, внеплановых проверок в 2015 г. было произведено 144, что меньше почти на 9 % того же показателя за 2013 г. Из них в 2015 г. наибольший удельный вес занимают проверки по обращению юридических и физических лиц — 76%, наименьший — по постановлению правоохранительных органов — 3%. В 2013 г. также наибольшее количество проверок было по обращению юридических и физических лиц — 58,2%, меньше проверок было по постановлению правоохранительных органов — 14%.

В динамике по видам количество проверок:

- по поручению вышестоящей организации — уменьшилось на 31,8 %;
- по постановлению правоохранительных органов — уменьшилось на 81,8 %;
- по запросу депутатов — увеличилось;
- по обращению юридических и физических лиц — увеличилось на 18,5 %.

Динамика выявленных нарушений за 2013–2015 годы по Павлодарской области, млн тг

Наименование мероприятий	Годы			Отклонение, %
	2013	2014	2015	
Выявлено финансовых нарушений	6640,8	7831,2	12142,9	182,9
Нарушения по госзакупкам	5721,0	4866,7	7770,3	135,8
Сумма подлежащих восстановлению и возмещению в бюджет средств	737,8	2123,0	3326,4	450,9
Сумма восстановленных и возмещенных в бюджет средств	680,4	2018,1	3111,5	457,3
% восстановления и возмещения	92,2	95,1	93,5	101,4

Количество выявленных финансовых нарушений возросло на 82,9% в 2015 г. по сравнению с 2013 г. В суммарном выражении это составило 5502,1 млн тг (табл. 2). Возросли и нарушения по госзакупкам.

В целях совершенствования механизма проведения государственных закупок ежегодно вносятся изменения и дополнения в законодательство. Несмотря на это, организаторами государственных закупок нарушаются права и законные интересы юридических и физических лиц, принимающих участие в государственных закупках, а в отдельных случаях оказывается неправомерное предпочтение.

Так, если в 2013 г. сумма нарушений составила 5721 млн тг, то в 2015 г. данный показатель увеличился на 35,8 %, т.е. на 2049,3 млн тг.

Из сумм, подлежащих восстановлению и возмещению в 2013 г., было восстановлено и возмещено 92,2 %, а в 2015 г. — 93,5 %, что на 1,4 % выше по сравнению с базовым периодом.

За допущенные нарушения применяются различного рода санкции. Как видно из таблицы 3, растет количество возложенных штрафов, взысканий. Так, к примеру, в 2013 г. возложено штрафов на сумму 3,1 млн тг, в 2015 г. данный показатель вырос на 248 %, или на 7,7 млн тг. Дисциплинарных взысканий в 2015 г. возложено 489, что по сравнению с 2013 г. больше на 72. Уменьшилось число дел, направленных в правоохранительные органы.

**Динамика возложенных взысканий и штрафов за 2013–2015 годы
по Павлодарской области, млн тг**

Наименование мероприятий	Годы						Отклонение (+,-)	
	2013		2014		2015		Кол-во	Сумма
	Кол-во	Сумма	Кол-во	Сумма	Кол-во	Сумма		
Возложены штрафы	27	3,1	61	8,7	71	10,8	44	7,7
Возложены дисциплинарные взыскания	417	-	383	-	489	-	72	-
Направлено в правоохранительные органы	32	1361,9	25	3281,0	23	3164,8	-17	1802,9

Так, в 2015 г. в правоохранительные органы направлено на 17 дел меньше по сравнению с 2013 г.

Таким образом, обобщая все изложенное выше, нужно отметить, что Государственный финансовый контроль предназначен для реализации финансовой политики государства, создания условий для финансовой стабилизации. Это, прежде всего, разработка, утверждение и исполнение бюджетов всех уровней, а также контроль за финансовой деятельностью государственных предприятий и учреждений, государственных банков и корпораций. Финансовый контроль со стороны государства негосударственной сферы экономики затрагивает лишь сферу выполнения денежных обязательств перед государством, включая налоги и другие платежи, соблюдение законности и целесообразности при расходовании выделенных или бюджетных субсидий и кредитов, а также соблюдение установленных правительством правил организации денежных расчетов, ведения учета и отчетности.

Функциональное назначение государственного финансового контроля заключается в успешной реализации финансовой политики и безопасности государства, обеспечении эффективного использования ресурсов во всех сферах экономики [3].

Список литературы

- 1 Указ Президента Республики Казахстан от 18 декабря 2012 года № 449 «О мерах по реализации Послания Главы государства народу Казахстана» от 14 декабря 2012 года «Стратегия «Казахстан – 2050»: новый политический курс состоявшегося государства». — [ЭР]. Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1200000449#z10>
- 2 Закон Республики Казахстан «О государственном аудите и финансовом контроле» № 392-V З РК. — [ЭР]. Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1200000449#z10>
- 3 Щегорцов В.А., Таран В.А. Мировая экономика. Мировая финансовая система. Международный финансовый контроль: учебник для вузов. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. — 528 с.

Г.А.Рахимова, Б.Т.Нажмиденов

Мемлекеттік басқару жүйесіндегі ішкі мемлекеттік аудит

Экономикалық саладағы мемлекеттің реттеу қызметін тиімді атқару қаржы құқықбұзушылықтың алдын алуына бағытталған. Жоғары деңгейде құрылған мемлекеттік аудит жүйесі мықты демократиялық мемлекеттің қажетті шарты және мемлекеттік басқару жүйесінің маңызды элементі болып табылады.

G.A.Rakhimova, B.T.Nazhmidenov

Internal State audit in public administration

Effective implementation of regulatory functions of the state in the economic sphere involves the prevention, detection and suppression of financial crimes. Having a well-established and effective system of public audit is essential to the existence strong democratic state and an important element system of public administration.

References

- 1 *The Republic of Kazakhstan President's Decree of December 18, 2012 № 449 «On measures to implement the President's Address to the people of Kazakhstan» dated December 14, 2012 «Strategy» Kazakhstan – 2050»: a new policy of established state», [ER]. Access mode: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1200000449#z10>*
- 2 *Law of the Republic of Kazakhstan «On state audit and financial control» № 392-V ZRK*, [ER]. Access mode: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1200000449#z10>.
- 3 Schegortsov V.A., Taran W.A. *World economy. World financial system. International financial control: a textbook for high schools*, Moscow: UNITY-DANA, 2005, 528 p.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

INFORMATION ABOUT AUTHORS

- Akbaev, E.T.** — Candidate of Economic sciences, Associated professor of «Finance» chair, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Akhmetova, S.E.** — Master of Economic sciences, Teacher of «Marketing» chair, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Baibasheva, G.K.** — PhD, «Management» chair, Kazakh University of Economy, Finance and International Trade, Astana.
- Baizholova, R.A.** — Doctor of Economic sciences, Professor of «Economics» chair, L.N.Gumilyov Eurasian National University, Astana.
- Daribekov, S.S.** — Candidate of Economic sciences, Associated professor of «Economics and International Business» chair, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Dimante, D.** — PhD, Deputy Dean for scientific work, Associated professor of «Economic theory and control methods» chair, University of Latvia, Riga, Latvia.
- Gartsueva, E.V.** — Master of Economic sciences, Senior teacher of «Accountancy and Audit» chair, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Gazizova, M.R.** — Master of Economic sciences, Teacher of «Economics and International Business» chair, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Karenov, R.S.** — Doctor of Economic sciences, Professor, Head of the «Management» chair, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Katyshev, D.M.** — PhD student, Academy of public administration under the President of the Republic of Kazakhstan, Astana.
- Kharlanov, A.S.** — Professor of «World Economy» chair, International banking institute, Saint Petersburg, Russia.
- Khussainova, Zh.S.** — Candidate of Economic sciences, Associated professor, Head of the «Economics and International Business» chair, Ye.A.Buketov Karaganda state University.
- Konyrbekov, M.Zh.** — PhD student, T.Ryskulov New Economic University, Almaty.
- Kocherbayeva, A.A.** — Doctor of Economic sciences, Professor of the «Management» chair, First President of Russia B.N.Yeltsin Kyrgyz Russian Slavic University, Bishkek.
- Lambekova, A.N.** — Master, Senior teacher of «Accountancy and Audit» chair, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Mamrayeva, D.G.** — Candidate of Economic sciences, Associated professor of «Marketing» chair, Director of the Institute of market relations, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Mukhambetova, L.K.** — Candidate of Economic sciences, Associated professor of «Management» chair, Kazakh University of Economy, Finance and International Trade, Astana.
- Murzataeva, G.K.** — Candidate of Economic sciences, Associated professor of «Economic theory», L.N.Gumilyov Eurasian National University, Astana.
- Musabekova, A.O.** — Master of management, Teacher of «Management» chair, Ye.A.Buketov Karaganda State University.

- Nazhmidinov, B.T.** — Head of State «Financial Control Inspectorate of the Karaganda region».
- Orynbasarova, E.D.** — PhD, Associate professor of «Finance» chair, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Popova, M.L.** — Junior research assistant of the E.M.Primakov Institute of World Economy and International Relations Russian Academy of Sciences, Moscow, Russia.
- Rakhimova, G.A.** — Dean, Docent of chair «Finance», Financial Academy, Astana.
- Rakhimzhanova, G.K.** — Master of pedagogical sciences, Senior teacher of «Economics and International Business» chair, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Ramashova, A.N.** — PhD student, L.N.Gumilyov Eurasian National University, Astana.
- Rodina, L.A.** — Doctor of Economic sciences, Professor of «Economy and financial policy», F.M.Dostoevsky Omsk State University, Russia.
- Romanko, E.B.** — Candidate of Economic sciences, Associated professor of «Management» chair, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Saduakasova, M.B.** — Master of Economic sciences, Senior teacher of «Accountancy and Audit» chair, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Salauatova, D.M.** — Master of Economic sciences, Senior teacher of «Marketing» chair, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Seitalinova, A.S.** — PhD, Associated professor, Kazakh University of Economy, Finance and International Trade, Astana.
- Shayekina, Zh.M.** — Doctor of Economic sciences, Professor of «Marketing» chair, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Shtiller, M.V.** — Candidate of Economic sciences, Associated professor, Head of the «Accounting and Audit» chair, Almaty Academy of Economics and Statistics.
- Sitenko, D.A.** — PhD, Associated professor of «Accountancy and Audit» chair, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Syzdykova, D.I.** — Master, Senior teacher of «Accountancy and Audit» chair, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Tashenova, L.V.** — Master of Economic sciences, Senior teacher of «Marketing» chair, Ye.A.Buketov Karaganda state University.
- Temirbekova, L.A.** — Master of Economic sciences, Senior teacher of «Accountancy and Audit» chair, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Tleuberdinova, A.T.** — Doctor of Economic sciences, Professor, Head of the «Marketing» chair, Ye.A.Buketov Karaganda state University.
- Turekulova, D.M.** — Doctor of Economic sciences, Professor, Head of the «Management» chair, Kazakh University of Economy, Finance and International Trade, Astana.
- Yerzhanova, S.K.** — Candidate of Economic sciences, Associated professor of «Management» chair, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Yessengeldina, A.S.** — Candidate of Economic sciences, Associated professor, Academy of public administration under the President of the Republic of Kazakhstan, Astana.
- Yessengeldin, B.S.** — Dean of Economics, Doctor of Economic sciences, Professor of «Finance» chair, Ye.A.Buketov Karaganda state University.
- Zemtsov, A.A.** — Doctor of Economic sciences, Professor of the «Accounting and Finance» chair, National Research Tomsk State University, Russia.
- Zhakupov, G.S.** — Candidate of Economic sciences, Professor of «Accountancy and Audit» chair, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Zhartay, Zh.M.** — Postgraduate student of the International Economic Relations Department, Belarusian State University, Minsk.
- Zhumanova, B.K.** — Candidate of Economic sciences, Associated professor of «Management» chair, Kazakh University of Economy, Finance and International Trade, Astana.